Департамент освіти і науки
Полтавської обласної державної адміністрації

Полтавський обласний центр туризму
і краєзнавства учнівської молоді

Полтавщина – земля моя свята

Збірник
кращих матеріалів
IX обласної краєзнавчої
конференції учнівської молоді

Полтава
ТОВ "Фірма "Техсервіс"
2018

УДК 371.385.5:908

Рекомендовано до друку методичною радою ПОЦТКУМ, протокол № 3 від 21 листопада 2018 р.

Рецензенти:

Коваленко О.В., кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кушнір Л.М., кандидат географічних наук, керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Сітарчук Р.А., доктор історичних наук, професор кафедри історії України, перший проректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Редакційна колегія:

Бровко Н.Д., методист Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Комісар Ю.М., методист Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Коросташова Р.В., керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Копилець Є.В., кандидат педагогічних наук, керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Рябуха Ю.А., керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Ярошенко Ю.О., методист Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Відповідальний за випуск:

Комісар С.В., директор Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Порубай Н.Ю., завідувач відділу Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Полтавщина – земля моя свята.

Збірник кращих матеріалів IX обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді [Текст] / Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді. – Полтава: ТОВ "Фірма "Техсервіс", 2018. – 205 с.

УДК 371.385.5:908

© Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2018
© ТОВ "Фірма "Техсервіс", 2018

ПЕТРО КАЛНИШЕВСЬКИЙ – ОСТАННІЙ КОШОВИЙ ОТАМАН ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Закалюжний В.М., *кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, козак Полтавського коша імені М. Міхновського Українського козацтва*

Кошовим отаманом Січі Петро Калнишевський пробув десять років, але то була ціла епоха в існуванні степового лицарського Ордену – епоха Калнишевського, подібно до того, як свого часу в історії козацтва була епоха Б. Хмельницького, І. Сірка, К. Гордієнка.

Родом Петро Іванович Калнишевський із Полтавщини. Його предки по батьківській лінії належали до старшини Лубенського полку і звалися Калнишами. Пізніше московські писарі для «аристократичного благозвуччя» замінили прізвище Калниш на Калнишевський. На Січі Петро Калнишевський міг з'явитися після закінчення російсько-турецької війни 1735–1739 років. Його записали до Кущівського куреня, до якого належали й старші родичі Калнишевського – Андрій і Давид. У реєстрі того куреня за 1755 р. серед 460 козаків Петро згадується під 10-м номером. Кущівським курінним отаманом був тоді Калнишів земляк Григорій Чорний, полковник Самарської паланки.

Відомо, що за отамана Григорія Лантуха (1754–1762 рр.) він був уже військовим осавулом, виконуючи важливі доручення кошового. Зокрема, на початку 1755 р. П. Калнишевський у складі делегації від козацтва перебував у Петербурзі, де вдалося переконати гетьмана Кирила Розумовського та імператрицю Єлизавету в тому, що гайдамацький рух не має нічого спільного із запорізьким козацтвом. Щоб покласти край розбоєві тих ватаг гайдамаків, які базувалися на землях запорізького козацтва, кошовий Лантух послав під орудою Калнишевського військовий загін. У районі сучасного Вознесенська на Бузі козаки натрапили на одну із численних ватаг гайдамак. Відбувся справжній бій, проте здолавши гайдамаків, Калнишевський більшу частину з них просто відпустив під чотири вітри, звелівши більше не потрапляти на козацькі землі.

Осавул Петро Калнишевський активно залучається до дипломатичних місій і переговорів з представниками Османської імперії, Кримського Ханства, Російської імперії. У 1762 р. кошовий отаман

П. Калнишевський на чолі козацької старшини був присутній на коронації імператриці Катерини II.

Після обрання Петра Калнишевського у 1765 р. вдруге кошовим отаманом він спрямовує дії на збереження території Запорізької Січі від зазіхань російського царату. Імператриця Катерина II розпочала дарувати ці землі відставним російським генералам та іншій знаті. Протидіючи цим планам, Калнишевський розсилає гінців по українських губерніях, закликаючи безземельне та малоземельне городове козацтво переселятися за пониззя Дніпра, таким чином «залюднюючи» прадавні січові простори. У 1766 р. Калнишевський знову поїхав до Петербурга, намагаючись припинити розтягування козацьких земель, але переговори були важкими й майже безуспішними.

1769 року розпочинається тривала російсько-турецька війна. Навесні січовики спорядили козацьку флотилію (38 чайок), яка взяла під контроль гирло Дніпра та лиман. Більша ж частина запорожців – близько 8 тисяч козаків на чолі з Калнишевським – вирушила до фортеці Святої Єлизавети (Кропивницький). Заслуги козаків були такими, що імператриця Катерина II нагородила кошового Калнишевського та групу козацьких старшин медалями.

У 1773 р. Калнишевський з 5 тисячами козаків б'ється під Очаковим. Полковник Ковпак громить турків і татар у районі Кінбурна. Козацька флотилія помандрувала аж до берегів Румунії, висадила десант і допомогла графові Румянцеву здобути штурмом саму Силістрію. Розчулений такими подвигами, князь «козак Нечеса» (Григорій Потьомкін) подарував січовикам 38 казанів, щоб усі 38 куренів мали в чому варити саламаху. Приймаючи в дарунок казани, Калнишевський іще не знав, що в цей час у Петербурзі імператриця разом із Потьомкіним розробляють план знищення Запорізької Січі. Щойно Росія підписала з Туреччиною Кючук-Кайнарджийський мирний договір (липень 1774 р.), як російський уряд відібрав у Січі та приєднав до Росії всі землі Прогноївської паланки з соляними копальнями, а споконвічно козацькі території по річках Кам'янці, Білозерній, Конці росіяни передали Кримському ханству. Запорізька Січ з її козаками та паланками стала для російського царату «без надобности».

У квітні 1775 р. Катерина II видала указ, згідно з яким Потьомкіну велено було запорозьких козаків роззброїти, а Січ зруйнувати. Із цією метою Потьомкін послав проти козаків 86-тисячну армію з 50 гарматами під командуванням генерала-серба Петра Текелії. Ця військова армада 10 діб – з 25 травня по 4 червня 1775 р. – шістьма колонами рухалася до Січі.

Дивно й образливо, але проспали і козацька розвідка, й охоронна служба. Ось як описує це А. Кащенко в своїх «Оповіданнях про славне військо Запорозьке низове»: «…серед ночі 4 червня генерал Текелій

наблизився до Січі, обложив її своїм військом, повиставляв у кількох місцях гармати і через Камбал підійшов мало не до самих окопів. У Січі тієї ночі всі спокійно спали, бо ніхто не чекав ні з якого боку лиха, і тільки світом, побачивши білі намети російського війська та наведені на Січ чорні пащі гармат, запорожці заметушилися. Хто був простіший, той думав, що знову починається війна з турками, й запорожці мусять іти разом із державним військом, але старі січовики сумно покивали головами: «Не на турків дивляться московські гармати», – казали вони».

Уранці 4 червня 1775 р. генерал Текелій прислав полковника Миснерева, який запросив кошового та старшин до російського табору. Аж тоді Калнишевський скликав на майдані раду. Кошовий отаман та козацька старшина, що його підтримувала, заборонили відкривати арсенал. Січовий архімандрит Володимир Сокольський теж умовляв козаків не братися за зброю, не проливати кров християнську. Зрештою, ті, хто ладен був загинути в бою, але не зганьбити козацької честі, зрозуміли: для того, щоб видобути гармати та виставити їх на позиції, спершу треба перебити більшу частину своїх старшин та козаків, які їх підтримують. І тоді над Січчю пролунало: «На Дунай! До турків!» Ненависть серед простого козацтва до росіян була такою, що більшість січовиків погоджувалася коритися найлютішому ворогові – турецькому султанові та його пашам, аби лишень не підлягати російському царату…

Увечері 4 червня п'ять тисяч козаків спромоглися мало не з-під носа російського війська, готового до нищівного бою, вибратися із Січі, повиносити зброю та майно в плавні, на річку Підпільну й організовано відступити до гирла Дніпра, а звідти – до Дністровського лиману й далі, до Дунаю.

Сам же Петро Калнишевський надівши царські нагороди, узявши хліб-сіль, разом зі старшиною пішов на поклін до генерала Петра Текелії. Але генерал П. Текелія одразу наказав кошового отамана Калнишевського, військового писаря Якова Глобу та інших старшин узяти під варту, закувати в кайдани й відправити до столиці.

Три тисячі козаків, які підтримали кошового отамана Калнишевського, 5 червня 1775 року змушені були скласти зброю. На січовому майдані генерал Текелія оголосив запорожцям про арешт кошового та старшини, а також про те, що Військо Запорізьке скасовано за наказом імператриці Катерини II «за свою предерзость, как пристанище для людей беглых». Ускочивши на Січ, російські війська повелися по-варварськи: обдерли церкву, пограбували скарбницю, зруйнували та спалили всі будівлі, оборонні споруди. Після зруйнування Січі імператриця видала спеціальний Маніфест, в якому говорилося: «Сечь уже в конец разрушена – с истреблением на будущее время и самого названия запорожских казаков…».

Сумною і трагічною була подальша доля «українського Монте-Крісто» – кошового отамана Петра Калнишевського. За покірність російській короні він був довічно ув'язнений на сумнозвісних для українців Соловках. Довічно ув'язнити П. Калнишевського на Соловках, а військового суддю П. Головатого та писаря Я. Глобу заслати до Сибіру запропонував Катерині II Григорій Потьомкін.

Після арешту 4 червня 1775 р. Петра Калнишевського під конвоєм повезли до Москви, де тримали в камері військової колегії. До 8 червня імператриця затвердила вирок, і вже 25 червня кошового у супроводі семи конвоїрів було спроваджено до Архангельська, куди він прибув 11 липня. Небезпечна подорож Білим морем затягнулася аж до 29 липня: судно двічі натрапляло на мілину, зазнавало пошкоджень, було нашвидкуруч відремонтовано. І тільки 30 липня 1776 р. архімандрит соловецького монастиря Досифій відзвітував про прийняття «государевого злочинця».

Зазвичай в'язнів на Соловках утримували в одиночних камерах, розташованих головним чином у Головленківській в'язниці, у вежах Кремля та в будівлях на монастирському подвір'ї. Там, у підземеллі, під вежею Соловецького монастиря, Калнишевського тримали 25 років. Можна тільки дивуватися, яким могутнім був організм цього українського козака, якщо за таких нелюдських умов – без світла, у холоді та високій вологості, без спілкування, без руху він прожив 25 років. Лише тричі на рік, на Паску, Преображення та Різдво, його виводили з келії, напевно, для участі в церковних святах і для обіду в трапезній.

Незабаром після того, як у 1801 р. новим російським царем став Олександр I, було оголошено загальну амністію. 4 травня 1801 року архімандрит Іона оголосив Калнишевському про монаршу волю. Майже сліпий, до краю знеможений, він відчував, що не здатний подолати далекий шлях до України. Тому визнав за краще залишитися ченцем монастиря. У рясі ченця П. Калнишевський прожив ще два роки і помер 31 жовтня 1803 р. у віці 112 років. Чернецька братія поховала його на почесному місці – на південному подвір'ї Спасо-Преображенського собору, поруч із могилами видатного публіциста XVII століття Авраама Паліцина та соловецького архімандрита Феодорита. У 1856 р. за наказом настоятеля монастиря на могилі Петра Калнишевського встановили плиту, викарбувавши в епітафії короткий нарис життя кошового.

Тривалий час в Україні навіть після смерті кошового отамана Петра Калнишевського його доля після арешту залишалася невідомою. Драматизм долі Калнишевського, яка й зараз не залишає нас байдужими, полягає в тому, що кошовий запорожців, який був жорстоко покараний Катериною II, зовсім не був козацьким «революціонером» – бунтівником. Він змушений був поступитися грубій силі, яка переважала, але переміг духовно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркас М.М. Історія України-Руси. – К.: Вища школа, 1990. – 456 с.
2. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – К.: Час, 1993. – 653 с.
3. Видатні постаті в історії України / Гусев В.І. – К.: Вища школа, 2002. – 360 с.
4. Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: Короткі біографічні нариси, історичні та художні портрети. – К.: Вища школа, 2002. – 320 с.
5. Грибовський В. Запорожці на Кубані. – К., 2008. – 64 с.
6. Джувага В. Останній лицар Запорожжя // Сільське життя. – 2008. – 14.11. – № 46.
7. Сто великих постатей і подій козацької України / О.І. Гуржій, Т.В. Чухіб. – К.: Арій, 2008. –464 с.
8. Сушинський Б.І. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX століть. – Одеса: ЯВФ, 2006. – Т. 1. – 591 с.

«ЕНЕЇДІ» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО – 220 РОКІВ (ОГЛЯД ВИДАНЬ ПОЕМИ З ФОНДУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОУНБ ІМЕНІ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО)

Федорова М.А.,
завідувач відділу краєзнавства
Полтавської обласної універсальної
наукової бібліотеки імені І.П. Котляревського

220 років тому, а саме восени 1798 р., із Петербурга почала свій славний шлях перша пам'ятка української класичної літератури – «Енеїда» видатного полтавця Івана Петровича Котляревського [6, с. 178]. Приємно, що ця поема не загубилася на тлі нової української літератури, а з часом стала ще більш популярною. Першим секрет її величезного успіху підмітив наш краянин, український письменник і журналіст Орест Сомов, що на той час жив у Петербурзі. В огляді російської словесності за 1828 р. він відзначив, що з «...усіх попередніх «Енеїд», Язонів та Прозерпін навиворіт уціліла тільки малоросійська пародія «Енеїди» Котляревського, тому що автор умів приправити свою поему малоросійською сіллю і живо вивести в ній замість троянців, карфагенян і латинян земляків своїх малоросіян з їх домашнім побутом, звичками і приказками» [8, с. 13].

Котляревський написав «Енеїду» на сюжет однойменної класичної поеми римського поета Вергілія і працював над книгою до кінця життя: «Я над малороссийской «Энеидой» 26 лет – баюшки баю», – зазначав він у листі Миколі Гнідичу, підкресливши, що вона є «плодом двадцатишестилетнего моего терпения и посильных трудов» [7, с. 17]. Численні списки та видання «Енеїди», перейшовши через руки не одного покоління, тепер зберігаються у вітчизняних архівах та наукових бібліотеках.

У ювілейний для поеми рік пропонуємо коротко ознайомитися з виданнями «Енеїди», які зберігаються на батьківщині письменника, а саме у Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці імені І.П. Котляревського. Відразу зазначимо, що у фонді наукової книгозбірні відсутні прижиттєві видання поеми, але бібліотека зберігає перше повне видання «Енеїди» 1842 р., яка має назву «Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ». Це видання надруковане у Харківській університетській типографії видавцем О. А. Волохиновим, який викупив у І. Котляревського права на публікацію твору. Перед тим як потрапити до нашої бібліотеки, книга була у приватних колекціях, про що свідчить кругла печатка з ініціалами Н. Е. И. на титульній сторінці та штемпельний екслібрис з ініціалами Ф. Г. на першій і останній сторінках книги. У 1979 р. до 210-ї річниці від дня народження І. П. Котляревського у видавництві «Дніпро» побачило світ факсимільне видання «Виргилієва Енеїда» 1842 року.

Наступний раритет – перше видання «Енеїди» 1898 р., передруковане у Львові в його столітню річницю. Відмітимо, що 100-річчя з часу першого видання «Енеїди» широко відзначалося і цій даті були присвячені поезії Лесі Українки, М. Старицького, статті І. Карпенко-Карого, І. Франка [2, с. 37]. Книга надрукована «коштом і заходом» Наукового товариства імені Шевченка у друкарні цього товариства. Передмову до видання написав М. Грушевський [4, с. 20]. На примірнику є погано розбірлива печатка «з бібліотеки... в Перемишлі, рішена заг. зборів 31.12.1912». З перегляду книги складається враження, що у когось було бажання вивезти її чи продати, бо на сторінках, де містилися бібліотечні штампи, наявні сліди їхнього знищення. Але книга збереглася у гарному стані. Корінець і кути обтягнуті тканиною.

Чималий науковий інтерес становить текст перших трьох частин «Енеїди», опублікований нашим земляком, літературознавцем та громадським діячем, головним дослідником творчості Котляревського Павлом Житецьким із рукописного списку 1799 р. – «Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка». Вона надрукована у Києві у типографії Імператорського університету Святого Володимира у 1900 р. На титульному листі напис: «Посвящается г. Полтаве, родине Ивана Петровича Котляревскаго». Цей список колись належав київському протодиякону Миколі Заградському.

Полтавська книгозбірня має також видання 1936 р. – «Вибрані твори» в одному томі та «Вергилієва Енеїда». «Вибрані твори» потрапили до нашої книгозбірні з Національної бібліотеки Вірменії, яка до 1990 року носила ім'я Олександра Мяснікяна – радянського політичного діяча. Про це свідчить штамп на титульному листі книги. Інше видання 1936 р. («Вергилієва Енеїда») потрапило до нашої книгозбірні з

Київської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва ім. 15-річчя ВЛКСМ (теж зберігся штамп). В обох книгах були надруковані вступні статті вченого, шевченкознавця Михайла Новицького. На щастя, у першому виданні вступна стаття збереглася. А ось у другому – ні. У 1937 р. М. Новицького, як і багатьох представників української інтелігенції, заарештували, звинуативши у контрреволюційних діях проти радянської влади. Тому не дивно, що вступну статтю було безжально знищено, а прізвище на титульній сторінці і у змісті замальовано чорнилом...

Як приклад «недремного ока» цензури можна навести ще два видання І. Котляревського – «Твори» (К., 1930) та «Збірка творів» (К., 1948). Перша книга – «Твори Івана Котляревського» вийшла за редакцією та з примітками академіка УАН Сергія Єфремова. У 1930 р. він був репресований у результаті сфабрикованого радянською владою процесу Спілки визволення України. Природньо, що стаття «антирадянського діяча» з книги творів Івана Котляревського була вилучена. Передмову до другого видання написав Ілля Стебун (справжнє прізвище Кацнельсон), учений-літературознавець. Він потрапив до числа т.зв. «безрідних космополітів» із початком сталінської антиєврейської кампанії, яка повела за собою черговий тур гонінь на представників української інтелігенції. Тож у зазначеній книзі текст передмови знищено, а прізвище у змісті закреслене чорнилом.

Збереглася у фонді наукової бібліотеки й «Енеїда» часів Другої світової війни – 1944 р., надрукована в Українському Державному Видавництві накладом всього 7 тис. примірників. Художник – Сергій Пожарський.

150-річчя першого виходу в світ «Енеїди» Держлітвидав України відзначив новим виданням (1948) із заставками та кольоровими ілюстраціями Івана Їжакевича та Федора Коновалюка, в яких, на думку полтавського мистецтвознавця В. Ханка, «правдоподібно змальовані жанрові сцени, особливо соціальні, в зображенні пекла подані сатиричні характеристики персонажів. Проте у них слабо виявлена українська дійсність...» [9, с. 50].

До 170-річного ювілею поеми (1968) вийшла друком проілюстрована Анатолієм Базилевичем «Енеїда», яка стала класичним колекційним виданням, а 130 життєлюбних та оптимістичних малюнків, створених митцем, стали значним внеском у скарбницю українського художнього мистецтва. Маючи великий досвід ілюстратора, художник майже протягом трьох років працював над відтворенням образів «Енеїди» [1, с. 119]. До речі, поема, ілюстрована саме цим художником, перевидавалася кілька десятків разів. Так, у фонді нашої бібліотеки, окрім вищеназваного, є видання 1986, 1994, 2003, 2005 та 2012 рр. У 1971 р. було випущено 12 листівок «Енеїда» з ілюстраціями А. Базилевича.

До 200-річчя від дня народження Івана Котляревського у видавництві «Дніпро» вийшло друком ювілейне видання «Енеїди» (1969). Книжка ілюстрована видатним художником-графіком Олександром Данченком. Це подарункове видання. Переплетена кришка обтягнута чорною тканиною, по центру золотим тисненням зроблено напис «Енеїда» і зображення козака. Бурлескна поема не сприймалася художником лише як гумористичний твір. Його «Енеїда» є перш за все епічною, іноді навіть трагічною. Його Еней – національний герой. Для Данченка поема була своєрідним пам`ятником Україні, її героїчному козацькому минулому, її колоритному побуту та соковитому гумору [3, с. 104].

Серед видань української класики, що з'явилися на початку 20-х років XX ст. поза межами України, зокрема в Німеччині, одне з чільних місць посідає берлінська «Енеїда» зі вступом Богдана Лепкого та ілюстраціями Адальберта Штірена. Берлінські видання творів Котляревського з'явилися як наслідок студій Б. Лепкого над історією української літератури, пов'язаних із викладацькою діяльністю в Ягеллонському університеті в Кракові, прагненням заповнити прогалини у виданні класичної спадщини. На жаль, у фонді Полтавської ОУНБ ім. І.П. Котляревського видання «Енеїди» 1922 р. немає. Але є репринтне видання, надруковане у Рівному 1998 р., і фотодруковане, яке вийшло 1976 р. у родинному видавництві Чарторийських у Нью-Йорку. Ця книга надійшла до бібліотеки від Канадського Товариства Приятелів України. Видавництво Чарторийських, високо оцінивши працю Котляревського, у вступному слові зазначає: «З огляду на це, що під сучасну пору в нас читачів чимраз менше, ми рішили видавати обмежену кількість книжок, головно такі, що їх вартість не з'їдає зуб часу, й оставити для майбутніх поколінь, як свідоцтво нашої скромної праці та матеріяльного вкладу в скарбницю духовної культури...».

Є у фонді Бібліотеки діаспорне видання, яке вже стало бібліографічною рідкістю – «Енеїда» українського кооперативного видавництва **«**ЗАГРАВА**»** (існувало у таборах для переміщених осіб у Німеччині).

Збереглися також переклади «Енеїди» російською мовою: 1955 р. у перекладі І. Бражніна, 1964 р. у перекладі В. Потапової та 1986 р. у перекладі Д. Андреєва.

За часів незалежної України «Енеїда» побачила світ у різних видавництвах у 1993, 1994, 2000, 2004, 2005-2008 та 2012 рр. Приємно, що у полтавському видавництві «АСМІ» у 2003 та 2011 рр. теж вийшла друком невмируща поема нашого земляка.

На завершення зазначимо, що з нагоди 120-річного ювілею Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського (2015 р.) у видавництві «АСМІ» вийшов друком біобібліографічний покажчик «Великий полтавець Іван Петрович Котляревський», який знайомить сучасного читача не лише з творами письменника, а й надає повну інформацію про життєвий і

творчий шлях нашого земляка. Матеріали наукового видання слугуватимуть у підготовці до святкування 250-річного ювілею Івана Петровича Котляревського у 2019 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белічко Ю. Ілюстратори «Енеїди» І. Котляревського : до 165-річчя першого видання «Енеїди» / Ю. Белічко // Дніпро. – 1963. – № 11. – С. 113-119. : іл.
2. Крижанівська Т. Батько нової української літератури : до 240 річниці від дня народження Івана Котляревського / Т. Крижанівська // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 10. – С. 36-37.
3. Ламонова О. В. Дві «Енеїди» [порівняння ілюстративних циклів А. Базилевича і О. Данченка] / О. В. Ламонова // Образотворче мистецтво. – 2011. – № 1. – С. 100-104.
4. Мороз М. О. Іван Котляревський : бібліографічний покажчик. 1798-1968 / М. О. Мороз. – К. : Наукова думка, 1969. – 290 с. : портр.
5. Погребенник Ф. Берлінські видання творів Івана Котляревського, споряджені Богданом Лепким / Ф. Погребенник // Слово і час. – 2010. – № 10. – С. 28-30.
6. Ротач А. З історії ювілеїв «Енеїди» І. П. Котляревського / А. Ротач // Рідний край. – 2014. – № 1. – С. 178-184. : фот.
7. Стебун І. І. І. П. Котляревський : критично-біографічний нарис / І. І. Стебун. – К. : Держлітвидав, 1941. – С. 17.
8. Стороха Є. Наш Котляревський // Великий полтавець Іван Петрович Котляревський : біобібліографічний покажчик / Управління культури Полтавської облдержадміністрації, Полтавська обласна універсальна наукова б-ка ім. І. П. Котляревського ; уклад. О. М. Войцехівська [та ін.] ; ред.: О. І. Щербініна, К. М. Щира. – Полтава : АСМІ, 2015. – С. 13.
9. Ханко В. Графічні інтерпретації «Енеїди» (до 200-ліття першодруку) / В. Ханко // Образотворче мистецтво. – 1998. – № 2. – С. 46-51.

ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО У НОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ ІЗ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ

Копилець Є. В., *кандидат педагогічних наук, керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді*

Останні роки ознаменувалися появою низки нових навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму, схвалених на загальнодержавному рівні. Зокрема, було оновлено як навчальну програму з географічного краєзнавства, так і розділ «Географічне краєзнавство» у навчальних програмах із видів спортивного туризму. Це зумовлює потребу у бодай побіжній їхній характеристиці.

Конструктивною відповіддю Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (УДЦТКУМ) на наші критичні зауваження щодо навчальної програми «Географічне краєзнавство» [5] стала пропозиція долучитися до створення нової програми. Вона була розроблена спільно із заступником директора УДЦТКУМ

Д. Г. Омельченком. Програма схвалена до видання з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист МОН № 1/11-7084 від 14.07.2017), розміщена на офіційних сайтах УДЦТКУМ та Інституту модернізації змісту освіти (ІМЗО) [6].

Програма основного рівня передбачає навчання дітей у гуртку протягом трьох років. На опрацювання навчального матеріалу щороку відводиться 216 год. (6 год. на тиждень), які розподіляються між двома блоками – власне «Географічним краєзнавством» та «Туристсько-спортивною та фізичною підготовкою». Оскільки другий блок (його автор – заступник директора УДЦТКУМ О. Д. Наровлянський) є уніфікованим для всіх програм туристсько-краєзнавчого напряму, які одержали гриф МОН у 2017 р., надалі, говорячи про особливості програми, ми будемо мати на увазі лише блок географічного краєзнавства. Першого року навчання на нього припадає 166 год., другого – 170 год., третього – 174 год.

У пояснювальній записці не зазначено вік вихованців, на яких розрахована програма. УДЦТКУМ обстоює, що навчання в гуртках основного рівня, як правило, розпочинається після опанування програми початкового рівня «Юні туристи-краєзнавці», тож у розробці програми ми орієнтувалися насамперед на молодший та середній підлітковий вік (6–8 класи).

Оскільки програма готувалася в рамках загального підходу УДЦТКУМ до навчальних програм, ми зберегли формулювання основних завдань програми через пізнавальну, практичну, творчу та соціальну компетентності. З цієї ж причини прогнозований результат подано для вихованців, які закінчили трирічне навчання в гуртку, а не по кожному рокові навчання окремо. Проте порівняно з попередньою програмою ці елементи суттєво змінено. Зокрема, усунуто певну невідповідність між характеристиками компетентностей у пояснювальній записці та уміннями, передбаченими прогнозованим результатом. Сам же прогнозований результат структурований не просто за знаннями та вміннями, а відповідно до завдань географічно-екологічної освіти (з огляду на сприятливість молодшого та середнього підліткового віку до екологічного виховання та ековиховний потенціал географічного краєзнавства), краєзнавчо-географічної підготовки та підготовки до забезпечення життєдіяльності.

Як у структуруванні прогнозованого результату, так і в доборі змісту програми ми певною мірою спиралися на власний досвід створення програм із географічного краєзнавства [4; 7]. Нова програма відрізняється від попередньої введенням низки нових тем. Наприклад, запропоновано вивчати основні віхи розвитку вітчизняного географічного краєзнавства (в основу покладено періодизацію М. Ю. Кострici), здійснювати фенологічні спостереження, облаштувати краєзнавчу геогра-

фічну експозицію (або ж географічний куточок чи принаймні тематичну виставку) у навчальному закладі. Уводиться поняття «цінності природи». Взято до уваги особливості антропогенно зміненого (ґрунт як «пам'ять ландшафту», парк як специфічна геосистема), урбанізованого середовища (міський «острів тепла», місто як водозбірний басейн).

Фізико-географічний аспект краєзнавства представлений у програмі об'ємніше, ніж вивчення населення та господарства рідного краю. До цього спонукали вікові психологічні особливості вихованців, на яких насамперед зорієнтована програма, та зміст синхронних шкільних географічних курсів. Проте керівник гуртка може організувати детальніше та глибше вивчення суспільно-економічних особливостей регіону під час підготовки пошуково-дослідницьких робіт на третьому році навчання.

З огляду на те, що вихованцями гуртка можуть бути 13-річні підлітки, а програма – не вищого, а основного рівня, зміст третього року навчання дещо спрощено порівняно з попередньою програмою. Вихованцям запропоновано виконувати не науково-дослідницькі, а пошуково-дослідницькі роботи з їхньою подальшою презентацією у рамках Всеукраїнських експедицій учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна», «Мій рідний край». На підготовку вихованців до участі у традиційних краєзнавчих масових заходах спрямоване посилення уваги до конференцій учнівської молоді та зльотів юних туристів-краєзнавців. Загалом під час розподілу навчального часу збільшено частку практичних занять. Орієнтовне співвідношення теоретичних і практичних годин упродовж трьох років опанування програми становить 1:4; частка практичних занять кожного навчального року зростає, оскільки вихованці набувають дедалі більшого досвіду.

До 2017 р. шкільна географія спиралася на загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства. Впровадження в економічну та статистичну практику національного класифікатора України «Види економічної діяльності», який відповідає Класифікації видів економічної діяльності Статистичної Комісії Євросоюзу, зрештою обумовило відповідні зміни у вивченні шкільного курсу географії «Україна і світове господарство». На жаль, завчасно про ці зміни не повідомлялося, тому вони належним чином не відображені у новій навчальній програмі з географічного краєзнавства. Проте маємо надію, що нова програма з позашкільної освіти, хоча й не позбавлена недоліків, все ж краще відповідає сучасним тенденціям організації освітнього процесу. Наскільки це так, покаже масова практика її впровадження.

Ми вже привертали увагу до важливості географічної підготовки для туристів-спортсменів та констатували, що поняття географічної підготовки стосовно вихованців гуртків туристсько-спортивного профілю належним чином не концептуалізоване і потребує подальшого

методичного розроблення [2; 3], а також піддавали аналізу краєзнавчу географічну підготовку за попередніми поколіннями навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-спортивного профілю [1]. У 2018 р. схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму з видів спортивного туризму: «Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм» (лист Інституту модернізації змісту освіти № 22.1/12-Г-315 від 06.06.2018). Вони розміщені на офіційному сайті ІМЗО [8]. Програми основного рівня розраховані на 3 роки навчання та спрямовані на учнівську молодь віком від 11 до 15 років (в гуртках велосипедного туризму – від 13 до 17 років, мотоциклетного туризму – 15–18 років). На опанування навчального матеріалу відводиться 216 год. у перший рік навчання та 216 або 324 год. у наступні роки.

Програми побудовано за блочним принципом. Одним із блоків є краєзнавча підготовка; автора краєзнавчого блоку у версії програм, розміщеній на сайті ІМЗО, не зазначено. На першому та другому році навчання керівник гуртка має обрати один із варіантів краєзнавчого, 4 розділу програми – історичне або географічне краєзнавство; при цьому можливе як послідовне опанування одного виду краєзнавства упродовж двох років, так і оволодіння щороку новим видом краєзнавства.

Як і в попередній версії програм [9, с. 70–71], на блок географічного краєзнавства відведено 28 год. – по 14 год. у перший та другий роки навчання. Першого року навчання передбачено вивчення тем «Географія – наука про Землю» (що вивчає географія, географічні дослідження, «розділи географічної науки», поняття про географічне краєзнавство), «Методи географічних досліджень», «Географія рідного краю» (фізико-географічна характеристика рідного краю, рельєф та корисні копалини, ґрунти, рослинний і тваринний світи краю, водні ресурси, поняття про погоду і клімат та їхні складові). Якщо керівник обирає географічне краєзнавство і наступного року, вихованці вивчатимуть теми «Краєзнавчі експедиції» (організація експедиції, польові та камеральні роботи) та «Географія рідного краю» (економіко-географічна характеристика краю, розселення населення, види господарської діяльності населення на території краю, транспорт, особливо охоронювані природні території).

Порівняно з програмами 2013 р. (автор блоку географічного краєзнавства В. В. Мельник, УДЦТКУМ), виклад матеріалу з географічного краєзнавства став дещо систематичнішим: розширено перелік методів географічних досліджень, водні ресурси та рослинний і тваринний світ краю вивчаються першого, а не другого року, що дає змогу цілісніше опанувати географію рідного краю у випадку її однорічного вивчення.

Проте не можна не відзначити, що пропонований обсяг географічного краєзнавства лишається надто куцим – а важливою передумовою повноцінної реалізації освітнього потенціалу дитячо-юнацького туризму є атрибутивне вивчення території, якою здійснюється мандрівка. На тему «Краєзнавчі експедиції» відведено всього 4 години (теоретичних і практичних порівну), що робить проблематичним виконання повноцінних досліджень із географічного краєзнавства, наприклад, під час передбаченого програмою гуртка «Пішохідний туризм» походу 3 ступеня чи І категорії складності. Певно, така поверхова підготовка ускладнить і результативну участь у Всеукраїнському конкурсі на кращу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край».

Навчання у гуртках велосипедного туризму починається з 13, а мотоциклетного туризму – з 15 років, але підліткам пропонують вивчати матеріал, уже опанований ними на уроках загальної географії у 6 класі. Зрештою, викликає сумнів оптимальність уніфікованої підготовки з географічного краєзнавства для гуртків, які мають виразну специфіку – лижного, водного, гірського, спелеологічного туризму.

Як і у програмах попереднього покоління, прогнозовані результати опанування програм не корелюють зі змістом блоку географічного краєзнавства: для розділу 4 не сформульований прогнозований результат.

Таким чином, попри свою значущість, географічно-краєзнавче наповнення навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-спортивного профілю на сьогодні лишається нерозв'язаною проблемою.

Як відомо, схвалені на загальнодержавному рівні навчальні програми з позашкільної освіти використовують упродовж 5 років, після чого відбувається їхнє оновлення. Колектив Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (так перейменовано УДЦТКУМ відповідно до наказу МОН № 1110 від 16.10.2018) не залишить поза увагою конструктивні зауваження та пропозиції щодо можливого поліпшення програм, але важливим є своєчасний зворотний зв'язок між авторами програм та керівниками відповідних гуртків. Тому запрошуємо педагогів-практиків до діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Копилець Є. В. Географічна підготовка у гуртках туристсько-спортивного профілю // «Полтавщина – земля моя свята» : збірник кращих наукових статей IV обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2013. С. 48–61.
2. Копилець Є. В. До проблеми географічної підготовки вихованців туристсько-краєзнавчих гуртків спортивного профілю // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць : дод. до «Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012. С. 104–110.

3. Копилец Е. В. О сущности географической подготовки в туристско-спортивных кружках учащейся молодежи // Географические проблемы туризма, краеведения и экологии : материалы Международной научно-практической конференции (12–13 мая 2014). Алматы : КазНПУ им. Абая, изд-во «Ұлағат», 2014. С. 6–8.
4. Копилець Є. В. «Міські природознавці». Орієнтовна програма географічного гуртка. 6 клас (216 год.) // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2010. № 24. С. 15–22.
5. Копилець Є. В. Навчальна програма гуртка «Географічне краєзнавство» нового покоління: досягнення і невирішені проблеми // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 20. С. 63–66.
6. Копилець Є. В., Омельченко Д. Г. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму «Географічне краєзнавство» [Електронний ресурс]. URL: http://ukrjuntur.org.ua/nasha-biblioteka/programi-gurtkiv.html. Доступний також: URL: https://drive.google.com/file/d/0B0kHwvQLtSb5clBhaGJEVElETkk/view
7. Копилець Є. В. Програма гуртка географічного краєзнавства. 6 клас (216 год.) // Географія. 2007. № 17. С. 31–38.
8. Навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму з видів спортивного туризму («Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм») [Електронний ресурс]. URL: https://drive.google.com/file/d/12ESa1Q2l6bkGe0kh2uxpNs0oM2rUnzAT/view
9. Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям. Вип. 2 / [ред. О. Д. Наровлянський, Н. В. Савченко]. К. : [б.в.], 2015. 116 с.

РЕШЕТИЛІВЩИНА ЗА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918)

Біленька Тетяна, *учениця 10-В класу Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника вихованка ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради*
Керівник: Купенко І. А., *методист ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради, вчитель Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника*

На початку 1917 року територія, що нині перебуває у межах Решетилівського району *(Решетилівський район як адміністративно-територіальна одиниця був утворений у березні 1923 року, а в нинішніх кордонах існує з 1966 року)* входила /повністю або частково/ до складу Братешківської, Демидівської, Піщанської, Площанської / Плосківської/, Решетилівської волостей Полтавського повіту, Білоцерківської і Калениківської волостей Хорольського повіту, Куликівської і Хорішківської волостей Кобеляцького повіту та Федорівської волості Кременчуцького повіту Полтавської губернії [6].

Національний склад населення волості був майже повністю моноетнічним. Проживали в Решетилівці і 75 єврейських родин [4, с.32].

Після одержання звістки про падіння самодержавства 5-6 березня 1917 року у містечку відбулися мітинги й маніфестації, на яких оратори – представники місцевих осередків політичних партій вітали повалення царського самодержавства та створення Тимчасового уряду, висловлювали сподівання, що він розв'яже всі питання на користь простого народу.

У березні 1917 року у Решетилівці з представників земства та кооператорів було створено волосний громадський комітет, що замінив волосне правління і став місцевим виконавчим органом Тимчасового уряду [2, с.855]. Такі комітети були створені в усіх волостях. Проте повноти влади вони не мали.

Замість царських урядовців Тимчасовий уряд, також, увів посади губернських і повітових комісарів, призначивши ними голів губернських і повітових земських управ.

З тюрем були звільнені політичні в'язні. Населення повсюдно розброювало і розганяло поліцію.

Навесні та влітку 1917 року на хвилі революції почали стихійно виникати так звані земельні комітети, котрі почали брати під свій контроль поміщицькі маєтки, активно втручалися у господарську діяльність, а то

і взагалі привласнювали землю та урожай. Різко зросло число судових справ про самовільне захоплення селянами поміщицьких земель та хліба. Так, згідно з повідомленням прокурора Полтавського окружного суду Полтавському губернському земельному комітету від 09 жовтня 1917 року дізнаємося, що «Постановою Плосківського земельного комітету було самовільно відібрано хліб у О.Левенця, О.Педашенка, Г.Педорченка. Подібні ж дії вчинено і стосовно поміщика В.Чучка з Куликових хуторів» (*нині с. Шевченкове Решетилівського району – авт.)* [5, с.80].

Після Лютневої революції на Решетилівщині значно пожвавішало політичне життя, з'явилися осередки політичних партій і громадських організацій. Найбільш впливовою політичною силою була партія українських соціалістів-революціонерів (есерів), що представляла інтереси селянства.

Натомість партії, які представляли заможних селян та землевласників, авторитетом не користувалися. Адже, на відміну від есерів, які виступали за зрівняльний розподіл землі, хлібороби-власники хоч і заявляли про необхідність аграрної реформи та ліквідацію поміщицького землеволодіння, все ж виступали за приватну власність на землю та орієнтувалися на міцні фермерські господарства. Це не подобалося більшості селян.

Справа дійшла до того, що коли до Решетилівки прибув член партії хліборобів-власників, щоб завербувати нових членів партії, селяни його заарештували і побили. Після цього у нього відібрали партійні документи і взяли розписку про те, що він не буде більше працювати в партії [2, с.856].

Цькування селян-власників особливо посилилося після установчого з'їзду Української демократично-хліборобської партії (УДХП), що відбувся 29 червня 1917 року в Лубнах. Так, у Решетилівці було побито нотаріуса Грекова, а у селі Прокопівка Решетилівської волості – Кривенка [3, с.48].

Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП) мала в краї нечисленні осередки, а осередок Російської соціал-демократичної робітничої партії /більшовиків/ (РСДРП /*б/*) на чолі з С.Я.Калініченком був утворений в Решетилівці лише наприкінці 1917 року напередодні більшовицької окупації.

У серпні 1917 року в Решетилівці місцеві більшовики оголосили, що «для боротьби з контрреволюцією» сформували загін Червоної гвардії. До нього вступили Г.М. Зленко, П. Коваленко та кілька інших [2, с.856].

У листопаді 1917 року відбулися вибори до Всеросійських Установчих зборів, які проходили за 17 партійними списками.

Політичні партії й громадські організації боролися за владу, пов'язуючи свої надії про її здобуття з виборами до Всеросійських Установчих зборів, які повинні були вирішити не лише соціальні, але і національні проблеми.

На Полтавщині було створено 2 міські та 15 повітових виборчих комісій, а вся губернія була поділена на 1500 виборчих дільниць (комісій).

За підсумками виборів блок українських і російських есерів був попереду в Полтавському та Кобеляцькому повітах, а Селянська Спілка та українські соціалісти-революціонери лідирували в Хорольському повіті. За більшовиків у Полтавському повіті проголосували лише 3,3 % виборців.

Треба констатувати, що в справі пропаганди на селі, особливо на Полтавщині, Українська партія соціалістів-революціонерів та повністю підпорядкована їй Селянська Спілка були майже монополістами і не зустрічали достойної конкуренції з боку більшовиків та інших партій [1].

Проте втілити в життя результати виборів не вдалося. На заваді стали російські більшовики, які створили у Харкові маріонетковий «Уряд Радянської України» і почали неприкриту агресію проти Української народної республіки, утвореної у листопаді Третім Універсалом.

Наприкінці 1917 року соціально-економічне та політичне становище залишалося складним. Круговерть революційних подій не зробила життя кращим.

На початку 1918 року більшовицькі війська під командуванням підполковника Михаїла Муравйова розпочали наступ з Харкова в напрямку на Київ і 8 січня 1918 року зайняли Решетилівку.

На своєму шляху загони російських червоних окупантів знаходили підтримку не лише з боку нечисленних місцевих більшовиків, але й частини української бідноти, яку приваблювали заклики більшовиків захоплювати і ділити чужу власність. З приходом російських червоногвардійських загонів Решетилівщина, як і вся Україна, була втягнута у вир братовбивчої громадянської війни.

У січні 1918 року більшовики у Решетилівці створили власний орган влади – волосний революційний комітет (ревком), який очолив решетилянин, моряк-балтієць М.І.Блошенко, що повернувся додому після військової служби в Кронштадті.

За підтримки червоних окупантів у січні 1918 року завершилося і формування решетилівського загону Червоної гвардії, який очолив П.Т.Коваленко. На цей загін було покладено функції охорони життєво важливих об'єктів містечка та «наведення порядку» у волості.

Ревкоми при допомозі земельних комітетів почали активний переділ землі. Зокрема, Калениківський волосний комітет на засіданні 09 січня 1918 року ухвалив: «Взяти на облік землі всіх тих власників, які не можуть обробити її власною працею». Також, було вирішено взяти під свій контроль «живий і мертвий реманент у маєтках великих землевласників Калениківської волості» [5, с.81].

З метою примусового вилучення хліба у селян в села Полтавського та Кобеляцького повітів більшовиками були послані перші військово-реквізиційні загони. Проте спроба ввести державну монополію на хліб успіху не мала.

А у лютому 1918 року австро-німецькі війська, згідно умов Берестейської мирної угоди, розпочали спільно з військовими підрозділами УНР наступ з метою звільнення України від більшовицьких нападників [3, с.161].

28 березня 1918 року баварська кінна бригада під командуванням ґенерала Едлєра фон Донау та Запорізький імені кошового Костя Гордієнка полк кінних гайдамаків під командою полковника Всеволода Петріва, які наступали в авангарді Окремої Запорізької дивізії генерала Олександра Натієва, звільнили Решетилівку [5, с.82]. Цього ж дня у Решетилівці на короткий час розташувався штаб бригади.

29 квітня 1918 року Центральна Рада була розігнана німцями. а Павло Скоропадський був проголошений гетьманом України [3, с.185]. Епоха Центральної Ради завершилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зенич І. Організація виборів до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині // Український історичний збірник, Вип. 16, 2013. с.102-118.
2. Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Полтавська область. АН УРСР. Інститут історії. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967. – 1027 с.
3. Ревегук В.Я. Полтавщина в огні Української революції (1917-1921). – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2014. – 408 с.
4. Решетилівщина: історія і сучасність. Краєзнавчий нарис. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2002. – 96 с.
5. Решетилівщина – мій рідний край: історико-краєзнавчі нариси. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. – 198 с.
6. Список населенных мест Полтавской губернии, с кратким географическим очерком губернии. Издание Полтавского губернского статистического комитета. – Полтава: «Электрик. Типография Д.Н.Подземского», 1912. – 517 с.

ОЛЕСЯ ЛЕВАДНА – ФУНДАТОРКА ЖІНОЧОГО БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА

Дзерин Віта, *учениця 11 класу*
Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника
Решетилівської селищної ради
Керівник: Кошова В.М.,
учитель зарубіжної літератури

Минають роки, змінюються події, у вічність відходять покоління та залишається пам’ять. Пам’ять про тих, хто дбав про розвиток не тільки української, а й світової культури. Мистецтво кобзарів, бандуристів, лірників своїми зачатками сягає періоду Київської Русі і в усі часи мало велике значення для України. Цих людей шанував народ, бо вони завжди знаходилися поруч з борцями за свободу, рівність та незалежність.

У давнину побутувала думка, що доторкнувшись до кобзи чи ліри, жінка здатна зіпсувати її звучання. І на такому інструменті співець уже не зможе забезпечити собі добрий заробіток на прожиток. Але поступово слабшають суворі кобзарські канони, серед виконавців з'являються зрячі музиканти та жінки – бандуристи. На зламі XIX – XX століть починають з'являтися перші імена жінок – бандуристок, серед яких науковці відзначають нашу землячку Олесю Левадну. Вона одна з перших прилучилася до виходу бандури на концертну сцену, зробивши свій вагомий внесок у розвиток кобзарського мистецтва, започаткувавши нову традицію – жіноче бандурне виконавство.

Олеся Федотіївна народилася в м. Решетилівка в 1905 році, в заможній родині. Талановита дівчина змалку була закохана в пісню. Уже згодом Олеся говорила: «Навіть не уявляла собі, як це хтось може не вміти співати. Я співала про те, чим жила, чим дихала» [2,с.33]. Першим учителем дівчини був Василь Якович Осадько – освічена, музично обдарована людина. Він добре володів бандурою. Якось, почувши спів О. Левадної, а був це 1925 р., Василь Якович запропонував їй навчатися гри на інструменті. Олеся, пройшовши науку в Осадька, брала активну участь у виступах колективів у дуеті з вчителем та тріо в складі Василя Осадька, Григорія Підгірного та Олесі Левадної. Згодом вона приєдналася до капели бандуристів, з якою виступала під час гастрольних поїздках по Київщині, а від так почала працювати з Дмитром Андрусенком, Григорієм Підгірним, Степаном Журманом та Іваном Крамарем в ансамблі «Кобзарі Полтавщини». Вони гастролювали в Полтавській, Харківській, Кіровоградській областях.

У 1930 році Олеся переїхала жити в місто Красноград до своєї сестри. Там почала вчитися на торговельних курсах. Як згадувала співачка: «… не маючи ні хисту, ні бажання до торгівлі» [2,с.34]. Вона хотіла співати, не могла себе уявити без улюбленого інструменту, без пісні. Приїзд до Красноградa харківських бандуристів до глибини душі вразив дівчину. Стремління Лесі до професійних занять музикою підтримав брат, який добре грав на скрипці. Він доклав чимало зусиль, щоб організувати концерт, на якому Левадна вперше виступила як солістка. Олеся зачарувала своїм виконанням переповнений зал. Це був перший великий успіх обдарованої кобзарки.

Харківські бандуристи, які гастролювали в Красноградi і чули її гру, порадили Олесі їхати в Харків навчатися кобзарського мистецтва до справжнього віртуоза, який дає уроки гри на бандурі, – Гната Хоткевича.

Під час вступу до Харківського музично – драматичного інституту дівчина виконала декілька народних пісень та інструментальних творів: «Козачок», «Метелиця» – і була прийнята у клас Гната Хоткевича. Мрія Олесі здійснилася, вона почала займатися у відомого педагога того часу, засновника професійної школи кобзарства.

Згадуючи своє навчання у видатного бандуриста, Олеся Левадна розповідала: «Уроки мій педагог проводив чітко, цікаво, був дуже пунк-

туальним і акуратним, до чого привчав і нас… Гнат Мартинович любив розповідати про походження бандури, конструкцію і вдосконалення цього інструмента, про свої зустрічі з кобзарями, ділився сокровенними задумами»» [2,с.36].

Важкий період для українського кобзарства був у роки навчання О. Ф. Левадної. У цей час було проголошено курс на викорінення народного мистецтва, пов'язаного з кобзою та бандурою.

Від 1934 року Олеся Федотіївна почала працювати в Харківській державній філармонії, виступала в складі ансамблю бандуристів і як солістка. У її репертуарі переважали українські народні дівочі та кобзарські пісні. Виконувала також твори на слова Т.Шевченка [5].

У післявоєнні роки на Україні розпочинається новий період бандурного мистецтва. У 1944 – 1946 роках Олеся Левадна гастролює разом з Українським державним драматичним театром УРСР імені Т.Г. Шевченка, виступає в Москві. У 1946 році працює в Тернопільській філармонії, а від 1948 року – в Дрогобичі, в ансамблі пісні і танцю «Прикарпаття», який згодом почав називатися «Верховина».

Особисте життя Олесі Левадної, на жаль, не склалося. У неї не було ні сім'ї, ні дітей. Свій інструмент – старовинну бандуру роботи одного з харківських народних майстрів, подаровану братом, зберігала як цінну реліквію. Олеся Федотіївна вела доволі відсторонений спосіб життя, постійно відчувала страх: «Вона хвилювалася, що її будуть переслідувати за те, що була ученицею знаменитого Гната Хоткевича… Що вчилася у славного бандуриста Василя Осадька, що була кобзаркою. Бо пам'ятала ті страшні для всіх кобзарів України, інтелігенції, патріотів страти кобзарів». Померла Олеся Федотіївна Левадна у 1988 році і похована в м. Дрогобичі.

28 травня 1999 року на майдані Ринок у Дрогобичі відбулася подія, яка відродила ім'я славної бандуристки О.Левадної. На будинку, де колись вона проживала, було відкрито і освячено перший у світі меморіальний знак жінки – кобзарки. Місто Дрогобич віддало шану славній бандуристці, яка прожила в ньому сорок років.

Таким чином, О.Ф. Левадна залишила помітний слід в історії розвитку виконавства на бандурі, довівши власні творчі можливості та право жінки бути бандуристкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балушок В. З життя кобзарів та лірників// Українська родина: обряди і традиції.-[Електронний режим].-К.:Видавництво Олени Теліги, 2015.-512с.-Режим доступу: www.elib.nplu.org
2. Бобечко О. Творча постать бандуристки Олесі Левадної в контексті трансформації виконавської та педагогічної традиції в кобзарському мистецтві // Молодь і ринок.- №5 (112), 2014.- с.33-39
3. Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/
4. Жеплинський Б. М. Реєстр народних співців, які були знищені в 30-х роках, або доля яких невідома. // Українська культура.-1992, №6 (834), червень.-с.26-27.

5. Жеплинський Б. М.. Ковальчук Д. Б.: Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник.-[Електронний режим].-Львів: Галицька видавнича спілка, 2011. – 315 с. – Режим доступу: http://ukrainka.org.ua/
6. Кобзарство. Всеукраїнська електронна енциклопедія.- Режим доступу: https://xn----7sbnbacaxoeehuadkjsh3b6fzj4f.xn--j1amh/traditions/
7. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. Кобзарі, бандуристи (За ред. А.В. Кудрицького).- [Електронний режим].- К.: УЕ, 1992.- стор. 356-358.- Режим доступу: http://histpol.narod.ru/

ПІДЗЕМЕЛЛЯ ПОЛТАВЩИНИ – ЗАБУТИЙ СВІТ ІСТОРІЇ

Васильев Олександр, *учень 11-А класу Полтавської гімназії №21, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» ПМЦПО*
Керівник: Посмітна С. В., *учитель історії*

Полтавські підземелля – цікаві та неординарні. Мало людей досконало їх вивчило. Одеські катакомби знає увесь світ. Одеситам вони врятували життя під час війни. Римські катакомби також відомі світові. Про них, зокрема, згадав Олександр Дюма у романі «Граф Монтекрісто». А чим Полтава гірше? Невже у нас немає чогось подібного? Важливим фактором відродження нації є ознайомлення з історією рідного краю. І щоб ланцюг духовності не перервався треба нашу спадщину передавати наступним поколінням. Ось чому ми вважаємо дану тему актуальною. Мета дослідження**:** ознайомитися з історією Полтавських підземель. Завдання дослідження:надати загальну характеристику Полтавським підземеллям,окреслити проблему дослідження Полтавських підземель та подати фактичний матеріал про Полтавські підземелля, зібраний під час дослідження.

На території старої частини Полтави проходять підземні ходи, які ще 10 грудня 1945 року були узяті на облік, як Всесоюзний археології [5, с. 11]. Полтавські підземелля існують ще з часів Київської Русі, від природних печер, які використовувались мешканцями міста як укриття від набігів кочівників [3, с. 11].

Як відомо, у 1430 році Полтава була дарована великим князем литовським Вітовтом Олександру Глинському, який побудував укріплення, які надалі стали основою Полтавської фортеці. Під землею уся фортеця була пронизана підземними ходами. Під час Північної війни (1700-1721 рр.) полтавські підземелля відіграли велику роль у захисті міста, яке в квітні-червні 1709 року осадили шведські війська [3, с. 11].

Підземні ходи густою мережею пронизують не тільки територію фортеці (Іванову гору, парк «Перемоги», Першотравневий проспект), а і форштадт (околиці – від Сонячного і Петровського парків до Корпус-

ного саду, Кадетського корпусу вулиці Шевченка, Балакіна та Кобищани) [1, с. 37].

Підземелля є системою лабіринтів, ходів, виходів, лазів, колодязів для спуску у підземелля. Вони знаходяться на глибині – від 7 до 12 метрів від поверхні. Висота їх у людський зріст, ширина 2,5 м. Входи у підземелля були розташовані під всіма культовими спорудами (церквами, монастирями), а також під фундаментами деяких інших споруд, а вели вони або до іншої церкви, або у бік річки та околиць міста-фортеці [2, с. 7].

Існує безліч легенд про Полтавські підземелля. Ось одна з них. «У підвалі будинку надвірного радника Руденка існував підземний хід. Вхід викладений цеглою, залитий замість вапна оловом, що йде спершу одним коридором, а потім ще розгалужується та пронизує всю Полтаву. Батько Руденка мав гурт молодців, з якими і сам час по часу ходив на татар» [4, с. 147].

Один із старожилів розповів нам про те, що під горою, на якій розташовується Біла альтанка, існував вхід до підземелля. Знаходився він у старовинному будинку, який входив до захисних споруд Полтавської фортеці. До підземелля можна було потрапити ще у 60-х, початку 70-х років XX століття. Надалі вхід був залитий бетоном та закладений цеглою. Старожил пам'ятає за той вхід, і як він блукав по тим лабіринтам [1, с. 33]…

Зовсім недавно дізналися ми і про те, що існував невеличкий будиночок, також на Соборній площі, з підвалу якого починався підземний хід. І був вхід той такий великий, що навіть вершник на коні, зі смолоскипом у руці, не пригинаючись, міг заїхати у підземелля…

Ще один вхід до підземелля знайшли будівельники під час модернізації ресторану «Лілея». Розташовувався цей вхід у дворі заїжджого двору. Двері до підземелля були пофарбовані у зелений колір. Цей колір воріт збігається з тим, про який розповідала жіночка, яка мешкала неподалік. Вона казала, що був вхід до підземелля неподалік Білої альтанки, що ворота були покрашені у зелений колір. Що вона з товаришами у молоді роки по ньому подорожувала…

Мешканці Іванової гори можуть розповісти і про те, що деяку частину підземелля, при розширенні підвальної частини «Іванової гори», перетворено на винний склад. Що у Івановому гаї існувало провалля, у яке десятки років скидалося сміття, а яма так і не наповнювалася. Були спроби засипати ту «яму», але безуспішно… Ту яму таки засипали, аж дуже завзято за неї взялися навесні 2005 року, коли «реставрували» Гай. Але на сьогодні яма дає про себе знати, – земля, якою її засипали, осіла. І зовсім то не яма, а тунель метрів десять довжиною, з обох боків обсипаний. Знаходиться, приблизно, на глибині метрів

шість. Тунель земляний, заввишки з людський зріст, ширина його десь метра три…

Цікаву історію, підтверджену архівними даними, розповів нам колишній викладач ПНПУ. Біля Сонячного парку розташовувалися добротні, кам'яні будинки (знесені на початку XXI століття). В цих будівлях був вхід до підземелля, у якому знайшла прихисток банда злочинців. Вони нападали на перехожих, які скуповувалися на базарі, що діяв на території Сонячного парку. Діяли зухвало, з розмахом. Якось пограбували літню жіночку. Жіночка образилася на грабіжників та поскаржилася синові. Син, командир Полтавської ЧК, організував спецоперацію, вояки якої і знешкодили бандитів…

У підземеллях знаходили череп'я глиняного і майолікового посуду, безліч битих скляних пляшок, в яких зберігалися залишки різних речовин, великі штофи та скляні глеки, що містили колись наливку, польські та шведські монети, що відносяться до різних історичних періодів. Наприклад, польські монети часів Сигізмунда, Яна III, Станіслава – Серпня, шведські монети часів королів Густава – Адольфа, Хрістіни, Карла X. Монет Карла XII не знаходили. Російські монети, що знаходили як поодинокими екземплярами, так і цілими скарбами, відносяться до Петровському і пізніших періодів [5, с.7].

Ось така наша красуня Полтава – і над землею, і під землею славна вона і загадкова. Наша держава стоїть перед завданням презентації власного історико-культурного надбання перед європейською і світовою спільнотою. Осмислення своєї ролі на тлі культури неможливе без живого інтересу до історичної спадщини рідного краю, бо саме вона прилучає нас до духовних скарбниць свого народу.

Без знання пройденого, без відчуття своєї історію, без занурення в неї не буває духовної наповненості, глибокої національної свідомості. Ми вважаємо, що наше дослідження є внеском в вивчення пам'яток в історію нашого краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровіна І. В. Полтавські підземелля: правда та вимисел /І.В. Дубровіна, Т. В. Фесь. – К.: Сфера, 2000. – 49 с.
2. Жук В. Н. Підземелля Полтави: історичний нарис / Віра Никанорівна Жук. – К.: Смерека, 2001. – 64 с.
3. Іванчук Ю. В. Підземна Полтава / Юстина Валентина Іванчук. – К.: Смерека, 2007. – 41 с.
4. Руденко В. М. Підземні таємниці України / В. М. Руденко, Н. М. Руденко. – К.: Академвидав, 2009. – 184 с.
5. Супруненко О. П. Підземелля Полтави: археологічний аспект/ Олександр Павлович Супруненко. – К.: Смерека, 2007. – 77 с.

ГОЛОВНА МЕТА РОДИНИ КРАТІВ – БОРОТЬБА ЗА ВІЛЬНУ УКРАЇНУ

Цецуренко Владислав, *учень 8 класу*
Хитцівської ЗОШ І-ІІ ступенів
Гадяцької районної ради
Керівник: Зубко Л. В., *учитель історії*

Сьогодні, коли ми відзначаємо 100-річчя Української революції, ми відкриваємо для себе імена, які прокладали шлях до незалежності нашої держави України.

Павло Крат – український громадсько-політичний і церковний діяч (євангельський пастор), революціонер, поет, прозаїк, драматург, журналіст, редактор, перекладач, видавець, педагог.

У Гадяцькій міській газеті "Новий час" № 49 (69) від грудня 2005 року, було надруковано статтю "Час згадати своїх пращурів, пізнати себе: хто ми, чиїх батьків діти". Тож повертаємось до витоків, і продовжуємо дослідження про нашого земляка, Крата Павла Георгійовича, про його життя-буття і творчий шлях.

Народився він 15.10.1882 року в селі Красна Лука, біля Гадяча в козацькій родині, а помер на чужині 25.12.1952 року в Торонто, Канада.

З родових паперів видно, що Крати були військовою старшиною в Гадяцькому полку, а служили в тім полку власним коштом. Нам відомо, що село Римарівка ставило до того полку Другу сотню; отже, можна припустити, що Красна Лука давала Першу сотню.

За гетьмана Петра Конашевича один з Кратів ходив під Москву на чолі краснолучан. Коли польське військо покинуло під Москвою королевича Володислава, то Крат з своїми козаками врятував його й привів під Смоленськ до короля Жигмонта ІІІ-го у 1618 р., який саме тоді облягав місто. За ту службу Крат одержав польське шляхетство.

За гетьмана Івана Мазепи, Крати було його однодумцями – стояли за самостійну Україну. Один з них, Федір Крат, був Мазепиним послом при шведському королі в Стокгольмі. Це його Мазепа підніс до ранги "Значкового Товариша". Той Федір Крат був прадідом прадіда Григорія Крата. Він вже бився під Мазепиними бунчуками проти Петра під Полтавою. Згодом рід Кратів зубожів.

Хрещеним батьком у Павла був великий син України Панас Якович Рудченко – Панас Мирний, письменник. На той час він працював у Гадячі директором держбанку (казначейства).

Павло Крат займався і науковою працею, спрямованою на визволення України. До творчості потягнувся ще навчаючись у Лубенській гімназії.

Після 1903 року захопився соціалістичними ідеями. У 1905 році він став одним з організаторів «Демократичної спілки». Він мав дружні стосунки з лідером УНП (Українська Народна Партія) Шеметом (славетна і тепер на всю Україну родина Шеметів), та просвітянином Я.Веселовським, поетом П.Карманським.

У своїх віршах періоду революції П. Крат закликав до повалення царату. Перший його вірш під назвою "Катам" був поміщений у № 4 "Червоного прапора".

Він іще за царату об'їжджав села і підготовляв селян до революційного повстання проти поміщиків – поляків. За революційну діяльність переслідувався жандармами і змушений був емігрувати до Швейцарії. За кордоном продовжував літературну і громадську працю. Потім переїхав до Львова, де боровся за Український університет, проти поляків шовіністів, які зневажали українців. Поширював він також соціалістичні ідеї і між робітниками. За політичну роботу і проведений атентант на високого московського урядовця в 1906 році Павлу Крату загрожувала кара смерті через повішання. Московський уряд заарештував Павла Крата і посадив його до слідчої в'язниці в Лубнах. Слід зазначити, що в цій же в'язниці сконав його брат Олексій Крат з села Хітці в Другу світову війну від рук німецьких окупантів (1943). Батько Павла – Крат Георгій Архипович (19.04.1856 р.н.), управитель Лубенської сільськогосподарської школи, врятував сина. Завдяки широким знайомствам та авторитетові – йому пощастило взяти сина на поруки під заклад 5 000 золотих карбованців (на той час кінь коштував 5 крб. сріблом).

Ще будучи студентом, у Москві на похоронах академіка, що сконав у в'язниці за політичні справи, виголосив протестаційну промову і був за це арештований. Жандарми його вважали мазепинцем. Він теж був "вічний ізгой", постраждав за правдиву політику.

З 15.11.1907 року він став першим редактором часопису "Червоний Прапор", редакція і адміністрація якого розмістились в Науковому Товаристві ім. Шевченка в м. Вінніпег. Він закликає робітників до боротьби за свої права і веде боротьбу проти клерикалізму.

Був він батьком не лише першого соціалістичного часопису в Канаді, але став він першим редактором і видавцем першого гумористичного часопису "Кадило", а також редагував журнал "Віра та знання", Торонто 1923 – 1924 р р.

У 1909 році назву часопису "Червоний Прапор" перемінили на "Робочий Народ". Коли в 1918 році йшла боротьба на Україні за незалежність, то часопис "Робочий Народ" став виразно перехилятись на позиції більшовиків, ступенево переходив на соціалістично – комуністичні позиції. Тому іще в 1916 році Крат попрощався з соціалістами на добре.

1918-1919 рр. він засновник і викладач українознавства Українського Народного Університету в Канаді.

Був у Крата своєрідний життєвий парадокс. Він, який в продовж десятків років боровся з клерикалізмом, одного дня змінив свої погляди і став служителем культу. Як євангельський проповідник 1919 р., був він основоположником Української Самостійної Євангельської Церкви в Торонто. Після Першої Світової війни брав він участь в євангельській

праці в Галичині і на Волині (1923 – 1938 р.). Він героїчно боровся за самостійність України.

Коли динамічний П. Крат розірвав з партійною політикою та політичною сатирою, він спрямовував свою енергію на релігійну та наукову діяльність, зокрема трудився він над перекладами.

Коли Павло Крат одягнув священицьку рясу, став писати "пастирські посилання". У посланнях він дописував до свого імені "провідник Української Христової Церкви". Як проповідник Пресвітерської Церкви Крат був посланий у 1923 році до Галичини, де перебував на місії повних 15 років.

У тому часі і пізніших роках, коли повернувся до Канади, писав духовні твори. Павла завжди манило минуле народу, в якому він хотів віднайти основну нитку народної філософії та бачити його суспільство – біологічний ріст. Тому став він працювати для українців над великою працею під назвою "Українська стародавність". Опрацював він лише один розділ цього твору, який був виданий в Торонто в 1958 році, щойно після його смерті, під назвою "Українська стародавність". Видали твір близькі друзі Павла Крата, на чолі з його дружиною Софією.

Попри все, в Торонто Крат редагував "Робітниче слово". Свої твори підписував Крат Павло псевдонімом "П. Терненко", "П. Розвій – Поле", "Отець Проколупій", а в журналі "Хата" підписувався криптонімом "П.К.Т.".

Українців в Канаді видавали часопис "Ранок". Рівень часопису піднявся зокрема в 1916 – 1917 р.р., коли до співпраці в "Ранку" включився Павло Крат та д-р Олександр Сушко, обидва досвідчені редактори.

Надруковано в книгах Павла Крата і такі рядки про давно минуле:

"Моє серденько трепотіло і завмирало від радощів і сподівань, як ми бувало під'їздили до Красної Луки. Ось кладовище, ось млини, он наша хата!" (Спомини про Красну Луку).

Далі Павло Крат, коли був іще юнаком, пише про Красну Луку так:

"Коли виїдеш з Гадяча роменським шляхом, перед тобою розгорнуться широкі простори степу, що потяглися до Лохвиці, до Дніпра... Кругом хвилюють лиш оком обкинути жита та пшениці, безкрає море пашні. А просто тебе почерез те море побіг телеграфічниими стовпами стародавній роменський шлях, – туди до Ромен. Проїхавши пару верстов маєш праворуч над шляхом Вошину Могилу. Це та могила, на котрій, Виговський укладав з ляхами Гадяцьку угоду. Зараз направо вбік і повертає з шляху дорога на Красну Луку. Їдеш далі рівним степом, але десь на п'ятій верстві від шляху степ уривається і перед очима розгортається долина ріки Грунь…..»

У наших планах відшукати місце, де був родовий будинок Кратів, опитати старожилів, може хтось чув від своїх батьків про них.

З 1919 року до 1925 Павло Крат провадить місійну працю пастора Української Євангельської Церкви в Торонто. У 1919 році мати Антоніна Іванівна Крат (Ченгері), сестри й брат евакуювались з Києва разом з Армією УНР й емігрували до Станіслава (Івано-Франківськ).

Мати через українську пресу розшукала Павла Крата. Він одразу ж відгукнувся і почав допомагати своїм рідним. Хотів також П. Крат перевезти до Канади деякі рослини та дерева, яких у Канаді не було. Частково він це виконав. Зокрема, переслав волоські горіхи, а навіть завів "горіхову" шкілку. Завдяки П. Кратові волоський горіх поширився по всій Канаді та Америці.

У 1923 році Павло Крат поїхав до Європи в місійній справі. Він перебував у Галичині й на Волині, студіюючи там релігійні відносини. Він героїчно боровся за самостійність України, зокрема, за самостійність і незалежність Української Євангельско-Реформованої Церкви, яка повстала в 1925 році в Західній Україні у великій мірі при його допомозі.

Час від часу пастор Павло Крат повертався назад до Канади, а опісля знову їхав до Європи. Він завжди пам'ятав про Канаду й привозив сюди різна рослини, насіння, птахів та тварин, яких не було в Канаді. Так, одного разу він привіз двох щигликів для своєї дружини Софії, і сказав: "Ці птахи будуть співати тобі українські пісні."

У 1938 році пастор Павло Крат повернувся з Європи й уже більше не зміг їздити туди, бо незабаром почалася Друга світова війна. До Канади він повернувся цілком хворим.

Не зміг він уже працювати в церковній справі, бо здоров'я його щораз гіршало й гіршало, в нього було хворе серце. Його родина, на чолі з зятями, вирішила купити ферму в надії, що там, на свіжому повітрі Павло Крат одужає. Але і життя на фермі не оздоровило його. З кожним роком здоров'я Крата все погіршувалось. Тому пастор Крат змушений був повернутися до Торонто під постійний лікарський догляд. У жовтні 1952 року пастор Крат захворів на запалення легеней. Після цього Павло Крат прожив іще три місяці.

Величавий похорон відбувся 27 грудня 1952 року. Поховали Павла Крата за євангельським обрядом, а брали в цьому похороні участь чотири пастори та співав хор з Баптистської Церкви.

У наших планах – відшукати місце, де був родовий будинок Кратів, опитати старожилів, може хтось чув від своїх батьків про них. Матеріали пошуку передати до шкільного музею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний архів Ніни Черняк (Крат) з Вашингтона (США)
2. Михайло Марунчак. "Історія преси, літератури і друку піонерської доби". Вінніпег. Канада, 1969 р.
3. "Енциклопедія українознавства" т. 3, ст. 1166. Львів, 1994 р.
4. "Розвіяні по чужині" ст. 76, автор довідника П.П. Ротач, 1999 р.
5. "Українська стародавність". Павло Крат. Торонто, 1958 р.
6. Матеріали експозицій історико-краєзнавчого музею "Перевесло Хитцівської ЗОШ І – ІІ ступенів Гадяцької районної ради.
7. Крат П. За землю і волю. – Вінніпег, 1914. – 64 с.
8. Крат П. Віджитки в людській натурі, або Наука про те, як спізнати себе, щоб стати дійсно людиною. Торонто, 1920. – 61 с.

9. Крат П. Коли зійшло сонце // Хрестоматія української літератури в Канаді. – Едмонтон, 2000. – С. 198–207.
10. Крат П. Українська стародавність. – Торонто – Буенос-Айрес, 1958. – 285 с.
11. "Робітнича газета" № 86 (10364) від 2.05.1991 р.;

ОРНАМЕНТАЦІЯ КУРИЛЬНИЦЬ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ ЗІ СТОРОЖІВСЬКОГО МОГИЛЬНИКА

Котельнікова Олександра, *учениця групи ІП-33 (10 клас), КЗ «Полтавський міський багатопрофільний ліцей № 1 імені І.П.Котляревського»*
Керівник: Московченко Н.О., *заступник директора з НВР*

Групи курганів та майданний комплекс біля с. Сторожове Чутівського району Полтавської області знаходяться на високому правому березі р. Коломак (лівої притоки р. Ворскли), на мисоподібному виступі, обмеженому ярами. Майдан «Сторожова могила» (від цього топоніму походить і назва села) відомий із XVII ст. Його археологічне обстеження започаткував ще в 1924 р. М.Я. Рудинський [3, с. 52]. Систематичне дослідження Сторожівської курганної групи тривали 2007-2015 рр. та проводилися Спільною експедицією Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та Полтавського краєзнавчого музею за участі Інституту керамології НАНУ (під керівництвом О.В. Коваленко, Р.С. Лугового) [2].

Базою для вивчення стали матеріали поховання донецької катакомбної культури № 9 (2008 р.) – основного поховання кургану № 18. Це поховання трьох людей: чоловіка, жінки та дитини – здійснене у катакомбі. Перед входом до катакомби, на дні вхідної ями, виявлено дві покладені впритул дерев'яні таці з залишками м'ясної їжі. Простір катакомби вкритий підстилкою, розписаною червоною вохрою. До складу інвентарю входили три горщики, мисочка, дві курильниці, комплект з чотирьох порожнистих кістяних трубочок (так звана «флейта Пана»), кістяний виріб, намисто із зубів риб, астрагали тощо [1]. Курильниці були заповнені вугіллям.

Керамічний інвентар представлений типовими пишно орнаментованими горщиками та курильницями. Курильниці конічної форми без внутрішнього відділення, на чотирьох ніжках або на суцільному піддоні. Зупинимося докладніше саме на курильницях.

Курильниця глиняна, ліплена, неорнаментована. Чаша напівсферичної форми, ніжка конічна. Дно ніжки на круглому кільцевому піддоні. Зсередини внутрішнього краю піддону, на відстані 0.9 см один від одного, зроблено два наскрізні отвори, які виходять у найбільш звуженому місці ніжки, для протягування шнура під час використання. Внутрішня поверхня чаші курильниці вкрита грубими розчосами. Висо-

та курильниці 7.4 см, діаметр вінець 11.5 см, дна 6.4 см, висота ніжки 5.7 см, товщина кільця піддону 0.9х1.2 см, діаметр кільця 4.5 см, діаметр отворів 0.4-0.3 см.

Курильниця глиняна, ліплена, на чотирьох ніжках. Чаша конічної форми, край вінець косо зрізаний назовні й орнаментований хрестоподібними відбитками прямого штампу. Зовнішня поверхня курильниці вкрита чотирма горизонтальними рядами навскісних коротких відбитків прямого штампу, розділених між собою рядами відбитків перекрученої мотузки. Орнамент розгортається по спіралі знизу вверх від особливої мітки – насічки на краю дна чаші. Ніжки грибоподібної форми, витягнуті. В основі ніжок тонкою паличкою зроблені наскрізні отвори, імовірно, протягування шнура під час підвішування. Розміри курильниці: висота 5.4 см, діаметр вінець 12.5 см, діаметр отворів 0.5 см.

Курильниці, за типологією Єгорова В.Г., належать до типу 1 (без відділення, на чотирьох ніжках) та типу 13 (без відділення, на круглому піддоні). Курильниця на чотирьох ніжках, подібна до Сторожівської, походить з поховання раннього етапу середньодонської катакомбної культури Першого Власовського могильника (5/2) [4, рис. 13: 2].

Посудинам зі Сторожового притаманні риси, типові для посуду західного ареалу пізньодонецьких пам'яток [5, с. 111-112]. Посуд дуже щільно орнаментовано – прикрашено заглибленим орнаментом: переважають горизонтальні ряди відбитків тасьми або перекрученої мотузки в поєднанні з рядами відбитків прямого чи круглого спірального штампів.

С. Береснєв вважав, що використання кількості орнаментирів залежало від форми посудини: на горщиках найчастіше використовували один, на інших типах виробів – два-три [6, с. 71]. На посудинах («кубках», за його типологією) із Сторожового прослідковуємо використання 2- х орнаментирів (утворюють 7 елементів); на курильниці – 2 (2 елементи); горщик – 1 (1 елемент); мисочці – 1 (який утворює два елементи).

Кожен із елементів виконувався своїм гончарським орнаментиром – паличкою, мотузкою, черепашкою тощо. У цілому саме мотузкові орнаментальні елементи, попри їх простоту, викликають найбільше запитань до тлумачень. Поширеним є назва усіх мотузкових відтисків «тесьмою» або «тасьмою». Тасьма **–** сплетена з трьох чотирьох мотузок стрічка. Подібний до тасьми відтиск дають дві або три мотузки, стиснуті разом, скручені в різні боки.

Усі вони виконані шляхом вдавлення потрійного (або 4-го) мотузка, що утворює відтиск із паралельних відрізків. При цьому використано три (4) мотузки, скручені попарно в різні боки. Вірогідно, мотузки кріпилися на паличку задля полегшення нанесення зображення. На користь фіксованого кріплення свідчать рівновіддаленість відбитків між собою, однакова ширина елементів, безперервність концентричних кіл.

Найпростіший мотузковий елемент – відтиск однієї скрученої мотузки зафіксований лише на курильниці. Між ніжками в курильниці нанесена риска. Вона є своєрідним орієнтиром для початку нанесення орнаментального мотиву. На це вказують «стертість» орнаментального елементу на цій ділянці, накатування одне на одне, зміна кута напрямку. Водночас доведено, що на посудинах зі Сторожового не використовували тасьми. Всі вони виконані шляхом вдавлення потрійного (четвертного) мотузка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко О.В,. Куштан Д.П., Луговий Р.С. Стратифіковані кургани доби пізньої бронзи Сторожівського могильника // Археологія. – К., 2012. – № 3. – С. 83-94.
2. Коваленко О.В., Луговий Р.С. Звіт про охоронні розкопки курганів біля с. Сторожове Чутівського району Полтавської області у 2008 році // НА ІА НАН України. – Ф.е.;
3. Рудинський М. Кантемирівські могили римської доби // Записки ВУАК. – К., 1930. – Т.1. – С. 129-131.
4. Синюк А. Т., Матвеев Ю. П. Среднедонская катакомбная культура эпохи бронзы (по данным курганных комплексов). – Воронеж, 2007. – 222 с.
5. Смирнов А. М. Курганы и катакомбы эпохи бронзы на Северском Донце. – М., 1996. – 133 с.
6. Щербань А. Декор глиняних виробів Лівобережної України від неоліту до середньовіччя. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. – 248 с., іл.

МАЙДАНИ ПОЛТАВЩИНИ – ПАМ'ЯТКИ СЕЛІТРОВАРНИЦЬКОГО ПРОМИСЛУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Сапєгін Владислав, *учень 10 класу*
Полтавського обласного наукового
ліцею-інтернату II-III ступеня
імені А.С.Макаренка
Керівник: Сапєгін С.В., *учитель історії*

Цікавими пам'ятками археології на території Полтавщини є майдани. Їх вивчення має свою історію. Значне поширення, оригінальна форма, часто значні розміри здавна привертали до них увагу дослідників. Цим загадковим спорудам присвячено чимало праць, хоча майдани Полтавщини загальному дослідженню не підлягали. Їх вивчення частіше обмежувалося описом форми, обміром та нанесенням на план.

У науковому виданні «Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст.» зазначається понад 140 пам'яток Всеукраїнського значення, розташованих на Полтавщині, серед них і майдани [1].

На території Полтавської області, станом на 1 вересня 1990 р., відомо 242 майдани і майданоподібні споруди. Звичайно, ці відомості не можуть бути остаточними. Внаслідок пам'яткоохоронного моніто-

рингу, проведеного автором, встановлено, що кожного року у середньому нищиться 3-5 майданів. Отже, через 70 років від більшості з них не залишиться і сліду. Це у повній мірі стосується і майданоподібних споруд, в тому числі розташованих на городищах, більшість з яких на сьогодні вже знищена оранкою або зникне у ході приватизації земель, що набрала сили. Так, наприклад, у 2005 р. обстежувалися майдани, розташовані на території Коновалівської сільської ради Машівського району. У 1987 на цій території було відомо 5 майданів. Під час розвідок вдалося встановити, що на сьогодні 4 з них знищені внаслідок господарських робіт. З іншого боку, під час обстежень лише у Полтавському районі були виявлені 5 раніше невідомих майданів [2].

У простому вигляді майдан являє собою земляну споруду, яка складається з кільцевого валу, входу, що веде до кільцевої заглибини, і бокових насипів – крил. Часто зустрічаються значно складніші споруди цього типу, як правило, з кількома входами і відповідним числом подвійних чи потрійних крил. Деякі майдани мають посередині кільцевої заглибини різноманітні виступи. Інколи перед входом збереглися сліди напівзасипаних ям. Це – один тип майданів. Існують десятки його варіантів. Інший тип – майданоподібні споруди, що складаються з безлічі виступів і впадин. Прикладом останнього може служити майданоподібна споруда поблизу села Шрамки [3].

Цікаві дослідження етимологічного розуміння слова майдан зробив О.Федоровський, з'ясовуючи його первісне значення. Звичайно, це слово виводять від північно – тюркського *майдан* **–** рівнина, бойовище; османського *майдан (меган)* – чисте місце, біговисько, обидва із перської мови. У слов'янських мовах поряд з цим значенням зустрічаємо і відмінне. Болгарською мовою *майдан, меган* – чисте місце, площа; у сербській *мейдан*, *майдан* – площа, місце поєдинку й одночасно – рудня. У сучасній українській мові слово *майдан* використовують для позначення земляних споруд нарівні з «розкопаною могилою», «розритою могилою.

На Полтавщині майдани зустрічаються всюди, особливо в районах, багатих на кургани, особливо великого розміру. Із місцевостей, багатих на майдани, слід зазначити Глобинський, Козельщинський, Оржицький, Решетилівський, Семенівський, Хорольський, Зіньківський райони [4]. У своєму поширенні вони, як правило, сполучені зі степом; в місцевостях, які мали більш-менш лісовий характер, майже не зустрічаються. Причому в одній і тій самій місцевості зовсім відсутній спільний план побудови майданів.

Існує ряд теорій, хоча жодна з них не дістала загального визнання. При цьому частина дослідників зійшлася на тому, що майдани – це священні культові місця. Інші дослідники вважають, що вони є наслідком діяльності селітроварників. Спробуємо довести селітрову теорію, опираючись на писемні та археологічні пам'ятки, багато з яких, на нашу думку, досить переконливі. Як відомо, виробництво селітри в Україні починається з кінця XVI ст., а вже в XVII ст. було заняттям, дуже

поширеним на її території й добре відомим населенню. Так, французький інженер Гільйом Левассер де Боплан, який служив у Польщі за королів Сигизмунда III й Володислава IV, у своєму «Описові України», що вийшов у світ 1650 року, писав про запорожців: «Козаки дуже досвідчені в здобуванні селітри, якою достаткує Україна, і в приготуванні гарматного пороху» [5].

Використовувалася селітра для виробництва якісних сортів кришталю, скла, кислоти, для соління м'яса, в медицині, але головним чином – для виробництва пороху. У 1602 р. в польських джерелах зустрічаються вказівки на виварювання селітри з могили Сороки в Брацлавському воєводстві [6].

У 1613 р. почалися розкопки могили Скоробор, який і до сьогодні зберігає всі ознаки складної системи майданів. Постійні війни, які вела Річ Посполита, вимагали великої кількості пороху. Ця обставина змусила королівський уряд виділити в окрему «державу» всі місця з селітроварним промислом. У 1620 р. польський уряд поділив на окремі провінцію всі місця з селітроварним промислом. Для керівництва ними була створена спеціальна адміністрація, під владу якої переходила майже вся Лівобережна Україна. Перше місце в «Селітряній державі» належало Полтавщині. Спеціальні комісари верховодили виробництвом і розподілом стратегічного продукту, оберігаючи державну монополію на його виготовлення і торгівлю [7].

Крім того, є свідчення, що робітники, які працювали на промислі, таємно від польської адміністрації переправляли селітру на Запорозьку Січ, на порохові заводи в Росію [8].

Під час Визвольної війни 1648-1654 роках контроль за виробництвом селітри здійснював безпосередньо Б.Хмельницький. Після Переяславської ради цю функцію перебрав на себе царський уряд. У Полтавському полку діяв селітряний завод В.Кочубея (поблизу Диканьки), у Гадяцькому – генерального судді І.Черниша (у с.Бірках), А.Тимченка, братів Кирякових, Балясних, І.Корецького (у Опішні) [9].

Із кінця XVIII ст. використання стародавніх земляних насипів на виварювання селітри стає звичайним явищем, про що маємо значну кількість згадок. У XIX ст. майже в кожному повіті губернії діяв селітровий завод. У 1845 р. на Полтавщині налічувалося 74 селітроварні. Зокрема, в 1846 році в Зінківському повіті було 225 селітрових заводів з виробництвом 24 тис. пудів селітри на суму 123 тис. крб.. Селітрові заводи були у Величковому, Безверхому, у хуторі Колоколівці і Порскалівці. У 1858 р. на 75 селітроварнях працювало 2819 чоловік, які виробляли за рік 64 тис. пудів селітри. Наприкінці XIX ст. писемні згадки про промисел зникають, що було пов'язано із відкриттям у світі покладів самородної селітри (такі родовища були знайдені у Індії та Чилі), яку активно ввозила на територію Російської імперії Ост-Індська компанія. Але її не вистачало – треба було шукати допоміжні джерела цієї сировини на місцях стародавніх поселень і курганів. Такі місця виявилися у Середній Азії: Геок-Тепе, Багир, Анау. Один кубометр землі вміщував

27 кг селітри. Тільки відсутність палива не дозволила організувати там селітрове виробництво. До кінця XIX ст. із відкриттям багатих покладів селітри у світі всі селітроварні припинили свою діяльність [10].

Таким чином, дослідження ряду майданів на території Полтавщини дали змогу з більшою впевненістю ототожнювати ці пам'ятки з діяльністю селітроварів і є залишками великих курганів, зруйнованих селітроварами в XVI-XIX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белько О.В. Пам'ятки археології Полтавщини: проблеми вивчення і збереження // АЛЛУ. – Полтава, 1999. – №2. – С.3-4.
2. Сапєгін С.В. Пам'ятки селітрового виробництва Полтавщини та їх висвітлення у «Зводі пам'яток історії і культури» // Охорона та дослідження пам'яток археології. – П.: «Фірма Техсервіс», 2006. – С. 51-54.
3. Андрієнко В.П. Майдани і майдановидні споруди України // ВХУ. – Харків: Вид-во ХДУ, 1971. – №62. – Історія. – Вип.5. – С.66.
4. Кулатова І.М. Розвідки в Полтавському районі // АЛЛУ. – Полтава, 1998. – №1-2. – С.84-86.
5. Наливайко И.Н. Из истории селитроваренного производства на Полтавщине // ОИ ПАП. – Полтава, 1989. – С.91.
6. Федоровський О. Майдани Харківщини та майданові теорії // Записки ВУАК. – К.: Київ-друк, 1930. – Т.1. – С.69.
7. Наливайко И.Н. Из истории селитроваренного производства на Полтавщине // ОИ ПАП. – Полтава, 1989. – С.91.
8. Наливайко И.Н. Вказ. праця. – С.93.
9. Селітроваріння // Полтавщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С.861.
10. Опішнянська селітряна компанія // Полтавщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С.618.

ПОЛТАВЕЦЬ ПЕТРО ОДАРЧЕНКО: БІОГРАФІЯ МИТЦЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФОРМУВАННЯ ЙОГО СВІТОГЛЯДУ

Гергель Тетяна, *учениця 10 класу*
Мачухівського навчально-виховного комплексу
Мачухівської сільської ради
Керівник: Носенко А. С.,
учитель української мови та літератури

В українському і у світовому гуманітарному просторі Полтавщина прикметна передовсім тим, що вона – батьківщина значної кількості письменників та діячів, дотичних до літератури. Вагоме місце поміж знаних, уславлених і призабутих, поміж пошанованих, згадуваних часто й згадуваних рідше краян посідає Петро Васильович Одарченко (1903 – 2006) – історик літератури, критик, етнограф, фольклорист, етнограф, мовознавець, педагог, публіцист, громадсько-суспільний діяч.

Давно прийшов час зібрати до одного списку своїх земляків, незалежно від того, де вони мешкали чи мешкають, де завершили свій

земний шлях. Зібрати, щоб потім належно подати їхню біографію, розкрити особливості їхнього мистецького й наукового набутку, окреслити їхню роль і місце в історії та сьогоденні краю – Полтавщини, України, світу. Це стосується й Петра Одарченка, біографія якого з'ясована неповно, літературознавча та мистецька спадщина котрого недостатньо опрацьована в українській гуманітаристиці. Саме ці чинники й визначають *актуальність* теми дослідження.

Петро Одарченко народився 20 серпня 1903 року в селі Римарівка Гадяцького повіту на Полтавщині. Його мати, яку майбутній науковець і митець згадує з великою любов'ю й ніжністю, познайомила сина з фольклором, творами українських письменників. Вона співала Петрові старовинні пісні, розповідала казки. А ще вона неперевершено вишивала. Змушений жити з 1942 року далеко від України, Петро Васильович не мав змоги дати звістку про себе своїй матері Оксані, яка проживала в Римарівці й нічого не знала про свого єдиного сина. Будь-який контакт із родичами закінчувався для останніх ув'язненням.

Вона так і померла, не маючи ніякої звістки про свого Петруся. А коли в 90-х роках родичі написали про це Одарченкові, який проживав у Вашингтоні, то вчений гірко плакав, читаючи і згадуючи свою дорогу матусю, вболіваючи за її страждання. «Все своє життя вона тяжко працювала, багато горя зазнала, але ніщо не потьмарило її високу моральну красу» [7, с. 76], – сказав про неньку Петро Васильович в «Автобіографії».

Ще юнаком він розпочав записувати пісні, казки, приказки від матері й бабусі. Це визначило подальший його інтерес до фольклору, етнографії, літератури, мови.

Дипломне дослідження Одарченка «Фольклор в краєзнавчій роботі трудшколи» (Ніжин, 1926) збіглося в часі з процесом нищення традиційної національної культури, негативним ставленням до фольклору. П. Одарченко бореться з цими твердженнями і настановами. Він намагається пояснити: «краєзнавча робота, що ґрунтується, як сказано, на сучасності, …не може цілком відкинути й минуле...» [7, с. 71].

У 1927 році П. Одарченко знайомиться з фольклористом В. Петровим, який запропонував йому співпрацю з етнографічною комісією. Молодий дослідник не тільки збирає матеріал, а стає співробітником видання комісії «Етнографічний вісник».

Та не тільки фольклор й етнографія впливали на формування наукового світогляду краянина. Найважливішим чинником його становлення залишалося спілкування з людьми, яких зустрічав на життєвому шляху. Ще будучи студентом Полтавського відділу історико-філологічного факультету Харківського державного університету, П. Одарченка товаришував із П. Петренком, Ю. Савченком, Г. Майфетом, які в подальшому стали відомими літературознавцями. Ви-

кладачами Одарченка були професори Володимир Щепотьєв, Наталія Мірза-Авак'янц, Іван Рибаков, Володимир Воропай та ін.

У 1926 році П. Одарченко закінчив Ніжинський інститут народної освіти і його залишили в аспірантурі. Під керівництвом Є. Рихліка написав дисертацію «Стиль Лесі Українки». Згодом лесезнавство буде визначальним для його наукових пошуків.

З 1928 року він уже викладав окремі курси в Ніжинському ІНО, а наступного року під час наукового відрядження до Києва мав нагоду познайомитись із С. Єфремовим, М. Зеровим, П. Филиповичем, Б. Якубським.

Неабиякий вплив на становлення поглядів краянина мало спілкування з культурницького інтелігенцією нового часу, такими як родина Драгоманових, у будинку яких він проживав у 1919-1920 рр. Найбільше підтримував стосунки з Ольгою Петрівною Драгомановою, більше відомою як Олена Пчілка. Важливо зазначити, що ця жінка, на думку С. Єфремова, у своїх творах «…виступає насамперед з виразно зазначеними й підкресленими думками про національність як дуже великої ваги фактор у громадському житті... Національність, на думку Олени Пчілки, не обмежується самою простонародністю, – вона повинна не тільки обіймати всі елементи народного життя, але й розвивати їх, витворювати на народній основі нові цінності» [4, с. 183-184].

У своїх студіях П. Одарченко з'ясовує чимало нового в перебігу життя Лесі Українки, виправляє помилки літературознавців. Він розповідає про роль М. Драгоманова в розвитку таланту й світогляду Лесі Українки, досліджує традиції Шевченка в творчості поетеси, її ставлення до українського фольклору.

Безперечно, раннє студіювання дослідником питань лесезнавства впливало на формування наукового світогляду П. Одарченка, становлення його художньо-естетичних зацікавлень.

Ідеї Шевченка-поета, діяльність Шевченка-громадянина вифомували історичні погляди та переконання П. Одарченка.

Отже, можемо резюмувати біографічні чинники, які вплинули на формування світогляду Петра Васильовича Одарченка:

- родинна атмосфера, визначала яку мати. Це вона виховувала сина в постійному фольклорному та етнографічному оточенні.
- життя і творчість Тараса Шевченка. Завдяки геніальному митцеві став національно свідомим українцем. Про спадщину Шевченка Одарченко залишив розлогий масив досліджень, спостережень, висновків та узагальнень;
- вплив класичних українських інтелігентів, передовсім Драгоманових;
- літературно-мистецьке оточення;

– події складної і суперечливої епохи, в якій «виборювалась українська державність» (Оксана Двигун).

Він брав активну участь у громадсько-політичному та соціокультурному житті за доби українізації, за що зазнав переслідувань. У жовтні 1929 року Одарченка заарештували «агенти ГПУ». Після шести місяців перебування у тюрмах Києва, Калуги, Тули, Ташкента, він опинився на засланні в Алма-Аті, де пробув три роки. У грудні 1933 року його заарештували вдруге і вислали до Уральська. Лише в 1937 році вийшов на волю і влаштувався на роботу в Курську. Це були реальні «університети» життя і виживання, поразок і перемог, буттєвого досвіду й емоцій.

За словами С. Білоконя, П. Одарченко – «той тип науковця, без якого не встоялася б сама наука – тип чесного трудівника, що працює без огляду на кон'юктуру, так, як велить йому сама суть його справи» [3, с. 4].

Життєва дорога Петра Одарченка розпочалася з Полтавщини, тому його творчість глибоко закорінена в культурний ґрунт рідного краю. Одарченкові належать численні статті про уродженців полтавського краю: Матвія Номиса, Миколу Зерова, Олега Зуєвського, Михайла Ореста та ін. Наш земляк подібно до Антея черпав силу з своєї полтавської землі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астаф'єв О. Патріарх української літератури / О. Астаф'єв // Літературна Україна. – 1995. – № 23 лют.
2. Астаф'єв О. Українське шевченкознавство в оцінці Петра Одарченко / О. Астаф'єв // Слово і час. – 2003. – № 8. – С. 3-13.
3. Білокінь С. Вступне слово / С. Білоконь // П. Одарченко. Леся Українка: розвідки різних років. – К., 1994. – 240 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов – К. : Фенікс, 1995. – 608 с.
5. Іванисенко В. З племені невтомних (Література і фольклор в освітленні П. В Одарченка) / В. Іванисенко // Одарченко П. Українська література. Збірник вибраних статей. – К., 1995. – С. 5-16.
6. Одарченко Петро Васильович Мені сто років : автобіографія, спогади, листи, ювілей / Петро Васильович Одарченко ; передм. А. Дністрового. – К. : Смолоскип, 2004. – 176 с. 18. Петро Одарченко : некролог [Текст] // Літературна Україна. – 2006. – № 13. – С. 2.
7. Ротач П. Без замовчувань і фальсифікацій / П. Ротач // Слово і час. – 1997. – № 1. – С. 86-87.20. Петро Одарченко. Портрет вченого і дослідника : Статті, документи, листи / [ред. І. Андрусяк]. – К. : Смолоскип, 1999. – 253 с.
8. Сорока Петро Петро Одарченко. Життя і творчість / Петро Сорока. – Тернопіль : Тайп, 1998. – 226 с.

ІСТОРІЯ СВЯТО-УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ В МІСТІ ГАДЯЧ

Романків Олександра, *учениця 10 класу Гадяцької гімназії імені Олени Пчілки Гадяцької міської ради*
Керівник: Білоус Т.М., *учитель історії*

Релігійна сфера є невід'ємною частиною існування суспільства, складовою його культури. Релігія виступає морально-етичним регулятором життя населення, а також однією з форм суспільної свідомості. Вивчення історії рідного краю на прикладі історії храмів, соборів є важливою складовою пізнання культури, розвитку релігії та її роль у житті людини.

Неабияке захоплення викликає архітектура сакральних споруд, цікава, та багатогранна.

Більше тисячі років з церквою було пов'язане все життя людини – хрестини, вінчання, відспівування, молебні, не кажучи вже про Великі свята і щоденні служби. Храми домінували над усіма іншими будівлями, вони служили орієнтирами – їх першими помічав мандрівник. Величний звук церковного дзвону далеко розносив радісні й тривожні новини.

Історія Гадяцького краю оповита сивою давниною. Багата та чарівна земля, де неймовірної краси прадавні ліси, чистоводні ріки і озера, викохані руками дбайливих селян родючі поля, барвисті упорядковані протягом віків села несуть у собі незбагненну таїну, чарівну мелодику історії.

У місті побутують основні релігії: християнство – православ'я (Московського та Київського патріархату), древлеправослав'я, іудаїзм та його течії (п'ятидесятництво, свідки Ієгови, адвентисти сьомого дня та харизмати).

У результаті дослідження встановлено, що в XVIII-XIX столітті на території Гадяцького повіту було 2 монастирі, 1 собор та 63 церкви. [6]

На території самого міста був один собор та шість церков.

Собор вражає своєю історією, архітектурою, унікальність та духовністю. Він став окрасою та візитівкою міста, головним храмом сучасності й минувшини.

Успенський собор розташований на Базарній площі. Побудований в ім'я св. Безсребреників, як видно з літописів з Богоявленської церкви, перші згадки про нього з'являються у 1634 році. Він був збудований в Гадячі в 1788 році. У 1831 році купець Іван Кузьмич Марульов збудував кам'яний собор і він простояв понад ста років. Він був трьох престольний. У соборі було дві дзвіниці, на одній дзвіниці дзвони, а на іншій міський годинник. Після Жовтневої революції настав час репресій. Благочинні священики були розстріляні. У 1934 році храм було закритий радянською владою, а в повоєнні роки (1947Р.) розібраний разом з фундаментом. На місці храму побудували літній кінотеатр, але його

перекриття обвалилося через неправильні інженерних розрахунків. Мабуть, щоб більше не ризикувати, це будівля розібрали, а місце заасфальтували, – і на місці колишнього храму виникла танцмайданчик. [4]

У 1990-1991 роках благочинний Гадяцького округу і віруючі жителі міста почали клопотати про відновлення храму на старому місці, але влада не реагувала. Після численних пікетів, демонстрацій та протестів активісти релігійної громади зважилися на відчайдушний вчинок: вони самочинно захопили земельну ділянку. Пізніше він був огороджений і освячений, і на ньому, так само самочинно, розпочато будівництво собору. Виконком Гадяцького міської ради узаконив цю дію лише 20 листопада 1997 року, всього за шість місяців до освячення вже практично побудованого на той час храму, якому випала честь стати головним храмом міста. Величний храм зводився на добровільні пожертвування місцевих жителів і підприємств. 24 квітня 1998 року його освятив Високопреосвященний Феодосій, митрополит Полтавський і Кременчуцький. Собор став духовним центром Гадяча і його чудовою прикрасою. [8]

Ікона Святителя і чудотворця Миколая Мирлікійського є однією з головних святинь Собору.

У 1993 року цікаве явище сталося в Києві. Тоді на склі з'явився відбиток (як негатив нафотоплівці) ікони «Згляньсяна смирення» у Свято-Введенському храмі. Вчені тоді заговорили про «київський феномен», його вивчали, порівнювали з Туринською Плащаницею. Чи вивчав хтось «гадяцький феномен»? Ця подія просто унікальна, бо відбиток дала не традиційно написана, а вишита ікона!

Цей малюнок розробив 1997 році, викладач декоративно прикладного мистецтва Гадяцького училища культури імені І. П. Котляревського Григорій Кисіль, який став нерукотворним дивом.

Ікону Миколи Чудотворця вишивала дружина автора Анізія Михайлівна, аби подарувати її соборові, але до відкриття не встигла. Робота над образом була завершена тільки влітку.

Вишиту ікону вправили в раму, під скло, і повісили вдома – поруч з іншими іконами. Вона дала відбиток образа святителя Миколи Угодника на склі. Тоді цю ікону подарували в відновлений Свято-Успенський собор. Скло замінювали декілька разів, але зображення на склі повторювалося кожного разу. Зображення на склі возили в Полтаву на експертизу. Усі фахівці сходяться в одному: структура скла змінилася без втручання людини, а феномен вартий найретельнішого вивчення. Після того відбиток відвезли до Києва. Його привезли в київський НДІ, воно виявилось абсолютно прозорим: зображення зникло, а дослідження не вийшло. Дорогою додому малюнок почав з'являтися. Більше експертиз не робили. Нині у соборі в окремому куточку виставлена вишита ікона, а поруч – скло з відбитком на ньому. Сюди приходять і приїздять прочани молитися. Кажуть, чудотворний образ допомагає одужати хворим, особливо маленьким дітям. [6]

Нині Гадяцький Свято-Успенський собор здійснює катехизаторсько-просвітницьку й місіонерську роботу, надає допомогу місцевому будинку-інтернату для людей похилого віку, також функціонує ініціативна група прочан. Бібліотека релігійної літератури, що працює при храмі, має близько 500 томів. Свято-Успенський собор утримується за рахунок православної громади Гадяча. [8]

Отже, дана тема є досить актуальною на сьогоднішній день. Оскільки ця робота базується на краєзнавчому матеріалі, то вона може бути цікава на уроках історії, виховних годинах та відкритих заходах. Потрібно популяризувати сакральну архітектуру краю, що сприятиме активізації процесу дослідження історії.

Завдяки своїй багатій історії, культурі, різноманітним ландшафтним та кліматичним зонам, смачній кухні, а найголовніше – доброзичливому та гостинному населенню Гадяч може стати туристичною Меккою, втілюючи в життя цікаві туристичні проекти. Бо кожне місто, незалежно від розмірів, має в своїй історії таємниці, які і досі не розкриті та приваблюють загадкою відвідувачів. Побачити їх, доторкнутись, стати живим учасником історії є мрією багатьох.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Епіхіна Д.В. Проблеми розвитку міського середовища. – 2012. – Вип. 7. С.68-73. – режим доступу: http://nbuv.gov.ua
2. ПОЛТАВІКА. Полтавська Енциклопедія. Релігія і церква. Режим доступу: http://history-poltava.org.ua
3. Літературно-краєзнавчий альманах. Мистецьке гроно. О. Недовіс. – Гадяч, 2012. – 48 с.
4. Полтавщина: Енциклопедичний довідник (За редакцією А. В. Кудрицького. – Київ.: Українська енциклопедія, 1992. – 1024 с.).
5. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. – Полтава: Обласне управління по пресі, 1993. – 304 с.
6. Кривко. О. Гадяцький вісник/ Кривко. О.// № 88-89. 04.08.2012.
7. Слово просвіти. Режим доступу: http://slovoprosvity.org
8. Місто новий погляд. Режим доступу: https://misto-tv.poltava.ua

КІНЕМАТОГРАФІЧНІ ТРАДИЦІЇ ШИШАЧЧИНИ

Шарлай Дар'я, *учениця 8 класу*
Шишацької обласної гімназії-інтернату
для обдарованих дітей
Керівник: Соловей В. А., *учитель історії*

Шишацькі краєвиди, працелюбні та гостинні люди, багате історичними подіями минуле краю не раз ставали темою творчих робіт митців. Із появою кіно розширилися творчі засоби мистецтва, але захоплення натуралістичними пейзажами краю залишається незмінним. Кіномистецтво дає змогу показати епохальні події радянського будівництва, розкриває долю людини на фоні цих грандіозних змін у суспільстві,

стає засобом пропаганди соціалістичної ідеології. Для Олександра Довженка, Івана Кавалерідзе, Тимофія Левчука – відомих радянських режисерів: надіпслянські пейзажі, фотогенічні та колоритні постаті наших земляків стали натурою для їх кінострічок.

Наша робота є результатом вивчення, аналізу та систематизації інформаційних джерел про кінозйомки на Шишаччині в історичній ретроспективі та прагненням простежити продовження цих традицій у наші дні. На вибір теми вплинув і вихід у світ книги місцевого краєзнавця В. І. Магди «А у нас знімали кіно…». Зазначаємо, що кіномистецький доробок Шишаччини вагомий: у нашому краї зняли 33 кінострічки. Дослідження про кінозйомки в історичній ретроспективі показує активність процесу у різні роки.

Переважна кількість фільмів знімалася в радянську добу, а тому вони відображали віхи радянської історії: боротьбу за радянську владу в 20-ті роки, індустріалізацію, колективізацію сільського господарства та голодомор 1932-1933 рр., боротьбу з німецькими окупантами, мирне післявоєнне життя. Тематику знятих на Шишаччині кінострічок ілюструє подана нижче діаграма [2].

Особливе місце у кіномистецьких традиціях Шишаччини займає діяльність Олександра Довженка: фільми, зняті ним у селі Яреських. «Яреськи. Дуже гарне село, прекрасне село. Воно дороге мені тим, що кращого села немає на всій Україні. Воно мені особливо дороге тим, що я зробив там декілька своїх фільмів.

Це батьківщина улюблених творів, там живуть і мої сільські артисти… Яреськи – столиця українського кіно» [2, с. 5]. Довженко зняв тут чотири фільми, а саме: «Звенигора», «Земля», «Іван» та «Щорс». Сам митець зазначає, що знайомство із Шишаччиною відбулося у нього під час вибору місця для натурних зйомок фільму «Звенигора». Художник фільму – В. Г. Кричевський, який тут жив і творив, показав майстру село на Полтавщині, після того, як «об'їздили і обійшли на власних ногах силу найглибших закутків української землі» [2, с.8]. Довженко одразу зачарувався місцевими пейзажами. І тут слід зазначити, що яреськівські краєвиди постають у його фільмах не тільки прекрасним тлом для основної дії, а й повноправним героєм творів, одним із засобів розкриття теми, могутнім стимулом людини до творчості. У Яреськах Олександр Довженко знімає і свій найвідоміший фільм – «Земля». Кінострічка знімалася «… у часи розгортання колгоспного будівництва і ліквідації куркульства як класу. Маючи на увазі цей важливий переломний момент, мені хотілося, показуючи диференціацію психіки селянства, донести до свідомості мого глядача, що перехід до комуністичного обробітку землі є логічне і неминуче завершення волі робітників і трудящих селян, які перебудовують своє господарство і життя [5, с.123]. Варто зазначити, що перші покази кінострічки викликали такі суперечливі відгуки у пресі, що її «тимчасово» навіть було знято з прокату. О. Довженка звинувачували у захисті куркулів та оспівуванні журби за минулим на кіноекрані. Проте у Європі й у всьому світі фільм

отримав дуже високу оцінку. Він демонструвався з успіхом у багатьох країнах, викликав щирий захват, навколо нього вирувала дискусія в пресі. На початку 1931 року національний переглядовий комітет США серед п'яти кращих іноземних фільмів 1930 року назвав «Землю». Та справжнє визнання прийшло у 1958 році на Всесвітній виставці у Брюсселі, коли провідні критики із 126 країн світу назвали «Землю» серед 12 найкращих фільмів усіх часів і народів[1]. Івенс Йоріс, голландський кінорежисер писав, що: «… в «Землі» досягнуто абсолютної гармонії між формою і змістом… Фільм «Земля» свіжий, молодий: у ньому відчувається сила, молодість, вкладені Довженком у свою роботу. В цьому фільмі відчуваєш справжній аромат української землі» [2, с. 22] А обличчя яреськівської дівчини Марії Мацюці з кіноафіші цієї стрічки стало своєрідною візиткою України.

Дружба митця з яреськівчанами шанується і в наш час. Пам'ятник Олександрові Довженку та його герою – трактористові Василю прикрашають село, а в сім'ях, причетних до кінознімального процесу, переповідають історії про знайомство і спілкування з митцем.

Тісно переплетена з кіномистецтвом і творчість родини українських художників Кричевських. Вище ми вже зазначали, що саме Василь Григорович Кричевський познайомив О. Довженка з Яреськами та й сам був у захопленні від природи та простих людей краю, мав дачу у селі, а його брат Федір – у Шишаках. Він здійснював художнє оформлення картин Довженка «Звенигора» та «Земля», а його син – Василь Васильович Кричевський – «Сорочинський ярмарок» (1927, 1938) та «Черевички». Оскільки обидва Василі(і батько, й син) виїхали за кордон, то на їхні імена було накладено табу в радянські часи [3, с. 3].

Із відомих сучасних акторів у зйомках фільмів на Шишаччині брали участь Ольга Сумська та Раїса Недашківська. Перша – грала музу, панночку, сотничку у «Вечорах на хуторі біля Диканьки», сновидіння Гоголя у фільмі «Гоголь. Найближчий» та дівчину в «Голосі трави», а Недашківська створювала образ чарівниці [2]. Останній фільм, який було знято на Шишаччині «Наївне малярство Михайла Онацька» (2015 р.), присвячений нашому землякові, самобутньому художникові, Заслуженому майстру народної творчості, лауреату премій імені Данила Щербаківського, Олени Пчілки, Григорія Сковороди, Марії Приймаченко. Добрий, теплий фільм про таку ж людину [6, с. 2]. Кіномистецькі традиції Шишаччини продовжує і примножує Анна Гуляєва, уродженка села Яресьок, випускниця Шишацької обласної гімназії-інтернату для обдарованих дітей, нині – актриса київського театру «Тисячоліття», яка грає роль головної героїні в українському фільмі «Чунгул»

Підсумовуючи наше дослідження, відзначаємо глибоке коріння кіно мистецьких традицій на Шишаччині. Вони зароджуються з появою перших кіностудій в СРСР (Одеської та Київської) і продовжуються в наш час. Натуралістичні пейзажі та колоритні герої забезпечують розкриття ідей режисерів кінострічок, і не важливо, про який історичний

час вони розповідають. Горді тим, що кращий фільм радянського кінематографу знято у нас, і віримо, що він не останній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кошилівець І. Про затемнені місця в біографії Олександра Довженка:// Дніпро. – 1984. – №9. – с. 1-8.
2. Магда В. І. У нас знімали кіно… – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. – 315 с.
3. Магда Василь. Знімають фільм про Василя Кричевського:// Сільське життя. – 2016. – 15 січня.
4. Панасенко Т.М. Олександр Довженко. – Київ: Укрвидавполіграфія, 2012. – 120 с.
5. Олександр Довженко. Твори в п'яти томах. Том 1 – Київ: Дніпро, 1983. – 439 с.
6. Проць Ярослав. Фільм про Михайла Онацька:// Зоря Полтавщини. – 2015. – 26 червня.

НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ НА ЧОРНУХИНЩИНІ

Котенко Наталія, *учениця 11 класу*
Опорного закладу «Вороньківський НВК
імені О. Д. Перелета Чорнухинської районної
ради, член пошукового загону «Обереги»
Керівник: Рубцова С.Г., *вчитель історії*

У 2006 році Верховна рада України прийняла закон, який визнав голодомор 1932-1933 років, «як геноцид українського народу» однієї з найстрашніших трагедій людства. Цьому жахливому злочину сталінської тоталітарної системи не може бути жодного виправдання. Голодомор став прямим наслідком насильницької колективізації і розкуркулення заможного селянства. Цинічним є твердження: «Смерть однієї людини – трагедія, а смерть тисяч або мільйонів – статистика».

Збереження історичної спадщини та національної пам'яті – одна з найактуальніших проблем сьогодення. Тому, члени пошукового загону «Обереги» взялися досліджувати та вивчали наслідки трагедії голодомору на Чорнухинщині, як частину української багатовікової історії.

У ці трагічні роки Україна не дорахувалась від 10 до 25 відсотків свого населення. [7, с. 25] Полтавщина за ці роки зазнала величезних людських втрат. Але встановити точну цифру тих, хто загинув голодною смертю, практично неможливо. Відомості про демографічні наслідки голоду радянська влада зберігала, як найбільшу державну таємницю. Ще до війни усі облікові документи про померлих від голоду були вилучені співробітниками НКВС, більшість з яких були безслідно знищені. Але встановити загальну кількість втрат не так вже й складно; у 1926 році в межах адміністративно – територіального поділу Полтавської області на площі 33,1 тис. км^2 проживало 2644 тис. чоловік. За 12 років між двома демографічними переписами кількість населення Полтавщини не тільки не зросла, а навпаки скоротилась на 414,2 тис. чоловік, або на 15,7%. [6, с. 24] Такі статистичні дані, звичайно, не можуть бути остаточними, адже до її складу не увійшов природ-

ний приріст населення Полтавщини за ці роки, який мав би становити не менше 550-570 тис. чоловік. Таким чином, загальні демографічні втрати, яких зазнав Полтавський край, становлять значно більший показник, що наближається майже до мільйона осіб. [3, с. 220] Скорочення чисельності населення області йшло за рахунок зменшення кількості жителів сільської місцевості. Члени пошукового загону «Обереги», маючи на мені дослідити наслідки голодомору 1932-1933 рр. на Чорнухинщині, звернулися за допомогою до архівних джерел, зокрема, до архівів відділу РАГСу Чорнухинського районного управління юстиції Полтавської області. Проаналізувавши документи, членами пошукової групи виявлено, що у Чорнухинському районі, як і в інших районах, скорочення сільського населення мало значний відсоток. З частково вцілілих актів запису про смерть деяких сільських рад району постає сумна статистика голодомору. Якщо по с. Мокиївка в 1932 р. зареєстровано за рік 33 смерті, то в наступному – 133, а це в 4 рази більше. Лише п'яту частину померлих становили люди старше 60 років, решта – люди працездатного віку та діти. По Хейлівщинській сільській раді за перше півріччя 1933 року зареєстровано 200 смертей [3,с.-4] по Сухоносівській – 157 осіб.

Також членами пошукового загону «Обереги» були виявлені матеріали, що свідчать про можливе спекулювання облікових документів щодо смертності населення. Аналіз причин смерті за актовими записами показує, що в більшості випадків причини смерті просто фальсифікувались за вказівками відповідних органів. Із 100 актових записів про смерть у Мокиївській сільраді, у 35 випадках причина: «параліч серця», в 11- «по слабості». З діагнозом «запалення нирок» по Куріньківській сільраді зареєстровано 25 смертей. Цей діагноз записано як дорослим, так і дітям. Документом історичної ваги є актові записи про смерть Луговицької сільради, де проставлено дійсні причини смерті: «від голоду», «від недоїдання». [1,с. 44] Характерним явищем було порушення порядку реєстрації смертей, бо пухлі з голоду люди не могли навіть з'явитись в сільраду, щоб зареєструвати смерть рідних. У записах Мокиївської сільради зустрічаються дані датовані 22 травня, 27 травня, 4 червня, 23 травня, 7 червня, 12 червня, 11 червня, 8 червня, 6 червня, 7 червня, 15 червня,... [2, с. 4] Але це лише частина тих актових записів, що вціліли. Нами виявлено, що по решті сільських рад, ці записи, певно, знищені, і цілком свідомо, бо як можна пояснити те, що збереглись записи за 1929-1931 рр. і далі за 1934 та наступні роки? Яскравим свідченням того, що смертність на Чорнухинщині в 1932-1933 рр. була великою, свідчать дані про народжуваність по ряду сільських рад району. Інакше як пояснити те, що по Ковалях в 1926 році народилося 90 осіб, а в 1932 – не зроблено жодного актового запису, в 1934 р. – тільки 26 осіб.

Терор голодом був значно тяжчим для людей, ніж колективізація, що супроводжувалась масовими погромами української культури і церкви (1929-1932 рр.) Метою організації штучного голоду був підрив

соціальної бази опору українців проти влади. Його метою було також забезпечити тоталітарний контроль з боку держави за усіма верствами населення. в політиці партійного керівництва чітко простежуються два моменти: з одного боку, боротьба проти селянства взагалі, а з другого – проти національної свідомості місцевого населення. Постає питання: чому ж люди не протестували, а мовчки дозволяли забирати всі продукти харчування? Чому тоді не діяла українська ментальність, яка мала б закликати до взаємодопомоги, милосердя, рішучості захистити свій рід від лиха? Та опору масовому вбивству голодом не відбулося, тому, що селян свідомо і штучно поділили на бідняків, середняків та куркулів. Використавши принцип «розділяй і владарюй» влада домоглася свого. Українська нація втратила селянина – універсала, який водночас був господарем, агрономом, економістом та носієм духовної культури.

Отже, дослідивши проблему наслідків голодомору 1932-1933 рр. на Чорухинщині, члени пошукового загону «Обереги», дійшли висновку, що демографічні втрати, яких зазнав Полтавський край, становлять величезний показник, що наближається майже до мільйона осіб. Таким чином, в роки великого терору радянської верхівки, від якого потерпав пересічний українець, вплинули не тільки на фізичне знищення української нації, а і поставили під загрозу існування історичної пам'яті нашого народу.

Саме тому, пошукова група «Обереги» переконана, що оприлюднення архівних даних, донесення інформації історичного значення щодо голодомору в Україні і на Полтавщині 1932-1933 рр. до загальноукраїнської та світової спільноти – це велика справа, що має пролити світло на темні віхи нашої історії, задля збереження національної пам'яті і культури, що має проростати у самосвідомості українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів відділу РАГСу Чорнухинського районного управління юстиції Полтавської області. Книга реєстрації актів про смерть по Луговицькій сільській раді Чорнухинського району за 1933р.-с.44-45
2. Архів відділу РАГСу Чорнухинського районного управління юстиції Полтавської області. Книга реєстрації актів про смерть по Мокиївській сільській раді Чорнухинського району за 1933р.-с.1-6
3. Архів відділу РАГСу Чорнухинського районного управління юстиції Полтавської області. Книга реєстрації актів про смерть по Хейлівщинській сільській раді Чорнухинського району за 1933р.-с.3-8
4. Ні могили, ні хресного знаку / упоряд.: М.І. Булда. – Чорнухи – Київ, 2004. – 158с.
5. Бабенко І.Г. – Біль моєї землі / Іван Гнатович Бабенко// Нова праця.- 29 серпня 1989. – 4с
6. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині 1929- 1933: з-б документів і матеріалів. / Центр по дослідженнях історії та культури Полтавщини обдержадміністр., Архів Полтавської обл. – Полтава, 1997. – 264с. – додаток: с. 24

7. Колективізація і голод на Україні. 1929 – 1933: з –б. документів і матеріалів / АН України, ін.-т історії України та ін., упоряд. Г. М. Михайленко, Є.П. Шаталіна. – К.: Наукова думка, 1992. – 736с.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О. БУТОВСЬКОГО

Аделіна Ляшенко, *учениця 11 класу Полтавської ЗОШ І-ІІІ ступенів №28, вихованка ПМЦПО*
Керівник: Денисовець Т.М., *доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і фізичного виховання ПНПУ імені В.Г.Короленка, керівник гуртка ПМЦПО*

Полтавщина славиться своїми видатними синами та дочками, серед них – Олексій Бутовський, який займався проблемами соціального виховання учнів. На теренах України періоду другої половини XIX – початку XX століття рельєфно вирізняється непересічна особистість Олексія Дмитровича Бутовського (1837-1917 рр.) – педагога, вченого й активного громадського діяча. Аналіз архівних документів, науково-методичних джерел, періодичних видань досліджуваного періоду показав, що він здійснив вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти. Визначальним у педагогічній діяльності О. Бутовського були питання фізкультурної освіти і фізичного виховання підростаючого покоління, а також соціального виховання дітей. Він залишив значну педагогічну спадщину – посібники, програми, публікації в періодичній пресі, методичні розробки, цінні рукописи, епістолярій.

Життєвий і творчий шлях О. Бутовського характеризувався науковими й особистісними пошуками, виявленням і утвердженням власних можливостей. Цікавим є той факт, що власні педагогічні узагальнення вченого остаточно викристалізувались у зрілому віці, чому передував тривалий шлях наукових пошуків. Світоглядні позиції й ідейно-моральні переконання вченого залишалися майже незмінними впродовж п'ятидесятирічної напруженої та плідної педагогічної праці. Утім, аналізуючи творчу спадщину Олексія Дмитровича, не можна не відзначити основних етапів педагогічної діяльності вченого, що суттєво відрізняються між собою за змістом і характером.

Знаний практик і теоретик масового спортивного руху, автор майже 70 наукових праць з проблематики фізичної культури та спорту. О. Бутовський стояв біля джерел неоолімпізму, сучасних Олімпійських ігор, сучасного олімпійського руху, був першим членом МОК (1894-1990), активним учасником І Олімпіади сучасності, учасником ІІІ Олімпійського конгресу.

Говорячи про гармонійний розвиток особистості засобами спорту, О. Бутовський використовував поняття «фізична освіта», під яким розумів «розвиток тих загальних здібностей рухового апарата, що необхідні людині, до якої б діяльності вона себе не готувала, котрі людина інстинктивно вправляє з дитинства, і вправляння яких, безумовно, необхідне для здорової життєдіяльності її організму. Ці вправи значно відрізняються від професійних видів фізичної діяльності, тому що кінцева їх мета – розвиток самої людини, а не зовнішній результат роботи» [5, с. 225-226].

Розглядаючи проблему морального та фізичного розвитку особистості у взаємозв'язку, вчений обґрунтував не лише розвивальний, а й виховний вплив фізичного виховання та спорту на формування дітей та підлітків. Зокрема, у праці «Питання фізичного виховання й спорту на міжнародному конгресі у Брюсселі влітку 1905 року» педагог зазначав: «Навряд чи можна ще сумніватися у наш час, що поширення інтересу до тілесних вправ серед молоді є основою не лише здорового тілесного її розвитку, але й надійного морального її настрою.... Тілесні вправи – краща школа для бадьорого, спокійного й життєрадісного світогляду.... ніщо так не зближає людей, не сприяє такою мірою утворенню мирних, дружніх корпорацій, як спільні фізичні вправи. Крім того, тілесні вправи містять у собі могутню дисциплінуючу силу…» [3, с. 33].

Тому О. Бутовський наголошував на необхідності створення освітніх закладів нового типу – установ, які виконували б навчальну (підготовка вчителів «тілесних вправ») та наукову (розвиток «науки фізичного виховання») функцій. Педагог відзначав, що «лише за умови існування такого закладу у нас може пробудитися громадська цікавість до здорового виховання нашого юнацтва, можуть сформуватися різновиди вправ, що відповідають нашому народному духові й нашим кліматичним умовам, може виникнути література з питань фізичної освіти і справа може бути поставлена так, як вона стоїть, наприклад, у Швеції, в Германії, в Англії, в Північній Америці, і як вона починає організовуватись у всіх розвинених державах» [3, с. 60].

Усе своє життя О.Д. Бутовський присвятив втіленню цієї мрії в практичну діяльність, про що свідчить його багатогранна науково-педагогічна спадщина.

Особистий педагогічний досвід, аналіз і узагальнення передових ідей у фізичного виховання молоді в кращих спортивно-гімнастичних товариствах і військово-навчальних закладах Франції, Швеції, Великобританії дозволили виробити О. Бутовському власний погляд на організацію фізкультурної освіти підростаючого покоління. При цьому Олексій Дмитрович виступав палким прихильником впровадження різних видів спорту (гімнастика, верхова їзда, фехтування, плавання, бокс, джиу-джицу) в практику навчально-виховної роботи зі учнівською молоддю. Про це свідчать його звіти з перевірки кадетських корпусів Києва, Одеси, Ярославля, Москви, Сум, Пскова, Варшави, Фінляндії,

Омська, Тифлісу, Оренбурга, Симбірська, Казані, Твері, Полоцька, Орла, Нижнього Новгорода та інших міст.

Усвідомлюючи потенціал фізичної культури та спорту як засобу вдосконалення тіла, волі і розуму, вчений обстоював доступність фізкультурної освіти, а також забезпечення її масового характеру. Це, на його думку, передбачає, надання можливості для дітей та молоді безкоштовно користуватися гімнастичними залами, стадіонами, катками, послугами велосипедних пунктів як засобами оздоровлення. За ініціативи О. Бутовського в Санкт-Петербурзі було створено Всеросійське товариство сприяння фізичному розвитку (1893), засновано Головну гімнастико-фехтувальну школу (1899). Завдяки творчому підходові педагога до організації фізичного виховання молоді ідеї олімпізму швидко поширювалися на вітчизняному ґрунті: виникали фізкультурні та спортивні товариства, клуби, гуртки; в освітніх закладах упроваджувались розроблені ним навчальні програми та методичні рекомендації, пізніше, за його сприяння, в Києві відбулася перша Всеросійська Олімпіада (1913).

Широкий спектр творчих інтересів ученого сприяв подальшій розробці спеціальних фізкультурно-педагогічних ідей, що значно розширило шляхи впровадження ідеалів всебічного та гармонійного розвитку особистості засобами фізичної культури та спорту, і є предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автобіографічний нарис про життя та діяльність О.Д. Бутовського / Драга В.В., Зубалій М.Д. // Олексій Дмитрович Бутовський. Вибрані твори. – К.: «Нічлава», 2006. – С. 7-16.
2. Бутовский А.Д. Афины весной 1896 года / А.Д. Бутовский // Русское обозрение. – 1896. – Т. 42. – Декабрь. – С. 767-797.
3. Бутовский А.Д. Вопросы школьной гигиены и физического воспитания на международных конгресах в 1910 году / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1911. – № 1. – С. 17-60.
4. Бутовский А.Д. Вопроы физичекского воспитания и спорта на Международном конгрессе в Брюсселе летом 1905 года. – Санкт-Петербург, 1906. – С. 34-69.
5. Бутовский А.Д. Записки по истории и теории телесных упражнений / А.Д. Бутовский. – СПб, 1913.– С. 158-159.
6. Бутовский А.Д. Телесные упражнения во Франции / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1893. – № 5. – С. 534-559.
7. Олимпийская хартия МОК. – К.: «Олимпийская литература», 2007. – 96 с.
8. Суник А.Б. Первый член МОКа для России // А.Б. Суник // Олимпийская панорама. – 1984. – № 2. – С. 38-40.

ЖИТТЯ І ЗАНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯ КРАЮ НАЙДАВНІШОГО ПЕРІОДУ ІСТОРІЇ КАРЛІВЩИНИ

Кучеренко Кирило, *учень 7 класу*
Нижньоланнівського НВК
Ланнівської сільської ради
Керівник: Штучка Л. М.,
учитель історії та географії

Карлівщина має багатовікову історію. Досліджуючи архівні документи, можна відкривати нові її сторінки. А як дізнатися про те, чого немає в писемних джерелах? Якою була найдавніша історія краю? Чи жили тут люди? Чим вони займалися, і яким був їх світ? На ці та безліч інших питань може дати відповідь археологія – наука, що вивчає минуле за речовими залишками діяльності людства.

На території с. Нижня Ланна було знайдено цікавий артефакт. Це – виріб з кременю сірувато-димчатого кольору. Дослідження знахідки допомогло краще зрозуміти історію землі, на якій живемо.

У даній статті систематизовано, узагальнено доступну інформацію та викладено результати дослідження безпосередньо першоджерела – речової пам'ятки. Використавши археологічні джерела, автор ставив на меті описати життя і заняття населення краю найдавнішого періоду історії Карлівщини.

Спираючись на праці відомих археологів та істориків, що займалися вивченням археологічних пам'яток та історії Полтавщини – Рудницького, Тахтая, Сидоренка, Телегіна, Махно, Пархоменка, Супруненка, Лугової, Білоуська, автор з'ясував, які археологічні культури виявлені на території Карлівського району, зіставивши їх з аналогічними культурами Полтавської області.

Люди, що були носіями цих культур, певно складали родові чи племінні об'єднання.

Порівнявши з аналогічними знахідками, ознайомившись з експозиціями Полтавського та Карлівського краєзнавчих музеїв, проаналізувавши спеціальну літературу, було з'ясовано, що знахідка, зроблена в с. Нижня Ланна – це наконечник стріли ямної культури епохи ранньої бронзи.

Археологічних знахідок епохи палеоліту, мезоліту на території району поки що не виявлено. У Карлівському краєзнавчому музеї експонуються кістки тварин, які жили у цій місцевості: уламок бивня та зуби мамонта, щелепа шерстистого носорога, знайдені під час проведення очисних робіт річки Орчик. Ці тварини вимерли близько 10 тис. років тому. Але залишків людської діяльності не знайдено. Тому не можна стверджувати, що люди проживали тут у часи, коли «...на нашій Полтавщині підсоння тоді було дуже холодне; скрізь тут були великі озера й тундри, що на них росли невеличкі дерева, і по цих тундрах блукали зазначені велетні...» [1, с.151]. У мезоліті відбулося потепління,

встановився подібний до сучасного клімат, поширились сучасні види рослин і тварин. Основним заняттям людей стало полювання за допомогою дистаційної зброї. Вони просувалися на великі відстані слідом за тваринами. Можливо, і в наших краях проходили давні мисливці.

Людське суспільство неоліту було мирним і вело осілий спосіб життя. Про перебування людей у цей час на території району свідчать знахідки в с. Климівка, що належать до культури ямково-гребінцевої кераміки. [2, с.52] Носії цієї культури виробляли гостродонний глиняний посуд, прикрашений зонами ямок, що розділялися гребінцевими відбитками. «Населення культури ямково-гребінцевої кераміки займалося здебільшого рибальством, мисливством і збиральництвом. Ні свійських тварин (окрім собаки), ні культурних злаків воно, ймовірно, ще не знало» [2, с.53]. Трипільських старожитностей на Карлівщині не знайдено.

На межі енеоліту і ранньої бронзи Карлівщину заселили племена ямної культури. «Деякі дослідники вбачають у населенні ямної культури племена стародавніх аріїв (або індо-аріїв) – індо-європейську спільноту, яка населяла найширші простори Євразії і дійшла до глибинних районів Персії та Індії». [3, с.21].

Найбільш вивченими пам'ятками ямної культури на території Карлівського району є поховальні споруди – кургани. Вони споруджувались над похованнями і знатних, і простих членів роду. Небіжчики вкладалися в ямах на глибині близько 1 м. випростано на спині з підігнутими ногами. Тіла похованих посипалися вохрою. Вохра – мінеральна фарба червоного кольору «...використовувалася в обрядах, символізуючи продовження життя у потойбічному світі, колір крові, чистоту намірів нащадків...» [3, с.20]

У поховальних камерах місцями розкладалося тліюче деревне вугілля. Напутнього інвентаря клали мало, в основному посуд, вироби з кременю. За даними О.Б. Супруненка на території Нижньоланнівської сільської ради виявлено групу курганів, що складається з двох насипів, що розорюються. Розкопки курганів не проводились.

До ямної культури належить і наша знахідка. Наконечники стріл, знайдені у с.Нижня Ланна та с.Холодне Плесо, свідчать про вправність майстрів, що виготовляли зброю з кременю, та про полювання як одне із занять ямників. Загалом, ямні племена займалися землеробством та відгінним скотарством. На заплавних луках випасали овець, велику рогату худобу. Вони освоїли їзду на вже приручених конях, а також винайшли перші чотириколісні вози, в які запрягали биків.

У ямному похованні кургану с.Федорівка «..на древній поверхні в основі викиду виявлені частини тіл хребців коня і вівці, під викидом – вінцева кістка фаланги пальців коня. Поверхня викиду була засіяна уламками дрібних тваринних кісток і вугликами.» [4]

Люди стали використовувати рало і тяглу робочу худобу, одомашнили коня й вівцю, що підштовхнуло розповсюдження ткацтва. У зруй-

нованому кургані с. Варварівка було знайдено бронзову сокиру, яка не збереглася. [5, с.10]

Ямники були вправними гончарями. Вони виготовляли ліпний посуд. Зокрема, у зруйнованому кургані с. Варварівка у 1957 р. було знайдено ліпний гостродонний горщик з циліндричною короткою шийкою та яйцевидним корпусом, прикрашений декоративними розчосами на поверхні (дод.Б) Серед знахідок ямного поховання підлітка з кургану с. Климівка – дно великого яйцевидного горщика.

У кургані с. Федорівка, дослідженому О.Б.Супруненком у 1988 р. було знайдено кістяний виріб на зразок деталі музичного інструменту – «флейти Пана».

Яким же був світ людей, які жили в нашому краї 4 тис. років тому?

Основну частину населення складали рядові члени роду – пастухи і землероби. Важливе місце в суспільстві посідали жерці і воїни. «Люди бронзового віку вірили в посмертне переміщення душі в інший світ, обраний богами. Померлих ховали у могилах, що нагадували житло живих... (покійник мав лежати як дитина в лоні матері, чекаючи нового народження)» [2, с.115] Надмогильні насипи – кургани були центрами зборів і свят, культів і рад.

Надзвичайно цікавим є ідол із с. Федорівка – найбільш північна знахідка стели з багатою іконографією епохи ранньої бронзи на Лівобережжі.

У 1979 р. стела перевезена в Полтавський краєзнавчий музей, де нині експонується. Дослідник стели О.Б.Супруненко пов'язує її з ямною культурою. [5, с.41] На початку II тис. до н.е. в українських степах з'явились племена катакомбної культури, що належали до великої культурно-історичної спільноти індоаріїв. Певний час ямне та катакомбне населення співіснували на одній території. У XVIII ст. до н.е. прибульці остаточно підкорили і, певно, асимілювали місцеве населення. На Карлівщині виявленні пам'ятки катакомбної археологічної культури та пізніших культури багатоваликової кераміки, зрубної культури. Але це тема вже для наступного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збірник Полтавщина /[упоряд. М. Фелянський. Я.Риженко] – (Нарис передісторичних часів життя на Полтавщині). – Полтава.1927. Т.II – 417с.
2. Білоусько О.А. Давня історія Полтавщини. XX тисячоліття до н.е.- V століття. Підручник для 6 класу /Білоусько О.А.,Супруненко О.Б. – Полтава: Оріяна, 2004 – 167 с.
3. Супруненко О.Б. На землі Полтавській. – Полтава:Археологія.1998. – 155 с.
4. Супруненко О.Б. «Про федорівського ідола і курган».[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.svit.in.ua/sva/mi18.htm
5. Супруненко А.Б. Археологические памятники Карловского района. – Полтава.1990. – 82 с.

ПОЛТАВСЬКА ГУБЕРНІЯ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921рр.

Яценко Дмитро, *учень 10 класу*
Калашниківського НВК Мачухівської
сільської ради Полтавського району
Керівник: Ярощук М. В.,
учитель історії та правознавства

Буремними подіями ознаменувався початок ХХ ст. в історії розвитку і розбудови української державності та полтавського краю. 1917-1921рр. були роками національно-визвольних змагань, духовних потрясінь, державних переворотів, жахіть Першої світової війни, революцій.

Особливості поточного моменту, нестабільність політичного й соціально-економічного розвитку сучасного державотворення в Україні багато в чому схожі з проблемами, які постали перед творцями української державності в період визвольних змагань 1917–1921 рр. Тому, на нашу думку є актуальним розгляд історичного процесу розбудови незалежної Української держави та можливість порівняти сучасні тенденції в нашому державному житті з перипетіями державного будівництва 1917–1921 рр., коли у діалектичних суперечностях викристалізовувалася й стверджувалася ідея української державності.

З початком Української революції на Полтавщині склалися складні й соціально-економічні та політичні процеси, котрі справили значний вплив на тогочасне суспільство. Так, за історичними джерелами та документами, нам відомо, що з 1898р. на Полтавщині діяла таємна «Українська громада», з 1900 р. Полтавська організація РУП, що згодом мала свій осередок в Лубнах, в листопаді 1905 р. соціал-демократами з Кременчука було створено першу і єдину в губернії Раду робітничих депутатів, у грудні 1905 року в Лубнах виникла «Лубенська республіка». Упродовж листопада-грудня 1905 р. на теренах Полтавщини діяв один із осередків УСДП. [2,15]

Лютнева революція 1917 року в Російській імперії поклала початок національного пробудження та визволення української нації від гніту і віків поневолення. Про зречення російського царя Миколи ІІ від влади в Полтаві стало відомо в ніч з 27 на 28 лютого 1917 р., а наступного дня на екстреному засіданні губернської земської управи було створено губернський громадський комітет підтримки Тимчасового уряду в Росії. Такі комітети було створено в усіх повітах Полтавської губернії. [6,40]

4 березня 1917 р. в Україні постала нова політична структура – Центральна Рада, що стала центром згуртування українського народу.

Під впливом формування нової форми державного управління та становлення держави на Полтавщині, як і по всій території України, посилився національно-визвольний рух. 5-6 березня 1917 р. у Полтаві та

в інших містах губернії пройшли масові мітинги і демонстрації, на яких місцеві мешканці радо вітали повалення самодержавства, сподіваючись на краще життя, надіючись на встановлення миру в українських землях. [6,13]

У ході досліджень було встановлено, що значна частина керівної верхівки та учасників революційних подій 1917-1921 рр. є вихідцями Полтавської губернії. На підтвердження даного факту назвемо наступні персоналії Української революції, що мають полтавське коріння, а саме: Ю.Ж.Коллард, В.М.Леонтович, А.М.Лівицький, Б.М.Мартос, В.О.О'Коннор-Вілінська, М.В.Порш, І.М.Стешенко, П.І.Холодний та ін.[7]

Так історично склалося, що тривалий час Полтава будучи одним із невеликих губерніальних міст України, та мало розвиненою у промисловому відношенні, використовувалася російським царатом як місце адміністративного заслання політично неблагонадійних осіб Російської імперії. З історичних джерел відомо, що під особливо пильним наглядом поліції у м. Полтава перебували відомі постаті українського національно-визвольного руху, а саме: М.Фролов, Л.Левенталь, М.Орлов, Л.Радченко, відомі на той час родини Цедербаумів та Завойків, Д.Соловей, О.Синявський, а також представники інших політичних течій багатобарвного революційного руху перших років ХХ ст.[1]

У революційних подіях 1917-1921 рр. Полтавщина не стала політичним центром, проте на її території відбувалося чимало подій, пов'язаних з національним становленням української державності.

У серпні 1917 р. на території губернії, як і по всій Україні, відбулися вибори до міських дум. У результаті виборів до міської Полтавської думи увійшли: блок соціалістичних партій – 22 місця, меншовики з більшовиками – по15, кадети – 11, радикали-демократи – 8, міським головою було обрано М. Криворотченка. [2, 90-91]

На рубежі 1917-1918рр. жителі полтавського краю з надією чекали на червоні війська, що мали б навести лад у губернії, але з їх приходом ситуація лише погіршилася і місцеве населення помітило на своїх плечах лише одноосібну політичну диктатуру.

У січні 1918 р. почалася насильницька «совєтизація» Полтавщини. Розстріли без суду і слідства, як і конфіскація майна та націоналізація стали звичним явищем. Наприкінці січня 1918 р. до Полтави разом з червоними військами прибула делегація Московського продовольчого комітету, що повинні були виявити запаси продовольства та налагодити поставку провіанту до «голодної Півночі». На початку березня 1918 р. до міста прибув С. Орджонікідзе, який мав прискорити продовольчі поставки.

Активно протистояло населення полтавського краю більшовицькому наступу у роки революції. Зокрема, відомо про факти супротиву та селянських виступів проти червоноармійських загонів на території с.Мачухи, с.Калашники, с. Постав–Муки, с.Городище, с.Хітці, с.Яреськи, с.Мелехи та ряду ін. населених пунктів Полтавської губер-

нії. З документів відомо про втручання В.Г. Короленка у перемовини з червоноармійцями з метою викупу з полону декількох жителів с. Мачухи, що вважалися більшовицькою владою небезпечними бунтівниками і підпадали під розстріл.

Упродовж травня 1919 р. на Полтавщині місцеве населення вело боротьбу проти військ отамана Григорьєва та військ Дінікіна. На хутори полетіли звістки про загибель чоловіків, братів, синів…

У Полтавській губернії з 1920 р. до середини 1921 рр. оперувало близько 58 озброєних загонів, що налічувало майже 2 тис. вояків. Історичний вихор розкидав населення губернії по різні боки барикад, одні поставали перед революційним трибуналом, інші змінювали свій соціальний статус.

На кінець 1920 р. радянська влада шляхом репресій і терору утвердилася на території Полтавщини остаточно. Визвольні змагання 1917-1921 рр. трагічно закінчилися для України, в яких найактивнішу участь брало населення Полтавщини. [7,178] Лише в 1924-1925 рр. на території полтавських сіл було ліквідовано повстанські загони протистояння радянській владі.

Отже, досліджуючи проблематику подій Української революції 1917-1921 рр. та визначаючи місце Полтавщини та її мешканців у державотворчому процесі становлення України, як самобутньої, незалежної держави, доходимо висновку, що полтавський край брав активну участь у подіях тих буремних років.

Зокрема, чимало відомих діячів, місцевої інтелігенції, сільського населення активно долучилися до творення української державності, жертвуючи власне життя заради майбутнього вільної, сучасної України.

Лише вивчаючи сторінки минулого, споглядаючи подвиги попередніх поколінь, ми, сучасне суспільство, маємо шанс розбудовувати власну незалежну Українську державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коротенко В.В. У передгроззя української революції (1901-1907) [Електронний режим доступу]://http: //histpol.narod.ru/poltava _hist_essay/007htm
2. Ревегук, В. Я. Полтавщина в перший рік Української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). : [монографія] / В. Я. Ревегук. – Полтава : АСМІ, 2007. – 187 с.
3. Ревегук, В. Я. Національне відродження полтавського краю: тернистий шлях до свободи: монографія / В. Я. Ревегук. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – 183 с., іл.
4. Ревегук В.Я. Отамани полтавського краю – борці за волю України : нариси з історії / В. Ревегук. – Полтава : Дивосвіт, 2011. – 260 с. : іл.
5. Ревегук В.Я. Полтавщина в добу української революції 1917-1921 р.р. / В. Ревегук. – Полтава- 2002.- 188с.
6. Ревегук В.Я. Селянство Полтавщини в добу Української революції 1917-1921 рр.- Полтава; Полтавський літератор, 2017.- 386 с.
7. Державотворці: полтавці-видатні діячі Української революції 1917-1921 рр: бібліографічний довідник/упорядник Н.М. Требіна; обласна бібліотека для юнацтва ім. О.Гончара – Полтава, 2017- Вип. 2.-40с.

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ХУДОЖНИКА, СКУЛЬПТОРА, ГРАФІКА ЄВГЕНА ВАСИЛЬОВИЧА ПУТРІ

Горяєва Наталія, *учениця 11-А класу Покровської ЗОШ І-ІІІ ступенів Решетилівського району, вихованка Решетилівського РЦТКум*
Керівник: Кучук Р. Т., *вчитель географії та біології*

Євген Васильович Путря – видатний діяч Полтавщини, скульптор, графік, митець декоративного мистецтва і малювальник ікон. Учасник творчої групи художників по створенню музейних експозицій.

Праця Є.Путрі згадана не в багатьох джерелах, тож на сьогодні є актуальним питанням дослідження його життєвого та творчого шляху, як видатного діяча рідного краю. Метою нашої роботи досліджені життєвого шляху та творчої діяльності художника, графіка Євгена Васильовича Путрі.

Євген Васильович народився 1 листопада 1936 року в с. Дмухайлівка Дніпропетровської області. Закінчив Харківське художнє училище (1965). Працював художником в обласному відділенні Худфонду України (1967-1983). Член НСХУ (1966). Мешкає у м. Полтаві. Батько відомої юної художниці Сашеньки Путрі.

У 60-70 роках ХХ століття в Україні був справжній «музейний» бум. Активно будувалися і відновлювалися музеї. Велику роль відіграла бригада творчих художників, створена в 1968 році, засновниками якої були В.М Батурін і А. Т. Щербак. Членом цієї бригади також був Євген Путря. Завдання творчої групи було освоєння великого діапазону всіх видів експозиційних робіт [5, с.4].

У складі художньої артілі брав участь у розробці та створенні меморіальних музеїв-садиб Панаса Мирного, Івана Котляревського, Володимира Короленка, Миколи Гоголя, історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви», музею Антона Макаренка в с. Ковалівка Полтавського району, музею О.Суворова в Очакові, музей театру та кіно у Києві та ін. [2, с.8].

Як же вони працювали? Гарно висловився В. М. Вадимов: «Вони вживалися в той час, переносилися до нього, як в машині часу, і намагалися його відтворити його в наш час. Звичайно ж це було тяжкою працею. Додумували теорії і факти, іноді навіть грішили істиною, щоб добитися натуралізму і довести теорію до кінця. Яскравий приклад у Гоголевому. Наскільки відомо, то той будинок, де раніше жив М. Гоголь, був повністю зруйнований і не залишилося ніяких відомостей щодо його вигляду і внутрішнього і зовнішнього. Тож бригаді довелося добре подумати і пофантазувати, щоб побудувати ту садибу. Це було справжнє диво! І тому в Полтаві, завдяки двом конкретним людям, точніше Путрі і Батуріну, музейні експозиції були на найвищому рівні».

У складі художньої артілі (1969-1983 рр) Євген Путря брав участь у розробці проектів та створенні 12 музейних експозицій.

У творчості Є.В. Путрі простежується особливий інтерес до видатних особистостей. Євген Васильович – автор серії рельєфних карбованих композицій і портретів з металу із зображеннями визначних українців: «Маруся Чурай – українська піснетворка» (1974), «Давид Гурамішвілі – гусар Грузинського полку» (1984), мистця О.Сластіона (1981), козацького полковника Семена Палія (1982), доньки Олександри (1984), Тараса Шевченка (1985), Миколи Гоголя (1984). Серед визначних робіт художника – подвійний портрет генерального судді В.Кочубея і полтавського полковника І.Іскри (1986).

Глибоке проникнення у чарівний світ письменника М. В. Гоголя, пошуки витоків його таланту вилились у серію графічних робіт, присвячених 200-річчю від дня народження Миколи Васильовича [6, с.577].

Євген Путря – автор графічної серії «Ілюстрована хроніка життя і діяльності І.П.Котляревського» (1979 – 1986), графічних творів-ілюстрацій до творів Миколи Гоголя «Вій», «Пропаща грамота», «Сорочинський ярмарок» і багато інших, численні портрети військових діячів, діячів культури та мистецтва, концертних плакатів, медалей, меморіальних дошок, проектних рішень театральних костюмів [1, с.3].

Значне місце у творчості займає релігійна тематика, а саме створення ікон – Ісуса Христа (1989, 1992), святого Георгія Змієборця (1989, 1993, 1996), «Спаса Нерукотворний» (1989, 1992), Божої Матері (1993), апостолів Петра і Павла (1993), архістратига Михаїла (1993), «Христос Вседержитель» (1993, 1995). Окремі образи спеціально створені для Хрестовоздиженського монастиря у Полтаві (1992 – 1995), церкви Богородиці у м. Березань Київської області (1990-ті).

Путря Є.В. зробив вагомий внесок в історію українського мистецтва. Учасник багатьох міських, обласних, республіканських та міжнародних виставок у Полтаві, Києві, Миргороді, Велико Тирново (Болгарія, 1976), Кошаліні й Слупську (Польща, 1984, 1985). Твори зберігаються у музеях Полтави, Києва, Очакова Миколаївської області, Кременчука, Миргорода, Великих Сорочинцях Миргородського району, музеї-заповіднику імені М.В.Гоголя у Шишацькому районі, Санк-Петербургу, Чехії, Словаччини.

Лауреат премії імені Панаса Мирного, Самійла Величка. У 2006 році розробив медаль Опанаса Сластіона.

Серед численних талантів Є.В. Путрі варто відзначити і акторський. У 2010 році знімався в документальному фільмі про Василя Капніста (ОДТРК «Лтава»).

Євген Васильович дбайливо оберігає пам'ять унікального таланту дочки Саші, що рано пішла з життя: «Зрозумів, що моє завдання, з яким прийшов у світ, почало бути для мене знаковим після того, як не стало Сашуні. Вона відкриває мені зовсім інші світи, інше розуміння всього…» [3, с.19].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віценя Л. Маю честь запросити… / Л.Віценя // Зоря Полтавщини. – 2006. – 7 листопада. – С.3
2. Жовнір Н. Художник, який малює сни: Євген Путря відсвяткував 75-річний ювілей / Н.Жовнір // Нова газета по-полтавськи. – 2011. – 30 листопада. – С.8
3. Матяшова З. Ще 400 снів Євгена Путрі чекають пензля / З.Матяшова // Полтавський вісник. – 2011. – 11 листопада. – С.19
4. Путря Є. Каталог виставки творів: металопластика, графіка/Є.Путря/ – Полтава: Б.в., 1989. – 32с.
5. Ханко В. Діапазон його творчості / В. Ханко// Зоря Полтавщини. – 1987. – 25 січня. – С.4
6. Шумейко Н. Гоголівська тема у творчості художника Євгена Путрі / Н.Шумейко // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. Випуск V. – Полтава: «Полтавський літератор», 2010. – С. 575-578

ПАТРІОТИЗМ В ПІСНЯХ І ДОЛІ РАЇСИ КИРИЧЕНКО

Костиренко Ілона, *учениця 9 класу Землянківської ЗОШ І-ІІІ ступенів імені народної артистки України Р. П. Кириченко Глобинської районної ради, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» позашкільного навчального закладу Полтавської обласної ради «Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді»*
Керівник: Срібна І. С., *керівник гуртка*

Раїса Панасівна Кириченко – усенародна співачка, Герой України, народна артистка України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, повний кавалер орденів княгині Ольги, кавалер ордена Миколи Чудотворця «За примноження добра на землі», воістину Берегиня української пісні.

В рік 75-ліття від дня народження видатної співачки, нашої славної краянки, здійснюємо розвідку – пізнання Раїси Кириченко як громадянина – патріота, для якої рідна мова і народна пісня була духовною основою творчості й життя. На сьогодні це необхідний дороговказ у майбутнє України, і в цьому полягає актуальність дослідження.

Мета роботи – вивчення життєвих і творчих сторінок великої співачки, що доводять непохитність патріотичної позиції.

У вступному слові до збірника наукових праць «Творчість Раїси Кириченко в культурному просторі України на покордонні XX–XXI століть: до 70-ліття від дня народження Берегині української пісні» Анатолій Авдієвський, Герой України, академік Національної академії мистецтв України, мовив: «Вона по життю з честю несла звання народної артистки України, з великою шанобою приклонялася перед нашим Кобзарем, чиєї іменної, головної в нашій державі премії була

удостоєна. За вагомий внесок у розвиток національної культури Раїса Кириченко була відзначена Золотою Зіркою Героя України. Та не лише за нагороди (до слова, цілком заслужені) українці любили і нині схиляються перед генієм таланту Раїси Панасівни. Вона воістину була уособленням української вроди, а її патріотизм слугуватиме за взірець для багатьох прийдешніх поколінь» [5, с.5].

Різноманітні аспекти дослідження творчого і життєвого спадку Раїси Кириченко набули висвітлення у працях Н. Баландіної, Г. Кудряшова, О. Малахової, В. Осадчої, В. Подриги, Н. Сулаєвої, В. Тарасюка, Л. Українець.

Проаналізувавши дослідження науковців, архівні матеріали музею співачки в нашій школі, автобіографічну книгу «Я козачка твоя, Україно», розповіді односельців-земляків, рідних артистки, розуміємо, що поняття патріотизму для неї мало конкретний зміст: Україна, Полтавщина, Корещина. Співачка володіла високим даром любові до рідного краю, мами, сім`ї, чоловіка, друзів.

«Щороку наприкінці квітня – на початку травня я повертаюсь у батьківську хату. Додому. Київ – не дім; я люблю це прекрасне місто, яке пригорнуло нас з чоловіком, але мій дім завжди був і залишається там, де хата батьків. Як і ті птахи, що обов'язково повертаються з далеких країв до рідних гнізд, так і ми з Миколою Михайловичем щовесни поспішаємо додому» [1, с. 29].

Раїсі Кириченко пропонували залишитися в Канаді, Німеччині. Без миті вагань відмовлялась, навіть в екстремальних ситуаціях. Говорила, що любить свою маму, чоловіка і, понад усе, свою Україну.

За клопотанням і участю Р. Кириченко у її рідному селі Корещина в 2001 році збудована церква Покрови Пресвятої Богородиці. Відремонтовано і відновлено роботу дитячого садка, Будинку культури, газифіковано оселі жителів навколишніх сіл.

За сприяння Раїси Кириченко та Євгена Томіна, на той час голови Полтавської обласної державної адміністрації, в 2002 році Землянківська школа з неповної середньої була реорганізована в повну середню школу, проведено капітальний ремонт приміщень. Подружжя Раїси та Миколи Кириченків створюють музичний клас. Того ж року за клопотанням педагогічного колективу школі присвоєно ім'я співачки.

Творчий доробок Берегині української пісні надзвичайно різноманітний. Та найбільше співала про рідну землю, село, маму, батьківську оселю. Мотиви патріотизму представлені в таких творах («Я – Україна», «Доля Вкраїни», «Дорога спадщина», «Калинове гроно», «Пісня рідної землі», «Земле, моя земле», «Хата моя, біла хата») і його логічному доповненні – образі-мотиві козацтва («Козацька доля», «Стременo», «Козачка», «Стяги в'ються малинові».

У піснях майстрині зображуються різні історичні епохи, що вибудовує картину становлення національного характеру українців, провідна роль у формуванні якого належить вихованню моральних, духовних орієнтирів.

Талант і музичний смак майбутньої співачки формувався і виховувався на рідному народнопісенному ґрунті із яскравим колоритом місцевого мовного та музичного діалекту с. Корещина Глобинського р. Народні пісні увійшли в душу маленької Раї в сімейній атмосфері. Співали батько і мати, брати. Найулюбленішою піснею родини була лірична пісня «Туман яром, туман долиною…». Народна пісня стала захопленням, радістю і, великою мрією про сцену.

«Я ніколи не зраджу народній пісні. Буду завше її співати», – зізналася співачка в інтерв'ю 1990 р. журналу «Радянська жінка» [3]. Тож по праву Раїсу Кириченко називають Берегинею української пісні, княгинею української пісні, Гетьманшею української пісні.

Шанобливо ставилась Раїса Кириченко до рідного українського слова. Вважала святим обов'язком народної артистки України, лауреата Національної премії України імені Т. Г. Шевченка служити рідній мові. Співачка була горда тим, що виконувала пісню на вірші Андрія Демиденка «Звучи, рідна мово». Твір написаний на зорі незалежності, але актуальний й сьогодні.

Читаємо на сторінках книги «Я козачка твоя, Україно»: [1, с. 86] «Мене дивує, чому ми в Україні повинні добиватись, щоб вільно і повсюди звучала своя мова. Адже це само собою зрозуміло, інакше й бути не могло. Я об'їздила багато країн світу і ніде не зустрічала такого становища, щоб там свою мову доводилось боронити. Нас, українців, у державі більшість, ми – титульна нація, тож і повинні державною мовою мати рідну. Щодо цього не мають виникати жодні питання. Так дано Богом».

Отже, постать Раїси Кириченко є знаковою в українській культурі, сповнена сил із глибин народної мудрості і моралі, слугує взірцем патріотизму. Співачка несла світло духовності, сповна віддавала себе великій справі служіння рідному народові. Вивчення та популяризація творчості Раїси Панасівни має особливе значення у справі виховання, оскільки саме на таких прикладах виховується патріотизм та людські чесноти. Досліджуючи життєвий і творчий шлях Берегині української пісні звертаємось до джерел рідного українського слова й пісні, повертаємося до своїх першовитоків. Приклад звитяжного мистецького життя Раїси Панасівни надихає на звершення і перемоги, вчить відданості і чесності. Наш славетний земляк, Герой України, поет Борис Олійник писав: «Раїса Кириченко – з когорти тих незабутніх українців, які уособлюють характер нації». Наша славна полтавка була і є національним символом України, Берегинею роду й народу, української національної пісенної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириченко Р.О. Я козачка твоя, Україно / Р. П Кириченко. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2003. – 212 с.
2. Кудряшов Г.О. Слово про Раїсу Кириченко / Г. О. Кудряшов. – Полтава: Дивосвіт, 2007.

3. Лепша І. Д. 100 облич української естради / І. Лепша. – Чернівці: Молодий буковинець, 2010. – 408 с.
4. Полтавщина : Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К. : УЕ, 1992.
5. Творчість Раїси Кириченко в культурному просторі України на покордонні XX – XXI століть : до 70-ліття від дня народження Берегині української пісні : збірник наукових праць / упоряд., відп. ред. Г.О. Кудряшов. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – 300 с. : іл.

ДОЛЯ ВИБРАЛА ДОЛЮ

Мишаченко Лілія, *учениця 10 класу*
Великобудищанської спеціалізованої
школи І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради
Керівник: Козороз Н. І., *заступник директора*
з навчально-виховної роботи, учитель-методист

Українська земля багата особистостями, що прославили її на весь світ. Пишаємось тим, що рідна Полтавщина – один із регіонів, який подарував зірок світової величини. Серед них і наші земляки-гадячани: Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Петро Одарченко, Михайло Жовтобрюх тощо, зокрема наш сучасник – Олексій Леонтійович Доля – етнограф, волонтер, краєзнавець.

На нашу думку, тема актуальна, позаяк життя та діяльність Олексія Леонтійовича має національно-патріотичне спрямування. Його життєва позиція і любов до Батьківщини – зразок для сущих і прийдешніх поколінь.

Тому ставимо за мету – привернути увагу сучасників до різноманітного спадку О.Долі. Хочемо на прикладі життєвого шляху краянина-сусіда показати патріотизм справжнього громадянина, донести до громадськості думку про те, що саме з таких особистостей складається наша нація.

Ми здійснюємо спробу звести в єдине ціле на крайовій основі (періодику, життєві та творчі віхи, про які ми довідалися від рідних, однокласників, односельчан тощо) про цю особистість. Цей факт і визначає наукову новизну нашої розвідки.

Пошукова робота в певній мірі пройшла апробацію: нашою статею послуговувалися під час зустрічі з відомою тележурналісткою Наталкою Фіцич, яка перебувала на гостинах у нашій школі, та при проведенні загальношкільної радіохвилини скорботи «Над усе любив він Україну».

І це, справді, так. 4 грудня 2017 року весь район облетіла сумна звістка: на 53-му році життя перестало битися серце видатного земляка Олексія Леонтійовича Долі, українського етнографа, фольклориста, заслуженого працівника культури України, котрий народився в селі Плішивець, яке сусідить з рідними Великими Будищами, що на

Гадяччині. Саме тут, 17 січня 1964 року, на світ з'явився хлопчик, якого батьки нарекли Олексієм, а доля напророкувала йому бути відомим на всю Україну.

Як згадує рідна сестра Галина Леонтіївна Момот, до 1 класу Плішивецької, на той час, восьмирічної школи, вступив у 1971 році. Навчався на «4» і «5». Ніколи батьки не змушували його сидіти над уроками. Він це робив із задоволенням. Повну середню освіту здобув у Книшівській середній школі. Був, як і всі діти, проте, не як усі, любив «старовину» [6. 3].

Він часто «задивлявся то на рушники, то на вишиванки, то на платки (*лексику респондентів зберігаємо*) та дружив із дівчатами більше, ніж з нами», – долучається до розмови його одноклассник-однофамілець Олексій Доля [6.2]

Олексій Леонтійович під час розмови з друзями, знайомими неодноразово повторював: «Як ото поліз на горище, потім все життя по них лазив». Про це говорить і моя улюблена журналістка Наталка Фіцич. Вона стверджує: «Доля вибрала Долю». А було це так: якось етнограф Світлана Олексіївна Щербань приїхала в село О. Долі шукати експонати для Музею народної архітектури та побуту України, що в Пирогові. Їй підказали хату. Там вона й зустріла підлітка Олексія. Йому сказали зняти з горища прядку.

Усе життя був ревним прихильником народних звичаїв, обрядів, традицій. Чи на службі в армії, до якої покликали у 1982 році, чи під час навчання на філологічному факультеті Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, що його закінчив у 1989 році, чи під час своєї трудової діяльності, яку розпочав на посаді сезонного наглядача садиби в експозиції «Поділля» в Державному музеї народної архітектури та побуту України. І не соромився цього, хоч інколи з нього підсміхалися хлопці, та й не тільки. Говорив українською мовою, за що відчував насмішки, кепкування, а інколи й отримував стусанів від своїх однослужибців.

З 1997 по 2008 рік працював на постійній роботі в Музеї архітектури та побуту, що в селищі Пирогово. За двадцятилітню життєву дорогу пройшов шлях від молодшого співробітника ентузіаста до одного з найвідоміших фахівців із народного мистецтва в Україні.

Він опублікував низку науково-популярних статей, приурочених різним аспектам музейної справи та розвитку етнографічної науки в Україні. Зібрав тисячі етнографічних експонатів. Автор проекту «Українська традиційна іграшка та лялька», що протягом десяти років презентувався в Києві, Вінниці, Луганську тощо. Прикметно, що виставки українських іграшок робив виключно на ентузіазмі. Його підтримували однодумці та повсякчас поповнювали різноманіття дитячих забавок, що зберігаються в Музеї іграшок (м. Київ).

У 2016 році із Лесею Воронюк зняли фільм про вишиванки як український оберіг – «Спадок нації», а у співпраці з Наталкою Фіцич видали книгу про стародавні обряди «Культ предків. Нетуристичні зви-

чаї України», яку презентувала учням нашої школи, випустили документальний 34-серійний фільм, презентація якого відбулась у Львові, на жаль, уже без нього.

О. Доля брав участь у різних етнографічних експедиціях регіонами України. Роками їздив Чорнобильською зоною з Ліною Костенко. «Я кожен рік туди їздив, навіть уже тоді, коли не було експедицій. Там лишилися найсильніші», – розповідав Олексій своїм рідним, зокрема сестрі Марії Федорівні Микитенко.

З 1987 до 2008 року працював на посаді молодшого, старшого та провідного наукового співпрацівника-етнографа, згодом – заступника директора з науково-організаційної роботи в Музеї народної архітектури та побуту України.

Надзвичайно любив фольклор. Дуже важливим є той факт, що Олексій Леонтійович намагався представити народну спадщину з допомогою сучасних засобів. Найкращий приклад цього – компакт-диск «Колискові» (березень 2006 р.), де зібрані традиційні співи різних куточків України.

Він брав участь в організації етнофестивалів «Чевона рута», «Країна мрій», «Свірж», ярмарків майстрів. Був ініціатором та головним організатором різноманітних тематичних заходів у музеї народної архітектури і побуту, на які збиралися майстри з усієї України, поміж них і земляки. Як пригадує Любов Григорівна Бистренко (на той час вона працювала директором Плішивецького СБК і керувала ансамблем, який мав Статус народного), у 2006 році брали участь у фестивалі народної творчості в Пирогово. Олекса з великою повагою поставився до односельців. Організував екскурсію не лише територією Музею, а й різними виставками.

За значний особистий внесок у збереження та популяризацію історико-культурної спадщини в Україні, розвиток музейної справи й високий професіоналізм Указом Президента України від 17 травня 2006 року йому присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури України.

Протягом 2008-2010 років був членом колегії Міністерства культури та туризму з питань народної культури. З 1 вересня 2007 року – провідний спеціаліст-етнограф у Центрі фольклору та етнографії Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Січень 2011 року – директор Центру фольклору й етнографії та доцент кафедри фольклористики Інституту філології.

«В останні роки активно займався волонтерством, допомагав пораненим бійцям. А про себе не подбав. Що хворий, виявив випадково й занадто пізно…», – написала на Фейсбук-сторінці моя улюблена телеведуча, журналістка Наталка Фіцич. «Моя найтяжча робота – воювати із атовцями, які не хочуть лікуватися», – говорив Олекса Доля. Він не лише за руку приводив ветеранів війни до лікаря, але й допомагав із ліками. При цьому ледь не все життя прожив у малесенькій кімнатці заводу «Радар» у Києві.

За кілька днів до смерті став одним із лауреатів волонтерської премії 2017 року «Євромайдан-SOS», проте на церемонії вже бути не зміг. Нагороду йому вручала співачка, волонтерка Анжеліка Рудницька. «Важко хворий, він до останнього комусь допомагав, підтримував і при цьому не дозволяв досі допомагати йому. Олекса вкрай слабкий, він не виходить із дому і навряд чи потрібні йому нагороди. Але це потрібно нам», – писала вона на Facebook.

Поховали Олексу Долю за чернечим чином (17 листопада прийняв чернецтво з іменем Нестор) на чернечому кладовищі у селі Мощин. Та душа його завжди буде тут, на малій батьківщині.

Він не був багатою людиною в тому сенсі, як розуміє багатство наш прагматичний світ. Але його серце віщувало й вміщувало багатства справжні: над усе любив він Україну, нею він жив. І сам став органічною частиною українського світу, своєї нації. Будьмо вдячні йому за це й за те, що своєю багатогранною діяльністю вплинув на розвиток та становлення української держави

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк І., Цвігуненко О. Видатний вчений і янгол-охоронець для бійців помер від невиліковної хвороби / / Події та коментарі. – 2017. – 8 грудня
2. «Моя найтяжча робота – воювати з атовцями, які не хочуть лікуватися» / / Гадяцький вісник. – 2017. – 8 грудня
3. Пам'яті видатного земляка / / БазарМедіа. – 2017. – 14 грудня
4. Помер наш славний земляк / / Панорама Полтавщини. – 2017. – 14 грудня
5. Топала В. Перед смертю Олексій Доля став ченцем / / По-українськи. – 2017. – 8 грудня
6. Список респондентів:
   6.1. Бистренко Любов Григорівна, 1948р.н.
   6.2. Доля Олексій Іванович, 1964 р.н
   6.3. Момот Галина Леонтіївна, 1954 р.н.

ГРОШОВИЙ ОБІГ НА ПОЛТАВЩИНІ З ГРУДНЯ 1918 ПО ГРУДЕНЬ 1922 РОКІВ

Курілов Андрій, *учень 11 класу*
Полтавської гімназії №6
Керівник: Гайдук С. М., *учитель історії*

Гроші – один із найвагоміших здобутків суспільства. Добробут нації починається зі стабільності вітчизняних грошей, оскільки гроші-це мірило ділового успіху, це можливість жити гідно. Будь-яке суспільство приходило до необхідності появи грошей. Наша країна має свої специфічні особливості, пов'язані, насамперед, з тривалим періодом відсутності власної держави України, пануванням інших держав на нашої території.

Так як я захоплююсь нумізматикою та боністикою, мене зацікавив грошовий обіг на Полтавщині в період з грудня 1918 по грудень 1922 років.

У листопаді 1918 р. в Австро-Угорщині та Німеччині відбулися революції, які спричинили падіння окупаційного режиму в Україні, що в свою чергу сприяло поваленню Гетьманського уряду.

Уночі 14-го листопада 1918 р. у Білій Церкві було створено Українську Директорію, яка 14 грудня увійшла до Києва. На території України знову було проголошено Українську Народну Республіку.[3]

На Полтавщини влада Директорії протималася трохи більше місяця вже 14 січня 1919р. радянські війська захопили Полтаву. За період до 17 січня 1919 р. Директорія встигла попрацювати у сфері грошового обігу лише теоретично. Спочатку вона продовжувала випускати грошові знаки попередніх урядів, причому випускалися ці знаки без будь-якого забезпечення і в дуже великих розмірах. [6] У грошовому обігу Полтавщини перебували, крім українських, російські гроші, а також, як необов'язкові, німецькі марки та австрійські крони. Крім того, у Полтаві, Кременчуці, Кобеляках, Хоролі та Крюкові в обігу перебувала ще й велика кількість місцевих бон, які, на жаль, не мають дати випуску. Є також бони з датою «1919», але ми не можемо віднести якісь з цих бон до періоду Директорії, тому що у 1919 р. на території Полтавщини «владарювали» ще уряди УСРР і генерала Денікіна.

Стосовно місцевих емісій грошових знаків можна сказати, що вони були наявні, як і в попередні періоди. У тогочасній газеті „Полтавские новости" від 31 грудня 1918 р. читаємо: "Полтавська повітова земська управа внаслідок повідомлення міністерства внутрішніх справ про дозвіл земству випуску позики у 300 000 карб. в Полтавському земельному банку постановила звернутися до Полтавського земельного банка про якомога швидшу видачу дозволеної позики". [4] Щоправда, ми не знаємо, чи встиг Полтавський земельний банк випустити цю позику до 17 січня 1919 р. Щоб впорядкувати цей хаос у грошових відносинах, 4 січня 1919 року Рада Міністрів прийняла новий закон. Згідно ним: "1. Єдиним законним засобом платежу на території Української Народної Республіки визнається гривня (або карбованець). 2 Всі гроші чужих держав позбавляються права бути законним засобом платежу (російські, німецькі, австро-угорські, румунські). 3. Російські царські і думські гроші по 500 і 1000 "рублів" скасовуються... 4. Російські гроші від 1 до 100 "рублів" підлягають обміну на українську валюту в короткі строки: від 15 до 31 січня 1919 року по курсу 1 "рубель" = 1 карбованець, а від 31 січня до 15 лютого 1919 року за зниженим курсом 1 "рубель" = 75 копійок, після 15 лютого ніякі російські гроші не приймаються державними установами.[1]

Уряд Директорії не встиг випустити власні грошові знаки. УНР відразу опинилася в оточенні – з півночі відбувався наступ більшовиків, із заходу – польських військ, а зі сходу – білогвардійців. Головним ворогом для Директорії була УСРР. Під натиском військ УСРР Уряд Директорії відступив на Вінниччину, де друкував свої гроші (м. Кам'янець-Подільський). Деякі з грошових знаків Директорії все ж курсували на

Полтавщині, але їхнім емітентом був уряд УСРР, який захопив кліше цих грошових знаків і займався фальшуванням. [6]

За часів УСРР з 19 січня 1919 р. по 30 липня 1919 р. у грошовому обігу на Полтавщині знаходились всі ті грошові знаки, які залишилися від попередніх урядів. Мало того, що уряд УСРР не забороняв ці гроші, так він ще й друкував попередні гроші минулих урядів. Майже завжди це робилося за допомогою фотокопій, хоча іноді, як у випадку з грошовим знаком Директорії номіналом у 10 карб., гроші друкувалися з оригінального кліше, що потрапило до рук більшовиків. Але в уряду УСРР не було іншого виходу, адже власних грошей він ще не мав.

У цей період відчувалося сильне втручання держави у сферу ринкових відносин. Вводиться продрозкладка і державна монополія на хліб. Таким чином хліб вилучався за твердими цінами. Так, на підпільному ринку за пуд зерна платили по 200 – 400 карбованців, в той час як тверді ціни становили 12 – 14 карб. Ціни невпинно зростали – протягом першого півріччя 1919 року ціни на предмети першої необхідності зросли в Полтаві більше, ніж в чотири рази. Ціна одного фунта хліба на базарі дорівнювала заробітку робітника за день. [5] Загалом економічна ситуація на Полтавщині була дуже складною.

Радянська влада на Полтавщині протрималася недовго: під наступом військ А. І. Денікіна радянські війська відступили. 30 липня 1919 р. денікінці вступили до Полтави. В цей час на Полтавщині курсували гроші Добровольчої Армії. Це, зокрема, білети Державного казначейства випуску 1919 р. номіналами в 3, 5, 10, 50, 200, 1000 та 10000 рублів (від імені Головного Командування Збройними Військами на Півдні Росії).[2] Генерал Денікін не визнавав офіційно гроші інших урядів.

В умовах, коли кожна нова влада встановлювала свої види грошового обігу, населення все більше довіряло місцевим грошам – адже вони були дійсними незалежно від того хто був при владі, і були більш стабільними ніж державні гроші. Тому ми маємо багато випусків місцевих бон на Полтавщині, які датуються 1919-м роком.

Ще крім всіх паперових грошей, імовірно, потроху курсували металеві гроші – монети з часів Російської імперії (неофіційно), переважно мідні та срібні. [2] Золоті монети, які були на руках у населення, внаслідок своєї високої вартості поки що були незручними для використання їх у розрахунках.

У грудні 1919р. більшовицькі війська остаточно захопили Україну, і зокрема, Полтавщину. Це досить цікавий період, насамперед тим, що більшовики намагалися запровадити по всій країні безгрошові відносини. Плата за комунальні послуги, проїзд та ін. Скасовувалася і оплата праці робітників, вона відбувалася за пайками і талонами, за які вони отримували продукти харчування і промислові товари. Проходила суворa централізація розподілу товарів серед населення.[5] Проте така система не набула потужності у народі через свою недосконалість. Тому “безгрошові відносини” довелося припинити.

У 1921 р. було проголошено нову економічну політику, яка передбачала повернення до грошових відносин. Тому було випущено «Зобов'язання РРФСР» номінальною вартістю 1, 5 і 10 млн руб. Крім того,в березні 1921 р. було розпочато випуск срібних монет 10, 15, 20 (усі-500 проби), 50 копійок і рубль (900 –і проби).Вони були за якістю абсолютно ідентичними монетам царської чеканки. Щоб впорядкувати грошовий обіг Радянський уряд випустив нові гроші-державні грошові знаки 1922 р. номінальною вартістю 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 250, 500, 1000, 5000 і 10 000 руб. Було проведено деномінацію, за якою на 1 руб. цими знаками обмінювалися 10 000 руб. грошовими знаками всіх попередніх зразків.[6] Люди бачили наскільки неможливим є прихід попередніх урядів до влади, тому гроші цих урядів виводилися з обігу. А от металеві гроші, особливо золоті, досить таки вдало курсували, тому що при нестійких паперових грошах, золото завжди залишалося з більш-менш стабільним курсом. Хоча слід сказати, що купівельна спроможність царської золотої "десятки" у літній період складала лише 20% номіналу, а взимку підвищувалась до 50%. І все ж незважаючи на це довіра до золотих монет була поки що дуже високою. Що й не дивно, адже курс паперових грошей постійно знижувався. Це є цілком закономірним, тому що кількість паперових грошей з 1 січня 1918 р. до 1 січня 1922 р. зросла у 642 рази!

На Полтавщині в цей час у грошовому обігу перебували грошові знаки УСРР та РРФСР та продовжувалися випуски місцевих бон, хоча уряд УСРР не підтримував цього. Ми маємо лише один точний зразок місцевих бон- споживчого товариства студентів у м. Кременчуці номіналами в 1 крб. та 10 крб. Причому купюри вартістю 10 крб. є двох різновидів – одні купюри сірого кольору, інші – рожевого.

Отже, провівши дослідження грошового обігу на Полтавщині з грудня 1918 року по грудень 1922 року, бачимо наскільки складною була ситуація з грошима в цей період. Змінилося багато різних урядів, кожен з яких випускав власні гроші. Історія грошового обігу на Полтавщині мало досліджена і дуже складна, тому не можливо вважати її закритою. Перед нами широке поле для діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадаев А.С. Бумажные деньги, ходившие на Украине.-Чернигов,1991
2. Зварич В. В. Нумизматический словарь. – Львов: Вища школа. – 1980, – 224 с.
3. Полтавська громада. – 1918. – 11 грудня.
4. Полтавские новости. – 1918. – 31грудня.
5. Ревегук В.Я. Полтавщина в українській революції.-Полтава.-2000.
6. Тхоржевський Р. Й. Нариси історії грошей в Україні. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 1999. – 238 с.;

КОВАЛЬСТВО МИНУЛОГО ТА СЬОГОДЕННЯ

Биченко Олександр, *учень 11 класу Пирятинського ліцею Пирятинської міської ради, наукове товариство учнів «Джерело»*
Керівник: Головко Т.О., *учитель історії*

Ковальство – обробка металів шляхом надання їм бажаної форми. Ковальство здавна відоме багатьом народам світу. Холодне кування самородних золота, срібла, міді, заліза було відоме в Єгипті і Передній Азії за кілька тисячоліть до нашої ери.

Гаряче кування вперше з'явилося теж ще до нашої ери у Передній Азії, де люди навчилися видобувати мідь із руди. Обробка металів була першим ремеслом, яке відокремилося від землеробства.

Процес виплавляння та кування металів був дуже важким, однак давні ковалі виконували всю роботу самостійно. Першими печами для виплавляння металу служили викопані в землі ями, пізніше почали будувати наземні домни або горни. Традиції та секрети ковальства передавалися у спадок від батька до сина, від діда до онука…

Звичайно, плуг та рало були найголовнішими твореннями ковалів X-XI століть. Та давні майстри також кували списи, молоти, сокири, мечі, шоломи, кольчуги, замки, котли, цвяхи та інші вироби, необхідні для полювання, захисту від ворогів чи для сільськогосподарських робіт

Розвиток ковальства в Україні був зумовлений багатими покладами червоного і бурого залізняка та болотяних руд. Ця руда легко піддавалася обробці і при виплавлюванні у горні перетворювалася на густу залізну масу (крицю). Її знову обпалювали та перековували, доки залізо не очищалося та не набувало необхідних властивостей.

Знаряддями коваля були: ковадло велике і маленьке, молот дворучний і одноручний, молот-пробійник, рубило, зубило, лещата або щипці, ножиці, ножівки тощо.

Від назви коваля походять популярні прізвища у багатьох народів світу. Українські – Коваль, Коваленко, Ковальчук; російські – Кузнец, Кузнецов; англійське – Сміт; німецьке – Шмідт тощо.

Образ коваля був популярним і в українській, і в світовій міфології, в фольклорі та в мистецтві.

Зараз ковальство є досить популярним, але рідкісним ремеслом. В Івано-Франківську щороку проводиться міжнародне “Свято ковалів”, у Львові – Всеукраїнський ковальський фестиваль “Залізний Лев”.

Українське художнє металообробництво XIV-XV ст. розвивало й збагачувало традиції Давньої Русі. Працювали ковалі, ливарники, бляхарі, ювеліри та ін. Але з цього періоду збереглося дуже мало пам'яток.

Насамперед згадаймо найдавніший твір монументальною ливарства – дзвін 1341р. зі львівського собору св. Юра. Він має просту невибагливу форму. Його дещо витягнутий корпус оперізує стрічка

графічного напису – єдина прикраса, котра водночас засвідчує: дзвін виготовив Яків Скора.

У XV ст. виникають міські цехи різних металообробних ремесел, поширюються нові типи виробів(гармати, годинники, дверні замки і т. ін.).

У металообробництві XVII-XVIII ст. набуло поширення виробництво масштабних декоративно-монументальних творів, часто пов'язаних з архітектурою. Це литі дзвони, ювелірні вироби, царські ворота, окуття престолів, шати ікон і великі оправи євангелій ливарної і ковальсько-слюсарної роботи.

Найвизначнішим осередком ювелірства у XVI-XVII ст. був Львів. Львівські золотарі виготовляли всі можливі коштовні речі, починаючи від посуду і закінчуючи дрібними прикрасами.

Художні вироби народного ковальства не були чисельними й переважно стосувалися обладнання будівель (хрести, дверні клямри, клямки, ручки тощо), окуття возів, саней, скринь і т.д. Ужиткова ковальська продукція: сокири, коси, серпи, сапи, підкови переважно виготовляли без прикрас.

Інтерес до художньої обробки металу не послабився, і сьогодні, коли промисловість масово випускає різні металеві вироби, кращим доказом того є бажання людей різних професій не тільки оволодіти секретами обробки металу, але й своїми руками попробувати виготовити той чи інший виріб.

Сьогодні поширюється попит на художні предмети і підвищуються вимоги до художньої якості виробів, які прикрашають побут людей.

Декоративно-ужиткове мистецтво – це велика область мистецтва, яка служить для художнього формування матеріального середовища, створюваного людиною.

Народне ювелірство побутувало на Подніпров'ї та Слобожанщині, зважаючи на багатовікову традицію ношення у святковому одязі дівчат і жінок великої кількості прикрас – насамперед хрестиків, намист, браслетів, сережок. Сільські і міські народні ювеліри виготовляли свою продукцію з дорогоцінних металів невисокої проби, а коштовне каміння замінювали різнобарвними скельцями, їм було добре відомі ливарництво у глиняних формах, імітація, гравіювання нескладних візерунків, штампування, золочення амальгамою тощо.

Найпоширенішим виробом був хрест. Майже всі чоловіки, жінки і діти носили, зокрема, гладенькі натільні хрестики, оздоблені гравіюванням. Великі литі хрести виконували з міді, білого сплаву або срібла на подобі складного ажурного плетива, прикрашували скельцями та гравіюванням.

Художнє ковальство в наш час стало дуже поширене і має великий попит в порівнянні із деревом, за рахунок довголіття.

В 50-60-х роках ковальське ремесло вважалося одним і тих видів народного мистецтва, яке в результаті науково-технічної революції, спрямованої на повну механізацію трудових процесів, повинно було зникнути.

Помітне зацікавлення художнім ковальством на Україні постерігається лише наприкінці 70-х років.

Поряд із традиційними способами ковальської обробки заліза, автор сміливо і в той же час дуже тактовно застосовує нові технічні засоби – автогенне різання, електрозварювання. Сліди від електродуги на поверхні металу і шви автогенного різання активно включає в пластичне вирішення творів, досягаючи нового звучання традиційного матеріалу.

Значним центром розвитку художнього ковальства на Україні став Львів, місто багатовікових традицій цього ремесла, що знаходять своє сучасне втілення в роботах таких художників, як О.П. Лучинський, С.І. Морозко, В.М. Качмар і інші.

Одним із майстрів Пирятинського краю є Роговий Віктор Миколайович. Механік за спеціальністю, коваль – за покликом душі. Народився 17 квітня 1975 року в селі Сенча Лохвицького району Полтавської області. Ще в дитинстві разом з батьками переїхав до села Березова Рудка, згодом – до села Вечірки, де і навчався у місцевій школі. Продовжив навчання в селі Березова Рудка – в аграрному технікумі. Нині Віктор Миколайович працює на Київщині. Проживає разом з родиною у селі Березова Рудка. Ковальством захоплювався чи не з дитинства. Має багато творчих робіт. Серед яких і підсвічники, лави, ковані меблі, огорожі тощо. Майстер щиро запрошує усіх небайдужих до цього ремесла до себе у кузню.

Раніше селяни з великою пошаною і водночас із певною упередженістю ставилися до ковалів як до чарівників-добродіїв, що володіють складним і таємничим мистецтвом перетворення металу на ті чи інші речі. В них бачили захисників від нечистої сили, "ковалів людської долі". Кузня на селі звичайно була місцем зібрання чоловіків, своєрідним клубом. Так і кузьня Віктора Миколайовича, де завжди багато зацікавленої молоді, односельців. Нікому не відмовляє сільський коваль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонич С.А., Захарук-Чугай В.Д., Станкевич М.Е. Декоративне прикладне мистецтво.-Львів, 1992.
2. Боньковська С.М. Ковальство на Україні (XIX-поч. XXст.).-К., 1991.
3. Долинный С.Д. Кружева из металла.-К., 1991.
4. Техника художественной эмали, чеканки и ковки.-М., 1986.
5. Снайдер Т.А. Основы художественной обработки металла. – Минск, 1960.
6. Юсипов З.И. Ручная ковка. – М., 1984.Тищенко О.Р. “Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII-XVIII ст.)”.-К., 1992.

ВРАЖЛИВИЙ ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ – УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ другої половини 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х років

Михайліченко Діана, *учениця 11 класу Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні» імені Василя Кричевського*
Керівник: Луценко А. О., *вчитель історії, спеціаліст І кваліфікаційної категорії*

Значення й обсяг історичної інформації, яку містить у собі життєвий та творчий шлях маловідомого опішнянського літератора, громадського активіста 1920-х років є актуальним. Дане питання особливо значиме в нинішній час, коли відбувається пояснення історичного поступу процесу українського державотворення та розвитку культури. Діяльність Вражливого Василя Яковича є маловивченою сторінкою в історії України. Актуальність нашої розвідки посилює й той факт, що він є наш земляк, а звернення до історичного минулого в крайовому аспекті – завжди на часі. Об'єктом дослідження є життєвий та творчий шлях видатного українського письменника Вражливого Василя Яковича, його літературні надбання середини 1920-х – початку 1930-х років. Предметом вивчення є творчість та громадська діяльність письменника Вражливого Василя Яковича, яка є частиною літературної спадщини України.

Новизна роботи полягає в тому, що всебічний аналіз літературної та громадської діяльності дозволяє простежити особливості політичного розвитку українських земель та літературного процес у період утвердження тоталітарної системи СРСР другої половини 1920-х – початку 1930-х років.

Висновки пошуково-дослідницької роботи поглиблять знання історичного минулого та особливостей літературного процесу в Україні другої половини 1920-х – початку 1930-х років.

Практичне значення роботи – її вивчення надало можливість детальніше дослідити життєвий та творчий шлях, громадську діяльність нашого земляка Вражливого Василя Яковича.

Вражливий (справжнє прізвище Штанько) Василь Якович народився 1903 року у м. Опішня Зіньківського повіту на Полтавщині в багатодітній сім'ї селянина-середняка. Закінчив сільську школу, вчився у Зіньківській, а потім у Полтавській гімназії. За порадою батьків поступив до агрономічної школи, але не закінчив її. Бо переміг потяг до літературної творчості, якою займався з юних літ під впливом земляка Андрія Заливчого. Належав до спілки селянських письменників «Плуг», потім увійшов до ВАПЛІТЕ [1].

Василь Якович почав друкуватися з 1923 р. Він спостерігав й відтворював не парадний бік життя простих людей, а затінений, не-

помітний і часом страшний, драматичний. У поле його зору нерідко потрапляли нещасні, стражденні «маленькі люди», розгублені, знедолені, слабкі. Але були й інші – віддані до самозречення своїй ідеї – будівництву соціалізму.

Перша книжка оповідань «В яру» вийшла друком 1924 р. До неї увійшло всього чотири оповідання – «В ярах», «Роздоріжжя», «В лісі», «Темрява». І в кожному з них – картини чорної біди на селі голодного року, біди, що жене з дому на заробітки чи штовхає на злочин [3].

У збірці «Земля» (1925) є моторошне оповідання «Вовчі байраки» – із життя жебраків. У творі йдеться про післявоєнну розруху початку 20-х років. Персонажі – Сизон, його жінка Векла, їхні сини – живуть у норах-землянках на околиці міста, годуються й одягаються із смітників. Одні божеволіють, інші звиродніють. Майже класично виписана сцена, де серед глинищ разом із божевільним сидить біля померлої жінки Сизон. Його психічний стан, його напівмарення автор передає через образи-галюцинації: морські хвилі, сонце.

Ненав'язлива іронічність і «журливий тон» – привабливі риси оповідей Василя Яковича. Для багатьох його творів домінуючим мотивом стали людське милосердя і жорстокість водночас [2].

У 1929 р. з'явився чи не найкращий твір В. Вражливого – повість «Батько». Для розробки соціально-моральних питань автор обрав незвичну, принаймні для української прози 20-х років, ситуацію: син попа стає революціонером, після жовтня 1917-го – на партійній роботі. Проте, у центрі уваги – не син, а батько, який глибоко страждає від розлуки із сином. І хоч його зречення від сану не є актом пристосування до обставин, все ж потай він сподівається, що синове серце відтане. Побитий, позбавлений засобів до існування, отець Василій живе у сторожці майже на жебрацькому становищі, потім дістає брудну роботу в санаторії і, так і не діждавшись щонайменшої уваги сина, кінчає самогубством [1].

Письменник загострено полемічно ставив проблеми людяності і черствості, добра і зла, батьків і дітей. І вирішував їх не стандартно. Не випадково ж, мабуть, зацікавився повістю і російськомовний читач: 1930 р., всього через рік після виходу в Україні, у перекладі Олени Гарцевої з'явилася повість В. Вражливого «Отец» [5].

У грудні 1934 р. Василь Вражливий був звинувачений у «контрреволюційній організації» під час масових арештів після вбивства Сергія Кірова. А щодо своїх політичних поглядів, то на допитах після арешту 25 грудня 1934 р. у Харкові він сказав прямо: «Я не був ні в яких партіях, був просто націоналістом. Я вихованець Хвильового, знаходився під його впливом і вже у 1927–28 роках це визначило мій наступний політичний шлях...»

Підстав для арешту В. Вражливого не треба було довго шукати. Вони використали такі риси його вдачі, як товариськість, готовність допомогти людям. Його квартира в Харкові була своєрідним готелем, де ночували всі приїжджі літератори.

Коли зі Львова переїхала до Харкова сім'я письменника Антона Крушельницького, вона на перший час теж знайшла прихисток у квартирі В. Вражливого. Після арешту Крушельницьких у листопаді 1934 року (сини Антона – Іван і Тарас – були розстріляні разом із Косинкою, Влизьком в грудні 1934 р.), як писав у «Нотатках про літературне життя 20-40-х років» І. Сенченко, «тут і ламати голову довго не доводилося. Бо, бачте, Василь Вражливий організував на своїй квартирі явочний пункт для шпигунів і диверсантів. І чудового письменника, свіжу, благородну, творчу людину було знищено» [4].

Вражливого було засуджено 27-28 березня 1935 року разом із 16 звинуваченими на процесі боротьбистів у Києві виїзною сесією Військової колегії Верховного Суду СРСР на 10 років концтаборів. Відбував заслання на Соловках. Постановою «трійки» УНКВС Ленінградської області повторно засуджений до розстрілу.

Вирок виконано 8 грудня 1937 р.

Реабілітований 1956 року посмертно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія сучасної України. Том 5. Дзюба І. М., Жуковський А. І, Київ – 2006, С.198
2. Юренко О. Із забуття чи із безсмертя? // Київ.2001, №1-2, с.2-3;
3. Юренко О. «Я вихованець Хвильового…»: Сторінки життя і творчості В. Вражливого // РШ.1995, №9, С. 5
4. https://lib.misto.kiev.ua/UKR/BIOGRAPHY/vrajliviy.dhtml
5. http://histpol.narod.ru/person/pers-03/pers03-059.htm

РЕПРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ «СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ» СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ЛУБЕНЩИНІ ТА НА ТЕРИТОРІЇ СІЛ КАЛАЙДИНЦІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ в 30-х роках XX ст.

***Кот Тамара**, учениця 11 класу*
ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені Ф.Д.Рубцова» Лубенської районної ради
***Керівник: Мисник С.І.** учитель історії,*
Заслужений учитель України
ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ
І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова»

Після розпаду СРСР і падіння комуністичного режиму мільйонам людей стала відома жорстока правда про країну, в якій вони жили. Правда виявилася страшною, а оспівана пропагандистами Країна рад – полем кривавих злодіянь над людиною.

Після смерті В.Леніна Й.Сталін перетворився на одноосібного лідера партії і держави. На зміну ленінському гаслу про початок Світової революції було прийнято гасло перетворення країни на військовий табір в умовах капіталістичного оточення і підготовки нападу імперіа-

лістів на Радянський Союз. У 1920-ті роки за темпами промислового розвитку СРСР суттєво відставав від передових країн Європи. Радянське керівництво, взявши курс на модернізацію промислового потенціалу країни, одразу зіткнулося з трьома проблемами: кошти, сировина і робочі руки для розвитку індустрії. Одержати все це можна було від селянства. Та й селянин-власник був несумісний з ладом, який створювався в Радянському Союзі. Хлібна криза 1927-1928-х років і брак валюти, що надходила від продажу хліба за кордон, могли зірвати плани радянського уряду. Потрібен був механізм безперервного постачання хліба державі. Таким механізмом стали колективні господарства (колгоспи).

1929 рік Й.Сталін назвав роком «великого перелому», рішучого наступу соціалізму на капіталістичні елементи міста і села. У країні розпочалася суцільна колективізація. Партійні комітети і державні установи стали «змагатися» між собою за планові показники нових членів колгоспів. При цьому «колективізатори» вдались до демагогії, залякування, а нерідко й до фізичного насильства щодо тих селян, які не бажали вступати у колгоспи.

Репресії проти селянства здійснювалися по трьох основних напрямках: економічному, політичному та ідеологічному. Шаленій ідеологічній обробці піддавалося населення через засоби масової інформації. Зокрема, сторінки газети «Червона Лубенщина» тих часів під лозунгом «Бідняк – підпора, середняк – спільник, куркуль – ворог» рясніють заголовками статтей: «Розгорнімо суцільну колективізацію сіл і районів», «З колективістських позицій – вогонь по куркулеві», «Міцною змичкою робітників і селянства ліквідуємо глитайню як клас».

Сталінська репресивна машина запрацювала на повну потужність. Радянська держава вдалася й до економічного тиску селян. Тим, хто вступав до колгоспів, уряд надавав різноманітні пільги, звільняв від податків на домашню худобу. А тим, хто залишався одноосібником, доводилося сплачувати високі податки, на них повсякчас спрямовувався адміністративний тиск.

Щоб загнати селян у колгоспи, в 1929-1931 роках в українському селі знищили в показовому порядку сотні тисяч найбільш заможних селянських дворів. Було урочисто оголошено про ліквідацію куркуля як класу.

У с.Калайдинці Тарандинцівського району Лубенської округи, де на початку лютого не було колективізовано жодного господарства, 16 лютого 1930 р. були проведені збори громадян, на яких були присутні 262 чоловіки та уповноважені з району. Розглядалося єдине питання – ліквідація в с.Калайдинцях куркуля як класу. Збори ухвалили усе майно, землю, будівлі громадян Мисника Феодосія Антоновича, Мисника Василя Свиридовича, Бабака Максима Павловича, Бабака Олександра Павловича, Мисника Василя Івановича, Мисника Михайла Івановича, Сурмила Семена Пантелеймоновича, Мисника Дмитра Андрійовича, Мисника Олександра Івановича, Мис-

ника Івана Івановича відібрати і передати у власність товариства спільного обробітку землі.

Не залишилися осторонь боротьби з куркульством органи ДПУ. Одна з перших сфальсифікованих органами ДПУ групових справ після проголошення курсу на суцільну колективізацію була розпочата весною 1930 р. проти нібито існуючої на території району бойової повстанської організації, так званої НРСП (народна революційна селянська партія). Зі слідчих та судових документів дізнаємося, що виникла організація в 1929 р. і розгорнула діяльність у селах Лубенського району. Названою організацією керував колишній член партії більшовиків Слинько Іван Григорович.

Будь-яке необережне висловлювання, спрямоване проти заходів радянської влади по хлібозаготівля і методах суцільної колективізації, кинуте серед односельчан у вузькому колі, призвело до арештів десяти громадян сіл Калайдинцівської сільської ради. Це були різні за віком, фахом, освітою, життєвим досвідом люди, але їх об'єднала спільна трагічна доля. Незрозуміла провина цих людей, які протягом тривалого часу носили на собі ганебне тавро «ворога народу». Рішенням Полтавської обласної прокуратури всі вони були реабілітовані в 1989 році.

Не обминули репресивні заходи органів Радянської влади і керівних сільськогосподарських працівників – бригадирів, членів правлінь, голів колгоспів і сільрад. Цю категорію населення карали в основному за так званий зрив хлібозаготівель. Так, Роман Савелій, вмілий організатор колгоспів у селах Солониця і Войниха, будучи головою колгоспу ДПУ села Клепачі не виконав план хлібозаготівлі, за що був заарештований і засуджений. Голова колгоспу імені 13-річчя РСЧА села Калайдинці Проценко Остап був заарештований, як антирадянський елемент за те, що роздав голодуючим селянам по 300 грам гречаної полови на трудодень.

У 1932-1933 роках репресії досить широко практикувалися також і проти колективних господарств в цілому. Як правило, це були натуральні штрафи, занесення на так звану чорну дошку, заборона будь-якої торгівлі в селах, помолу як колгоспам, так і одноосібникам, посилання в колгоспи спец бригад для забезпечення виконання всіх перелічених заходів. Восени 1932 року в селі Хитці план хлібозаготівель був виконаний на 57%, а після значної «допомоги» буксирної бригади виконаний на 96%. Після цього почалися жнива скорботи, від голоду померли близько тисячі жителів села.

На 1929 початок 1930 років припадає перший пік масових репресій проти духовенства, яке кваліфікувалося сталінським керівництвом, як прибічник куркульства і закономірно повинно було розділити його долю. Рішення про закриття церков на території Калайдинцівської сільської ради приймали збори громадян сіл. Першим із священників був заарештований, засуджений і висланий до Західного Сибіру Пархоцький Мусій Іванович, священик церкви Івана Богослова села Хитці. Дещо пізніше розділив його долю священик Іваново-Предтечинської

церкви села Халепці Животков Микола Петрович. Заарештований і розстріляний священик Свято-Андріївської церкви села Калайдинці Бабак Іван Михайлович.

Брутальні методи проведення суцільної колективізації та розкуркулення викликали обурення широких верств населення, інтереси яких виражала сільська інтелігенція. Учитель Халепцівської трудової школи Павловський Олександр, виступаючи на захист односельчан, заявляв: «Цим планам не буде кінця й краю, скільки ви б їх не виконували. А якщо й будуть виконані, то невідомо, як тоді будуть жити селяни». Подібні висловлювання не могли бути непоміченими: арешт, засудження і заслання.

Невиконання Україною хлібозаготівель пояснювали підривною роботою класових ворогів. План здачі хліба державі опинився під загрозою. В пошуках зерна партійні активісти забирали в селян всі харчові припаси: картоплю, сало, буряки, квасолю. Хлібозаготівельна кампанія фактично перетворилася на цілеспрямоване фізичне винищення селянського населення.

Водночас почався масовий голод.

Сталінський «великий стрибок» дорого коштував Україні. Політика колективізації ліквідувала ринкове господарство на селі. Насильницьке насадження колгоспів, політика розселянювання та хлібозаготівлі призвели до національної трагедії – голодомору 1932-1933 років, який забрав життя мільйонів людей. Командно-бюрократична система керівництва призвела до того, що селянин перестав бути господарем землі, було вбите його почуття власника.

У 2017 -2018 роках український народ і світова громадськість відзначає 85-ті роковини великої трагедії нашої нації – Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Відновлення історичної справедливості з метою увічнення пам'яті жертв і репресій – святий обов'язок громадян України.

Пам'ять про минуле – одне із джерел попередження помилок у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині 1929-1933 рр. Збірник документів і матеріалів. Полтава. 1997 р. с.7.
2. Білоусько О.А., Єрмак О.П., Ревигук В.Я. Новітня історія Полтавщини Перша половина ХХ століття. Полтава. «Оряіяна». 2005 р. с.213.
3. Колективізація і голод на Україні 1929-1933 рр. Збірник документів і матеріалів. Київ. «Наукова думка». 1992 р. с. 94-95.
4. Реабілітовані історією. Київ-Полтава. «Рідний край».1992 р. с.375-378.
5. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. Київ. «Либідь». 1993. С.102-103.
6. Архів УСБУ по Полтавській області. спр. 10118-с. арк.24.
7. Архів УСБУ по Полтавській області. спр. 6753-с. арк.12.
8. Архів УСБУ по Полтавській області. спр. 3371-с. арк.10.
9. Реабілітовані історією. Полтавська область. Книга 3. Київ-Полтава 2005. С.533.

КОМИШНЯ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ

Пелешенко Ірина, *учениця 9 класу*
Комишнянської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Миргородської районної ради
Керівник: Якименко Т.В., *вчитель географії,*
керівник гуртка «Юний турист-краєзнавець»
Миргородської районної станції юних туристів

В історії бурхливого ХХ-го століття Голодомор 1932-33 років в Україні посідає особливе місце.

Довгий час в Радянському Союзі трагічний голодомор в Україні був замовчуваний. На нього наклали «табу» здавалось навічно. Мовчали державні мужі, мовчали історики, мовчала преса. Та не можна було змусити мовчати всіх очевидців, які пережили цей жах і дивом залишитися живими …

Пам'ять – нескінченна книга, в якій записано все: життя людини, роду, країни. Багато сторінок написано сонячно-блакитними «словами». Але чи не найбільше вражають ті місця, де криваво-чорними рядками викарбовано гірке слово «голод», що безжально косив життя селян України.

Перший масовий голод, що розпочався відразу ж після закінчення громадянської війни та придушення української революції, охопив значну частину України: Запорізьку, Донецьку, Катеринославську, Миколаївську, Одеську губернії. Причини його частково мали об'єктивний характер – посуха 1921 року, економічні наслідки першої світової та громадянської воєн. Але найголовнішими чинниками стали: крах сільськогосподарської практики тодішнього режиму, скорочення посівних площ у колишніх хлібородних районах внаслідок політики воєнного комунізму, директивні методи компартійного керівництва, яке розподіляло наявні продресурси на користь промислових центрів, передусім тих, що знаходилися поза межами України.

Голод 1932-33 років охопив усі регіони України, але цього разу його спричинили, насамперед, політичні чинники. Голодомор 1932-1933 рр. був не випадковим явищем природного чи соціального походження, а наслідком цілеспрямовано застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом.

Терор голодом був методом політичного упокорення українців. Не випадково голодомор збігся у часі з припиненням українізації населених українцями регіонів за межами УСРР, а також з масовим винищенням національної інтелігенції безпосередньо в УСРР.

Всесоюзний перепис населення 1939 року виявив різке скорочення населення в Комишні – до 5173 чол., що пояснюється сталінськими репресіями: розкуркуленнями, колективізацією та перш за все – Голодомором 1932-33 років. Різниця з попереднім переписом (1926 р.)

складає 2160 чол. За свідченнями очевидців, у селищі не було єдиного місця для поховань жертв Голодомору, – ховали по погребах, по садках і т.п. Найбільшим з них є старий цвинтар у Прогресі (назва кутка). Серед загиблих від голоду: Нипенко Андрій та Олексій, Силка Василь, Слухаєвський Федір Кирилович – священик Спасо-Преображенської церкви, так звані Ладанчата. Відомі випадки канібалізму – Робоча Марина з'їла своїх дітей.

В розпал голоду у Комишні відбувся хлібний бунт. Коли Горобець Іван ударив у дзвін, то за його сигналом мешканці села розграбували хлібні склади на старій базарній площі (саме на цьому місці в наші дні було поставлено районний пам'ятник жертвам Голодомору). До селища було введено війська, які розмістилися на «Горобцевому». Серед репресованих крім родини Горобців відомий Ємець Василь, – його покарали за збір колосків. Серед активістів – виконавців злочинної політики, називають: Зайшлого Петра, Дробота Федора, Москаленка Петра, Милівського Пилипа (він був головою сільради), Кубая Панаса, Килимник Палажку.

Голодні селяни шукали найрізноманітніші способи виживання: голодні люди їли «дохлу конину, собак, котів, пацюків, ворон..., все їли, що непопаде. Голод. Їли коріння з рогозу, з очерету...

Сисенко Ніна Іванівна (моя прабабуся) говорила, що в часи Голодомору люди хотіли вижити і врятувати своїх дітей всіма можливими способами від неминучої смерті, а саме брали листя липи, сушили, перетирали,змішували з землею і випікали на сонці. В ці страшні часи в нашому містечку працював колгосп де вирощували корів, кіз, баранів та птицю. Люди працювали там, бо їм за роботу давали щось поїсти (шматочок якогось старого хліба та маленьку миску юшки чи супу), а в кого були ще і діти, то батьки намагалися пронести непомітно харчі додому і для дітей.

Коли настав холод людям стало ще важче, бо голод і холод – це жах. Самим їсти нічого і худобу годувати не було чим, від недостачі їжі тварини гинули. Пелешенко Марія Пантелеймонівна розповідала, що, було закопають дохлу корову і потім вночі, коли ніхто не бачить, прийдуть розкопають, розрубають сім`єю, зварять та з`їдять її.

Делікатесом в 32-33рр. вважалися ховрахи. Щоб їх впіймати люди брали відро води і йшли на поле чи навіть на кладовище, заливали в один кінець нори воду, а на другому кінці чекали на здобич. Але не завжди так везло. Також люди їли м`ясо горобців, граків, яструбів, а також на сніданок готували і хробаків. На вулицях поменшало котів та собак. На той час у людей була одна мета – вижити.

Чисельність населення Полтавщини за переписами 1926 і 1937 років*

Чисельність населення Полтавщини за переписами 1926 і 1937 років*

№ п/п	Назва округ та районів	1926 р.	1937 р.	1937 у %% до 11926	Облік НКФ на 1.06.1936
16	Комишнянський	44,4	33,4	75,1	33,7
21	Миргородський	81,7	73,5	90,0	56,8

** Таблиця складена на основі даних: Єфименко Геннадій. Всесоюзний перепис 1937 р. в Україні: документи і матеріали. – Київ, 2003. – С. 110 – 112.*

Порівнюючи дані перепису, бачимо різке зменшення кількості населення в Комишнянському районі та в цілому по області та всій Україні. В страшному вирі голодомору 1932-1933 років наше селище втратило багато людей різного віку. І особливо найболючіше – молодих: юнаків та дівчат, які розпочинали свою життєву дорогу – майбутніх хліборобів, вчителів, медиків, захисників Вітчизни, державних діячів. Всього встановлено імена 88 загиблих у часи Голодомору по Комишнянській селищній раді. (З іменами загиблих можемо познайомитись у Книзі пам'яті на с. 501 та у книзі Олександра Джуня. Про загиблих народних майстрів свідчить Сергій Білокінь «Теорія і практика більшовизму»).

Миргордщина. Красивий, мальовничий регіон України. Саме тут знаходиться наше селище Комишня. І проживають тут дбайливі господарі, хлібороби. Доля ж села в 30-ті роки минулого століття навіки залишилась болючою раною для України і нашого краю. В даний час нам відомо багато конкретних імен земляків, померлих від голоду. Але це далеко не всі. Тож пошуки тривають і знаходяться не тільки поодинокі імена, а й цілі родини.

Неважко переконатися у тому, що практично усі риси геноциду мали місце в нашому селищі у незабутніх 1932–1933 роках. Знати про ті страшні роки означає для кожного з нас не допустити їх повторення. Адже і сьогодні залишається актуальною істина: «Хто забуває своє минуле, той приречений на його повторення». З цим важко не погодитися.

Давно заросли травою, а подекуди зрівнялись із землею могили жертв голодомору. Відійшли у вічність майже всі, хто пам’ятає про ті страшні події. Та пам'ять невблаганна. Люди пам’ятають і не прощають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Історія міст і сіл УРСР» Полтавська область ст.697-712
2. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648–1941 рр.). Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / Редкол: Адаменко В.М. та інші. – Полтава, 2002.
3. Єфіменко Г. ІІ Всесоюзний перепис 1937 р. в Україні: документи та матеріали. – Київ, 2003. – С. 72–192.
4. Жук В. Що приніс і забрав голод 1932–1933 років на Полтавщині? // Наш рідний край (Сторінки про економічний розвиток Полтавщини). – Полтава, 1990.

ГАДЯЦЬКИЙ ДОГОВІР – МІСТОК МІЖ МИНУЛИМ І СЬОГОДЕННЯМ

Біляк Катерина, *учениця 11 класу*
Великобудищанської спеціалізованої школи
І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради
Керівник: Сватковський В. І., *учитель історії*

На початку XXI століття питання євроінтеграції для України постало досить гостро. Україна, будучи географічно європейською країною, намагалася і намагається бути європейською державою і політично. Євроінтеграційний процес, ми вважаємо, насправді для України почався ще далекого XVIII століття. Мабуть, немає такого українця, котрий би не чув про Гадяцький договір 1658 року, про цю, на нашу думку, першу спробу України долучитися до європейської спільноти.

Тому об'єктом дослідження є історична минувшина.

Предметом – Гадяцький договір.

Мета – нагадати про цю сторінку в історії, привернути увагу українців до цієї події, яка і досі істориками трактується по-різному, та ствердити, що Гадяч – гетьманська столиця, яка свято шанує минуле України і бережно ставиться до пам'ятних дат та різних історичних подій. Для цього нам варто було розв'язати такі питання:

- опрацювати літературу та матеріали преси;
- скласти бібліографію нашої розвідки;
- провести загальношкільну конференцію для учнів 9-11 класів, взяти участь в районній конференції.
- Відвідати фестиваль «Підкова козацької слави».

Як ми довідалися з уроків історії у 8 класі та як свідчить історична література, ці події пов'язані з гетьмануванням Івана Виговського, якого подвійна гра Московії змусила вкотре замислитись над пошуком іншого союзника. Після довгих вагань він вирішив звернутися до Речі Посполитої.

Неподалік міста Гадяча після довгих переговорів між гетьманом України Іваном Виговським і польським урядом було підписано документ, що увійшов в історію як Гадяцький договір. На попередніх переговорах українську сторону представляв Ю. Немирич, якого вважають автором Гадяцького договору і П. Тетеря, а польську – К. Беньовський і К. Євлашевський. Від кожного полку в Україні були присутні спеціально визначені представники, які узгоджували і підписували пункти договору.

Не будемо переповідувати суть Гадяцького договору (гадаємо, його зміст знає кожен непересічний українець), та й за мету, як ми уже говорили, ставимо інше – привернути увагу до цієї події, бо вона, справді, має велике значення в історії українського народу.

Гадячани свято бережуть пам'ять про це. Саме тому 16 вересня традиційно до цієї пам'ятної ювілейної дати (16 вересня 1658 року на козацькій раді поблизу Гадяча було укладено угоду про повернення

козацького гетьманату до складу Речі Посполитої) в Червоному Куті вкотре відбувся фестиваль «Підкова козацької слави». Цього року він був ще більш масштабним.

Фестиваль вирував. На професійній сцені розгорнули театралізоване дійство наші місцеві аматори. Також виступав український народний оркестр «Мамай», гурти «Медовий полин», «Шпилясті кобзарі», «Стрибожі правнуки». Мистецтву бойового гопака навчали представники школи бойового гопака «Шаблезуб» з Києва.

Під час урочистостей відбувалося підписання меморандуму по співпрацю щодо створення міжрегіонального туристично-рекреаційного кластеру «Підкова козацької слави» та відкриття пам'ятного знаку, приуроченого підписанню Гадяцького договору.

Композиція представляє собою три фігури у військовому строї часів XVII століття. Вони символізують Україну, Польщу і Литву.

Автором символічних України, Польщі і Литви став наш місцевий скульптор В'ячеслав Мороз, який сказав, що задумка належить Олександру Зозулі, а він лише втілив її у життя [4, С. 5].

Окрім цього, задля увіковічнення ювілею знаменитої події і підтвердження того, що договір був дійсно важливим, а його підписання визначальним в історії українського народу, була випущена спеціальна марка і відчеканена ювілейна монета, присвячена 360-річчю Гадяцького договору.

У школі також пройшли різні заходи з цієї нагоди, де ми дізнались, що Україна мала увійти до союзу на правах Великого князівства Руського і що в радянській історіографії Гадяцьку угоду трактували однозначно негативно. Виговського зображали як людину, що продала Україну Польщі [3, С.21]. Але у новій історичній науці склалися більш адекватні суперечливим реаліям тієї доби уявлення.

Сучасна дослідниця Таірова-Яковлева називає Гадяцький трактат «феноменом думки української політичної еліти того часу». «Гадяцьку угоду можна порівняти тільки з конституцією Пилипа Орлика. Саме так корисно і цікаво вивчати документ» [6].

На думку Н. Яковенко, «ідеї Гадяцького трактату є яскравою пам'яткою політико-правової думки свого часу, що за умов реалізації справді б мали лише шанс утвердити майбутнє польсько-литовсько-білорусько-української спільноти і оновити Річ Посполиту через нові форми співжиття народів» [7].

На святкуванні, звісно, були присутні районні керівники, а також запрошені Ян Маліцький – голова польсько-українського форуму і директор Центру східно-європейських досліджень, посол Республіки Польщі в Україні 2005- 2010 рр. – Яцек Ключевський та мер міста Старий Сонч – Яцек Лелек.

Віримо в те, що значення Гадяцького договору по-справжньому оцінять і продовжать традиції щодо дати підписання трактату, а сам фестиваль стане підґрунтям для укріплення польсько-українських дружніх відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горобець В.М. Гадяцький договір 1658 // Енциклопедія історії України: Т. 2: / Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2004.
2. Кириченко О. Гадяцькому договору – 360 років // Базар Медіа. – 2018 – №37. – С.10
3. Панасенко А.Я. Гадяч: історико-краєзнавчий нарис. – Гадяч, 1992, 122 с.
4. Страшко Н. Рвали струни і їли куліш // Гадяцький вісник. – 2018. – 21 вересня. – С.5
5. Страшко Н. Виговський, змішаний із кулішем // Гадяцький вісник. – 2018. – 28 вересня. – С.2
6. Таірова-Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: від Переяславської ради – до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.). – К.: Генеза, 2003.
7. Яковенко Н. Нарис з історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К.: Генеза, вид. 2-ге, перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005, 584 с.

РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ КРАЙ В ЧАСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Закарлюка Єлизавета, *учениця 10-Б класу Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника, вихованка ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради*
Керівник: Купенко І. А., *методист ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради, вчитель Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника*

У березні-квітні 1918 року влада Центральної Ради УНР була відновлена. 28 березня в день звільнення Решетилівки від більшовиків, призначений урядом УНР губернський військовий комісар Кудрявцев, перебуваючи в містечку, видав наказ про розпуск більшовицьких «совєтів» і негайне відновлення судових органів у тому складі, в якому вони існували до приходу більшовиків, а також губернського, повітових і волосних земств, основним завданням яких мала стати боротьба з анархією і грабежами [7, с.179].

Проте німецьке командування було незадоволене здатністю Центральної Ради виконати умови Берестейського договору в частині забезпечення продуктами харчування Німеччини і Австро-Угорщини.

Тому, наприкінці квітня 1918 року Центральна Рада була розпущена, а натомість постала Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського.

Гетьманський уряд прийняв закон про тимчасові ліквідаційні комісії (губернські і повітові), які мали визначити і повернути землевласникам все пограбоване в них під час правління Центральної Ради і більшовиків майно та відшкодувати заподіяні їм збитки, в тому числі за посіви, зроблені селянами на поміщицьких землях весною 1918 року.

Опорою гетьманського уряду на селі стали поміщики і заможні селяни – хлібороби-власники. Повітовими старостами призначалися

здебільшого місцеві землевласники, земські діячі, судді, військові [4]. Так, Кобеляцьким повітовим старостою призначили Е.Бокого, Полтавським – Василя Петраша, Хорольським – Сергія Родзянка.

Відновлення приватної власності на землі і поміщицького землеволодіння викликало величезне невдоволення селян. Стихійні хвилювання переростали у відкриті повстання. Повсюдно відбувалася ескалація насильства. Ширилися підпали маєтків, потрави посівів, вбивства поміщиків і орендарів.

Так, протягом травня – початку червня 1918 року було спалено маєток Шарни у Піщанській волості.

Невизнання гетьманської влади селянами спостерігалося в усіх повітах Полтавщини. Так, полтавський повітовий староста Василь Петраш доповідав губернському старості (*посади губернських та повітових старост були уведені замість комісарів Центральної Ради, – автор*) про свою інспекторську поїздку, під час якої відвідав села Мачухи, Плоске, Демидівку, Решетилівку, Братешки і Піщане. Його супроводжував загін німців і українських козаків. Поїздка справила на нього гнітюче враження. Селяни повсюдно були налаштовані проти нової влади, поміщицькі маєтки потребували збройної охорони, щоб захистити життя їхніх власників і майно.

У відповідь на розгул бандитизму, насильств і безчинств гетьманська влада відповідала терором, посилаючи проти селян каральні загони, накладаючи на них штрафи і непосильні контрибуції. Терор породжував терор.

Так, 3 червня 1918 року на вимогу полтавського повітового старости було скликано зібрання у селі Плоскому. Незважаючи на умовляння, селяни не визнали владу гетьмана, позаяк його влада була нелегітимною, адже думки народу ніхто не питав. Коли ж староста зачитав наказ про повернення награбованого у землевласників майна, більшість селян не стала його слухати і почала розходитись. Щоб їх зупинити, супровід старости почав стріляти для остраху вгору, а потім почали ловити селян. Для переконливості змісту Грамоти гетьмана втікачам кого спіймали, привселюдно дали нагаїв. Наступного дня повітовий староста знову скликав сільський сход у Плоскому. Під страхом нової фізичної розправи селяни скорилися і проголосували за заздалегідь підготовлений «приговор» про визнання ними влади гетьмана.

5 червня 1918 року каральний загін прибув до волосного села Демидівки. Скликаний на майдан натовп вимагав прибрати з села німецьких солдат і заявив, що підуть на розстріл, але влади гетьмана не визнають. Селяни вимагали повернути до влади Українську Центральну Раду. Коли ж староста наказав заарештувати підбурювачів, селяни накинулися на німецьких солдат і почали їх бити, дісталося і лейтенантові. У результаті бійки одного селянина було поранено. Після залпу з рушниць, селяни розбіглися, тому схопити і заарештувати вдалося лише п'ятьох [7, с. 192.].

У червні цього ж року в Демидівці було пограбовано маєток поміщиці Марії Костянтинівни Чапліц *(померла 13 січня 1917; походила з роду Кочубеїв, – авт.)* – дружини полковника лейб-гвардии драгунского полка Володимира Іустиновича Чапліца [5]. Земського начальника Тембрієва, що у супроводі німецького загону прибув до села для захисту маєтку, внаслідок збройної сутички було вбито матросом Ягольником.

21 червня 1918 року каральний загін німців під командуванням ротмістра Кноблоха і гетьманців оточив бунтівне село Андріївку Демидівської волості і обстріляв його з кулеметів. У відповідь селяни, озброївшись хто чим міг, вчинили опір, в результаті якого було вбито одного німецького улана. Коли ж німецькі солдати почали нещадно бити селян, вони впали на коліна і попросили пощади. На село була накладена контрибуція в сумі 20 тисяч карбованців. Селяни зобов'язувалися відшкодувати збитки, завдані поміщикові П'ятаку під час розграбування його економії. 8 селян відправили до в'язниці в Полтаву, а решту змусили стояти на колінах і благати про помилування.

За непокору гетьманській владі й відмову працювати в економіях князя Кочубея у волосному селі Піщаному на селян також наклали контрибуцію в розмірі 18 тисяч карбованців [7, с.191-192].

Наприкінці весни – на початку літа антигетьманські політичні сили в краї активно створювали підпільні організації. Так, 2 травня 1918 року відбулося зібрання підпільників Полтавського повіту, а потому – кущові наради підпільників у Мачухах, Байраці і Решетилівці.

10 травня 1918 року пройшло друге зібрання підпільників. Головним питанням зборів була підготовка збройного повстання [6, с.16].

У серпні на землях Полтавщини з'явилися таращансько-звенигородські повстанці. Не оминули вони і решетилівський край. Так, 10 серпня повстанці вступили на терени Кобеляцького повіту. Їх кінний загін чисельністю більше 100 вершників у Хорішках зарубав шістьох німецьких вояків і начальника місцевої варти Залюбовського.

Через годину до Хорішок з боку Решетилівки підійшла і піхота з кулеметами та двома гарматами, а наступного дня прибув ще один загін. Об'єднавшись, з'єднання вирушило до Куликівки *(нині село Шевченкове Решетилівського району – авт.)*, але по дорозі їх зустріли німецькі війська. Під час бою повстанці зазнали поразки і повернули до Кременчуцького повіту. Тікали так швидко, що на полі бою залишили 28 небіжчиків і частину обозу.

У ніч на 11 серпня німецькі війська настигли і ще раз розбили прибульців з Київщини. Після цього вони повернулися до Хорольського повіту.

Переслідувані таращансько-звенигородські повстанці пройшли селами Миргородського повіту і вступили до Полтавського. Їх кінні роз'їзди по 10–30 вершників розійшлися по селах і хуторах Байрацької і Піщанської волостей, а головні сили зупинилися у Молодиківщині (Биківщині) і Яновщині. Як свідчили пізніше селяни, вони «розмовляли

між собою по-московському» і називали один одного «товаріщами», а командував ними «чоловік у літах з товстими обвислими вусами». Повстанців залишалося не більше тисячі.

З Новомихайлівки (Зарудніївки) до командирів повстанців підійшли селяни і почали скаржитися на управителя маєтку дідича Кованька Сигізмунда Салая за жорстоке поводження з ними. Даремно управитель намагався переконати селян, що він був лише виконавцем волі власника.

У маєтку Кованька київські повстанці вбили ротмістра Нікологорського, розгромили поміщицьку садибу.

У Молодиківщині повстанці пробули близько двох годин, а потім вирушили до Піщаного. По дорозі вони зарубали Сигізмунда Салая, вбили урядника Мирченка, у присутності сільського сходу розстріляли двох вартових, побили нагайками священника-біженця з Білорусії Петра Грицая, а також пограбували 20 колишніх офіцерів російської армії, які за направленням полтавської Біржі працювали артіллю на жнивах у маєтку Кованька.

Розграбовані були також економії князя Кочубея на хуторах Степовому і Середньому та Миколи Воронянського в однойменному селі. Деякі місцеві селяни, переважно жінки, з Новомихайлівки і Молодиківщини також брали участь у грабежах (слідчі Полтавського окружного суду таких випадків виявили 14). Як тільки повстанці залишили Піщане, селяни ночами потайки позносили до маєтків награбоване майно [8, с.133-135].

Незважаючи на воєнне лихоліття, безчинства червоних загонів і громадянську війну, культурно-національне життя в краї продовжувалося.

Активним був на Решетилівщині рух за створення «Просвіт». Також на початку березня 1918 року в Решетилівці відкрився Український народний університет із відділами: загальноосвітнім, гуманітарним і технічним. У перспективі мав розпочати роботу й сільськогосподарський відділ. У перші ж дні до університету записалося більше 250 селян. У містечку функціонували Селянська Спілка, україномовна гімназія та українська книгозбірня-читальня.

Та незважаючи на значні здобутки в царині національно-культурного відродження, напруга в українському суспільстві наростала. Селянство було невдоволене аграрною політикою уряду. Серед найбідніших верств населення поширювалися більшовицькі ідеї. Для боротьби з гетьманським режимом решетилянин Д.І.Личко створив невеликий партизанський загін, який завдавав ворогу відчутних втрат. У жовтні-листопаді 1918 року загін Д.І.Личка влився до партизанського загону, очолюваного Р.Я.Огієм та Г.Г.Скрипником [2, с.856].

25 листопада 1918 року під час Протигетьманського повстання до Решетилівки прибула кінна чота Чорних Запорожців хорунжого Петра Дяченка і зупинилася на ночівлю. До чоти приєдналися 50 повстан-

ців на своїх конях і чота перетворилася на сотню Запорозького кінного полку Армії УНР [3].

«…Чота була однаково одягнута, всі в черкесках, а повстанці – від селянських кожухів і до панських хутер з єнотовими комірами…» [1, с.28].

У січні 1919 року в Решетилівці з каракулю решетилівських овець було пошито шапки для всього Кінного полку Чорних Запорожців Запорозького корпусу Армії УНР.

Проте влада Директорії протрималася в Решетилівці недовго і наприкінці січня 1919 року повстанський загін Якова Огія потіснив з містечка її війська. Решетилівку знову окупували більшовицькі загони [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дяченко П. Г. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. – Київ: «Стікс», 2010. – 448 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Полтавська область. АН УРСР. Інститут історії. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967. – 1027 с.
3. Коваленко С.С. Чорні Запорожці: історія полку [іст. нарис]. – Київ: «Стікс», 2012. – 368 с.
4. *Лупандін О.І.* Повітові та губернські старости. 1918 // Енциклопедія історії України. [Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.esource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history].
5. Особняк Тенишевых – Особняк М. К. Чаплиц // Citywalls. Архитектурный сайт Санкт-Петербурга. [Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.citywalls.ru/house1224.html].
6. Ревегук В.Я. За волю України : нариси історії повстансько-партизанської боротьби на Полтавщині в 1917 – 1923 рр. – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2007. – 300 с.
7. Ревегук В.Я. Полтавщина в огні Української революції (1917-1921). – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2014. – 408 с.
8. Ревегук В.Я. Селянство Полтавщини в добу Української революції 1917-1921 рр. – Полтава: «Полтавський літератор», 2017. – 386 с.
9. Решетилівка // Вікіпедія. [Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Решетилівка].

ОБРЯДИ І ТРАДИЦІЇ БРАТСТВ НЕЗРЯЧИХ СПІВЦІВ-МУЗИКАНТІВ НА ТЕРЕНАХ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛТАВЩИНИ КІНЦЯ 18 – 19 століть

Бесарабов Данило, *учень 11-А класу*
Комунального закладу «Полтавська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів № 3 Полтавської міської ради»
Керівник: Жадан Г.В., *учитель історії*

Того часу, як царська імперія довершувала нищення залишків автономії України, на теренах нашого краю існувало специфічне суспільне явище – братство незрячих співців-музикантів: кобзарів, бандуристів, лірників, яких у народі називали старцями і глибоко шанували.

За словами відомого дослідника кобзарства В. Кушпета, старцівське братство стало єдиною народною інституцією, котра не розпалася через внутрішні суперечності [7]. Що ж слугувало винятковій життєздатності об'єднання, на які організаційні принципи і традиції воно спиралося? Сторінки цього історичного явища майже не висвітлені в літературі, що спонукає бодай частково долучитися до вивчення теми.

Ієрархічна структура професійних сліпецьких об'єднань, створених за прикладом церковних братств 16-17 ст., була п'ятиступеневою [6]. Кожний ступінь ієрархії старців можна порівняти з відповідними церковними зразками.

Головою цеху був цехмайстер. Його обирали довічно з-поміж найзаслуженіших, найстаріших панотців – старців, що пройшли всі ритуали братської висвяти [6]. Серед відомих полтавських або пов'язаних з Полтавщиною цехмайстрів були Іван Кравченко-Крюковський з Лохвиці, Хведір Вовк із Прилук [4]. За функціями й повноваженнями цехмайстер нагадував митрополита чи архімандрита у церковній ієрархії.

Черговий щабель – досвідчені панотці-панмайстри. Вони формували «цехову старшину» або «судну раду», що була керівним ядром братства.

Дві наступних ланки являли собою рядову братію, що не мала права вчительства – братчики із правом ходити «на всі чотири сторони» та із правом старцювати в «одному чи двох повітах» [7]. Означені старцівські ієрархічні щаблі нагадують звичайний ієрейський сан або ступінь малої схими в монастирі [11].

Найнижчою сходинкою були учні. Вони не мали жодних прав і цілком підпорядковувалися своєму вчителеві [7]. У порівнянні з церковними чи монастирськими зразками цей щабель відповідає ступеню послушника [9].

Обов'язком братії було здійснення вітально-молитовних ритуалів. Їхній молитовний початок подібний до звернення ченців перед входом до чужої келії – виголос «Молитвами святих отців наших…». Після відповіді «Амінь» ритуал продовжувався проханням до Бога про спасіння співбесідника, аналогом чому слугує поминання імен за здоров'я на богослужінні. Важливий нюанс, що вказує на монастирську молитовну традицію, – подяка панмайстру «за Ісусову молитву». Окрім того учень дякував «за Євангельське слово» вчителя і «привіт Божий» – благословення [6].

Наступне звертання «Мир беседі вашій» і відповідь на нього були центральною точкою обряду, в якій власне благословлялася сама розмова.

Заключна частина обряду містила поздоровлення із днем тижня. Усі дні у старців мали небесних покровителів аналогічно до церковного тижневого циклу. Полтавські зразки вітання панібратії відрізнялися від інших регіонів зверненням до Небесного Отця, святих, церковних свят із їх широким переліком [7]. Така форма нагадує післялітургійну відпустову молитву [1].

Старців, котрі широко провадили духовну діяльність у селах, нерідко запрошували відвідати хату і благословити родину. Присутність «Божих людей» сприймалася як спілкування з Богом, а можливість винагородити незрячого – як акт благодійності чи спокути гріхів. Такі «ходки» структурою нагадували требний чин благословення оселі [6; 10; 12].

Під час хатніх відвідин старці виконували і суто церковні дійства: читали акафісти, молитви за здоров'я та упокій, проводили ритуали, які зазвичай здійснюють священики (панахиди, молебні, освячення і навіть похорони) [6].

Найбільш просякнутими релігійною складовою та церковними обрядами були висвятні старцівські ритуали – одклінщина, визвілка та Дванадцятиотча присяга. Висвяти відбувалися в чітко визначеній Устимськими книгами послідовності, як у православних клірików церковним правом, а обрядові дійства звершувалися за участю братської спільноти. Фактично проходила «висвята на кобзаря», наче в духовний сан [7; 11].

По закінченню «старцівської навуки» панотець і братія здійснювали над учнем перший ритуал – одклінщину. Він давав дозвіл на тимчасову старцівську діяльність до наступної висвяти – визвілки [6]. У церковній практиці є подібний обряд – хіротесія, постриження в іподиякони. Він проводиться над іподияконом незадовго до прийняття сану (в сучасній практиці у ніч перед хіротонією). Особа, що поставляється в іподиякона, мусить попередньо пройти послух у архієрея, який незабаром і звершує над церковнослужителем руко положення [11]. Хоча іподияконський чин не належить до духівництва і може лише прислужувати при таїнствах, після хіротесії отримує деякі права священства (торкатися престолу, входити через царські врата, тощо) [11]. Після од-

клінщини кобзар ще не приймався до складу братії, але уже мав обмежене право самостійно старцювати.

Визвілка проводилася після того, як «одклонений», скуштувавши мандрівного старцівського життя, накопичував певні кошти, аби придбати «хліб, сіль, рибу та подарунки» [7]. Хліб та риба були обов'язковими, що перегукується з євангельським сюжетом «чуда з хлібами» [2]. Ритуал приурочувався до найближчого релігійного свята і відбувався таємно [6].

Для проведення обряду панотець обирав собі «підмайстерого, клюшника, підмоложого, і счотчика» [6; 7]. «Підмайстерій» провадив ритуальні звернення. «Клюшник» розпоряджався продуктами, нагадуючи церковного економа чи ключара. «Підмоложий» був дублером учня і допомагав йому під час дійства. У церковній практиці, скажімо дияконської хіротонії, дії старшого диякона, котрий уперше входить зі ставлеником у царські врата, обводить його навколо престолу та супроводжує щойно висвяченого на першу єктенію, нагадують роль «підмоложого». «Счотчик» мав стежити за правильним здійсненням ритуалу, що відповідає церковному чину еклезіарха [7; 11].

Обряд починався з вітально-молитовної зустрічі братії. Учень мовив кожному «Молитвами святих отець наших…». Далі промовляв прохання до кожного присутнього благословити «на всі чотири сторони», «дати хліба, який самі мають». Це нагадує колективне благословення архієреїв при єпископській хіротонії. Традиційною була відповідь – «Сам, Христос Боже, благословить!» Насамкінець учень промовляв до Бога прохання про спасіння братії «за Ісусову молитву», «Євангельське слово», «Моїсеїв закон» [6].

Потім з учнем відбувалася розмова-розпитування, котра розкривала його духовно-моральний рівень. Ця частина обряду аналогічна з церковною практикою допиту ставленика єпископом незадовго перед рукоположенням за участю священиків-свідків. На питання «Ти хто, чоловік?» учень називав своє ім'я, місце народження, в якому віці та за яких обставин осліп, наголошував на своїй гріховності, що «волею Божою не бачить світу». Оповідав, що Господь своїм промислом навів його на шлях одкровення – старцівство та «успособив» здобуті знання. Останнім звучало прохання стати «братом вашого гурту». Панотець у свою чергу опитував братію, чи не мають вони претензій до учня.

Таке розпитування – паралель із чином постригу в ченці, коли ігумен запитує в послушника мету постригу та входження до монастирської братії [7; 11]. Від П. Древченка відома ще одна особливість «розмови» – присяга, яку учень складав, стоячи навколішки. Обітниці визнавати абсолютне верховенство цехмайстра, додержувати цехових звичаїв та незмінності репертуару, зберігати високоморальну поведінку мають спорідненість із ставленицькою присягою кандидата на висвяту перед архієреєм та духовенством [7; 8].

Кульмінаціцею обряду було «вручення хліба», тобто отримання дозволу на старцювання, а з еклезіологічної точки зору символізува-

ло долучення до Тіла Христового, спільноти в ім'я Христа. Панотець питав у братії, чи згодна та дати хліб учневі. Після позитивної відповіді вручав хліб вихованцю зі словами благословення. Подібною богослужбовою дією є вручення одягу новопоставленому з вигуком «Аксіос!», який проспівується у вівтарі духовенством і в перекладі з грецької означає «Достойний!» [6; 11].

Затим відбувалося частування: за благословення присутніх «клюшник» з молитвами роздавав харч. Потім здійснювався звичай обдарування, розповсюджений на Полтавщині [6; 7]. Невдовзі учень розділяв хліб поміж братією, що символізувало рівність «визволеного» з громадою і єдність церковного Тіла.

Богословський зміст трьох попередніх обрядів найточніше виражений у 12 главі Першого послання до коринфян апостола Павла, де знаходимо паралелі щодо статусу визволеного (1 Кор. 24 – 27 : 12) [3]. Наостанок панотець виголошував «висвяченому» напуття, братія молилася Богу, дякувала панотцеві, його дружині та учневі [6].

Третій висвятний обряд – «Дванадцятиотча присяга» – здійснювався уже над зрілими, досвідченими старцями цехмайстром та панотцями, у кількості 12-ти чоловік, за аналогією з 12-ма апостолами. Це можна порівняти з прийняттям чернечого ступеня великої схими як останньої посвяти в Божественні таємниці [6; 7].

Завдяки спорідненості з церквою братства старців-музикантів сформували національно-фольклорну релігійну ідентичність, що стала, в свою чергу, наріжним каменем у формуванні ідеї церковної самостійності [10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божественна літургія св. Іоана Золотоустого/Молитовник.: Видавничий відділ УПЦ КП – К.:2011.
2. Від Матфея святе благовістування 14, 13 – 21. Новий завіт: Видавничий відділ УПЦ КП – К.:2003.
3. Дії Апостолів. Переклад І. Огієнка [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/dejanija-svjatyh-apostolov.html
4. Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2011.
5. Кобзарі Полтавщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кобзарі_Полтавщини
6. Кушпет В. Обряди та ритуальні дійства у старцівському середовищі // Народна творчість та етнографія. 2007. №3-4 (307) – С.40 – 47 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nte.etnolog.org.ua/download/pdf/nte_3,4_2007.pdf
7. Кушпет В. Старцівство: мандрівні старці-музиканти в Україні (XIX- поч. XX ст.): Наукове видання. – К.: Темпора, 2007. – 592 с.: іл
8. Присяга священника (ставленическая грамота, присяжный лист) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http: //krotov.info/libr_min/16_p/ pri/syaga.htm
9. Послушник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://azbyka.ru/poslushnik
10. Савчук О. Світоглядна система українських парацерковних співців: структурний аналіз // Рідний край. 2012. №1 (26) – С.227 – 230 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1832/1/Savchuk.pdf

11. Таїнство Священства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lucan.io.ua/s384900/taenstvo_svyashchenstva
12. Чин благословения жилища. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://azbyka.ru/bogosluzhenie/trebnik/treb22.shtml

РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ КИЛИМ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ: ТАЄМНИЦІ ЧАРІВНОСТІ ТА ДОВГОЛІТТЯ

Убийвовк Дарина, *учениця 10-А класу*
Решетилівської гімназії імені І.Л. Олійника
Керівник: Горбач Т.В., *учитель історії*

Килимарство – один із найпоширеніших видів українського народного мистецтва. Зародившись у глибокій давнині, воно за тривалий час свого розвитку досягло високого рівня та технічної досконалості і зараз має необмежені можливості для творчості. Народний килим, з його розкішними декоративними властивостями, виявляє невичерпну фантазію і творчість народних митців. А вони черпають це натхнення і фантазію з природи, з того, що оточує нас. От так, мабуть, мальовнича природа разом із працьовитістю та вмілими руками решетилян сформували чудове мистецтво килимарства, через яке містечко Решетилівку знають далеко за межами краю. Тож, недаремно традиції рослинного орнаменту килимарства Решетилівки у 2018 році було внесено до національного переліку нематеріальної культурної спадщини України, та подано заявку на внесення до такого ж списку ЮНЕСКО, поряд із вишивкою «білим по білому». Це є визнанням того, що, так званий, «решетилівський стиль» килимів є особливим і унікальним. Зацікавившись, що ж у ньому унікального, автори при підготовці роботи, багато спілкувалися з місцевими художниками, майстрами, відвідували Решетилівський музей ткацтва і килимарства, Полтавський краєзнавчий музей, перегорнули сторінки багатьох книг.

Дуже щирими у любові до своєї справи є митці О. Бабенко, О. Пілюгіна, Е. Пілюгін, П. Шевчук, М.Довженко, Т. Кирпотіна, мистецтвознавець Т. Коваленко, завідувач Решетилівського краєзнавчого музею Ю. Кисіль. До них автори зверталися з питанням: «У чому ж унікальність наших килимів із рослинним орнаментом?». О. Бабенко, як і більшість митців, вважає, що на формування нашого специфічного стилю вплинула і географія, і природа, і талант людей. Адже тут, у заплаві річки Говтва, вирощували вівці решетилівської або сокільської породи. Вовна їх була і сіра, і біла, і брунатна, і чорна [1]. Великий вплив мала і наша багата природа, ландшафт, квіти, трави, які майстри переносили на полотно килима. Це був поштовх, бо «під ногами» була сировина і сюжети. Це ж було причиною виникнення специфічного решетилівського прийому живописного вирішення тла – «деркання». Більшість решетилівських килимів мали тло природного кольору шерсті овець: білого, брунатного, сірого, чорного (хоч найчастіше ці килими

мають світле тло). Воно, на перший погляд, здається суцільним, однотонним, але при ближчому розгляді мерехтить, виграє багатьма відтінками. Це було можливо тому, що нефарбована домопрядена вовна давала різні відтінки через безліч кольорових ворсинок, що наповнювали кожну нитку. Ці ж ворсинки, лягаючи в різні сторони, створювали переливи відтінків. Це «деркання» природне. Художники ж посилювали цей ефект «штучним дерканням», додаючи до основних ниток тла інші, схожі за кольоровою гамою. Тому фон міг бути, наприклад, сірим, але при розгляді зблизька око помічало і бежеві, і зеленуваті, і жовті вкраплення. Цю особливість можуть відрізнити не лише фахівці, а й будь-яка людина, небайдужа до краси. Ще однією впізнаваною ознакою традиційного решетилівського килима є кайма (темна на світлому фоні чи навпаки). Вона може бути як рамка з візерунком, що повторює основний орнамент килима, а може бути у вигляді гірлянди квітів, гілок, листя, які «вплітаються» в основний сюжет і об'єднують твір. Хоча, і без кайми, решетилівський килим є не менш впізнаваним. Деякі килими без обвідки створили Н.Н. Бабенко, Л.С. Товстуха (нині покійні). Саме вони вважаються «аксакалами», засновниками «решетилівського стилю». Він мав у своїй основі традиційні рослинно-орнаментальні композиції, але ці митці розвинули, осучаснили, збагатили, доповнили образністю і зробили відомим наш стиль. А їх учні та послідовники продовжують розвивати і удосконалювати його. Не останню роль у розвитку «решетилівського стилю» в килимарстві відіграло і те, що Решетилівська фабрика художніх виробів імені К. Цеткін, де директором був Л.С. Товстуха, а художником довгий час – Н.Н. Бабенко, проіснувала найдовше з 32 таких же підприємств України і зберегла всі традиції рослинно-орнаментального килимарства Полтавщини [2]. За словами О. Пілюгіної, однією з вимог ЮНЕСКО до народних традиційних художніх промислів є та, щоб цей вид творчості не був законсервований, традиційний, беззмінний. Потрібно, щоб він був «живий», розвивався у дусі сучасності, опираючись на традиції. І, звичайно, повинні бути носії цього художнього промислу, ті, хто вміє і знає, як це робити. У нас все це присутнє. Головною ж відмінною рисою решетилівського килима є рослинний, квітковий орнамент у м'яких пастельних тонах, що вражає мальовничістю, довершеністю, гармонією кольорів і форм. Основу його становлять окремі мотиви у вигляді соковитої, з плавним контуром великої квітки (або декількох квіток) з гіллям, листям, що розміщуються, зазвичай, від центру, рядами або в шаховому порядку [3.с.31]. Або ще часто зустрічається мотив «дерево життя», що йде знизу вгору. Мотиви повторюються, але в них завжди щось змінюється: величина квітки, силует, кількість пелюсток. Часто можна зустріти букети у вигляді гілок з квітами, дерево-квітку, колоски пшениці, грона винограду, кетяги калини чи горобини, що вільно і легко стеляться на тлі. Орнаментика наших килимів, як говорив у інтерв'ю О. Бабенко: «…співуча, квіткова, округлені форми, багато контурів, бо в нас співуча душа, ми є округлені, м'які і енергетика така ж позитивна при тканні». О. Пілюгіна також

відзначила, що в орнаменті «…немає чітких геометричних форм, все згладжено, м'яко, а лінії пружні, повнокровні». В основі квіткових композицій килимів – найчастіше реальні квіти та рослини. І все ж, це не є еталоном. Квіти стилізовані іноді настільки, що їх впізнати важко. Так зручніше ткати. Але все залежить від автора, художника. Наприклад, О.Пілюгіна зображає переважно придумані, нереальні квіти, які передають настрій роботи, її стиль, внутрішній стан. Л.С. Товстуха відомий як колорист, але композиції у нього більш плоскісні, двовимірні. Він поєднував у своїх килимах багато кольорів і квіти на них схожі на природні, вони впізнавані. А от Н.Н Бабенко та її послідовники О. Бабенко, П. Шевчук, О. Пілюгіна, Т. Кирпотіна більше експериментують з композицією, створюють фантастичні квіти, рослинні композиції, які є більш об'ємними, тривимірними. Н.Н. Бабенко, як згадують її учні і колеги, говорила: «Треба, щоб килим був розпатланий». При цьому всі, з ким спілкувались автори, відзначають, що вона особливо любила сюжети з квітами і дуже майстерно їх виконувала. Ескізи майстрині і зараз легко втілювати в життя. С. Таранущенко у вступній статті до книги «Квіти і птахи в дизайні українських килимів» писав: «Рослинний мотив ніколи не був ані натуралістичним, ані цілком абстрактним, але завжди правдоподібним і декоративним» [3.с.38].

Узагальнювати рослинний орнамент не варто, бо кожна робота є унікальною. За кожним витвором стоїть автор зі своїм баченням навколишнього світу.

Також цікавим прийомом решетилівських килимів є поєднання «вплітання» у композицію птахів, схожих на квіти. До того ж, пташки так стилізуються, що лише за формою віддалено нагадують реальних. Їх легко переплутати з квітами і можна ними замінити. Дійсно, «квіти – це птахи, а птахи – це квіти». У митця П. Шевчука є килим «12 птахів». У ньому настільки злилися квіти і пташки, що можна проводити квест «знайди всіх 12 пташок». Кожен решетилівський килим, окрім усього, має тематичне рішення і свою назву. Це передається у тональності килима, поєднанні кольорів і форм. По килиму відразу можна сказати, «прочитати», що він «Осінній», «Весняний», «Урочистий», «Зоряний», «Ранок» тощо. Характерною для решетилівського стилю є і кольорова гама. Це пастельні, теплі здебільшого кольори, м'які переливи, гармонійне поєднання теплих і холодних тонів. Але все ж, переважає, за висловом О. Пілюгіної, «медова кольорова гама, близька до природи», зіставлення ніжних брунатних, блакитних, золотисто-жовтих, приглушених зелених кольорів. Отже, автори виділили такі особливості решетилівського килима: «деркання»; кайма (переважно); стилізовані квіти; пташки, як квіти; пастельні кольори; килим сюжетний.

Сучасний решетилівський килим – це вже не ужиткове, а монументальне мистецтво. Він яскравий, теплий, наповнений життям, бо є втіленням творчих задумів. А килимарство має необмежені можливості для творчості, тому буде розвиватись і далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко О.О. Решетилівка – визначний осередок народної творчості Полтавщини / О.О. Бабенко // Українська керамологія: національний науковий щорічник / за ред. О. Пошивайла. – Опішня: Вид-во нац. музею-заповід. укр. гончарства в Опішному, 2002. – Кн. 2. – С. 38-40.
2. Романів Є. Решетилівська художня фабрика: від створення і розквіту до занепаду і відродження / Є.Романів // Решетилівщина. – 2018. – № 14 (17 серпня). – С.3.
3. Таранущенко С. [вступна стаття] // Квіти і птахи в дизайні українських килимів: альбом. – К.: «Родовід», 2014. – 68 с.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В СЕЛІ ПОЛОГИ ВІД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Чуприна Анастасія, *учениця 7 класу Пологівського навчально-виховного комплексу Малоперещепинської сільської ради*
Керівник: Бровко В.М., *учитель музики*

Творчість – невід'ємна частина буття людини. Саме через реалізацію свого творчого потенціалу можна відчути впевненість у своїх силах, побачити світ у всьому його різнобарв'ї, навчитись змінювати життя на краще і бути цікавою людиною. Життя сучасної людини багатогранне й надзвичайно різноманітне у своїх проявах. Від того, як відпочиває людина, великою мірою залежить її самопочуття, здоров'я та врешті-решт її працездатність.

Як стверджують літературно-історичні джерела, одним із видів організації дозвілля молоді на початку XX століття була так звана «вулиця». Решітник Марія Панасівна, 1923 р.н., так згадує про свої молоді літа: «Вам зараз важко уявити життя без телевізора, комп'ютера. Але ж були часи, коли не було в селі ні світла, ні радіо, ні кіно… Вечорами молодь збиралась на галявині в центрі села. Грала гармошка. Під неї хлопці й дівчата витанцьовували «гопака», «польку», а то й «бариню».

Пісня – душа народу, його натхнення та сила, його історія та сьогодення, живильне джерело, що напоює величний та незламний дух української нації. З давніх-давен люди складають пісні про своє життя і працю, про важливі суспільні події. Згодом ці події відходять у минуле, вмирають їх учасники. Давньою також стає пісня, проте вона не забувається.

Серед експонатів шкільного музею історії села «Берегиня» зберігається примірник журналу «Зміна» № 7 за 1954 рік. Фото з його сторінок спонукало нас на зустріч з Любою Миколаївною Кольбою, 1931 р.н.. Ось що вона нам розповіла: «Уявіть собі з десяток парокінних упряжок. Кожна з них уміщала по 10-12 жінок, членів бурякових ланок. І ось цей стоголосий хор наповнює село і поле чудовою піснею кожного ранку, обіду і вечора. Пісні веселі і сумні, часом весільні, знімали втому полільниць, чарували душу односельчан. Наша ж ланка була

наймолодшою. Всі ми були дітьми війни, як зараз говорять. Та завжди помічником і розрадником для нас була пісня».

Берегинею народної пісні в нашому селі поправу називають нашу хор-ланку… Вона була створена на теренах сільського клубу ще у середині 50-х років минулого століття. І прообразом її було не що інше, як жіночий «хор на колесах». Колектив самодіяльної хор-ланки співучих дівчат-буряководів процвітав. Їхній репертуар збільшувався, підвищувався і рівень виконання творів. Колядками, щедрівками й задушевними піснями неодноразово радували вони глядачів. Наша хор-ланка – це колектив, що пропагував народні звичаї та обряди, народну творчість. Самобутній творчий колектив і нині живе активним життям. Летять літа, посивіли учасники народної хор-ланки, за плечима у кожної з них нелегка жіноча доля. Своє життя вони присвятили праці й пісні, яку й зараз дарують усім, аби зігрівалися душі й серця.

Організатором і сценаристом багатьох виступів хор-ланки була колишній головний економіст колгоспу «Більшовик» Н.А. Кустова, 1939 р.н. При зустрічі Надія Андріївна розповіла, що хор-ланка – неодноразовий учасник і переможець багатьох культурно-мистецьких заходів районного, обласного, республіканського рівнів. Її творчість відзначена численними грамотами і дипломами.

Якщо в сільській хор-ланці співали наші прабабусі, то жіночий колектив «Мальви» – це була віддушина для наших бабусів. Сьогодні ж пісенні традиції старшого покоління продовжує гурт «Вербиченька», в якому співають наші мами. Вони добре розуміють головне призначення аматорів сцени – завжди приносити радість і щастя в серця глядачів, хоч задля цього потрібне здоров'я, свій вільний час, якого в сільського жителя зовсім немає, та це – головне призначення талановитих людей.

Розвиток культури в нашому селі у тій чи іншій мірі йшов у ногу з часом. Великої популярності набувала естрадна пісня. У клубі не один рік діяв вокально-інструментальний ансамбль, який був заснований у 1971 році. А ось уже більше півтора десятка літ радує односельців піснями група «Екіпаж».

Спілкуючись зі старожилами, ми вкотре переконуємось в тім, що людину з давніх-давен супроводжує музика. Вона підтримує, надихає, втішає. Переливи яких тільки музичних інструментів не радували серце і душу наших односельців! Це і бандура, і скрипка. Балалайка, гітара, бубна… Гармонь, баян, акордеон, рояль чи піаніно… В домашньому архіві Бровко І.О. зберігається фото, якому вже більше ста років. На ньому її прапрадід зі своїми дітьми та внуками. Всі вони грали на музичних інструментах та гарно співали, навіть самі могли ті інструменти змайструвати.

1929 року в нашому селі утворився колгосп, а вже в 1935-ому за колгоспні кошти були придбані інструменти для духового оркестру. Вихідного дня, на різні свята люди збиралися на відпочинок: грав духовий оркестр, танцювали закохані пари. Шкода, що у наш електронний час

попит на такі види музики впав, і вони вважаються непрестижними, а професії музикантів мало оплачуваними.

Сільський клуб, побудований силами громади артілі «Нові шляхи» в середині 30-их років, став центром культурного життя на селі. У його стінах звучали і народні, і патріотичні, і веселі, і ліричні, і жартівливі пісні. Щовечора після трудового дня лунала музика, скликаючи багаточисленну молодь до танцю. Старі люди говорили, що на той час в клуб ішли як до церкви.

У 1960-му коштами і силами колгоспу «Більшовик» у центрі села (поряд зі старим дерев'яним) було побудоване нове приміщення сільського клубу. Як нам розповіла Курбанова Т.А., 1947 р.н., усі проектно-інженерні роботи здійснював її батько, тодішній головний бухгалтер колгоспу Джежелій Андрій Юхимович. З відкриттям нового закладу докорінно змінилось і культурне обличчя села. Діяли сільський хор, вокальні групи, танцювальний та літературний гуртки, вокально-інструментальні ансамблі. Організовувалися численні свята, вечори відпочинку. Люди старшого покоління згадують, як майже кожного вечора поспішали до будинку культури, щоб відпочити, поспілкуватися, а найголовніше – бути учасником художньої самодіяльності. Це було дуже престижно. В сільському клубі працювала бібліотека, діяла колгоспна радіостанція, демонструвались кінофільми, було створено сільський музей.

Як свідчать матеріали шкільного музею історії села, досить-таки популярним у нашому селі був драматичний гурток, що брав свій початок ще з 30-х років XX століття. На сцені сільського клубу оживали справжні шедеври театрального мистецтва: «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Украдене щастя», «Безталанна», «Сватання на Гончарівці», «Весілля в Малинівці», «Фараони». Пологівський драмгурток багато років очолював колгоспний токар і артист від Бога Іван Юхимович Слюсаренко.

Багато чого змінилося із того часу. Для широкого вжитку стали доступні телевізори, комп'ютери, мобільні телефони. Але, як кажуть, життя продовжується. Наразі завдяки тісній співпраці клубу та закладу освіти у селі створено освітньо-культурне об'єднання. Відновилися традиційні колись театралізовані свята, тематичні зустрічі та «відкриті уроки» для сільської родини. Спільно з сільською ветеранською організацією створено Товариство володарів життєвого скарбу «Осінні струни». З кожним роком на святах все гучніше лунають народні та сучасні пісні, ще більше до співпраці заохочуються різні вікові категорії. Аматори сцени люблять історію свого села і прославляють її в піснях. Голоси цих людей неповторні, вони вражають своєю автентичністю, мелодійністю, це спів, від якого віє духмяними пахощами землі, хлібом і джерельною водою.

Наша громада здавна славиться своїми талантами, народними звичаями, багатою історією. Наш край – це цілий світ, це наше життя і доля, наше сьогодення і завтрашній день. І живуть в ньому люди, які

повсякденною працею збагачують, примножують, духовно розвивають наш край. І хто, як не всі ми, маємо зберігати загальнолюдські цінності, духовні надбання свого народу, його народні традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воропай П. Звичаї українського народу. – К.: Оберіг, 1993.
2. Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. – К.: Либідь, 1991.
3. Ємельянов Л. П. Фольклор й мистецька самодіяльність. – Л.: Наука, 1992
4. Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994
5. Журнал «Зміна» № 7 за 1954 рік
6. Костянтинівський В.С. Вчити прекрасному. – М.: Молода гвардія, 1973.
7. Мурашка В. Г. Критерії оцінки аматорського творчості як унікального соціально-культурного явища. – БГУК, стаття.
8. Матеріали музею історії села при Пологівському НВК Малоперещепинської сільської ради

ПІСЛЯВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ НА КОБЕЛЯЧЧИНІ СЕРЕДИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Земляна Карина, Ільченко Альбіна, Наливайко Емілія, *учениці Василівської ЗОШ І-ІІ ступенів, вихованки Кобеляцької райСЮТур*

Керівник: Гладкохата Т.Г., *вчитель Василівської ЗОШ І-ІІ ступенів, керівник гуртка Кобеляцької райСЮТур*

Весілля є одним із найбільш яскравих родинних свят, що поєднує покоління і родини. Весілля в середовищі українців являє собою справжню урочисту дію, що супроводжується музикою, співами, танцями, іграми, набуваючи характеру народного свята. Традиційний український обряд весілля умовно поділяється на три цикли: перед весільний, власне весільний і після весільний. У різних етнографічних районах України кожному з них були властиві свої ритуали, обряди і звичаї. Післявесільні обряди повинні були зміцнити зв`язок між родинами молодих і полегшити призвичаєння молодої в чужому домі [1; с. 207].

У своїй статті ми звернемо увагу на післявесільні обряди, які до цього часу побутують у Полтавській області, а зокрема у Кобеляцькому районі. У ході пошукової роботи автори спілкувалися з односельцями, записували їхні свідчення і спогади. Нами були виділені два основних обряди: «Циганщина» та «З середою – з невісткою молодою», а також записані деякі повір`я, прикмети, пересторога, яких дотримуються наречені на весіллі і в наш час.

Другий день після весілля на Кобеляччині називають «Циганщина» або «Куряча». Перша назва походить від того, що всі гості переодягаються у веселі, різноманітні костюми, і їх всі називають «циганами». Друга назва походить від того, що в цей день варять рибну юшку на курячому бульйоні.

На другий день після весілля, тільки почне розвиднятися, у той двір, де було весілля, сходяться переодягнені гості. З собою несуть

різну птицю (кури, гуси, качки), а інколи і маленьке поросятко. Все це прикрашене стрічками. Потім на подвір`ї починають патрати курей, щоб поставити варити юшку. Гості з собою приносять ще і гроші, які вкидають в банку, що стоїть при воротях. Цей день покликаний прославляти вже не молодят, а їхніх батьків. Інші гості, що приходять пізніше, будуть платити більше грошей і причащатися горілкою та різними закусками. Всі одягнені в різні костюми, головне, щоб костюм був смішний: цигани, лікар, наречений і наречена та інші [2.3].

Коли вже всі запрошені зійшлися, а гроші зібрали, підраховують подароване і всі разом ідуть до крамниці або на базар. З собою беруть пригощання для всіх, кого зустрінуть, на знак побажання щасливої долі молодим. На базарі «цигани» купують, торгуються, а інколи можуть і вкрасти різний крам. Це всі знають, тому торговці дуже уважно слідкують за своїм товаром. Весела юрба купує для батьків молодят одяг, білизну, мило, взуття для переодягання батьків, жартуючи, що за час, поки вони готувалися до весілля, покупатись було ніколи та і зносилося все. Прийшовши додому, готували все до купелі. Брали поламаного, скрипучого воза і стелили на нього «м`яку постіль» – камінці, жаливу, будяки. Прикрашали воза квітами та стрічками. Запрягалися самі дужі чоловіки, а батьків запрошували сісти «до карети». Батько брав батіг, а мати довгу лозину і підганяли «коней», якщо ті їх перевертали чи повільно везли. Купали у річці чи болоті. Якщо в селі не було річки або їхати до неї далеко, то викопували яму і наливали води. Купати батьків старалися всі запрошені. Але батьки також не відставали, старалися оббризкати і вимазати всіх гостей. На такі дії ніхто не ображається, всі сміються і веселяться [2.4].

Для того, щоб батьків не довго «мучили», молодята «викупляють» своїх батьків (частують гостей чаркою). Обряд купання застосовують до тих батьків, які одружують останню, найменшу дитину. Коли в сім`ї є ще діти, то «миють тільки ноги». Після «купелі» батьків переодягають. Все це супроводжується жартами, танцями та співом. Поки батьків «купали» та переодягали уже «поспіла» і куряча юшка. Найкращі господині готували її. Усіх гостей запрошують до столу [2.5]. Ще у 80-х роках ХХ ст. у нас по селах існував звичай: після «купелі» прив`язували віжками молоду невістку до дерева. Зазвичай, прив`язував свекор, а свекруха подавала молодій «сніданок» – буряки, кабаки, дерть. А невістка таку їжу їсти не хотіла. Свекри все «бідкалися»: «Чого вона не хоче, що вона у своїх батьків їла?». В цей момент приходять батьки молодої, приносили їй поїсти [2.2]. І знову всі гості і свати сідали до весільного столу. В цей день ще готували товченики, варили галушки, поливали м`ясною юшкою, клали багато м`яса і все посипали часником. Розходилися пізно ввечері, всі заморені, але веселі.

Через три дні після весілля (якщо весілля було в суботу), то святкували «З середою – невісткою молодою». Батьки нареченого запрошували сусідів, які гуляли на весіллі, до себе на гостини. Інколи, якщо навіть не було запрошення, сусіди самі йшли в гості, щоб подивитися,

як живеться невістці у свекрухи. З собою несли різні побутові речі: посуд, білизну та інше. Усі ці речі дарували молодятам на нове господарство, щоб свекруха не виказувала, що в невістки чогось немає. Часто на «середу» запрошували і батьків невістки, щоб разом відсвяткувати цю подію. У сучасних умовах у цей день підводяться так би мовити підсумки весілля [2.1].

З весіллям також пов`язують дуже багато повір`їв, прикмет, пересторог. Сучасні наречені хоч і говорять, що вони не вірять в ці прикмети, що то все забобони, але все одно їх дотримуються. Ми зібрали і записали деякі з них. Коли молодята ідуть під вінець, не можна нікому переходити дорогу, а також проходити між нареченими. Дуже велику увагу приділяють хустці, яку дівчина пов`яже юнакові. Не можна, щоб хустка за день розв`язалася. Уважно дівчина дивиться, куди причепити весільну квітку, бо якщо прикріпила не на тому місці, то не можна перечіпляти [2.6]. Коли наречені їдуть додому жениха, то дівчина не повинна оглядатися назад, щоб потім не повернутися. А як молодий веде молоду до РАГЦУ, то батько нареченої на поріг кидає кожух, хутром до верху. Це для того, щоб молода сім`я завжди жила в достатку [2.7]. Під час весілля, коли всіх гостей пригощають короваєм, свашка кожному дає по дві шишки, щоб молодята жили в парі та ще й мали діточок. Велику увагу приділяли і короваю. Коли його випікають вдома, то печуть жінки, які щасливі в шлюбі. Слідкують, щоб коровай не підгорів, добре випікся, а ще, щоб його не порвало. Також, коли коровай поділили, слідкують щоб він не засох [2.4]. У цей день примічають і погоду. Якщо день сонячний, то сімейне життя буде світлим і щасливим. Якщо у сонячний день піде сліпий дощ, то ця родина буде дуже багата. Коли мати виряджає молодят, то посипає їх житом, цукерками і дрібними монетами. На щасливу долю потрібно, щоб мати висипала все з сита, щоб нічого не залишилося на сльози [2.7]. Слідкують і за тим, хто з молодят першим стане на весільний рушник: хто перший – у новій сім`ї буде керувати. Буває, що молодята аж підстрибують, щоб першими бути на рушникові. Та частіше ще до весілля наречені домовляються, що разом стануть на рушничок.

Працюючи над темою післявесільних обрядів, автори мало використали довідкової літератури, бо обряд «циганщини» ніде не описаний. У своїй роботі більше використовували свідчення односельців і свої спостереження, бо цей звичай ще живий, і ми можемо його спостерігати після кожного весілля. У сучасній обрядовості є деякі зміни, але вони мінімальні. Наприклад, часто замість воза використовують причіп до машини і катають батьків автомобілем. Обряд «циганщина» – веселий весільний карнавал, приправлений піснями, жартами, але звідки він прийшов – ніхто не знає. Але ми вважаємо, що переодягання у різні костюми робиться для того, щоб відігнати злі сили від молодого подружжя. Батьків купають і переодягають у новий одяг для того, щоб все пішло по-новому, було все краще. Мають значення і обрядові страви: рибно-куряча юшка – щоб у молодій сім`ї було багато діточок, як у

риби ікринок. А товченики варять дуже ситними, щоб молода сім`я завжди жила в достатку. Звичай «циганщина» дуже яскравий. У цей день весільним циганам можна робити все. Є тільки одне «табу» – циганити можна людям одруженим [2.5]. Неодружені можуть тільки спостерігати за дійством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українське народознавство : навч. посібник / За заг. ред. С.П. Павлюка, Г.И. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. – Львів : Фенікс, 1997. – 607 с.
2. Список респондентів:
2.1. Неіченко Надія Кіндратівна, 1963 р.н.
2.2. Гордієнко Раїса Семенівна, 1948 р.н.
2.3. Серга Людмила Леонідівна, 1950 р.н.
2.4. Песоголовець Валентина Олексіївна, 1968 р.н.
2.5. Неіченко Валентина Миколаївна, 1946 р.н.
2.6. Титаренко Аліна Миколаївна, 1950 р.н.

КУПАЛЬСЬКІ ТРАДИЦІЇ СЕЛА ПРОЦЕНКИ ЗІНЬКІВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Шкіль Альбіна, *учениця 10 класу*
Зіньківської спеціалізованої школи I-III ступенів
№ 2 Зіньківської районної ради
Керівник: Гавриш Л.В., *заступник директора,*
учитель англійської мови

Усі етнографи єдині в думці, що свято Івана Купала бере свій початок із часів язичництва в Україні. Ніч на 7 липня називається Купальською і відзначається численними магічними обрядами. У переважній більшості святкувань чільна роль відводиться міфічним божествам Купалі чи Купайлові, покровителеві краси, молодості, шлюбу й урожаю, та Марені чи Мара – богині смерті, яка сушить землю стужею, а людину – хворобами. Символічне весілля Купала та Марени означало єднання двох стихій – вогню та води, чоловічого та жіночого начал.

Одначе, у селі Проценки Зіньківського району Полтавської області ще донедавна побутували досить своєрідні купальські обряди, які не вписуються у загальний канон. Ми дізналися про них від Олександра Олександровича Гапона, керівника Зразкового хореографічного колективу «Спалах» Зіньківського районного будинку культури, уродженця села Проценки. Він розповів про обряд спалювання хреста під час святкування Івана Купала. Про відносну давність цього дійства говорить той факт, що його батько, Олександр Андрійович Гапон, 1962 року народження, та нині покійний дід Андрій Федорович Гапон, 1938 року народження, свого часу брали безпосередню участь у цьому обряді.

Місцем проведення купальських святкувань був вигін на околиці села, де зазвичай пасли худобу. Річка Грунь знаходиться на відстані приблизно 500 метрів звідти, але вона не відігравала ключової ролі в дійстві. Напередодні, тобто 5 липня, 8 – 10 молодих людей віком від 18

до 25 років ішли до лісу, де вони вибирали сухостій для спорудження хреста. Порода дерева не мала значення, надавали перевагу сухостою з прямим стовбуром висотою не менше ніж 5 метрів. Дерево спилювали, обрубували гілки й несли на вигін. Коли ще в колгоспі чи фермерському господарстві були коні, молодь брала для цього підводу.

Того ж дня на вигоні споруджувався великий намет для учасників купальських святкувань. Там вони їли й ночували з 5 на 6 липня. Окрім матеріалів для хреста, молоді люди приносили на пастівник дрова для багаття та використані автомобільні шини. За часів існування колгоспу та фермерського господарства сюди потрапляли шини з вантажівок, тракторів, а також з легкових автомобілів.

Наступного дня, тобто 6 липня, молодь споруджувала хрест. Спершу викопували яма для основи не менше 1 метра завглибшки. На коротшій перекладині витісувалася заглибина, і вона прикріплювалася до довшої за допомогою покрівельних гвіздків, металевої скоби, яка використовується при монтуванні сволоків, чи прикручувалася товстим дротом. Далі на коротші перекладини одягалися шини. Вся конструкція була важка, а тому виникало питання про те, як все це підняти, щоб основу хреста опустити в яму. Для цього до горизонтальної перекладини прив'язувалися мотузки, які натягали кілька молодих людей. Коли хрест трохи піднімався над землею, під нього підкладали шини, кількість яких поступово збільшували в напрямку до його вершини. З часом утворювалася трикутна підставка із шин, яка допомагала підняти хрест у вертикальне положення. Основу закріпленого хреста обкладали дровами, утворюючи конструкцію, схожу на зруб колодязя. Поруч молодь зносила дрова для багаття, яке мало досить специфічну форму жолоба: воно було прямокутним, і дрова розподілялися так, що з обох країв їх було значно більше, ніж у центрі. Всі ці приготування завершувалися, зазвичай, до полудня.

Основне дійство розпочиналося близько до півночі. Хрест обливали легкозаймистими речовинами – гасом, бензином, – і підпалювали рівно о 12 годині. За словами О.О. Гапона, полум'я піднімалося на висоту 4-5 метрів вище самого хреста й освітлювало всю околицю села. Цікаво, що в сусідньому селі Пилипенки, яке розташоване за 5 кілометрів від Проценок, учасники купальських святкувань, побачивши вогонь, підпалювали шини й пускали їх з гори в напрямку до сусідів.

Звісно, видовище величезного палаючого хреста перехоплювало подих. Окрім того, біля основи хреста також окреслювалося коло, в якому горів гас. Вважалося, що наближення до вогню очищує, додає здоров'я та гарантує успіх у всіх починаннях на наступний рік.

Коли хрест розгорявся, починалася ще одна частина дійства. Молоді люди прив'язували шину на ланцюг і вкидали її в багаття. Потім її витягали і починали крутити навколо себе. Палаюча шина залишала за собою шлейф вогню, і найбільшою вдачею вважалося те, коли хлопцю вдавалося «замкнути» коло.

Обряд стрибання через багаття також відрізнявся від того, що бачимо на більш традиційних святкуваннях. Як уже згадувалося, у цьому випадку йому надавали форми жолоба, і коли багаття запалювали, вогонь утворював своєрідний коридор. Молоді люди чи пари мали дійсно пройти через вогонь. Для закоханих юнака і дівчини важливо було не відпустити руки одне одного: тоді це пророкувало довгі й щасливі стосунки. Відповідно, коли хтось із пари відпускав руку партнера, то це означало, що кохання не буде тривалим і не закінчиться шлюбом.

Для молодих людей, які ще не мали пари, стрибання через вогняний коридор означало очищення й отримання життєвої енергії. Цікаво, що під час цього обряду пильно дотримувалися правил, так би мовити, техніки безпеки: по обидва боки від багаття стояли люди, які слідкували, щоб не трапилося так, що двоє одночасно побіжать у багаття з протилежних боків. Це своєрідне «регулювання» було ще необхідне для спостереження за станом вогняного коридору: коли багаття перегорало і стовпи полум'я занадто близько підходили один до одного, стрибки припинялися.

Однією із частин святкування було запалювання смолоскипів від вогнища. Дійства навколо хреста зазвичай тривали півтори або дві години, доки не падала його верхівка. Тоді молоді люди, які хотіли пускати вінки, ішли до річки Грунь. Протягом 2006 –2008 років свято відбувалося ближче до села Ступки, де є великий ставок, то молодь пускала вінки саме там.

Олександр Олександрович підкреслює, що основними учасниками дійства були хлопці й дівчата віком 18–25 років, головним чином неодружені, а також молоді пари, що недавно побралися. В окремих регіонах України існувала заборона для заміжніх жінок, тому що вважалося, що до купальського вогнища підходять лише відьми. У Проценках таких обмежень не існувало, люди різного віку приходили подивитися на святкування. У зв'язку з тим, що розваги організовувалися при наявності сучасних аудіозасобів, якихось купальських обрядових пісень мешканці села не співали.

Після того, як хрест падав, його залишали тліти. Часто попелище диміло аж до 10-ї години ранку. Те, що не догоріло, залишали до наступного року, прибравши лише металеві деталі кріплення, які могли зашкодити худобі. Та випалена пляма не заростала травою впродовж усього наступного року. Залишки хреста з попереднього року допалювали в багатті наступного.

О.О. Гапон підкреслює, що таке незвичайне святкування не означало зневажливого ставлення до хреста як одного з основних атрибутів православ'я. Основну роль відігравала магія вогню, що очищує, дарує силу й те, що зараз називають адреналіновою лихоманкою. Майже десятиметрове багаття, в якому гоготить вогонь, обертання навколо себе важкої палаючої шини, стрибки через вогняний «коридор», запалювання смолоскипів давало вибухову суміш емоцій, яких молоді бракує в повсякденному житті.

У жодному селі Зіньківського району немає аналогічного святкування. Безсумнівно те, що такі обряди мають язичницьке походження, пов'язане з поклонінням хрестові як інструменту, за допомоги якого люди добували «живий» вогонь. Схожі традиції існують у багатьох цивілізаціях, тому що, з одного боку, вогонь давав тепло, їжу, відганяв диких тварин, а з іншого – руйнував житло, випалював поля і ліси. У розглянутому нами святкуванні наявні всі атрибути шанування вогню: факельна хода, стрибки через багаття, пускання палаючих коліс із гори та їх обертання навколо себе. Окрім того, багаття ніколи не гасилося, а його залишки використовувалися наступного року.

Хрест є одним із найдревніших знаків, наявним у багатьох культурах за тисячоліття до появи християнства. Язичники вважали його втіленням сили, могутності, любові до життя, знаком небесного й земного «живого вогню». Ось чому центральний атрибут купальського свята у селі Проценки – саме палаючий хрест.

Припускаємо, що дана традиція має глибоке язичницьке коріння і була спробою захистити себе та близьких від нечистої сили, зміцнити здоров'я і попросити в долі щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олійник В. На Івана, ой, на Купала [Текст]: https://dt.ua/HISTORY/na-ivana-oy-na-kupala-247644_.html
2. Міщенко К. Свято Купала вчора й сьогодні: відновлення традицій [Текст]: http://etnoua.info/novyny/svjato-kupala-vchora-j-sjohodni/
3. Свято Івана Купала 2017: історія і традиції святкування [Текст]: http://nv.ua/ukr/style/life/events_l/svjato-ivana-kupala-2017-istorija-i-traditsiji-svjatkuvannja-1439027.html
4. Свято Івана Купала: історія, традиції та де святкувати [Текст]: http://www.uamodna.com/articles/svyato-ivana-kupala-istoriya-tradyciyi-ta-de-svyatkuvaty/
5. Традиції і заборони: чому небезпечна купальська ніч [Текст]: http://dyvys.info/2017/07/06/tradytsiyi-i-zaborony-chomu-nebezpechna-kupalska-nich/

ВЕСІЛЬНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

Сичова Віта, *учениця 10 класу*
ОЗ «Калайдинцівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова» Лубенської районної ради
Керівники: Сичова В.Г., *вчитель зарубіжної літератури та російської мови,*
Гроза Л.В., *вчитель англійської мови*

Український народний одяг – яскраве й самобутнє культурне явище, котре розвивалося й удосконалювалося протягом століть. Кожна епоха накладала відбиток на традиційне вбрання, тому можна впевнено стверджувати, що особливості костюма являють собою одне з важливих джерел вивчення етнічної історії населення України.

Досліджуючи у минулі роки тему весільної обрядовості, цьогоріч ми вирішили акцентувати увагу на традиційному весільному одязі українців, адже матеріал дуже цікавий для сучасної молоді та й для нащадків.

Не один рік поспіль ми досліджуємо праці нашого видатного земляка Костянтина Максимовича Сементовського, який він жив у Калайдинцях, тут писав художні, публіцистичні, етнографічні праці, що базувалися на місцевому матеріалі. Тож і порівнювали матеріали, записаний Сементовським у середині ХХ ст., і сучасні.

Скарбниця традицій нашого краю з її самобутністю та варіативністю є неоціненною, адже вирішальну роль у розвитку весільного вбрання відігравали етнічні традиції, що забезпечували передачу від покоління до покоління досвіду, набутого народними майстрами протягом століть. Комплекси українського традиційного весільного вбрання молодих милують нас своєю життєрадісною красою, багатством елементів та кольорів, їх обрядовою значимістю, дивовижною мистецькохудожньою довершеністю.

І перше, з чим асоціюється одяг наречених – вишита сорочка, яка займала особливе місце. К.М.Сементовський у рукописі про весільний обряд зазначив, що символіка сорочки містить побажання блага на майбутнє подружнє життя, яке має бути довгим і щасливим. Вона становила основу весільного строю молодих. Це була додільна лляна сорочка з орнаментацією білими нитками по білому полотну в поєднанні з такими технічними засобами ажурного декору, як виколювання, вирізування та мережка. Костянтин Максимович писав, що матеріалом для виготовлення сорочок здавна служило конопляне та лляне полотно. У нашій місцевості здебільшого сорочки були лляні.

Художні особливості вишивки були завжди тісно пов'язані з технологію і матеріалом. У кожному історико-географічному районі, навіть в окремому селі, їй були властиві свої особливості в орнаментах, кольорових поєднаннях. У праці Сементовського згадано, що вишивка у нашій місцевості наприкінці ХІХ століття була «білим по білому».

Та з появою різнобарвних фабричних ниток на початку ХХ століття у стримані одно-двоколірні традиційні вишивки увійшла поліхромія. Усередині ХХ століття весільні сорочки буяли яскравими квітами, і чим яскравіші вони були, тим більше вважалося, що наречена з багатої сім'ї. Нині подекуди зустрічаються зразки витворів кінця ХІХ – початку ХХ століття (вишивки «білим по білому»).

За своєю структурою жіноча сорочка була довшою від чоловічої і складалася з двох частин: нижня частина (підтічка) шилася з більш грубої матерії. А цільні сорочки вважалися у жінок ошатними та святковими, тому саме такі виготовляли, перш за все, як весільні. Сементовський К.М. нічого не згадує у своїй праці про таку особливість сорочки.

У зразках середини та кінця ХХ століття ми зустрічаємо сорочки, які зшиті посередині, їхній верх білосніжний, а низ пошито із темнішої тканини. А це означає, що не всі сім'ї мали змогу приготувати своїм донькам цільну весільну сорочку.

Вишивка на весільній сорочці мала боронити людей від злої і нечистої сили. Народна пам'ять зберегла чимало оповідок про те, як візерунки весільних вишиванок захищали чоловіків від куль, допомагали їм у далеких країнах пережити розлуку, переносити труднощі.

К.М. Сементовський писав, що на рукавах сорочки проступали давньослов'янські образи великої богині Берегині, покровительки життя на землі і підвладних їй стихій. Елементи вишивки Берегині можемо зустріти і нині на вишиванках середини ХХ ст.

Поверх сорочки одягали плахту, а поверх неї – фартух («запаску»). Поверх сорочки дівчина огортала стегна двома шматками однотонної або орнаментованої вовняної тканини – запаски. Про такий вид запаски нам нічого не відомо: ні з праці Сементовського, ні від місцевих жителів. Лише говорилося, що був «під'юпник» із цупкої тканини.

У праці Сементовського є згадка про плахту (поясне вбрання з двох до середини зшитих полотен, доповнене спереду вовняним або полотняним фартухом), як святковий одяг. Із розповідей місцевих жителів ми зрозуміли, що такий вид поясного вбрання у ХХ столітті витіснила спідниця.

Зверху на сорочку одягалася корсетка – безрукавка з фабричної тканини, яка в нашій місцевості була здебільшого, зі слів опитаних жінок, темно-синього кольору, а якщо корсет був вишневого кольору, то всі бачили, що сім'я заможна.

Стан молодої оперізували весільним рушником, який обов'язково вишивали самі наречені і тільки на домотканому полотні.

Шию прикрашали намисто, дукати, корали, а голову – пишний весільний вінок та кольорові стрічки, які були підперезені рушником.

Молодий був одягнутий у білу свиту з доморобного битого сукна, оздоблену оксамитом, сині широкі штани, чоботи. Вузький комірець весільної сорочки зав'язувався червоною весільною стьожкою, а смушкова шапка була прикрашена весільним віночком та стрічкою. Поверх весільної сорочки на плечі молодому накинуто чумарку. Стан підперізує тканий шерстяний пояс поверх пістрьових широких штанів, заправлених у чоботи. У праці К.М.Сементовського про одяг нареченого нічого не сказано. Та й місцеві жителі не акцентували на ньому уваги. Більше говорилося про одяг нареченої.

Нині загальна тенденція у моді творити свій індивідуальний оригінальний образ знаходить яскраве втілення у весільному вбранні. Намагаючись уникнути шаблону, молодята звертаються до етнічних еле-

ментів: застосування старовинних обрядів і використання сучасного одягу в етнічному стилі.

Комплекси українського традиційного весільного вбрання молодих милують нас своєю життєрадісною красою, багатством елементів та кольорів, їх обрядовою значимістю, дивовижною мистецько-художньою довершеністю. Впродовж вікової історії кожна деталь одягу освячувалась колективною народною традицією. Вона мала служити одній високій меті – захистити подружжя від лихих сил, забезпечити молодим щасливе майбутнє, показати на людях їхню чесність у житті та вправність у роботі, а значить засвідчити їхню зрілість і готовність до створення власної сім'ї.

Дослідивши матеріал, ми вкотре переконалися, що прийдешні покоління повинні знати, зберігати, примножувати традиції нашого народу, щоб з гордістю можна було сказати нащадкам: «Ми – Українці!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. К., 1988; Вовк Хведір. Шлюбний ритуал та обряди на Україні // Студії з української етнографії та антропології. К., 1995.
2. Васіна З. Український літопис. Вбрання. Т.1/З.Васіна. – К. : Мистецтво, 2003. – 26 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1993. –590 с.
4. Грушевський М. Нарис історія українського народу. – К.: Либідь, 1991.
5. Золота книга українських традицій і звичаїв / Авт.-уклад. І.Скрипник. – Донецьк: ТОВ «Агентство Мультипресс», 2011. – 288 с.
6. Історія української культури / За заг. ред. І.Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – С.621-648.
7. Кибалова Л. Иллюстрированная энциклопедия моды /Л. Кибалова, О.Гербенкова, М. Ломарова ; пер. И.М.Ильинской и А.А.Лосевой. – Изд. 3-е. – Прага : Артия, 1988. – 608 с.
8. Ковальчук О.В. Українське народознавство. – К.: Освіта, 1992.
9. Культура і побут населення України: Навч.посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993.- 288 с.; іл.
10. Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 379–443.
11. Рукопис К.М. Сементовського.
12. Сапіга В.К. Українські народні свята та звичаї. – К.: Т-во «Знання України», 1993.
13. Скуратівський В.Т. Вінець. – К.: Вид-во УСГА, 1994. – 240 с.
14. Українська культура: Лекції за ред. Д.Антоновича/ Упор. С.В.Ульяновська; Вст. ст. І.М.Дзюби; Перед. сл. М.Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 404-443.
15. Українське народознавство: Навч.посібник / За ред.. С.П.Павлюка, Г.Й.Горинь, Р.Ф.Кирчіва. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
16. Шевнюк О.Л. Історія костюма: Навч. посіб. / О.Л.Шевнюк. – К. : Знання, 2008. – 375 с.
17. Інтернет-ресурси: www.traditions.org.ua, www.ukrainica.org.ua, www.ksvadbe.com.

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ СВІТЛИЦІ

Терещенко Євгенія, *учениця 10 класу,*
член НТУ «АКАДЕМІЯ» Розсошенської гімназії
Полтавської районної ради
Керівник: Моргун О.І., *учитель зарубіжної літератури*

Багатогранність і різноманітність традиційної української культури та етнографії дивує світ своєю самобутністю. Актуальність обраної теми полягає у необхідності пізнання та вивчення історії та культури рідного краю, його побуту, популяризації та відродженні національних традицій. У нашого народу є скарби, які знаходяться поряд із нами, передаються із покоління в покоління, милуючи око, чаруючи душу. І нам не байдуже, чи зберігатимуться і далі наші народні цінності, чи примножуватимуться вони.

Необхідність створення даної статті продиктована тим, що 10 вересня 2018 року у Розсошенській гімназії відкрито етнографічний музей «Українська світлиця», де знаходяться експонати, які дарують нам зустріч із минулим: старовинні вишиванки та рушники різних регіонів України, яскраві скатертини та зазори, плахти, хустинки, скрині, домоткані доріжки, глиняний посуд. Експозиція музею налічує більше 200 екземплярів. Інтер'єр української світлиці кінця XIX – початку XX століття нами детально вивчений, тож кожна річ має своє, узаконене українським фен-шуєм.

Давні українські хати... На увесь світ уславилися вони своєю ошатністю, кольоровим оздобленням стін, мистецькими обладунками. Народне житло цікаве й оригінальне і за формою, і за внутрішнім змістом. Все у ньому – поріг, долівка, підкова, сволоки, стіл, лави, божниця – крім практичного призначення, має свій духовний образ [4].

Заходимо до хати через поріг – символ початку і закінчення хати. Господарі поріг шанували, просили його «перечепити» тих, хто із недобрими намірами прийшов. Магічними властивостями наділена кінська підкова, яка приносить щастя в родину. Звертаємо увагу на сволок – брус зі стовбура дуба чи липи, на якому держиться стеля. Це – охоронець оселі, символ зв'язку з небом, міцності, довговічності оселі. На ньому – пахучі трави. Добрий сволок переносили зі старого житла в нове [1]. На сволоку записували дату зведення хати.

Дім селян – це хатня церква, а покуть – святе місце. Українці завжди мали у хатині образи і тримали їх на покуті – святому куточку на найвиднішому місці головної кімнати будинку, де молилися, просили підтримки, допомоги, зцілення. Божниця з іконами розташовувалася навпроти вхідних дверей, і той, хто заходив до хати, насамперед, вклонявся святим образам. Ікони прикрашалися найгарнішими рушниками, поруч запалювали свічку чи лампадку, полум'я яких – символ очищен-

ня дому, віри, «горіння до Бога». Образ Ісуса Христа, Богородиці, Миколая Угодника – оберіг сімейного благополуччя і символ гармонії [2].

Стіл символізує достаток родини. Тут знаходилися речі найвищої культурної цінності: Біблія, Святий хрест, Дідух, покрита рушником паляниця і букет пахучих цілющих трав. За столом, на покуті, садили весільних молодят та почесних гостей. А в будні тут сидів батько – господар хати, голова родини. Стіл об'єднував людей і сприяв добрим стосункам [4].

Збоку від столу знаходилася велика скриня, де зберігали коштовні речі: полотно, рушники, сорочки, плахти, стрічки, прикраси. Щоб речі у скрині не псувалися від довгого зберігання, в прискринок клали вузлик тютюну. Дівчина не дозволяла чужим заглядати в свою скриню, то була її таємниця.

Найсвященнішою в українській хатині вважалась піч – символ родинного вогнища. Тут спали, годували немовля, лікували хворих, у печі пекли хліб, пироги, готували страви. Саму піч тримали у чистоті, замітали чистим ритуальним віником із полину, хрестили, застилали кожухом та чистою рядниною. Пічний вогонь священний, при ньому не лаялися, на нього не плювали. На піч клали поліно та ставили горщик, аби пічний вогонь міг поїсти та попити. Печі та припічки розписувалися колоритними обереговими орнаментами. Найбільш розмальовані печі були у тих родинах, де донька на виданні. Коли приходили свати, дівка стояла біля печі і колупала її – ознака скромності, чистоти і непорочності української дівчини. Коханому дарували власноруч вишитий рушник або хустку, нелюбу ж підносила гарбуза [5].

Від печі до причілка на жердці зберігали побутові тканини й буденний одяг. Неподалік печі на стовпчиках стояв піл – дерев'яний настил. Вдень він служив для різних побутових речей та домашніх робіт, на ньому гралися діти, а вночі там спали.

Біля вікна знаходилася прядка, за допомогою якої виготовляли основу для полотна на рядна, сорочки, рушники. У музеї чотири прядки різних регіонів України. Мисник – дерев'яна полиця для зберігання посуду, підвішувався на стіну, на ньому виставляли миски та кухлі вироблені з червоної глини, яка, як вважали, замішана на крові Бога. Тому посуд з неї мав магічні властивості [3].

«Рушники, рушники, то моєї матусі роки...», – співається у відомій пісні. І це безперечно так, бо рушники – це віхи у житті кожного українця, в кольорах і узорах яких – життя людини від народження до смерті. В експозиції музею представлені рушники XIX-XX століття із різних регіонів України, вишиті хрестиком, гладдю, прикрашені мереживом.

Від наших прабабусь й бабусь нам у спадок дісталися сорочки. Вишукані, шляхетні, вишиті й мережані, одна на одну не схожі – у кожної свій взірець, своя техніка оздоблення, кольорова гама й оберегова

сила. Правду кажуть, що затишна, світла українська оселя є справжнім куточком раю на землі.

Пошуки нових скарбів для музею продовжуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології/ Х. К. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 124-170.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу /О.Воропай // Етнографічний нарис у 2-х томах. – Мюнхен. - 1958. - Том ІІ. – 339 с.
3. Косьміна О. Українське народне вбрання /О.Косьміна. - К.: Балтія-Друк. – 2006. - 62 с.
4. Кузь В., Сивачук Н. Хата як виховний простір / Володимир Кузь, Наталія Сивачук // Основи народознавства // Укл. І. Терешко, В. Гончарук. – Умань: Алмі. – 2011. – 344 с. – С. 281–294. – ISBN
5. Культура і побут населення України: Навчальний посібник / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. - К.: Либідь, 1991. – 232 с.; іл.

А СОРОЧКА ГАДЯЦЬКА БІЛА, БІЛА…

Котяш Валентина, *учениця 5 класу*
Хитцівської ЗОШ І-ІІ ступенів
Гадяцької районної ради
Керівник: Зубко Л.В., *вчитель історії*

Сорочка – один із найдавніших різновидів одягу. Українська сорочка вперше фіксується на зображеннях часів Давньої Русі. Вона довга, по кісточки, пошита з лляного або конопляного полотна. Існує два типи сорочок: додільні і «до підтички», до останніх пришивають нижню частину із грубішого полотна. Ця підтичка має важливе значення у міфологічному світогляді. Вона символізує низ, сили, пов'язані із землею.

Сорочка – не тільки традиційний одяг, а і своєрідне віддзеркалення всесвіту в мініатюрі. Вона теж складається із трьох частин: верхньої (комір), середньої (рукава, пазушки), та нижньої (подолки). Відповідно до цього поділу на сорочці розміщують орнаменти – обереги.

У давнину розміщення узорів мало певне символічне значення. Вишитий узор виконувався у строго обумовлених місцях на сорочці. Оздоблення рукавів було відгомоном вшанування робочих рук. Орнаменти, які розміщувалися на грудях, шиї та рукавах, оберігали від злих сил. Пізніше орнамент перетворився у декоративний елемент. Вишивки на сорочці будувалися на чергуванні вертикальних та горизонтальних ліній, що утворювали велику ритмічну різноманітність.

Символіка українських вишивок сорочки надзвичайно багата. Восьмикутна зоря на пазушках чи рукавах – колишній знак Великої Богині. Птахи – охоронці – посередники між білим світом і потойбіччям. Виноградна лоза оберігає рід, сприяє щасливому шлюбові. Дубове листя на чоловічих сорочках береже і подвоює силу. Буй-

не гілля з квітами на рукавах прикликає дощ. Хвилясті візерунки на подолках – символізують воду.

Сорочка – символічний замінник людини. Часто сорочку вдягали зворотнім боком, від зурочення. Продати свою сорочку за повір'ям означає продати своє щастя. Зазвичай, коли людина вперше вдягала нову сорочку, то треба було кругом неї тричі «ножик пропустити». Новонародженого закутували в батькову сорочку, щоб батько його любив. До хрещення не вдягали дитині сорочки, а тільки сповивали пелюшками.

За народним повір'ям дочка ніколи не вдягала маминої сорочки, щоб не повторилося в її долі мамине лихо. З своїх сорочок дівчата ніколи не давали зачинати узору, «щоб не пішла з тим узором доля». Сорочка ніби оберігала людину і захищала її від зла. Її не позичали, не брали з чужого плеча, не продавали.

Міфічні істоти, скажімо русалки, не мали сорочок і дуже з цього приводу жалкували. Іноді вони просили у дівчат «сорочечки» чи бодай полотна для неї. Про це йдеться у русальних піснях та в легендах. У веснянках також зустрічається мотив де Весняночка-панночка пряде собі на сорочку:

Весняночко – панночко,
Де ти зимувала?
У садочку на дубочку
Пряла на сорочку!

Перед весіллям родичі молодої – свашки, несли у дарунок молодому від неї сорочку. А ту сорочку дівчина могла шити ще задовго до весілля. Ми запитали у Галини Остапівни Лиходід, яка народилася в 1925 році, чому дівчата вишивали такі сорочки заздалегідь. «Як сорочка готова, то Бог милого швидко й пришле» – відповідала вона.

Весільна сорочка була особливою, «в якій вінчатися, в такій і кінчатися» – говорить народна мудрість. З дня весілля більше сорочка не одягалася, а зберігалася аж до смерті.

Сорочка, яку дарувала дівчина майбутній свекрусі на весілля, перед вишиванням відбілювалася у солоній воді, «щоб сльози за нею не текли».

Весільна сорочка – це цілий всесвіт. У колядці, поширеній у Гадяцькому районі, говориться таке : «На бережечку стояв золотий корабелець, там сиділа красная панна, шила й вишивала братові кошулю *(«сорочку», давньоукраїнське*) до весілля. На комірі – зоря й місяць, на пазушках – райські пташки. На рукавах – сивці-голубці, на подолках – тури й олені».

Мариненко Олександра Тимофіївна, 1919 року народження, заспівала нам пісню про сорочку:

Як ти брате, будеш женитися,
Місяць і зорі будуть співати.
Райські пташки будуть щебетати,

Сивці – голубці будуть гукати,
Тури й олені будуть скакати.
А вже ж ти, брате, оженився
Місяць і зорі за хмару зайшли.
Райські пташки в рай полинули.
Сивці – голубці – на нові сінці.
Тури й олені в ліс подибали.

У досліджуваному регіоні найчастіше вишиваються горішні частини рукавів, вузенькою смужкою оздоблюються рукава біля зап'ястків, комір, якщо він є. Часом вишивають пазуху і завжди вишивають долішній край сорочки – «поділок». Характерною особливістю жіночих сорочок Гадяччини є те, що вони не мають коміра, а лише вузеньку облямівку по краю зібраного на нитку полотна навколо вирізу для шиї. Пазуха сорочки ніколи не вишивається, а на Правобережжі України пазуха сорочки завжди вишита.

На Гадяччині, як і в усій Центральній Україні, були поширені чоловічі сорочки «українки», з відкладним коміром і широкими рукавами, що призбирувалися. Вони були модними до 60-х рр. XX ст.

Комірець української сорочки низький, переважно стоячий, так званий «чумарочний». Комір чоловічої сорочки, звичайно, вишитий сірими і чорними або синіми і червоними нитками. Манишка і краї рукавів теж вишиті, але вже іншим візерунком, ніж комірець. Найчастіше для вишивки манишок чоловічої сорочки використовували червону та синю заполоч.

Найбільше увага приділялася вишивці вуставки, рукавів, манишки, рідше подолів, пазухи, манжетів.

На жаль, жителі сіл Гадяцького району забули значення символів, які вишивають, говорячи, що роблять це лише: «для того щоб було красиво».

Для щоденного вжитку сорочки були скромними й простими, святкові вишивалися більш ретельно. Характер вишивки, колірне вирішення сорочок визначалися і віковими чинниками. У старих жінок вишивка була менш яскравою: чорного,жовтого,коричневого кольорів.

Особлива увага приділялася дівочим та весільним сорочкам. Їх могло бути у посагу більше сотні. Саме працелюбність нареченої визначалася кількістю та досконалістю вишитих нею сорочок. Дівочі сорочки вишивалися тільки білим шовчиком, а до жіночих додавали ще й рожевий та жовтий. Вузенькі віночки на буденних сорочках вишивали різними кольорами.

З XX ст. улюбленим узором вишивок сорочок, стають квіткові узори червоного та чорного кольорів. У двоколірних композиціях, наприклад, сорочка із села Хитці привертає увагу принципом поєднання цих контрастних кольорів. Один з них завжди основний (найчастіше червоний) і за значенням, і за кількістю його в композиції, другий (чорний) переважно виконує додаткову роль.

Першу дитячу сорочку вишивали коло пазушки синім шовком: кілька вишитих хрестиків символізували чисте щасливе життя, присвячене Богу. Перші сорочки називалися льолями. На них внизу вишивали білими нитками ялички, щоб добре росло дитя, щоб мало силу. Ці сорочки носили діти до дев'ятирічного віку. Вони не мали комірців. Дітям від 9 до 13 років шили сорочечки з невисоким комірцем – стоячком, який обов'язково мав вишивку.

У наш час вишивка продовжує жити. Але з масового промислу, коли нею займалися всі жінки у селі, вона стала роботою поодиноких майстринь. Зараз у виготовленні вишитих виробів існують два напрямки. Перший – творчість майстрів і художників, що спираються на традиційну спадщину минулого. Другий напрямок – діяльність жінок, які вишивають для власних потреб, за своїми малюнками і за власним смаком. Сучасна вишивка зберігає духовний зв'язок з минулим і доводить, що народне мистецтво, як і українська народна пісня, – це велике надбання нашої культури.

За своєю художньою суттю вишивка близька до інших видів народного мистецтва, наприклад, ткацтва, килимарства. Завдяки подібності тканин, їх оздоблення вони доповнювали і збагачували одне одного. Наприклад вишивальниці Гадяччини, наслідуючі ткані «королевецькі рушники», переосмислювали їх мотиви, фактично створили свій напрямок у вишивці.

Гадяцька земля славиться вишуканими за конфігурацією геометричними та стилізованими рослинними мотивами. Надзвичайно гарні однотонні сорочки, вишиті відбіленими нитками. Їх рукава ніби памороззю вкриті мереживом дрібних візерунків – ромбиків, прямокутників, укладених у прямі, ламані, зигзагоподібні й меандричні динамічні лінії та смуги. На плечовій частині узори здебільшого укладені у стрічки. Типовими техніками вважаються: «вирізування», «виколювання», «верхоплут», «настилування», «мережка», «стебнівка», «гладь», «солов'їні вічка», «довбанка», «зерновий вивід» та інші.

На території району поширеними були також сорочки вишиті, охристо-золотистими, голубими, темно-синіми та зеленкуватими нитками. Оздоблені вишивкою сорочки і, насамперед рушники дбайливо зберігалися і передавалися із покоління в покоління.

З 30- 50 –х років ХХ ст. у вишивці переважають гладь, хрестик. У квіткові мотиви вишивальниці вводять зображення волошок, маків, троянди, ромашок, тому часто саме ці квіти утворюють букет. Саме з цього часу розпочинається втрачання стилістичних особливостей традиційної української вишивки.

Значимість нашої роботи ми вбачаємо у популяризації народних промислів, зокрема гадяцької вишивки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Захарук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: видавництво «Світ»,1992. – с.272.

2. Гасюк О.О., Степан М.Г. Художнє вишивання. Альбом. – К.: Вища школа,1989. –с.287.
3. Кара Васильєва Тетяна. Вишивка / Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – с.223-253.
4. Кара Васильєва Тетяна. Українська сорочка. Альбом. – К.: Томіріс,1994. – с.32.
5. Матеріали історико-краєзнавчого музею «Перевесло» Хитцівскої ЗОШ І-ІІ ст. Гадяцького району.
6. Корнієнко Г.О. Приватний архів., 2018.

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА ВІТАЛІЯ ДМИТРОВИЧА КИРЕЙКА

Стокоз Анна, *учениця 10 класу*
Кобеляцького навчально-виховного комплексу №1
Керівник: Ярмоленко О.О.,
педагог-організатор, керівник гуртка
Кобеляцької райСЮТур

У теперішній час докорінних змін у всіх сферах життя, час духовних і мистецьких пошуків, коли особливо гостро постає питання відродження і примноження людських цінностей, традицій і надбань, особливо актуальною стає необхідність дослідження творчості наших корифеїв музичної культури, донесення до широких мас їх неповторних творів і турбота про те, що залишиться нашим нащадкам і прийдешнім поколінням, бо надмірна неуважність і здатність людей до нищення слідів свого розвитку загрожує втратою або руйнацією національної культурної та творчої спадщини.

Для музикантів не тільки важливо виявити найцінніші зразки світової музичної спадщини, а й відродити та відкрити невиправдано забуті і невідомі національні шедеври, що, можливо, будуть особливо цінними для майбутніх поколінь, піднімаючи їх національну гордість і свідомість.

Саме такою постаттю в історії української музичної культури ХХ століття є Віталій Дмитрович Кирейко – видатний композитор, художник своєї епохи, який плідно працював, втілюючи в своїй творчості актуальне сьогодення – проблемне й суперечливе – та опосередковані історичні образи минулого нашого народу. Твори його увійшли в скарбницю української музичної класики, стали народним надбанням. Композитор прожив складне, але цікаве творче життя, а його твори яскраво віддзеркалювали усе пережити [7, 5].

Ім'я Віталія Дмитровича Кирейка – народного артиста України, Лауреата премій імені В.М.Лисенка, Л.М.Ревуцького та І.С.Нечуя-Левицького, – добре відоме не лише в Україні, й далеко за її межами. Це – надзвичайна постать в історії української музичної культури.

Послідовник і втілювач ідеалів свого вчителя Л.М. Ревуцького, Віталій Кирейко знайшов свій шлях у мистецтві, поєднавши в творчості романтичний ліризм, класичну витонченість форми, тяжіння до

народно-фольклорних джерел з власною мелодійною, специфічною музичною мовою, вишуканим професіоналізмом та оптимістичним світосприйняттям з чистими душевними устремліннями [1].

Віталій Кирейко залишався завжди вірним своїм високим ідеалам і принципам духовної чистоти, порядності й правдивості, опорі на національні традиції й фольклорні витоки.

В.Д. Кирейко протестує проти несправедливості в усіх сферах життя, виступає за свободу й незалежність українського народу, за відродження його духовності та примноження культурних традицій. Композитор оспівує красу людського життя, виступаючи справжнім громадянином у своєму мистецтві, подаючи своєю творчістю, самовідданістю і цілеспрямованістю приклад іншим.

Музику В.Д. Кирейка сміливо можна назвати справжньою, адже спілкування з нею приносить естетичну насолоду, спонукає слухача до очищення душі, допомагає забути про всі складності життя.

Віталій Дмитрович не звертав уваги на критиків, продовжував працювати, писати нові твори, сподіваючись на їх подальше життя й визнання. Він був справжнім носієм глибоких національних та класично-романтичних традицій.

А творча спадщина В. Кирейка займає гідне місце в нашій музичній культурі. Головна ознака, що відрізняє його композиторський стиль – це яскраво національні риси змісту музики.

Спробуємо привідкрити завісу життя та творчості цієї талановитої, незалежної у своїх поглядах, широко ерудованої, національно свідомої, чесної, принципової та водночас скромної людини, яка наполегливо відстоювала інтереси свого народу, тяжко переживаючи та вболіваючи за всі його негаразди, труднощі й плекаючи надії на його щасливе майбуття [7, 11].

Лише два місяці не дожив композитор до 90-річного ювілею. Серце геніального митця зупинилося 19 жовтня 2016 року. Незгасимим болем для усієї української музичної культури стала втрата цієї талановитої людини.

Мистецька спадщина Віталія Кирейка налічує 299 опусів. Вона охоплює практично усі музичні жанри (крім оперети). Це: п'ять опер – драма-феєрія «Лісова пісня», романтична драма «У неділю рано зілля копала», гротесково-сатирична феєрія «Марко в пеклі», камерна комічна опера «Вернісаж на ярмарку», опера-драма «Бояриня»; чотири балети – «Тіні забутих предків», «Відьма», «Оргія», «Сонячний камінь», десять симфоній, симфочні поеми, увертюри, фантазії, сюїти; шість струнних квартетів, два фортепіанних тріо, фортепіанний квартет, фортепіанний квінтет, концерти для скрипки, віолончелі; перший в Україні подвійний Концерт для скрипки й віолончелі з оркестром, а також Симфонічні варіації, Поема й Фантазія для фортепіано з оркестром, тринадцять фортепіанних сонат, цикли варіацій і п'єси, численні композиції для скрипки, віолончелі, альта, усіх оркестрових і народних

інструментів. Віталій Кирейко є автором двох кантат, ораторії і понад сотні романсів, хорових творів.

Першим творчим злетом митця стала опера «Лісова пісня» за драмою-феєрією Лесі Українки, написана 1957 року на власне лібрето. Після її яскравих успішних постановок у Львові й Києві композиторові пророкували світову славу. Проте незабаром «Лісову пісню» було вилучено з репертуару театрів без жодних пояснень [6, 2].

Наступна опера-драма Віталія Кирейка «У неділю рано зілля копала» за повістю Ольги Кобилянської на лібрето Миколи Зоценка (1965 р.) ставилася на сцені Львівської опери, але йшла недовго. У 2014-му відновлена прем'єра твору відбулася на сцені оперної студії НМАУ імені Петра Чайковського, але поки що до репертуару не потрапила [3, 23].

За сатиричну оперу-феєрією «Марко в пеклі» за драмою Івана Кочерги на власне лібрето, написану 1966 року, композиторові дорікали, що він в образах чортів змалював партійну еліту. Півстоліття чекав митець утілення твору на сцені, але марно. Перша в Україні комічна опера «Вернісаж на ярмарку» (1985 р.) за повістю Григорія Квітки – Основ'яненка «Салдацький патрет» (лібрето Едуарда та Надії Яворських) з успіхом була поставлена народним артистом України Дмитром Гнатюком на сцені оперної студії НМАУ імені Петра Чайковського, проте йшла недовго.

Остання історична опера-драма Віталія Кирейка «Бояриня», створена 2003 року за однойменною драматичною поемою Лесі Українки на лібрето Василя Туркевича, стала ще одним шедевром композитора, в якому разом із подіями історичного минулого України 17 століття втілено улюблену тематику геніальної поетеси – проблему жіноцтва [4, 3].

Невичерпний талант театрального композитора виявився і в балетах Віталія Кирейка, найкращим із яких став «Тіні забутих предків» за повістю Михайла Коцюбинського (1959), поставлений у 1961 році на сцені Національної опери України.

Масштабність обдарування Віталія Кирейка проявилася і в симфонічний творчості, що вирізняється розмаїттям музичної образності, концепційністю драматургії, майстерним володінням формами й прийомами розвитку тематичного матеріалу, а також яскравим оркеструванням [5, 3].

Різножанровій камерно-інструментальній спадщині композитора притаманні внутрішня експресія, емоційна наснаженість, уміння розкрити думки й переживання людини, стрункість композиції. Більшу частину цих творів, на жаль, не було опубліковано, через що вони залишилися для багатьох невідомими [2].

Життєвий шлях В. Кирейка не був легким: митцеві прийшлося пережити голодомори, світову війну та труднощі соціально-історичних змін. Проте він залишався гуманістом, вільно мислячим українським патріотом, який повсякчас уболівав за збереження рідної мови, традицій та духовної культури нації.

Місто, де пройшло дитинство і юність Віталія Дмитровича, не забуло його. Портрет В.Д. Кирейка розміщений на одному з лайк-бордів по вулиці Шевченка, а також одна з вулиць нашого міста носить його ім'я.

В останні роки спостерігалося підвищення зацікавленості музикою Віталія Кирейка, що доводить її значну художню цінність. З відродженням романтичних тенденцій чистота й краса музики В. Кирейка знову стала актуальною.

Наступні покоління музикантів із повагою вивчатимуть спадщину митця, розвиватимуть цінні здобутки, закладені у його працях, а також виконуватимуть його твори, бо вони заслуговують на це.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газета «Культура і життя» «Сучасний – значить найкращий» Віталій Кирейко 1969 рік.
2. Журнал «Література Україна» «Вічні ноти Корифея» Валентина Антонюк 2007 рік.
3. Журнал «Слово просвіти» «Пам'яті видатного композитора» Едуард Овчаренко 29-31 грудня 2016 рік.
4. Районна газета «Колос» «Акорди його життя» Тетяна Чешко №119 28 грудня 2016 рік с. 3.
5. Районна газета «Колос» «Співець рідної землі» О. Кулик 18 грудня 1986 рік с. 3.
6. Українська музична газета «Світлій пам'яті Віталія Кирейка» Ірина Шестеренко №4 (102) жовтень-грудень 2016 рік с. 2.
7. Шестеренко І.В. Творчість Віталія Кирейка в курсі історії української музики: Навчально-методичний посібник. – К.: Купріянова О.О., 2008 – 428 с.

КОЖЕН ХУДОЖНИК ШУКАЄ СВІЙ ШЛЯХ У МИСТЕЦТВІ

Яхно Ксенія, *учениця 7 класу*
Пологівського НВК Малоперещепинської сільської ради
Керівник: Бейдик Н.О.,
учитель образотворчого мистецтва

Уславлені майстри українського образотворчого мистецтва… Вони відіграють значну роль у становленні вітчизняного живопису. В долі і творчості кожного з них сфокусовані особливості культурного життя певної епохи. Кращі ментальні риси українців, їх прагнення до прекрасного знайшли своє відображення в мистецтві великих художників. Я ж хочу познайомити вас з митцями мого рідного краю, неповторними, творчими.

Справжніми майстрами чарівного пензля називаємо наших земляків – Джежелого Миколу Петровича та Бровка Василя Андрійовича**.** Зором художника і душею хлібороба сприймали вони красу рідного краю, щоб потім торкнутися до неї пензлем і перенести на полотно. У пізнанні дарунків матінки землі розквітала їх душа.

Ви лишень уявіть собі: застелила все навколо зима чарівниця теплою білою ковдрою. Спить спокійно матінка-земля, а над нею в чарівному танку кружляють легенькі сніжинки. Сипляться на луги і поля, сади і ліси. Дмухне вітерець-пустунець – і враз замете стежки-доріжки. Морозець теж не марнує часу – малює на шибках дивні візерунки. Одним словом – зима.

А серед всього цього білого-білого, як маківка в цвіту, стоїть у центрі села Лисівка дивна хатина. Виграє різними кольорами, як веселка після теплого літнього дощу. Підходимо ближче. І перше, що кидається в очі – дивний рибалка, який затамував подих і чекає на свій улов. Його постать на весь людський зріст видніється на причілку хати. Здається, що чоловік ось-ось зійде з картини і заговорить до нас. А потім і сам розповість про чарівну річку, про густий ліс, про сріблясту рибку, про голубе небо, про все, що його оточує. Заходимо на подвір'я. І наше око милує ще одне творіння господаря – це чарівний краєвид, що розмістився під самими вікнами спереду хати. Тут є верби і тополі, криниця з журавлем, доріжка, що веде вдалину, хати у вишневому цвіті. І згадуються Шевченкові рядки: «Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть…»

Це все – мелодія душі Василя Андрійовича Бровка. Сам він місцевий. Тут, у Лисівці, він народився 3 квітня 1924 року, тут пройшла його юність, тут зі старістю стрівся. Його мати, Тетяна Степанівна, працювала в ланці. Батько, Андрій Макарович, був бухгалтером. Закінчивши 4 класи Лисівської школи, навчався Василь Андрійович далі в Кустолово-Суходілці (як тоді говорили, Перше Кустолово, а в народі називали Гриневщина). 7 класів – і всі його університети. Правда, перед війною по направленню з району, подався він на Донбас, в Амросівку. Там мусив був навчатися в місцевому ФЗУ. І вийшов би з нього майстер цементного виробництва, та доля розпорядилась по-іншому. На перечепі стала війна. Не до навчання було в той час. Повертається Василь Андрійович додому. А 1943-го одягає солдатську шинель. І так аж до 1945-го. Служив у піхоті, у льотних військах. Брав участь в боях Корсунь-Шевченківської і Ясо-Кишинівської операції, в боях за Прагу, Берлін. Нагороджений медалями "За визволення Варшави", "За взяття Берліна".

Віддзвеніли травневі салюти 1945-го. Повернувся Василь Андрійович в рідне село. Працював в місцевому колгоспі аж до виходу на заслужений відпочинок. Був він і бригадиром по будівництву, і завідуючим фермою, і обліковцем тракторної бригади. Робота завжди знаходилась для роботящих рук. Але були і хвилини відпочинку. І тоді брав він до рук пензля. Важлива риса яка відокремлює художника від інших – він суто практичний художник, бо вважав що кожен створений твір потрібен слугувати людям. Скільки їх, тих картин, що

народилося на світ з-під його пензля, прикрашають кімнати односельців, на почесному місці в міських квартирах його синів та доньки, на стінах його будинку.

“Малювати почав з сьомого класу, – згадував Василь Андрійович. – Напевно, від діда по материній лінії, передалось щось. Дід майстрував по дереву. Ще й досі з дореволюційних часів збереглись вирізьблені його руками качалка і рубель”.

А сам Василь Андрійович любив малювати пейзажі. Манила його краса природи, її барви. Талановитий митець вміло поєднує теплу палітру з холодною. Добре витримана перспектива та глибина роботи передає настрій і, навіть, погоду, що зображена. Яскраві та насичені кольори роблять картину живою. Художник вдало поєднує реалістичні сюжети з фантастичним оточенням, у якому існують його герої, з динамікою алегоричних образів в яких вирує життя. А ще дуже йому подобалися творіння великого Айвазовського. Тому не одну репродукцію картин знаменитого художника створив він сам.

Картини В.А. Бровка несуть позитивну енергію, надихають на роздуми, захоплюють своїми кольорами й демонструють наповнену сонцем і любов’ю красу рідного краю.

Доля людська… Скільки всього несе вона людині: радість і горе, злети і падіння… І не обминеш її, і не обійдеш… Що судилося, те і має статися…

Микола Петрович Джежелий народився 20 жовтня 1929 року. Його батько Петро Васильович походив з древнього козацького роду, був нащадком славних захисників землі української та майстровим чоловіком (як і його брати, весь його рід). Столярував. Його руки вміли зробити красу. Все це волею долі передається і синам. Микола Петрович почав малювати ще будучи зовсім малим, ще, як кажуть, тоді, коли під стіл пішки ходив. Та і малював там, де прийдеться. На стінах, на долівці… Коли прийшла пора, пішов до школи в Пологах, потім закінчив 7 класів в Малій Перещепині.

А тут – війна… Тяжко на серці… Важко в душі… Страшно чути вибухи бомб і снарядів. Лише коли можна було прихилитись до батькового плеча (на фронт його не взяли, роки були не ті), ставало легше.

Відсунулась лінія фронту далі на захід, почало в селі життя відновлюватись. Працював тоді Микола Петрович з хлопцями-однолітками нарівні з дорослими (возив зерно, волочив, робив все, що наказував бригадир).

А потім був Полтавський м’ясо-молочний технікум, де Микола Петрович здобув пофесію механіка. Цікавість до техніки повела його далі. Самотужки, заочно він закінчує сільськогосподарський інститут по спеціальності інженер-механік. Була цікава робота, що захоплювала цілком і повністю. Коли ж з’являлась вільна хвилина, він малював.

Скільки себе пам'ятає Микола Петрович, завжди тягнувся він до краси, до природи. Вона милувала око, збагачувала уяву, наче розповідала чарівну і прекрасну Казку, відкриваючи все нові й нові сторінки незнаного, але такого зманливого і привабливого життя. Так тривало довго, але з кожним роком збагачувався його внутрішній світ, він поступово навчився розуміти навколишню красу і цінувати її по-справжньому. Напевно, так і народжується художник, вбираючи в себе те, що створила природа. А вона щедро дарує свою красу допитливій і добрій до неї людині. Тож і малював він усе, що його оточувало: річку, поле, ліс… Скільки чудових полотен він присвятив красуні Ворсклі! А ліс… На його картинах він чарівний у різні пори року..

Микола Петрович дуже любив свого батька. 1952-ий був для нього найважчим. Звістка про смерть батька була як постріл в серце. Не міг змиритися він, що батька вже нема в живих. Не пройде і кількох тижнів, як Микола Петрович створить дивне полотно – на весь зріст стоятиме батько, з глибокими, розумними очима і лагідною, але водночас і суворою посмішкою. Немов живий серед живих. Такий, яким був, яким знали його рідні, односельчани. А потім, через десятки років, буде "Батькова яблуня", бо ж батько для Миколи Петровича завжди поряд.

А ось безногий солдат сидить на трухлій колоді біля згорівшої хати, а поряд вишневий паросток, що набирає сили, вперше випустивши квіт. Це "Весна 45-го року"…

Де б не приходилось жити Миколі Петровичу, куди б не закидала його доля, а в думках він завжди був вдома, в батьківській хаті. Вийшовши на пенсію, – повертається в рідне село. Живе разом з матір'ю і малює, малює, малює… Натюрморти, пейзажі, портрети, в яких поєднувалися життєвий досвід, внутрішня гармонія, спокій із різнобарв'ям кольорів.

Микола Петрович, як говорив він сам, своїм картинам досить прискіпливо підбирав назви, як батько своїм дітям. І всі вони насичені живим духом, всі вони змушують думати, радіти, хвилюватись. І в кожного з них своя історія, своє життя, своя доля.

Хтось творить красу словом, хтось – звуком, а хтось – кольорами. Радість, яку дають нам картини – це радість участі разом з художником в тому процесі пізнання світу, який ми називаємо мистецтвом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відомі українські художники – [Електронний ресурс] – режим доступу: https://dovidka.biz.ua/vidomi-ukrayinski-hudozhniki/
2. Категорія: Українські художники – [Електронний ресурс] – режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/
3. Українські художники – Бібліотека українського мистецтва – [Електронний ресурс] – режим доступу: uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ НА ПОЛТАВЩИНІ. ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ЦИКЛ: СВАТАННЯ

Городянко Валерія, *учениця 8 класу, член шкільного наукового товариства «Я – У всеСВІТІ» Комунального закладу «Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області»*
Керівник: Сорочан В. С., *учитель зарубіжної літератури*

Обряд створення нової сім'ї від давніх часів до сьогодення цікавий для дослідження не лише науковцям, а й пересічним громадянам, адже це справжня народна драма, що включає ігрові дії, танці, співи, музику. Давні й сучасні описи обряду весілля у різних місцевостях України відкривають ще й досі нові або маловідомі раніше елементи, явища традиційно-побутової культури українців.

Обряди, пов'язані з досягненням згоди двох родин на шлюб молодих – запити, сватання, заручини, оглядини – належать до передвесільного циклу.

У народі шлюб молодих набрав юридичної сили після цілого ряду весільних звичаїв та обрядів. Дотримання та вдале виконання всіх етапів обряду, що закінчувався похвалою батькам нареченої, віщувало щасливе життя молодому подружжю.

Форми церемонії сватання і пов'язані з ними звичаї в різних місцевостях України у даний час мали багато спільних елементів. Спершу відбувалося попереднє розвідування сватачів про наміри батьків нареченої. Церемонія висловлення згоди батьків дівчини на засилання сватів мала певну назву. На Чернігівщині, Кіровоградщині – це допити, на Харківщині, Сумщині, Полтавщині – розвідки, запити, вивідки, на Івано-Франківщині – визнавки.

Описи весілля кінця XIX століття свідчать про локальність побутування «розвіди». Цей звичай притаманний і весільному обряду росіян та білорусів. У кінці XIX – на початку XX століття звичай попереднього розвідування про згоду на сватання втрачає обрядову функцію і перетворюється на форму ввічливого попередження про прихід сватів.

На Полтавщині свати приходили, як правило, без попередження, інколи без попередньої домовленості молодих, часом до дівчини одночасно йшли свати від двох претендентів. Звичайно, таке сватання часто закінчувалось відмовою старостам. Звідси широке побутування в згаданих регіонах звичаю піднесення гарбуза нареченому. Уже на початку XX століття звичай попереднього розвідування, як і звичай піднесення гарбуза, макогона, поступово зникає.

У досліджуваний період стійко зберігалася традиція офіційного сватання хлопця до дівчини. В останній чверті XVIII – першій половині XIX століттях участь хлопця у сватанні здебільшого не передбача-

лася. Наприкінці XIX століття простежується тенденція до посилення ролі самих молодих у виборі подружжя, то ж участь хлопця у сватанні стає обов'язковою.

Сватання – перша зустріч для досягнення згоди на шлюб – мало в різних районах України локальні назви: сватання (Київщина, Дніпропетровщина, Полтавщина, Чернігівщина), сватанки (Закарпаття), могорич, змовини (Сумщина, Полтавщина), рушники (Харківщина).

В Україні посередників при сватанні називали старостами. Однак в окремих районах зустрічаються інші назви: сват (Харківщина, Полтавщина, Чернігівщина), сватач (Закарпаття), посланець (Київщина), говорун (Рівненщина).

Сватати дівчину вирушали пізно ввечері. При здійсненні обряду мав значення вибір дня тижня. На Полтавщині нещасливими для сватання вважалися п'ятниця та понеділок, а на Львівщині понеділок визначався найкращим днем для починання весілля. У деяких селах Чернігівщини сватати йшли в той день, коли парубок народився. На Житомирщині та в ряді інших областей Правобережжя вдалим днем для сватання була субота, на Івано-Франківщині та Закарпатті – неділя, четвер і вівторок. До того ж, на відміну від інших областей України, де сватати ходили пізно ввечері, на Закарпатті свати вирушали вдосвіта, щоб ніхто не перейшов дорогу з порожнім відром.

У призначений день старости, зайшовши до хати з палицями та хлібом у руках і привітавшись, починали традиційну промову. З описів українського весілля різних часів відомо, що вступна промова старостів при сватанні була стабільним елементом обряду.

Словесні формули сватання дівчини побудовані на алегоріях і мають певні відмінності в різних регіонах України. У промові старости допускалася імпровізація, проте в основному вона проходила в стабільному традиційному руслі.

На Полтавщині найчастіше зустрічається формула «Трапилась нам куниця – красна дівиця». Класичний центрально-український варіант такої промови сватів наводять у своїх творах «Назар Стодоля» Тарас Шевченко, Г. Квітка-Основ'яненко «Сватання на Гончарівці», «Маруся». Такий же близький або навіть ідентичний за змістом текст промови зафіксований Павлом Чубинським у другій половині XIX століття:

– Ми люди німецькі, – ідемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: «Що нам дивиться на погоду, ходім лишень шукати звіриного сліду». От і пішли. Ходили, ходили – нічого не знайшли; аж гульк: назустріч їде наш «князь», підніма угору плечі і говорить нам такі речі: «Ей ви, хлопці, добрі охотники! Будьте ласкаві, покажіть дружбу мені. Трапилась мені куниця, красная дівиця, не їм, не п'ю і не сплю от того часу, та все думаю, як її достати? Поможіть її мені піймати». Вірно, що звір наш та пішов у двір ваш, а з двору у хату та й сів у кімнату. Тут і мусимо його піймати. Тут застряла наша куниця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець: од-

дайте нашому князю куницю – вашу красну дівицю. Кажіть же діло, чи віддасте, чи нехай ще підросте?

Дівчина виходить і починає колупати піч.

– Бачите, люди добрі, чого ви натворили: мене старого з дочкою пристидили. Так ось же що зробимо: хліб і сіль приймемо, доброго слова не цураймося, а за те, що ви нас не лякали, що ми передержуємо куницю, або красну дівицю, вас пов'яжемо…».

Атрибутами сватання, а також символічними знаками згоди, в різних регіонах були піднесення хустки, пов'язування рушника, обмін хлібом, розламування хліба, піднесення води сватачеві, частування сватів; знаками відмови – піднесення гарбуза, повернення хліба.

Знаком згоди та її закріплення було перев'язування сватів рушниками чи піднесення їм на хлібині хусток. На Полтавщині дівчина на хлібині підносила старостам рушники, а нареченого перев'язувала хусткою.

Незабаром після першої дії сватання відбувалися ще дві зустрічі шлюбних сторін, що називалися оглядини, заручини. Весь передвесільний цикл обрядовості по досягненню згоди на шлюб відбувався протягом двох – трьох тижнів, інколи місяця. На початку XX століття на Полтавщині обрядодія оглядин або зовсім випадала з передвесільного циклу, або була в один день із сватанням як форма гостини в молодого без огляду його господарства. Після оглядин відбувався заключний етап сватання, куди нерідко наймали музики, запрошували родичів та сусідів, відбувався обмін подарунками між двома родинами.

Заручини – обрядодія, якою закріплювалося досягнення остаточної згоди на шлюб, і вона була на всій території України єдиною за своєю суттю. Назва походить від найменування обряду, коли відбувалося з'єднання рук, що, за народним звичаєм, набирало юридичної сили.

В обрядовому фольклорі всіх східнослов'янських народів наречених величають князем і княгинею. Цікаво, що термін «князь» і «княгиня» в українському весіллі локалізуються повніше на певній території (Центральне Подніпров'я, Полісся, Карпати), на Полтавщині побутують більш широковживані назви «молодий» і «молода», якими починали величати парубка й дівчину з часу заручин.

Уже на перший етап весілля – сватання – для укладання згоди на шлюб обиралися в кількості однієї – двох осіб посередники – старости, свати. Один із них обов'язково був старшим. Протягом усього весілля він виконував одну з головних ролей – ведучого обряду. Весільний староста здійснював і ряд магічних дій по відношенню до молодої пари (обводив їх навколо столу, виносив і вносив з комори до хати коровай). Чимала роль відводилася йому у виголошенні традиційних промов – формул при сватанні, при благословенні обрядових дій, виряджанні почету молодого за нареченою, «торгуванні» місця біля молодої, вручення дарів від молодого, розподілу короваю і ряду інших дій.

У парі зі старостою виступає його жінка – старостіна (сваха, свашка), яка бере участь у церемонії обміну подарунками, засвічуванні весільних свічок та в обрядах покриванні молодої.

Усі весільні гості мали спільну назву – свати свадьбові. Гостей, які вирушали з нареченим за молодою, звали на Лівобережжі України – поїзд, на Східному Поділлі – свати, на Поліссі та в західних районах України – почет, причет, дружина.

До передшлюбних дійств належали обряди запросин на весілля, приготування весільних символів та атрибутів (обрядовий хліб, весільне деревце), батьківське благословення на шлюб під час посаду, молодіжний прощальний вечір. Усе це відбувалося під супровід весільних обрядових пісень, із залученням ряду магічних дій для забезпечення молодим щастя і благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дей О.І. Кілька фольклорних свідчень просватання дівчини до парубка // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 4.- С. 81-83.
2. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Вибрані твори. – К.: Молодь, 1983. – С. 95-100; С. 312-314.
3. Курочкін О. До історії сватання на Україні // Народна творчість та етнографія. – 1971.- №4.- С. 76-81.
4. Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888-1895г. – Харьков, 1897. –С. 121-125.
5. Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині П. Чубинського у 2-х кн. – К.: «Мистецтво», 1995. – 356 с.
6. Наливайко І. Весілля тому місця було мало: [Весілля на Полтавщині 1861 року] // Край. – 1992. – 24 квітня. – С. 6.
7. Сімейні звичаї та обряди // Село Полтавське. – 1996. – 14 вересня. – С.7.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ НА ПОЛТАВЩИНІ. ПІСЛЯВЕСІЛЬНИЙ ЦИКЛ

Гузік Марія, *учениця 8 класу, член шкільного наукового товариства «Я – У всеСВІТІ», Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області»*

Керівник: Сорочан В. С., *учитель зарубіжної літератури*

Традиційний весільний обряд в Україні пов'язаний із комплексом народних звичаїв, етикету, моралі, соціальних та правових уявлень, традицій сім'ї, давніх вірувань. Упродовж віків він не тільки сприяв утворенню сім'ї, а й виконував важливі консолідуючі, етико-правові функції регуляції життя. Обряд передбачав психологічне забезпечення

зміни статусу пошлюблених молодих людей, символізував розлучення з домівкою і входження у чужу родину.

Цінним джерелом для дослідницької роботи етнографів є матеріали, вміщені у періодичних виданнях: газетах «Зоря Полтавщини», «Решетилівський вісник», «Село Полтавське», Інформаційному бюлетені, журналі «Імідж сучасного педагога».

Статті, дослідження, спогади вміщені у праці П. Ротача «Рядки за рядками, літа за літами…». Серед них опис весілля в Орликівщині Хорольського району, записаний влітку 1962 року у селі Хомутець на Миргородщині з вуст 19-річної К. Палій.

Обряд весілля у селі Бійвці, вміщений на шпальтах видання «Імідж сучасного педагога», із розповідей мешканки цього села Мисник Ольги Іванівни. Раїса Циган на сторінках газети «Зоря Полтавщини» описує хід весільного дійства на Полтавщині на основі зібраних матеріалів у відділі етнографії Полтавського краєзнавчого музею.

Весілля на Купальські свята – це знаково, бо Купальська ніч – шлюбна ніч. Наші пращури вважали, що саме в цю ніч возз'єднується Вода і Вогонь, Земля і Небо, а відтак – Чоловік і Жінка. Це єднання благословляє сама природа. Про суть прадавнього ритуалу під час Купальських свят розповідає на сторінках Інформаційного бюлетеня Тамара Просяник «Весілля на Купала освячені Сонцем».

Краєзнавець І. Міняйло на сторінках газети «Решетилівський вісник» у рубриці «Звичаї нашого краю " ділиться враженнями від побаченого на весіллі.

Інсценізація весільного обряду П. Бойка у селі Середняках Гадяцького району Полтавської області є фрагментом театралізованого дійства для постановки на сцені.

У обласній щомісячній інформаційно-краєзнавчій газеті «Край» за 1992 рік журналіст І. Наливайко у статті «Весіллю тому місця було мало» подає статистичні дані щодо зареєстрованих шлюбів 1861 року в Полтавській губернії. Цікавою і цінною є дана статистика: серед міст перше місце належало Кобелякам, де було справлено 269 весіль. У Полтаві одружилося 224 пари, а от у Лубнах чомусь найменше – усього 35 шлюбів.

В українському весіллі збереглися багаті набутки народної пісенної і хореографічної творчості, втілилися кмітливість і гумор українців. Тут є церемонія, що передує самому весіллю, власне весілля і післявесільні традиції. Залежно від регіону кількість дійств відповідного циклу була різною, кожне з них мало своє символічне призначення, де органічно поєднувалися побутово-ігрові сцени, діалоги й пісні. Практично всі присутні були і спостерігачами, і учасниками, виконуючи свої ролі у чіткій послідовності й без будь-якого режисера.

Ігри як структурний компонент традиційного українського весілля тривалий час залишалися поза увагою вітчизняних етнографів і фольклористів. Їх згадували лише у контексті порушених тем. Тому сьогодні склалася ситуація, коли весільні ігрові сюжети, на відміну від весільних пісень, не систематизовані.

У сучасній етнографії немає загальноприйнятої класифікації щодо весільних ігор. Розрізнення відбувається за ознаками функціонального призначення на обрядові та не обрядові, суто розважальні. Перші входять до складу ритуально-святкових комплексів і виступають як різновиди магії, спрямовані на досягнення конкретної мети. Зміст других побудований на ігрових елементах.

Церква засуджувала ігрища, вважала їх спадщиною язичництва, тому науковці замовчували цей момент як складову весілля. Еротичний зміст шлюбного дійства східних слов'ян фактично випав з поля зору вчених, що відчутно і сьогодні. Фрагменти весільних ігор українців дійшли до нас з етнографічних описів XIX – XX століття, хоч витоки їх сягають давньоруської доби.

На широкому просторі українських етнічних земель від Підляшшя до Слобожанщини у завершальній фазі весільного ритуалу стабільно фіксується цикл карнавально-сміхових обрядодійств, що пародіюють шлюбні церемонії. Комічне «весілля у весіллі» у Центральному регіоні відомий як «обжинки». Ігровий сюжет «весілля – обжинки» органічно вплітається в низку інших пародійних актів – «кури», «цигани», катання батьків на візку, купання біля колодязя чи річки тощо.

На Полтавщині весільний сніп заносили до хати на дівич-вечір, розміщуючи його на покуті. Такий сніп прикрашали квітами та стрічками і називали покрасою. Алегоричний зміст церемонії обмолоту «покраси» пов'язаний із шлюбною постіллю для молодих у коморі.

Наступного дня, у понеділок вранці, так саме, як і в день весілля, молода вбиралася у святкове вбрання. Але на голові у неї тепер був не вінок, а очіпок. Цікавим є те, що більшість понеділкових обрядів були пов'язані з вірою в певну «чудодійну» силу молодої.

До весільних обрядів, які символізують приєднання молодої дружини до нової сім'ї, належать митвини (вмивання молодих). Молода дружина ходила по воду, умивалася сама та кропила водою усіх оточуючих. Це мало принести їм здоров'я. У деяких місцевостях на Полтавщині гості й музики супроводжували молодят до річки для «вмивання». Відповідний процес був покликаний сприяти родючості всього живого, добробуту.

У понеділок до молодої приходили подруги, приносили їй сніданок. Сходилися усі гості – і гуляння продовжувалося. Найбільшою повнотою відзначався у нашій місцевості і зберігся до сьогодення звичай рядження (циганщини). Переодягнені усі до невпізнання у супроводі

музик ходять селом, переважно до родичів та друзів молодих, просять грошей або ж дати, хто що може. А інколи й крадуть, що трапиться під руку, – курей, гусей. Звідти, мабуть, і пішла назва «драти курей». Погибко Варвара Олексіївна із села Великі Сорочинці Миргородського району Полтавської області у праці Олени Боряк «Україна: етнокультурна мозаїка» ділиться спогадами про хід цього дійства та дійства «биття каші» – розбиття горщика з кашею та обсівання нею двору, саду, городу, щоб усе родило й множилося.

У минулому, якщо батьки одружували останню дитину, то їх особливо шанували: возили по селу на возику. Тепер же це відбувається з кожною парою. На возику, прикрашеному квітами, повітряними кульками, батьків возять по селу і кидають у воду (річку, озеро, калюжу).

У першу неділю після весілля молода разом із чоловіком везла до своїх батьків печені пироги. У деяких районах області ці відвідини називають «за щастям».

Останній післявесільний ритуал – колачини. Відбувався він приблизно через місяць після одруження. В окремих селах Полтавщини в середині XIX століття така гостина називалася закалачини. Молоде подружжя приходило до батьків молодої з дарунками: вони дарували їм по дванадцять калачів і промовляли слова подяки. Батьки повинні були щось подарувати дітям: найчастіше це було полотно та перемітки.

Попереду на молоде подружжя чекало довге й спільне життя, насичене важливими подіями, народженням дітей та хрестинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар О. Відродили обряд: [Про старовинний весільний обряд в с. Гориславці Кременчуцького р-ну] // Перемога. – 1991. – № 56 – 8 червня.
2. Курочкін О. Еротичні весільні ігри українців. // Всеукраїнський народознавчий часопис. – Берегиня, 2004. -№1.- С.27-37.
3. Міняйло І. Про весільний коровай: Звичаї рідного краю: [Полтавщина] // Решетилівський вісник. – 1993. – 20 січня.
4. Наливайко І. Весілля тому місця було мало: [Весілля на Полтавщині 1861 року] // Край. – 1992. – 24 квітня. – С. 6.
5. Обряд весілля: / Записаний у с. Бїївцях з уст мешканки цього села Мисник Ольги Іванівни / / Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 6-7. – С. 64-65.
6. Полтавське весілля // Українська родина: Родинний і громадський побут. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2000. – С. 126-127.
7. Просяник Т.,, Весілля на Купала освячені сонцем ". Наша історія і сучасність // Інформаційний бюлетень. – 2002. – 10-16 липня. – С. 8.
8. Ротач П. Рядки за рядками, літа за літами… Статті. Дослідження. Спогади. – Полтава: Верстка, 2005. – С. 489-504.
9. Сімейні звичаї та обряди // Село Полтавське. – 1996. – 14 вересня. – С.7.
10. Циган Р. «Візьміть, мамо, хліб та калину…». Весілля на Полтавщині // Зоря Полтавщини. – 1993. – 19 січня. – С. 7-8.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ НА ПОЛТАВЩИНІ. ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ЦИКЛ: БГАННЯ (ЗАМІШУВАННЯ) КОРОВАЮ

Юхименко Владислава, *учениця 10-А класу, член шкільного наукового товариства «Я – У всеСВІТІ» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області»*
Керівник: Сорочан В. С., *учитель зарубіжної літератури*

Весілля, що символізує союз жінки й чоловіка і закріплює поєднання назавжди двох люблячих сердець, – красиве, запальне і зворушливе дійство, насичене драматичними подіями, піснями та веселощами.

У цілому ж весілля на Полтавщині, як і на інших територіях України, поділяється на три цикли: передвесільний, власне весілля, післявесільний.

У свою чергу кожний із циклів складався із низки обрядів. Передвесільна обрядовість включала сватання, умовини, оглядини, заручини, бгання (замішування) короваю, дівич-вечір, запросини.

Власне весілля складалося із вирядження молодого, обдарування, посаду молодих, розплітання коси, розподілу короваю, перевезення посагу, рядження.

Післявесільний цикл присвячувався вшануванню батьків молодими, прилученню невістки до родини чоловіка.

«Сценарій» традиційного весілля в основних рисах зберігся і до цього часу – більшою мірою в сільській місцевості та у значно трансформованому вигляді у містах.

Весілля здебільшого розпочиналося у п'ятницю із запрошення коровайниць та приготування весільного хліба. Весільний коровай посідає особливе місце в структурі традиційного весільного обряду багатьох народів. Дослідники відзначають, що ще в XI столітті жодна весільна трапеза в Стародавній Русі не відбувалася без короваю і сиру.

Найбільш поширеною формою весільного хліба в Україні була висока кругла паляниця, оздоблена квітами, шишками, пташками з тіста, яка називалася «коровай».

За функціональними особливостями можна умовно виділити такі види весільного хліба: 1) хліб періоду сватання, який символізує згоду чи відмову від шлюбу; 2) печиво, яке готується для запрошення гостей і обдаровування коровайниць; 3) хліб для благословення, вітання молодих; 4) коровай для обдаровування родин наречених і, як його різновид, для дружок молодої; 5) хліб для обміну між сім'ями молодих, що символізує поєднання двох родин, і його різновид – хліб для ,,викупу" нареченої; 6) весільне печиво, яке призначалося тільки для батьків молодих; 7) хліб для освячення шлюбного ложа молодих.

Щоб наречені жили дружно, коровайниць зв'язували рушником, і всю роботу вони мали виконувати гуртом. А щоб молоді увесь вік прожили в парі, на виготовлення короваю запрошували парне число жінок, які перебували в першому шлюбі і жили в злагоді. Люди здавна вірили, що вдало спечений коровай символізує щастя молодої родини, тріснутий означає розлучення, а загнічений – сердиту вдачу майбутньої невістки чи зятя.

Коровайний обряд посідає особливе місце в структурі традиційного весільного обряду. Здавна хліб в українській традиції символізував добробут і продовження роду. Така висока смислова навантаженість хліба – короваю існує й понині.

Бгання короваю (замішування) вважалося почесною і відповідальною справою, і її робили за певними правилами. Так, перед тим, як розпочати місити коровай, жінки просили на це благословення в батьків нареченої. Коровайниці мали все робити разом (тоді молоде подружжя буде разом і відчуватиме себе єдиним цілим) – місити тісто, прикрашати коровай. Причому для кожного етапу створення короваю українці мали різні пісні. У селі Орликівщина Хорольського району коровайниці, коли замішували тісто, співали:

Марусина мати
По сусідоньці ходить,
Сусід свої просить:
Да сусідоньки мої,
Прибудьте к мені,
До моєї хати,
Да до мого дитяти,
Коровай бгати.

А коли гарячий рум'яний коровай прикрашали, то було чути:

Короваю, мій раю,
Я коло тебе граю,
На золоті качаю,
На сріблі саджаю.

Існувала прикмета: як посадять коровай у піч, стежать, хто першим зайде до хати: чоловік чи жінка. Так намагалися визначити, якої статі буде перша дитина у подружжі. Воду, якою мили руки коровайниці, виносили надвір, виливали під вишню, яка також була символом родючості, продовження роду молодих.

За зовнішнім виглядом спеченого короваю намагалися вгадати життя наречених. Коли коровай вдавався, це означало згоду в сім'ї, щасливе сімейне життя. Коли ж ні – тріскався, западав – то це віщувало біду.

Весільний староста краяв коровай на столі, перед молодими, ножем, колодку якого обмотували хусточкою, нерозкраяним залишали

лише денце. Дружко клав шматок короваю на тарілку і разом з чаркою горілки підносив спочатку батькам, а потім частував хрещених батьків і всіх інших родичів. Наостанку денце з короваю, у якому були запечені гроші і овес, віддавали музикам.

Сьогодні коровайний обряд також займає одне з важливих місць у весільній обрядовості. Однак, порівнюючи з попередніми століттями, його усе частіше замовляють у пекарнях, відповідно, ніяких обрядових дій, пов'язаних з його виготовленням, не відбувається. Обдаровування ж проходить так само, як і колись. Повніше зберігся коровайний обряд у селах, більш віддалених від міста. Він є найбільш тривалим у часі порівняно з усіма іншими весільними обрядами. Адже коровай – символ щастя, як для молодят, так і для всієї рідні.

Ще однією формою печива на весілля були різноманітні вироби прямокутної, плетеної форми (калачі, шишки), прикрашені калиною, колосками жита чи пшениці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар О. Відродили обряд: [Про старовинний весільний обряд в с. Гориславці Кременчуцького р-ну] // Перемога. – 1991. – № 56 – 8 червня.
2. Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888-1895г. – Харьков, 1897. –С. 121-125.
3. Міняйло І. Про весільний коровай: Звичаї рідного краю: [Полтавщина] // Решетилівський вісник. – 1993. – 20 січня.
4. Наливайко І. Весілля тому місця було мало: [Весілля на Полтавщині 1861 року] // Край. – 1992. – 24 квітня. – С. 6.
5. Обряд весілля: / Записаний у с. Біївцях з уст мешканки цього села Мисник Ольги Іванівни / / Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 6-7. – С. 64-65.
6. Полтавське весілля // Українська родина: Родинний і громадський побут. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2000. – С. 126-127.
7. Ротач П. Рядки за рядками, літа за літами… Статті. Дослідження. Спогади. – Полтава: Верстка, 2005. – С. 489-504.
8. Сімейні звичаї та обряди // Село Полтавське. – 1996. – 14 вересня. – С.7.
9. Циган Р. «Візьміть, мамо, хліб та калину…» Весілля на Полтавщині // Зоря Полтавщини. – 1993. – 19 січня. – С. 7-8.

ПОСІЙ ВЧАСНО – ВРОДИТЬ РЯСНО

Щербак Артем, *учень 4-Б класу Гребінківської гімназії*
Керівник: Федоренко Л. П., *вчитель початкових класів, класний керівник 4-Б класу Гребінківської гімназії*

Головним заняттям українців споконвіку було рослинництво. У зв'язку з цим наші предки створили систему уявлень людей про атмосферні явища, клімат, стан ґрунту, особливості росту рослин тощо.

Тому основою сільськогосподарських робіт у полі для українців залишалися віками набуті знання про вирощування рослин та догляд

за ними. Часто селяни примовляли: «Хто по календарю сіє, той нічого не вієє». Хлібороби спостерігали за небом – яка погода, скільки тепла і вологи. Дивилися й на землю – чи прогрілася, чи підсохла. Зважали на напрям вітру, щоб передбачити зміну погоди. Одним словом, звертали увагу на визначення факторів, які б сприяли вдалому початку посіву тих чи інших рослин, адже вчасно посіяне в ґрунт насіння було запорукою жнивних успіхів [1].

Дотримання традицій «народної агрономії» можна спостерігати і в наш час. Так, у різних регіонах Полтавщини є прикмета: на Явдохи (14 березня) неодмінно потрібно з погреба витягти посадочну картоплю, яка має прогрітися перед висадкою в ґрунт. Щоб гарбузи були великі, їх потрібно саджати на Григорія (6 травня). А от у вербний тиждень (перед Вербною неділею) не можна саджати коренеплодні рослини, а лише декоративні.

Є ще й місцеві традиції огородництва, яких дотримуються у певних регіонах.

Наприклад, на Гребінківщині люди старшого покоління вели спеціальні записи, якими потім користувалися під час весняно-польових робіт.

Про це нам розповіла вчитель початкових класів Гребінківської гімназії Валентина Олексіївна Андрущенко. Її покійні мама, Шестопал Ганна Єгорівна (1934 року народження), та бабуся, Іванська Оксана Федотівна (1910 року народження) переважну більшість свого життя прожили в селі Григорівка, що на Гребінківщині. Вони постійно спостерігали за погодою. Починали робити це щороку на другий день після католицького Різдва.

Протягом 12 днів, починаючи з 26 грудня і до 6 січня, вони в окремий зошит детально записували погоду. Якою була погода 26 грудня, такою вона буде в січні наступного року; якою вона була 27 грудня, такою вона буде в лютому, і т. д. Кожен день був умовно розділений на кількість рівних частин, що відповідає кількості днів у певному місяці. Все детально фіксувалося. Відповідно до цих записів вони завжди планували процес висадки розсади та посадки рослин, а також збору врожаю.

Як правило, такий процес був плідним – прогнози справджувалися. А Валентина Олексіївна і тепер дотримується цього правила. Хочу також зазначити, що цього методу прогнозування погоди дотримувався й відомий на всю Україну журналіст із Волині Володимир Лис [2].

Дещо відмінні «агрономічні традиції» існують на Решетилівщині, звідки родом мій батько. Моя покійна бабуся, Щербак Ольга Іванівна, народилася в 1949 році у селі Токарі, якого зараз не існує, а весь вік прожила в селі Федіївка Решетилівського району. Вона любила працювати на землі. Процес садіння городу та збору врожаю вона здійсню-

вала відповідно до росту місяця. У цьому процесі моя бабуся виділяла 4 періоди, які називала «кватирями», а в науковій літературі ці періоди називають фазами місяця [3].

Перша «кватиря» – це період росту місяця. У цей період слід саджати лише квіти та рослини, урожай з яких збирають над поверхнею ґрунту: баклажани, квасолю, зелень, огірки, кабачки, перець, капусту, помідори, гарбузи, кабачки, кукурудзу, соняшник, а також зернові. В цей час городина потребує додаткового поливання.

Під час другої «кватирі» (повний місяць) слід уникати посадочних робіт, але це сприятливий час для оранки та розпушування землі (підгортання картоплі). Також це сприятливий час для збору овочів та фруктів, не призначених для довготривалого зберігання. Під час цієї фази місяця рослини також треба більше поливати.

У третю «кватирю» (спадаючий місяць) найкраще саджати плодові дерева та коренеплідні овочі: картоплю, моркву, редиску, буряк, цибулю та часник. Це також найкращий період для прополювання городу, а також збирання врожаю овочів та фруктів, призначених для довгого зберігання.

В період четвертої «кватирі» (молодий місяць) слід уникати будь-яких посадочних робіт, оскільки можливі погані сходи і ріст рослин. Не можна поливати рослини. Дозволяється збирати врожай, призначений для довгого зберігання, а також для наступної посадки.

Слід також відмітити, що бабуся квасила капусту лише в період другої «кватирі», а сушила сухофрукти лише на четвертій «кватирі».

У моєї бабусі на городі завжди було всього вдосталь, і навіть в найбільш неврожайні роки вона могла поділитися з сусідами вирощеною городиною, якої завжди був надлишок.

Таким чином, ми бачимо, що наші предки безперервно спостерігали за природними явищами навколо. У результаті цього вони виробили певні правила, спрямовані на покращення врожаю, яких неухильно дотримувались. Цих правил дотримуються в різних регіонах України і в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Народний календар / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://about-ukraine.com/narodniy-kalendar/
2. «Таємна кухня погоди» Володимира Лиса / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: https://www.radiosvoboda.org/a/1348618.html
3. Фази місяця / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фази_місяця

КРЕСАЛО – ЕЛЕМЕНТ ПОЯСНОГО СПОРЯДЖЕННЯ

Сорочан Єгор, *учень 11 класу,*
член шкільного наукового товариства «Я – У всеСВІТІ» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області»
Керівник: Давиденко Н. М.,
учитель української мови та літератури

Мільйони років тому люди змогли приборкати вогонь. Напевно, ця подія була найзначнішою в історії людства. Вогонь захищав від диких звірів, забезпечував тепло, світло, давав можливість для приготування різноманітних страв. Володіння ним зробило людину значно сильнішою. Люди вклонялися вогню, оберігали, намагалися підтримати і знайти надійне джерело його видобування.

Час натурального вогню, який одержували з природи, був дуже тривалим. У первісних людей існували спеціальні пристрої для добування вогню висіканням. Підтвердженням цього служать знахідки своєрідної форми, виготовлені із призматичних каменів[1]. Такі факти знайдені при розкопках жител і являли собою древні кресала. Основний ударний камінь для кресал був товстий і шорсткий. Для пізніших кресал запалом служили сухий мох і трут (суха трава або сушені гриби).

Перші залізні кресала з'явилися у І половині І тис. н.е., мали різні розміри і форми. Такі кресала ми можемо класифікувати за їх формою: калачеподібні, овальні, прямокутні, киджалоподібні, бронзові, з елементами заліза у гребінці, стрижневі, дволезові, човновидні, пластинчасті, кресала-сумки, комбіновані з іншими предметами(ключ, молоточок, печатка) [2].

Човновидні кресала можуть бути представлені як культовий предмет, що символізує сонячний або поховальний човен. Адже зв'язок кресала з культом сонця-вогню і сонячного човна не підлягає сумніву. Функціональне призначення кресала – добування вогню, і поховального теж, було не тільки побутовим, але й культовим. У X-XIV ст. широке застосування в поховальному обряді слов'ян знаходить човновидне кресало. Воно виготовлене у вигляді подовженого корпуса човна з двома симетричними носами, направленими в протилежні сторони. Носи човнів-огнив загнуті вгору і всередину і закінчуються спіралевидними потовщеннями, символізуючими сонце. Внутрішня частина кресала була піднята вгору. Зразки таких кресал знайдені під час розкопок козацьких могильників.

Із поширенням на території України суден з носом різної форми і кормою пов'язана, очевидно, поява кораблевидних кресал, які від-

творювали зовнішній вигляд таких суден. Таке огниво XVI-XVII ст. експонується в Музеї історії запорозького козацтва на острові Хортиця.

Кресала, що у великій кількості зустрічаються в козацьких похованнях і на місцях Запорізьких Січах, схожі на галеру. Це досить відомий у XV-XVIII ст. на морях і ріках півдня України тип вітрильно-гребного судна.

У II половині VIII століття поширені овальні кресала, які побутують до X століття.

У X – XI ст. у багатьох європейських народів знайшли поширення сталеві кресала з бронзовими рукоятками. На них часто зустрічається зображення пташиних чи кінських голів, направлених у протилежні боки.

Існувало кілька способів несірникового штучного добування вогню, що застосовувалися від первісної доби до XX століття:

- спосіб тертя «дерево об дерево»;
- видобування вогню від удару кременем об кремінь;
- кресання заліза об кремінь.

Останній спосіб був найбільш поширеним. Для отримання вогню потрібно було кресало (інші назви – «огниво», «крєсіво»), кремінь і трут. Іскри від ударів кресала об кремінь запалювали трут, який роздували. Сучасні запальнички майже аналогічно видобувають вогонь, замість трута у них газ або бензин. Загалом, кресала робили типовими. До залізної пластинки приєднували пластинку сталі, після удару по каменю виникала іскра.

Такі залізні кресала першої половини XVIII ст., знайдені на островах Кизлевий та Хортиця. Кресало-модель, знайдене в 1938 р. на острові Кизлевому О.В.Бодянським, має в довжину 13,5см. Воно подібне галері з гребцями, які знаходяться в середній частині судна під легкою надбудовою або тентом. Фігурки людей виконані умовно, проте з великою ковальською майстерністю.

Найдавніше кресало, знайдене в Полтавській області відноситься до VIII-IX століття [3]. Масово їх почали застосовувати у Київській Русі. Козаки ж майже усі володіли ними. Після походу чоловік приносив додому кресало і залишав господині.

Різновиди кресал свідчать про розвиток технологічних знань наших предків, про вдосконалення засобів добування вогню.

Кресало було не просто засобом добування вогню. Це був своєрідний засіб виділення чи самовираження особи у тогочасному суспільстві. З цієї причини значна кількість цих предметів декорувалася. Вони мали ажурні та ритовані (орнамент наносився різним способом на готовий виріб) елементи. Найбагатші приклади орнаменту збереглися на біметалевих кресалах. Часто кресала мали індивідуальні зображення, навіть магічні, які розумів сам господар. Багаті козаки вихвалялися

привезеними кресалами, прикрашеними сакральними орнаментами. Вважалася, що ці візерунки захищали від нещастя. Кресала належали до поясного спорядження козаків, куди входили люлька, кисет і тютюн. Особливу увагу козаки приділяли аксесуарам – причандалам. До них відносили кисети для зберігання тютюну, сталеві кресала у вигляді вовків, коней, птахів і змій. Затичка була потрібна, щоби забивати тютюн в люльку, протичка – щоб прочищати її. Причандали виготовляли з металу, кістки або рогу, прикрашали орнаментом.

Залишки таких кресал було знайдено на території Кременчука, коли велися розкопки давнього поселення XII століття. Їх зразки можна побачити у Полтавському краєзнавчому музеї імені В. Кричевського та Ніжинському краєзнавчому музеї імені Івана Спаського, у експозиції Чернігівського історичного музею імені В.Тарновського.

У сучасних кресалах замість волокнистого трута, який може намокнути, іноді використовують магнієву стружку, нарізану з брусочку магнію ножем. Магнієва стружка легко спалахує від іскор і швидко горить жарким полум'ям. Для зручності магнієвий брусок і стрижень фероцерієвого сплаву поєднують в одній конструкції. Кресала сьогодні користуються широкою популярністю серед мандрівників.

Головний недолік кресала полягає в тому, що на відміну від сірників або запальнички воно виробляє вогонь не відразу, а спочатку видає тільки іскри, якими треба ще примудритися підпалити обов'язково сухий і легкозаймистий трут (про нього докладніше в наступній статті), що не завжди просто і швидко здійснити в деяких умовах, наприклад, у дощ або сніг.

Переваги кресала перед такими засобами видобутку вогню як сірники і запальничка очевидні: воно не боїться вологи, працює в мокрому стані і при вітрі, не замерзає, що не ламке, невибагливе, не потребує обслуговування і заправки, не псується з часом, залежно від розміру має ресурс від сотень до декількох тисяч застосувань. Температура одержуваних іскор близько 3000 градусів С. Перебуваючи у дорозі, турист легко розведе багаття за допомогою кресала, приготує страву і набереться сил іти у дорогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Т. 1. Від вогню та води до електрики / В. І. Бондаренко, Г. Б. Варламов, І. А.Вольчин, І. М. Карп. – К., 2006. – С.211-214.
2. Шаповалов Г. Про кораблевидні кресала X – XVIII СТ.// Кораблі віри: судноплавство в духовному житті давньої України.-Запоріжжя, 1997.-С. 11-15.
3. Кресало – запальничка з давнини. Буклет. / Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. – Полтава, 2017. – 6 с., іл.
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/Кресало

ЦИГАНИ НА ГРЕБІНКІВЩИНІ

Михайліченко Ілля, *учень 7-А класу Гребінківської гімназії*
Керівник: Щербак В. О., *вчитель української мови та літератури Гребінківської гімназії*

Україна – багатонаціональна держава. Споконвіку на її теренах мешкали представники багатьох національностей: звичайно ж, українці, а також росіяни, білоруси, молдавани, кримські татари, болгари, угорці, поляки, євреї та ін. [4]. Та безперечно, найцікавішими й найзагадковішими нашими співгромадянами є роми, яких здавна називають циганами.

У багатьох із нас з ними пов'язані дитячі страхи, адже декого бабуся обіцяла віддати циганам або ж батьки застерігали від деяких речей, говорячи: «Цигани вкрадуть». Їх легко впізнати за яскравим вбранням, незрозумілою швидкою мовою та дивною поведінкою. Їх ми можемо зустріти на вулицях, на ринках, у підземних переходах тощо.

На території України цигани мешкають давно (приблизно з XV ст.) [1, с. 476; 3], адже вони згадуються в народних піснях («Ой на горі цигани стояли», «Заграй мені, цигане старий…» та ін.), є персонажами народних казок тощо.

Згідно з даними останнього перепису населення, що проводився в 2001 р., в Україні мешкає близько 47,6 тис. представників цього етносу [2]. Роми в Україні представлені особами 15 етнічних циганських груп. Розселені вони по всіх областях України, але найбільше їх на Закарпатті, Донеччині, Дніпропетровщині та Одещині. На Полтавщині найбільше їх мешкає в містах Полтава, Кременчук, Лубни та Миргород [3].

Оскільки станція Гребінка є вузловою – на перетині двох важливих залізничних магістралей (Київ-Харків та Чернігів-Одеса), циганів дуже часто можна зустріти на залізничному вокзалі. Причому, не лише місцевих, а й тих, що роблять пересадки (зокрема, у напрямку м. Прилуки Чернігівської області та м. Сміли, що на Черкащині, – це також місця компактного проживання значної кількості циганів).

За словами директора Гребінківської гімназії Отченка О. П., корінного мешканця м. Гребінки, скільки він себе пам'ятає, на Гребінківщині завжди було два невеликі осередки компактного проживання ромів.

Перший осередок знаходиться у селі Загребелля, що розташоване за 1 км. від м. Гребінка. Тут вони мешкають в трьох будинках: два будинки належать родині Вишневських (у першому будинку 12 осіб, у другому – 4), а в третьому живуть їхні родичі Майя та Клава Хоменко. Всі вони згуртовані між собою і неохоче розповідають стороннім про своє життя і побут, мотивуючи це тим, що в минулому вони неодноразово зазнавали упередженого ставлення та певних утисків з боку односельців. Та все ж таки нам вдалося дещо дізнатися з розмови з Володимиром Вишневським, з яким зустрілися посеред вулиці.

Володимир ідентифікує себе та свої рідних з українськими циганами, називаючи себе та своїх родичів православними християнами. З ним, очевидно, мешкають його діти та внуки: Вишневські Давид, Родіон, Ренат, Регіна, Нона, Тахміна, Майя, Тахір, Ангеліна та ін. (родинних зв'язків з кожним членом сім'ї він не пояснив). Крім того, він сказав, що один з членів його сім'ї – Граф – при досягненні повноліття та оформленні паспорта взяв ім'я Давид.

Вони ведуть спосіб життя, притаманний українцям: займаються господарством, обробляють присадибну ділянку. Від держави отримують допомогу як багатодітна та малозабезпечена сім'я. Але цих коштів для нормального проживання не вистачає. Влаштуватися на роботу їм практично неможливо (та вони й не намагаються), тому їхня діяльність спрямована на всілякий заробіток: іноді на ринку продають сільськогосподарську продукцію або скуповують та перепродують стару техніку, іноді ворожать зустрічним, а інколи просто просять грошей у перехожих.

Другий, і менш чисельний, осередок знаходиться у Гребінці по вулиці Городищенській. Це два будинки, у яких мешкають Лозенко Олександр, його дружина Огли Лідія Лятюнівна та 16-річна внучка Венеція. Лідія була більш говіркою з нами й багато чого розповіла, та ще й показала багато фотографій з сімейного архіву. Її чоловік, корінний гребінківець, з українських, а вона сама – з кримських циганів. Її справжнє ім'я – Мануна (народилась вона в 1955 р.), а Лідією вона стала при отриманні паспорта. Сама з багатодітної родини. Має 4 сестри та 2 брати, дехто з них живе в Алматі, Саратові та Черкасах. Має 6 дітей: Свєта, Фатіма, Рубіна, Славік, Саша та Литвин. При отриманні паспорта Рубіна взяла ім'я Оксана, Литвин став Миколою. Фатіма померла від туберкульозу в 2017 р., тому її донька Венеція зараз під опікою в Лідії. Оксана (Рубіна) мешкає в Гадячі, а решта дітей – в Черкасах та Смілі.

Займаються домашнім господарством, у дворі є кури. Коли сини жили в Гребінці, збирали металобрухт. Раніше в дворі був кінь, який теж допомагав заробляти гроші. Джерелами доходів є її та чоловікова пенсія та допомога з опіки над внучкою, а також випадкові заробітки від ворожіння. У будинку, куди нас запросили, було чисто, охайно та затишно.

Як стверджує Лідія, вона та більшість її дітей сповідують іслам, проте за роки життя в Гребінці вона вже забула про мусульманські традиції й перейняла православні: варить кутю на Святвечір, святкує Різдво, святить у церкві паску на Великдень.

Та є й національні традиції, яких дотримуються й до сьогодні. Родина підтримує тісні дружні стосунки з ромськими общинами м. Чер-

каси та Сміла. З циганами с. Загребелля вони не контактують, а іноді навіть і конфліктують.

Дівчата часто рано виходять заміж і тільки за представників своєї нації. Жених необов'язково місцевий. Про те, що в родині зростає вродлива хазяйновита дівчина, цигани дізнаються одне від одного, за плітками, розмовами та чутками – саме так працює «циганська пошта». Свати над'їжджають несподівано і сватання відбувається виключно за згодою батьків, які отримують за доньку-красуню «калим». Здебільшого, це певна сума грошей. «А якщо нема грошей, – говорить Лідія, – тоді золото». Саме так було з її старшою внучкою Венерою, яка вийшла заміж до м. Вінниці. А якщо батьки не погоджуються на весілля, дівчину можуть «вкрасти», і тоді вже батьки мусять дати згоду на одруження. Якщо ж дівчину «краде» не циган чи вона сама тікає з дому з ним, то сім'я відмовляється від неї. Саме така доля, за словами Лідії, спіткала нині покійну доньку Фатіму, яка закохалася в українця.

Розмова з Лідією Лятюнівною розвінчала деякі міфи про життя ромів. На Україні переважна більшість ромів осілі. Кочові цигани – це вже деякою мірою екзотика, бо у більшості є власне житло. А часті поїздки циганів автобусами та потягами – це вирішення їхніх особистих нагальних справ та заробляння грошей. Також не всі цигани такі співучі, як ми уявляли, бо Лідія змогла згадати й проспівати лише два рядки з циганської пісні.

На наше запитання про володіння гіпнозом та правдивість циганського ворожіння Лідія лише загадково посміхнулась і перевела розмову в інше русло. Крім того, під час розмови з нами, до внучки вона зверталась по-циганськи (обидві володіють українською мовою), а значить, не всі секрети ще розкриті.

Попри все це, розмови з Володимиром та Лідією були цікавими і наштовхнула нас на думку, що адаптація ромів в українське суспільство, хоч і повільними темпами, але все-таки відбувається. Хочемо додати, що не треба їх боятися і уникати, а дже вони такі самі люди, як і ми з вами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія історії України: Т. 10. Т – Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2013. – 784 с. – С. 476-479
2. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/
3. Роми в Україні/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: https://uk.wikipedia.org/wiki/Роми_в_Україні
4. Українці та національні меншини/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://myukraine.info/uk/country/people/nationality/

ПОЛТАВСЬКІ ОБЕРЕГИ

Скрипченко Анастасія, *учениця 10 класу Полтавської ЗЗСО № 22, Полтавський міський центр позашкільної освіти, гурток «Чарівне диво»*
Керівник: Марцінковська Р.Д., *керівник гуртка ПМЦПО «Чарівне диво»*

Першими прототипами іграшки на Україні вважаються фігурки, виявлені на пізньопалеолітичній стоянці в с. Мізин Корейського району Чернігівської області. Вони являють собою узагальнені жіночі постаті, а також маленькі анімалістичні фігурки вовка або собаки, виготовлені близько 25 тисяч років. Всі ці зооморфні фігурки, ймовірно, мали також обрядове, тотемне значення, а тому їх загалом можна віднести до культової пластики малих форм і лише опосередковано пов'язати з іграшкою, точніше з її прадавніми витоками [1, 3].

Відтоді значно змінився матеріал, з якого було зроблено ляльку: починаючи з палички, глини, тканини, потім – з паперу, вовни, порцеляни, дерева, і закінчуючи металом і сплавами пластику – по мірі удосконалення виробництва і винайдення різних мас, змінювався вигляд ляльки. Сьогодні познайомитися з еволюцією ляльки і дізнатися про її історію можна у київському Музеї іграшки. Були ще такі ляльки: *зайчик на пальчик, метелики, півник, пташка* – маленькі та зручні для гри. Матусі, виготовляючи своїм дітям ляльки, співали колискові. По мірі підростання дітей змінювалися і ляльки. [5].Однак, особливі почуття і ніжність у нас викликають саме народні ляльки-мотанки.

У побуті народні свята були підпорядковані календарному циклу сільськогосподарських робіт. Обряди, що відправлялися на святах, за віруваннями селян, повинні були сприяти приплоду худоби, щедрому врожаю, здоров'ю і благополуччю членів селянської сім'ї. Тому обрядові дійства супроводжувалися різними оберігами, виготовленими вручну, у тому числі й ляльками – матеріалом для них слугувала солома, трава, очерет, рогоза, тканини, гілки дерев [7, 8].

Ляльки-талісмани дбайливо зберігалися в сім'ї, передавалися з покоління в покоління разом з традиційними прийомами їх виготовлення. Приходив час, і бабуся діставала із заповітної скрині чарівних лялечок, різноколірні шматочки тканини, мотки ниток і розпочинала навчати старовинному мистецтву лялькового рукоділля.

Одним із видів ляльки є **ганчіркові ляльки,** які відзначаються виховним потенціалом – вони визнані важливим засобом етнопедагогіки і займають значне місце в практичній роботі з дітьми. Ганчіркова лялька – предмет для занять рукоділлям, художньою працею, декоративно-прикладним мистецтвом і текстильним дизайном. Народна ганчіркова лялька може виступати прикладом вивчення техніки і технології, художнього конструювання з тканини [6, 18, 27]. Як зазна-

чає І. Зіміна [5], зі зношеної безформенного шматка тканини «народжується» лялька, і таким чином тканині надається нова якість. Старий одяг рвали на акуратні смужки, квадрати, втілюючи перехід від хаосу до порядку. Така лялька має велике духовне наповнення (саме в цьому проявляється привабливість ляльки зі шматочків тканини) і ставала оберегом (з цієї ж причини новонароджених загортали в натільні батьківські сорочки, сповивали в пелюшки з ношеного одягу) – вважалося, що така лялька пророкувала її маленькій господарці життя без вад і ушкоджень.

Першим збирачем і дослідником української народної іграшки був священик із Суботова Марко Грушевський (1865–1938), родич відомого історика Михайла Грушевського. У 1904 р. було опубліковано його працю «Дитячі забавки та ігри усякі. Відтворюючи реальні і уявні предмети, образи, і служить цілям розумового, етичного, естетичного і фізичного виховання, допомагає дитяті пізнавати навколишній світ, привчає його до цілеспрямованої, осмисленої діяльності, сприяє розвитку мислення, пам'яті, мови, емоцій, зокрема для розвитку дитячого технічної і художньої творчості [4].

До ляльки як джерела духовності звертаються дослідники народної культури, щоб донести до нащадків дорогоцінні її крупиці (О. Найден, М. Сумцов, К. Широцький). Лялька є способом пізнання життя для тих хто її створює, і для тих, хто з нею спілкується**.** Ученими було доведено, що одна з характерних особливостей і давніх таємниць ганчіркової ляльки – її містична безликість. Ця особливість рідднить її з обрядовими безликими фігурками. Безликість зберігала ляльку в цілості. Але на думку дослідників, сенс цієї стійкої символіки в ляльковій традиції давно забутий [4, 8, 18]. На питання дослідників під час етнографічних експедицій «Чому у ляльки немає обличчя?», сільські жінки відповідали, що воно їй просто не потрібне, так як в будинку не повинно бути зайвих очей [7, 8]. Вважалося, що лялька з обличчям небезпечна для дитини, адже через очі, ніс, рот, вуха, – навіть і намальовані, відбувається зв'язок з космічними силами, світлими і темними, добрими і злими [7, 35]. Отже, краще й надійніше накласти на них табу. Лялька без образу відчужена від побутової конкретики, від живої людини. Вона сліпа, глуха і німа – сама по собі, сама в собі. Тільки у такому мовчанні і можна було зберегти таємницю роду, сім'ї, вважали люди.

З часом наші предки почали використовувати мотив хрестоподібної вишивки на обличчі ляльки-мотанки, який, на думку вчених, може бути пов'язаний з астральними символами, з сонячним божеством [7, 18, 27, 35]. В основі цієї ляльки була палиця або кукурудза (що характерно для Полтавського регіону), або тканина скручена у валик, і всі деталі ляльки були примотані до основи ниткою. Тому вона й називається лялька-мотанка. Для наших пращурів лялька була і іграшкою, і оберегом, і подарунком, і символом достатку та щасливої долі.

Колись у осінні та зимові вечори збиралися наші прабабусі, родички та їх донечки, онучки, у світлиці запалювали свічки і пряли, вишивали, шили одяг. Та були й вечори, коли вони збиралися, щоб для своїх діточок виготовити ляльки–мотанки для гри, в подарунок нареченим, для оберегів своєї родини, бо вірили в священний оберіг сім'ї. Вважалось, що лялька- мотанка як берегиня роду принесе у сім'ю злагоду, любов, оберігатиме від лиха та даруватиме здоров'я. Ось лялька-немовля готувалася для новонародженої дитини: її клали у люльку, поки не народиться маля, а потім, коли дитинка підростала, давали їй гратися цією лялечкою. Для дитячих забавок робили *ляльку-янголятко* – оберіг дитини, *ляльку-куватку,* яку вішали угорі над люлькою – так, дитина захитувалася цією лялею. Виготовляли ляльки до обрядових свят: діти щедрували, колядували. До свят виготовляли спеціальну ляльку – *коляду, пасхальну, масляницю.* З настанням літа, коли батьки і діти проводили цілі дні у полі, щоб позабавити себе робили ляльки з палиць, трави, кукурудзяного листя, кукурудзи, рогози, ниток. Наставали жнива, і у хаті з'являлася лялька-оберіг достатку родини *ляльку-янголятко* (назва народилась від основи цієї ляльки – торбинки з крупою або пшеницею.

Підростали дівчата та ставали нареченими. Ну як було не зробити матусин оберіг для захисту дівочої краси, здоров'я? Це були ляльки в українських національних костюмах та віночках. Дівчата і матусі виготовляли ще й *дівчинку-долю* – маленьку лялечку з довгою косою, бо з давнини вважалося, що жінка бере свою силу від землі; лялечка ж черпає силу, спираючись на косу – символ жіночності і жіночого начала; далі, від землі коса вигинається вгору і вперед – назустріч щастю; чим довше коса, тим довше і щасливіше доля дівчини.

Коли наставав час виходити заміж дівчатам і на щасливу долю мама дарувала нареченим *ляльки–нерозлучники* – дві ляльки на одній палиці («на одній руці») як символ щасливої родини. Коли молода сім'я проживала один рік, дарували *подвійну ляльку* («Мирове дерево»), щоб жили у мирі та злагоді; ще и прив'язували на шийку обох лялечку-немовля – щоб були дітки у сім'ї. На роковини молодій господині дарували *ляльку–помічницю* (називали її ще десятиручка, хазяйка, бажанниця, годувальниця), щоб молода господиня поспівала все робити – шити, прясти, варити, пекти та за дітьми і господарством дивитися.

Дуже цікаві обряди є характерною особливістю Полтавського регіону. Традиційно на базі гуртка «Чарівне диво» Полтавського міського центру позашкільної освіти проходить свято-фестиваль «Родинний оберіг»: на родинному святі бабусі дарують своїм онукам ляльку-мотанку, де разом з нею передають свій мудрий досвід надбаний роками.

«Як час був дітям підростати та вилітати з рідного гніздечка…», мати дарувала ляльку-мотанку що мала назву «мати–птаха» – символ

щасливої матері, яка народила і виростила своїх діточок. Материнський оберіг цінували та зберігали все своє подальше життя.

Цікавою є ще одна лялька, яка має назву *баба–дівка:* це лялька- перевертиш, що являє собою двоякий символ – дівку до заміжжя і заміжню жінку, яка народила продовжувачку роду – дівку. Виготовляли ще й *ляльку-матусю з дитинкою* з побажаннями бути молодій жінці гарною мамою.

Велика історія ляльки на цім не закінчується, бо у кожному регіоні нашої країни існували свої ляльки: *панянка–бариня (або «наречена»), лялька–бабуня, лялька–подорожниця.* Ляльки Поділля та ляльки Слобожанщини різнилися технікою виготовлення, формою ляльки, призначенням.

Марко Грушевський у своїй фундаментальній праці «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу» дає ґрунтовний опис ляльки-мотанки як дитячої іграшки. Зокрема, він пише про один із способів виготовлення мотанки: «Щоб ляльку зробити, спочатку пожують хліба в роті, а з нього виліплять кульку, положать її в полотнинку, зав'яжуть як вузлик, ниткою, сформують голівку, а зверху придушать, щоб вийшло таке, як очіпок у молодиці чи стрічка в дівки. Як висохне, вив'язують, наче молодицю, хусткою, або як дівці, вичешуть кіску з прядива, і узявши за лоб, ззаду заплетуть її з кісниками і стрічками. У вузлик-голівку, на місці, де він зв'язаний і де буде у ляльки шия, встромлюють коротеньку паличку або ще більше обмотують її, щоб було за що зачепити сорочечку і крамки, подібні до грудей і живота. Рук немає, лише рукави й уставки приробляють і керсет одягають. Далі на поясі намотують мотузку чи прядива тісно і ним прив'язують спідницю, запаску чи плахту, попередницю чи фартух. Майструючи, співають пісень, дівчата – весільних, а молодиці – «Неньки» абощо» [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. – Львів.: Світ, 1993. – 272с.
2. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. / Богуш А.М., Лисенко Н.В. – К.: "Вища школа", 1994. – 398 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / Воропай О. – К.: Оберіг, 1993. – Т. 1. 456 с
4. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – К.: Либідь, 2007. 256 с.
5. Зинаида Ивановна Зимина.Текстильные обрядовые куклы / Зимина З.И. – М.: Издательство «Ладога-100», 2007. – 157 с
6. Коваленко Т.В. Формування творчої активності молодших школярів засобами української народної іграшки: автореф. на здобуття ступеня к. п.н. зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання образотворчого мистецтва/ Т.В. Коваленко – К.,2002. – 20 с.
7. Я познаю мир. Детская энциклопедия: Игрушки /Авт.-сост. Н.Г. Юрина. – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ

БОРЩ – КОРОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУХНІ

Терещенко Діана, *учениця 10-А класу опорного закладу Гребінківська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4*
Керівник: Щербак І. С., *вчитель англійської мови опорного закладу Гребінківська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4*

Сучасне телебачення рясніє безліччю різноманітних пізнавальних, інтелектуальних та розважальних шоу. Значне місце серед них посідає тема кулінарії та харчування. Майже кожен провідний канал представляє своєму глядачеві те чи інше кулінарне дійство. «Майстер-шеф», «Все буде смачно», «Звана вечеря» і багато інших не лише показують, підказують та навчають готувати різноманітні страви, а й розширюють кулінарний кругозір глядацької аудиторії. Але якими б смачними та привабливими не були «заморські страви», щоденними залишаються наші традиційні українські, і в першу чергу, борщ.

Борщ – страва особлива. Безперечно, це улюблена страва нашого народу. Їй відводять головне місце в домашньому, а часто й у святковому меню. Він уже давно став символом нашого народу в світі, і улюбленою стравою багатьох людей, незалежно від їхньої національності. **Борщ** спочатку називали **«варивом з зіллям»**, оскільки готувався він із різних овочів із додаванням багатьох приправ. У наш час ми можемо говорити про три види традиційного українського борщу [1].

Найпопулярнішим був **червоний** борщ, до складу якого входили капуста, буряк, морква, петрушка, а пізніше – картопля. У святкові чи недільні дні борщ варили на м'ясній юшці. Заможні селяни їли борщ, забілений **сметаною**. У період посту його готували з рибою або грибами.

Інший різновид борщу, так званий «**зелений»**, або щавлевий. Готували його навесні з молодим щавлем, кропивою, лободою, листям городнього буряка, або, як говорять на Решетилівщині, «зі свеклою». Зелений борщ заправляли круто звареним посіченим яйцем і сметаною.

Третій вид – холодний борщ, який готували лише влітку. Молодий буряк варили, різали соломкою, заправляли квасом-сирівцем чи сироваткою, додавали зелень кропу, петрушки й часнику, посічені варені яйця [2; с. 17-18].

Борщ – це виключно українська страва. На жаль, їжа – річ, яка швидко псується, тому археологи не можуть розкопати горщечок із борщем періоду гунів або готів. Однак, за словами етнографа Л. Артюх, є письмові пам'ятки, датовані XV ст., де згадується слово «борщівник». Більшість мовознавців вважають, що саме від назви цієї рослини і походить українська страва – борщ [3]. Борщівник – нейтральна

на смак городня або дикоросла листова рослина, яку спершу використовували замість капусти. На території України борщівник ріс давно, як і буряк, разом вони й стали основними складовими давнього борщу. Тому можна сміливо сказати, що борщ з'явився на землях Київської Русі ще в дохристиянські часи.

Потім традиційний український борщ почав еволюціонувати. У XVIII ст. Петро I привіз і висадив на слов'янські землі картоплю. Нею почали замінювати традиційну ріпу. Завезені на нашу землю помідори також назавжди стали невід'ємною складовою борщу.

Сьогодні можна нарахувати не менше 30 традиційних рецептів борщу. У будь-якому випадку в кожної господині – свій борщ, свої таємниці його приготування, які зазвичай передаються з покоління в покоління. Є борщі зелені, холодні, на м'ясному бульйоні та на грибному. Є з чорносливом та з квасолею, пісний з рибою. Хтось кладе в борщ цілий буряк, інші шаткують, а треті взагалі замінюють помідорами. Подекуди борщ зверху посипають борошном і кладуть сметану для кислішого смаку.

Справжній борщ, згідно з народними приказками, має бути таким густим, щоб у ньому стояла ложка, і за парою від миски за столом не було видно дітей. Наваристим борщем відзначають сімейні свята, закінчення польових робіт, пригощають гостей тощо [4; с.181].

У кожного регіону свої особливості приготування. На заході України борщ солодший, ніж на сході. Там він найчастіше вариться без капусти. На Лівобережжі його готують на квашених буряках або буряковому квасі, це додає йому кислоти. На решті території України «тон» борщу задають помідори. Є борщ чернігівський із кабачками, київський із салом, часником і буряковим квасом, одеський – на гусятині, львівський – із сосисками і полтавський – із галушками [3].

Саме полтавський борщ із галушками і зацікавив нас найбільше. Адже про те, що Полтавщина славиться своїми галушками, знають в усьому світі. Борщ із пампушками з часником чи без нього теж знаємо. А те, що до борщу додають галушки, стало для нас відкриттям.

Поспілкувавшись з багатьма господинями у місті Гребінка, ми дізналися, що варили цю страву і в нашому регіоні, хоча наше місто є найвіддаленішим від обласного центру. Ми з'ясували, що до складу борщу входили традиційні продукти: картопля, капуста, червоний буряк, помідори чи томатний сік, засмажка з цибулі та моркви, сушена чи свіжа зелень. Варити могли його на курячому бульйоні, для якого рекомендували обирати півника. Хоча можна було й на воді. Сметану ж могли додавати в уже готову ставу, кожен у свою тарілку за смаком, на відміну від Решетилівщини, де в деяких селах її додають під час приготування прямо в каструлю.

Галушки до борщу готували за різними рецептами та різними способами: їх могли варити прямо в борщі або ж окремо у підсоленій воді, а потім заливали готовим борщем у тарілці. У переважній більшості тісто робилося з пшеничного борошна.

Хоча на Гребінківщині були й певні особливості у їх приготуванні. Як розповіла нам бібліотекар Гребінківської міської бібліотеки Наталія Бехтер, її покійна бабуся, Олійник Одарка Петрівна (1911 року народження), яка мешкала в селі Слободо-Петрівка, традиційно готувала борщ з галушками з пшона. Попередньо замочене на ніч пшоно розминається в макітрі, додається підсмажена на салі цибуля, сметана, яйце, сіль та борошно. Замішується тісто, як на вареники. Шматочки цього тіста кидають до каструлі з киплячим борщем і варять у ньому кілька хвилин.

Інший бібліотекар, Людмила Фальківська, розповіла рецепт галушок, які готувала її мама, Савченко Катерина Єгорівна, 1942 року народження, яка зараз проживає в селі Тарасівка на Гребінківщині. З її слів, такий борщ у родині зазвичай готували восени, коли починали різати молодих півнів. До наваристого борщу додавали галушки, тісто для яких замішували з манної крупи, куди додавалися яйце, підсмажена подрібнена куряча печінка, засмажка з цибулі, сіль та молоко. Тісто має постояти, щоб набухла манка, а потім його беруть ложкою і вкидають до каструлі з киплячим борщем.

Спрощеним варіантом борщу з галушками ж так звані «ледачі» галушки – «потапці», популярні на Гребінківщині. Чорний хліб, бажано трішки підсохлий, нарізали кубиками, додавали подрібнений часник, зелень, підсолювали, змащували олією та заливали юшкою з борщу.

Отже, український борщ, незважаючи на регіональні особливості приготування, був є і залишається найпопулярнішою стравою сучасної української кухні. І хоча кожна господиня його варить по-різному, завжди можна додати щось нове у звичну страву, було б бажання. Смачного!!!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрі вісті, як кажуть їсти/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: https://uamodna.com/articles/dobri-visti-yak-kazhutj-yisty/
2. Закладний В. П., Закладний М. В. Чого не їли предки наші. Українська кухня за «Енеїдою» І. П. Котляревського / Віталій Закладний, Максим Закладний. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 184 с.
3. Мазитова Г. Чий борщ? / Ганна Мазитова. – День. – 2005 р. – № 237. – С. 4.
4. Шкода М. Н. Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї та обряди та повір'я українського народу / Шкода М. Н. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2012. – 544 с.

ВЕЛОТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Білокінь Владислав, *учень 10 класу Мачухівського НВК Мачухівської сільської ради Полтавського району*
Керівник: Білокінь В. В., *учитель географії*

Велосипед – один з найпопулярніших транспортних засобів світу і найулюбленіша іграшка мільйонів дітей. Він приводиться в рух силою людських м'язів, яка передається на ведуче колесо. Велосипед не потребує дорогого пального і не забруднює навколишнє середовище, досить легкий в управлінні, обслуговуванні, має відносно невисоку вартість. Ці очевидні переваги велосипеда перед іншими транспортними засобами зробили його досить популярним серед різних вікових категорій і соціальних груп населення нашої планети. У 2005 р. за підсумками опитування громадської думки Великої Британії велосипед визнано найвизначнішим технічним винаходом від 1800 р. За даними Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» сьогодні у світі використовується понад мільярд велосипедів [3].

Сьогодні важко переоцінити роль велосипеда, бо його використовують не тільки як засіб руху, а й як спортивний інвентар, елемент активного відпочинку з друзями, предмет колекціонування, невід'ємну частину свого життя. За допомогою велосипеда можна знайомитися з природою та історією рідного краю, а заодно й фотографувати чудові краєвиди та різноманітні форми рельєфу, чудернацькі хмари над головою і дивовижні рослини.

У своїй статті ми хочемо привернути увагу до велосипеда як засобу пізнання географії рідного краю. Бо саме таку роль довелося виконати цьому двохколісному транспорту на велосипедній екскурсії Мачухи – Кованчик – Калашники – Плоске – Полузір'я – Шевченки – Судіївка.

Сьогоднішні Мачухи – центр об'єднаної територіальної громади, який об'єднав навколо себе населені пункти Мачухівської, Судіївської, Калашниківської сільських рад Полтавського району, Плосківської сільської ради Решетилівського району та Полузірської сільської ради Новосанжарського району [2]. Напередодні відзначення дня народження Мачухівської об'єднаної громади було вирішено організувати велопробіг через населені пункти, які входять до складу громади. До розробки маршруту велопробігу долучилися керівники громадської організації «ВелоПолтава». Бажаючих зібралося багато –

28 чоловік. Найменшому учаснику було 10 років, найстаршому – 66. Це був не просто спортивний заїзд – це була справжня пізнавальна подорож рідним краєм.

За допомогою місцевих жителів, які гостинно зустрічали подорожуючих, учасники велоекскурсії дізналися про походження назв населених пунктів, через які пролягав маршрут. Рухаючись ґрунтовими дорогами, велосипедисти змогли відчути всю неповторність яружно-балкового рельєфу цієї частини Полтавщини та побачити залишки природних лісостепових ландшафтів, бо в переважній більшості подорожуючих зустрічали антропогенні ландшафти. Учитель географії Білокінь В. В., який був у складі групи, звернув увагу велотуристів на різний колір і механічний склад ґрунтів територій, через які пролягав маршрут. Так подорожуючі мали змогу побачити зональні типові чорноземи, опідзолені чорноземи, лучні ґрунти. Нижче приводимо значення топонімів, про які дізналися під час подорожі.

Мачухи – назва походить від слова «мачуха». Кажуть, що близько 400 років тому, обабіч шляху Полтавського оселилася жінка, яка була заміжня за вдівцем і стала мачухою його синам. Ім'я цієї жінки історія не зберегла, а її соціальний статус дав назву одному з найбільших сіл Полтавського району. Далі версії у розповідях різних оповідачів розходяться: одні стверджують, що була мачуха дуже лихою і прогнала своїх пасинків жити по різних кутках села, а інші доводять, що вона навпаки була доброю і пасинкам наділила земельні угіддя по різних кінцях села. І стали ці кутки називатися іменами пасинків: де оселився Буда – Будницьке, Федір – Федірки, Кирніс – Кирносівка.

Назва **Калашники** походить від назви професії людей, які випікали калачі і спершу називалися калачники, а вже потім калашники. В цьому селі і зараз живуть майстрині, які за стародавніми рецептами печуть короваї на весілля.

Плоске. На під'їзді до села з двох сторін знаходяться великі рельєфні горби, а саме село розташоване на відносно рівній ділянці поверхні. Якщо поглянути з вершини пагорба, то здається, що воно лежить на великому плоскому дні чаші. Звідси і назва – Плоске.

Полузір'я – назва походить від однойменної назви річки, на берегах якої і знаходиться село. Кажуть, що цю назву річці дали чумаки, які запримітили, що вона дуже вузька і в ній видно лише половину зір.

Шевченки. Село побудоване за радянських часів на місці хутора, який колись заснував поміщик на прізвище Шевченко. На цьому хуторі він жив зі своїми синами, тому і назва з'явилася у множині «Шевченки».

Судіївка. Село у своєму минулому належало одному заможному судді. Цікаво, що сіл із подібною назвою зустрічається багато, про те, не дивлячись на однакове смислове значення, вони відрізняються своїм правописом: Судівка, Суддівка.

Як бачимо, досліджені нами топоніми підтверджують класифікацію топонімів, запропоновану Т. В. Дудун: назви населених пунктів, які походять від назв об'єктів рельєфу та гідрографії (Плоске, Полузір'я),

та назви населених пунктів, які походять від імен, прізвищ, прізвиськ чи професій людей,що заснували населений пункт (Шевченки, Калашники, Мачухи, Судіївка) [1].

Загальна довжина маршруту склала 56 км. На подолання цього шляху було затрачено 6 год. Звичайно, для подорожі такої довжини необхідна підготовка, але можна починати подорожувати на велосипеді на значно коротші відстані.

У наших найближчих планах – розробити апробований веломаршрут як туристичний для всіх тих, хто любить їзду на велосипеді та цікавиться природою рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудун Т. В. Історичний аналіз класифікації топонімів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ktvsh_2011_1_29
2. Корба Л. Фізико-географічна характеристика села Мачухи Полтавського району / Ліна Корба // Полтавщина – земля моя свята. Збірник кращих наукових статей V обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. – Полтава: ТОВ Фірма "Техсервіс", 2014. – С. 336–339.
3. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://uk.m.wikipedia.org

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАХВОРЮВАНОСТІ У ДІТЕЙ КОБЕЛЯЦЬКОГО РАЙОНУ ЗА ПЕРІОД 2015-2018 РОКІВ

Моренко Анна, *учениця 11 класу Кобеляцького НВК №1*
Керівник: Ярмоленко О. О., *педагог-організатор, керівник гуртка Кобеляцької райСЮТур*

Збереження і відновлення здоров'я дітей України стає надзвичайно важливою справою, оскільки це – наше майбутнє і одне з головних джерел повноцінного життя, щастя, радості, успіху. Воно є не лише особистим надбанням людини, але й суспільним багатством, одним із найважливіших показників добробуту народу. Останнім часом ситуація зі здоров'ям дітей наблизилася до критичної: підвищується рівень загальної захворюваності та поширеність захворювань окремих органів і систем. У сучасних умовах стан здоров'я дітей має неабияке значення, оскільки саме від стану здоров'я підростаючого покоління залежить розвиток суспільства у майбутньому.

Мета нашого дослідження – вивчення стану здоров'я дітей Кобеляцького району за період 2015–2018 рр.

Моніторинг стану здоров'я учнів було проведено за результатами даних поглиблених медичних оглядів Кобеляцької центральної районної лікарні.

Найбільше патологій виявлено у 2016 р., а в 2015 р. найбільшу кількість патологій було виявлено вперше (таблиця 1).

Таблиця 1

Виявлення патологій у дітей шкільного віку в Кобеляцькому районі за даними поглиблених медоглядів 2015-2018 рр.

	2015 рік (станом на 01.09.)	2016 рік (станом на 23.08.)	2017 рік (станом на 22.09.)	2018 рік (станом на 01.09.)
Підлягало огляду	3875	3847	3758	3721
Оглянуто	3875	3847	3758	3665
Виявлено патології	1315 (33, 9%)	1559 (40, 5%)	1374 (36, 6%)	974 (26, 6%)
вперше	270 (20, 5%)	227 (14, 6%)	222 (16, 2%)	135 (13, 9%)

Розглянемо характер хронічних захворювань і функціональних відхилень, які характерні для дітей шкільного віку. Найбільш частими та розповсюдженими серед школярів є захворювання та функціональні відхилення шлунково-кишкового тракту, на другому місці – проблеми органів зору та нервової системи, на третьому – хвороби кровообігу, на четвертому – захворювання верхніх дихальних шляхів та органів дихання, на п'ятому – захворювання ендокринної системи та лор-захворювання, далі захворювання сечостатевої системи, вродженні аномалії, розлади психіки, замикають рейтинг захворювання шкіри та новоутворення (таблиця 2).

Захворювання та функціональні відхилення шлунково-кишкового тракту в останні роки мають стійку тенденцію до збільшення у зв'язку з нераціональним харчуванням дітей та вживанням сурогатних синтетичних продуктів, шкідливих для організму дитини. Найбільш розповсюдженими є враження жовчного міхура, шлунку, підшлункової залози, печінки, кишечника та глистяні інвазії. Особливого значення набуває організація раціонального харчування дітей у школі, контроль меню дієтологом та формування спеціального дієтичного харчування.

Найбільш стрімку динаміку в останні роки демонструють захворювання органів чуттів, зокрема органів зору. Міопія – погіршення здатності бачити предмети на звичайній відстані – набула характеру епідемії. Причини погіршення зору загальновідомі – сидячий, малорухомий спосіб життя і комп'ютери, планшети, гаджети [2].

Особливе місце в рейтингу хронічних захворювань та функціональних відхилень посідають проблеми нервово-психічного розвитку дитини. Сучасний стан інтенсифікації шкільних навантажень спричинює стрімкий ріст дітей з наявністю таких відхилень.

Захворювання верхніх дихальних шляхів характерні майже для 65–85% дітей і супроводжують їх протягом усього навчання у школі. Зокрема, це запальні проблеми носа – риніти, вуха – отити, горла – хронічні тонзиліти, аденотонзиліти, фарингіти, бронхіти, пневмонії та

ін. Захворювання мають сезонний характер і часто залежать від стану профілактики в умовах дитячих колективів та у сім'ї.

Таблиця 2

Динаміка захворюваності дітей шкільного віку у розрізі класів хвороб в Кобеляцькому районі у 2015-2018 рр.

Клас хвороб	2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	кількість дітей	відсотки	кількість дітей	відсотки	кількість дітей	відсотки	кількість дітей	відсотки
Хвороби шлунково-кишкового тракту	168	12, 8%	243	15, 6%	208	15, 1%	141	3, 9%
Органів дихання	43	3, 3 %	92	5, 9%	77	5, 6%	83	2, 3%
Нервової системи	160	12, 1%	163	10, 5%	116	8, 4%	98	2, 7%
Органів зору	156	12, 0%	209	13, 4%	189	13, 8%	146	3, 9%
ЛОР захворювання	71	5, 4%	76	4, 9%	59	4, 3%	15	0, 4%
Хвороби кровообігу	149	11, 1%	178	11, 4%	163	11, 9%	114	3, 1%
Сечостатевої системи	51	3, 4%	48	3, 1%	37	2, 7%	34	0, 9%
Розлади психіки	26	2, 0%	27	1, 7%	30	2, 2%	22	0, 6%
Вродженні аномалії	16	1, 2%	19	1, 2%	25	1, 8%	33	0, 9%
Захворювання ендокринної системи	82	6, 2%	76	4, 9%	75	5, 5%	58	1, 6%
Захворювання системи крові	46	3, 5%	49	3, 1%	25	1, 8%	40	1, 0%
Новоутворення	9	0, 7%	5	0, 3%	11	0, 8%	4	0, 1%
Хвороби шкіри	18	1, 4%	24	1, 5%	26	1, 0%	8	0, 2%

Профілактика цього типу захворювань здійснюється через проведення протиепідемічної роботи і дотримання санітарних умов у школі, загартовування, раціонального харчування, контролю стану мікрофлори горла і носа консультування у лікаря отоларинголога і педіатра та проведення специфічних оздоровчо-реабілітаційних заходів [1].

Розвиток дитини, її ріст комфортний психологічний стан часто залежить від стану залоз ендокринної системи, зокрема – підшлункової, щитовидної, статевих залоз, наднирників, гіпофізу та ін. Проблеми із підшлунковою залозою, зокрема, можуть призвести до формування важкого хронічного захворювання – цукрового діабету, який інколи може мати спадковий характер. Для захворювань щитовидної залози характерні проблеми засвоєння йоду та формування відповідних специфічних симптомів при дефіциті, або надлишку продукції гормонів залози.

Аналізуючи дані нашого дослідження, можна зробити висновок, що в останні роки стан здоров'я та фізичного розвитку дитячого населення району погіршується. Серед екологічних факторів, що сприяють зниженню рівня дитячого здоров'я, чи не найважливіша роль належить навчальному навантаженню. Комплексний підхід до оцінки стану здоров'я дітей, впровадження нових оздоровчих технологій дадуть змогу попередити зростання функціональних порушень та органічної патології у школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудіна О. О. Ситуаційний аналіз стану здоров'я дитячого населення / О. О. Дудіна, А. В. Терещенко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2014. – № 2. – С. 49–57.
2. Моісеєнко Р.О. Аналіз стану захворюваності та поширеності захворювань у дітей в Україні за період 2011 – 2015 роки / Р. О. Моісеєнко, О. О. Дудіна, Н. Г. Гойда // Современная педиатрия. – 2017. – № 2. – С. 17–27.

АГРОХОЛДИНГИ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПОЛТАВЩИНИ

Тищенко Олександр, *учень 9-Б класу*
Розсошенської гімназії Полтавської районної ради
Керівник: Семикіна О.В., *учитель географії*

Агрохолдинг – це сукупність материнської компанії та контрольованих нею дочірніх компаній, що здійснюють господарську діяльність у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Виробляючи своїми структурними підрозділами аграрну сировину, зберігаючи і транспортуючи її до переробних підрозділів, агрохолдинг значно здешевлює кінцеву продукцію за рахунок можливостей застосування сучасних технологій у сільському господарстві і отримання вищої урожайності сільськогосподарських культур, зниження витрат на зберігання і транспортування сировини (без посередників), несплати податку на додану вартість (ПДВ) на сировину, застосуванні логістики при заготівлі сировини і реалізації кінцевої продукції.

Однією з ефективних на території Полтавщини є бізнес-група сільськогосподарських підприємств «Арніка», що була створена у 2000 р. і на сьогоднішній день є одним із виробників органічної сіль-

ськогосподарської продукції, що використовує новітні технології та сучасну техніку. Земельний банк агрохолдингу налічує близько 20 тис. га в Полтавській області (Глобинський, Семенівський та Кременчуцький райони), з них 15,77 тис. га повністю відведено під органічну продукцію. Також «Арніка» має земельний фонд у Рівненській області за рахунок приєднання ТОВ «АгроРівне» (Рівненський, Костопільський, Гощанський райони). Бізнес-група займається вирощуванням та торгівлею органічною сої, зерновими та технічними культурами.

Агробізнес компанії переходить на цифрові рейки в оптимізації процесів, веденні обліку, у договірній роботі, управлінні ресурсами, контролі якості, плануванні, прогнозуванні. Діджиталізація та роботизація, що впроваджуються у рослинництві здатна поєднати зусилля українських виробників сучасного обладнання та пристроїв, ІТ-фахівців, науковців та аграріїв. Наприклад, ще кілька років тому практично ніхто не використовував дрони для моніторингу стану посівів і обміру полів, а зараз без цього приладу неможливо ефективно розвивати виробництво. Сучасний трактор за рівнем автоматизації, комфорту роботи та ефективності може зрівнятися з електрокарами. Звичайний український механізатор працює в тракторі, який за допомогою RTK-станції їде сам і здійснює посів з точністю до 2 см. Трактористу тільки треба сидіти в кабіні і стежити за приладами.

Прикладом ефективного ведення господарства також є вертикально інтегрований агрохолдинг «Астарта-Київ». Земельний банк складає 250 тис. га і включає території Полтавської, Вінницької, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської, Харківської та Черкаської областей. Головними напрямками агробізнесу є виробництво цукру та супутньої продукції, зернових і олійних культур, молока, м'яса, а також переробка сої та виробництво біогазу. Зокрема, на території Полтавщини агрохолдингу належать: цукрові заводи (Глобинський, Яреськівський, Новооржицький, Кобеляцький), інтегрований комплекс з переробки сої в Глобиному, елеватори (Глобинський, Лутовинівський, Яреськівський, Скороходівський), Хорольський комбікормовий завод. Слід відзначити, що у 2017 р. агрохолдинг розпочав перший етап сертифікації з вирощування органічної продукції: кукурудзи, пшениці, гречки та сої.

Напрямок тваринництва в компанії на Полтавщині представлений підприємствами: «Агрофірма імені Довженка», «Полтавазернопродукт», агрофірма «Хорольська». Ці підприємства здійснюють комплексну реорганізацію системи управління фермами: відкриття кормоцентру, створення структури Зооветсервісу, зміна організаційної структури ферм, запровадження нової системи мотивації персоналу. Також діє біоенергетичний комплекс у Глобиному, що виробляє біогаз у процесі переробки відходів цукрового виробництва та відходів рослинництва на полях. Всі підприємства забезпечені автоматизованою системою управління, інноваційне технологічне обладнання та мають розгалужену транспортну інфраструктуру.

Загалом агрохолдинги мають позитивний вплив на економіку Полтавщини, адже, витісняючи фермерів із ринку оренди сільськогосподарської землі, змушують їх змінювати свою спеціалізацію, переходити від вирощування низько ефективних зернових і технічних культур до вирощування овочів, фруктів, ягід. Вони також забирають землю у неефективних аграрних підприємств, змушуючи їх виходити з аграрного бізнесу. Однак концентрація землі агрохолдингами шляхом витіснення з ринку оренди землі певної кількості аграрних підприємств і фермерів створює нову соціально-економічну ситуацію на селі: припинення існування сільськогосподарських підприємств як юридичних осіб, втрату для певної кількості сільських жителів місця роботи, ненадходження до місцевих сільських рад податкових та інших платежів від підприємств, що припинили своє існування, відсутність фінансування на створення та підтримку сільської інфраструктури, яке здійснювали сільськогосподарські підприємства (дороги, дитячі садки і школи, будинки культури, амбулаторії сімейної медицини).

Отже, діяльність агрохолдингів є інтенсивною, що підтверджується їхнім швидким розвитком. Їх створення є цілком природним прагненням бізнесу підвищувати власну ефективність за рахунок концентрації ресурсів та умов глобалізованого аграрного ринку, але, з іншого боку, їхня діяльність спричиняє зростання ризику монополізації ринку та обмеження економічної конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрохолдинги в Україні – Електронний ресурс. – Режим доступу: https:// tripoli.land/companies/arnika.
2. «Астарта-Київ» – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://latifundist. com/kompanii/132-astarta-kiev.
3. Данкевич А.Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С.139-147.
4. Розвиток та діяльність агрохолдингів в Україні – Електронний ресурс. Режим доступу: https:/ /www.pdaa.edu.ua /sites /default /files.

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Коцюруба Ілля, *учень 10 класу Розсошенської гімназії, член гуртка «Географічне краєзнавство» ПОЦТКУМ*
Керівник: Кушнір Л.М., *кандидат географічних наук, вчитель географії Розсошенської гімназії*

Сучасний етап розвитку суспільства передбачає запровадження ряду змін в організації рекреаційної діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Існуючі підходи до вивчення рекреаційного комплексу виходять, в основному, з двох напрямів. Перший утворився в результаті значної роботи по дослідженню рекреацій, яка

проведена вченими географами. Другий напрямок утворився в результаті успішних наукових розробок в галузі архітектури та містобудування.

Структуру територіально-рекреаційного комплексу (ТРК) адміністративної області пропонується формувати у вигляді відповідної суспільно-господарської сфери – рекреаційної індустрії, до складу якої входять інституційно-організаційна та функціонально-господарська підсистеми. До інституційно-організаційної підсистеми необхідно включати такі елементи:

1) підготовка кадрів; 2) економічне та правове забезпечення рекреаційного процесу; 3) оптимальна просторово-територіальна організація середовища. При цьому слід зазначити, що всі організаційні заходи повинні спиратися на відповідні наукові дослідження. Функціонально-організаційна підсистема даної структури має включати наступні елементи: рекреаційне споживання; рекреаційне обслуговування; рекреаційне виробництво; комунікації.

Функціонально-компонентна структура рекреаційного комплексу на регіональному рівні обумовлює встановлення рекреаційних районів (чи зон) різного ієрархічного рівня, а також визначення переважаючих видів рекреаційної діяльності: довготерміновий, короткочасний та змішаний відпочинок.

Також необхідно виділити основні і другорядні напрямки маятникових рекреаційних переміщень, що реалізуються за допомогою наземного транспорту в таких режимах, як короткочасний відпочинок без ночівлі, короткочасний відпочинок з ночівлею та змішаний режим відпочинку. Наступним кроком є визначення пунктів формування рекреаційних потоків, а також центрів концентрації рекреантів.

При проектуванні регіональних рекреаційних комплексів вірний прогноз розвитку того чи іншого елементу комплексу з урахуванням характеру та напрямку розвитку урбанізованих зон визначає цілісність та стійкість функцій окремих утворень на всіх етапах формування комплексу.

З метою вивчення територіально-рекреаційного комплексу Полтавської області був використаний метод структурного аналізу, що дозволив проаналізувати функціональну структуру ТРК.

У структурі ТРК переважають оздоровчі заклади, які спеціалізуються на оздоровчому відпочинку. Одним з найпоширеніших видів оздоровчих закладів є бази відпочинку, найбільша кількість яких зосереджена на території Новосанжарського та Кобеляцького районів. Ці заклади відзначаються простотою обладнання і максимальним використанням природних рекреаційних ресурсів.

Велика увага приділяється оздоровленню дітей у літніх таборах, розташованих у мальовничих куточках Полтавської області, на берегах річок та озер, в лісових масивах. Це відомі в області дитячі оздоровчі табори вищої категорії “Молода гвардія”, “Горизонт”, “Орлятко”,. “Сонячний”, “Іскорка”, “Чайка”, “Зоряний”.

На території області діє ряд лікувальних закладів в Миргородському, Зіньківському, Великобагачанському, Новосанжарському, Кременчуцькому районах, які мають лікувальні ресурси, власну мінеральну воду.

У розміщенні лікувально-оздоровчих закладів Полтавської області можна виділити наступні особливості: більшість закладів тяжіють до річок Ворскла, Псел та Сула (переважно турбази), орієнтація на природні рекреаційні ресурси (прикладом можуть бути санаторії, що розміщуються на базі природних родовищ мінеральних вод: "Хорол", "Полтава, "Березовий гай"); мальовничість територій (дитячі оздоровчі табори). Ці особливості впливають на нерівномірність розподілу рекреаційних закладів по території Полтавщини: найбільше їх розміщується в Миргородському, Полтавському та Новосанжарському районах. Заклади відпочинку, які працюють на базі рекреаційних ресурсів області, використовуються жителями Полтавщини та сусідніх областей.

Розвитку пізнавальної рекреації в Полтавській області сприяє наявність в області великої кількості визначних пам'яток історії та архітектури (ряд з яких мають світове значення), а також готельне господарство, музеї (397) та ліцензовані туристичні підприємства. Більшість туристичних підприємств Полтавщини функціонують у м. Полтаві та Кременчуці. Вони займаються іноземним, внутрішнім, зарубіжним туризмом, екскурсійною діяльністю.

В області дуже широкі можливості використання культурно-історичних рекреаційних ресурсів. По території Полтавщини прокладені туристичні маршрути: "На Батьківщину М.В. Гоголя", "Чумацькими шляхами Полтавщини", "Історичне поле Полтавської битви", "По Гоголівських місцях", "До Мгарського монастиря", "На Сорочинський ярмарок", "Полтава – духовна перлина України" та інші.

В перспективі з метою розвитку туризму в Полтавській області доречно розробити нові маршрути: "Шляхами видатних вчених і винахідників", "Видатні діячі театру та кіно", "Відомі народні умільці". В плані посилення уваги до довкілля перспективними можуть бути еколого-краєзнавчі та пізнавальні маршрути – "Вниз по Ворсклі", "Зелений дивосвіт (Устимівський дендропарк)", "Білецькі плавні".

Значна кількість туристичних маршрутів дає змогу широко використовувати рекреаційні ресурси області. Але останнім часом спостерігається тенденція зниження використання культурно-історичних ресурсів. Більшість екскурсій по області здійснюється для учнів та студентів. Робота ж бюро подорожей та екскурсій, в основному, спрямована на організацію турів за кордон.

Вдосконалення функціонально-компонентної структури рекреаційного комплексу Полтавської області пов'язане з подальшим розвитком перспективних в її природних умовах закладів лікувальної рекре-

ації – санаторіїв, санаторіїв профілакторіїв, пансіонатів з лікуванням, провівши їх технічне та сервісне переобладнання; збільшенням кількості закладів пізнавальної рекреації та покращенням якості послуг, що надаються ними.

ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У ПОЛТАВСЬКІЙ ЗОШ № 20 ІМЕНІ БОРИСА СЕРГИ

Бурнаховська Аделіна, *учениця 10-А класу*
КЗ «Полтавська ЗОШ №20 імені Бориса Серги»
Керівник: Романчук Р. С., *учитель географії*

Протягом XX століття використання енергії на планеті збільшилося приблизно у 15 разів, а чисельність населення світу зросла більше, ніж у 3 рази. Таким чином, споживання енергії на душу населення підвищилось у понад 4 рази. Енергоспоживання зростатиме і надалі, оскільки населення світу теж збільшуватиметься. Аби виробити енергію, людство витрачає енергетичні ресурси: вугілля, нафту, природний газ. Їх запаси стрімко виснажуються. Перед людством постає завдання пошуку принципово нових засобів отримання енергії. Також надмірне і нераціональне ресурсоспоживання веде до збільшення обсягу викидів вуглекислого газу, який негативно впливає на довкілля, сприяючи глобальному потеплінню та зміні клімату [3].

Енергозбереження – це діяльність, спрямована на економію та раціональне використання енергії і природних енергетичних ресурсів [1]. Впровадження енергозбереження у школах, на підприємствах і просто в родинах є одним з важливих кроків у вирішенні багатьох екологічних проблем: зміни клімату, забруднення атмосфери, виснаження копалин ресурсів, а також економії коштів [4]. Ми пропонуємо ряд заходів з енергозбереження у стінах нашої Полтавської ЗОШ №20 імені Бориса Серги.

1. Утеплення школи з метою більшого збереження тепла.

Основними джерелами втрати тепла вважають конструктивні елементи самої будівлі (стіни 15%, дах 18%, підлога 16%), а також 17% втрачається через вікна й двері. Заходи з недопущення тепловтрат покликані не тільки зменшити видатки на оплату комунальних послуг, а й заощадити витрати енергоресурсів та зменшити вплив шкідливих речовин на навколишнє середовище [4].

Утеплення фасаду приміщень є популярним методом зменшення тепловтрат за останні декілька років. Теплоізоляція фасаду школи дозволить підтримувати стабільну кімнатну температуру протягом року, рівень вологості та обмін повітрям, результатом чого є забезпечення енергоефективності, економія видатків і енергоресурсів. Окрім цього, покращується зовнішній вигляд будівлі. Але вищезазначений ефект

досягається за умови повного утеплення будівлі. У випадку локального утеплення бажаний результат є тимчасовим.

2. Встановлення на даху школи сонячних батарей для вироблення власної додаткової електроенергії.

Сонячна батарея – тип збірних панелей для поглинання енергії сонячних променів та її перетворення у електричну чи теплову [6]. Серед альтернативних джерел одним із найбільш перспективних є пряме перетворення сонячного випромінювання в електрику в напівпровідникових сонячних елементах. Виходячи з розміщення будівлі школи відносно сторін світу, її форми та технічних можливостей, а також досвіду інших шкіл нашої країни є доцільним використання енергії випромінювання Сонця, яка є основним джерелом енергії атмосферних процесів. Оскільки її запаси практично невичерпні, її відносять до поновлюваних енергоресурсів. Тепловий потік сонячного випромінювання, який сягає Землі, дуже великий. Він більш як у 5000 разів перевищує сумарне використання всіх видів паливно-енергетичних ресурсів у світі. Серед головних переваг сонячної енергії – її вічність і виняткова екологічна чистота [1].

Одна сонячна панель на 250 Вт коштує 3-4 тисячі гривень. Якщо на даху школи встановлять близько 600 панелей потужністю 250 Вт**,** вони зможуть виробити близько 180 тисяч кВт/год електроенергії на рік. Термін експлуатації дахової сонячної електростанції – 25 років. Окупність проекту – 5-6 років. Так, у перспективі приблизно 20-ти років школа отримуватиме прибуток від роботи такої станції за рахунок економії на електроенергії. Такі сонячні панелі на даху Полтавської ЗОШ № 20 дозволять зекономити понад 0,5 млн. гривень у рік.

3. Перехід від централізованого опалення на автономне шляхом встановлення теплового насосу з використанням ґрунту.

Автономна система опалення допоможе щорічно економити понад 40% від колишніх витрат на центральне опалення школи. Основна проблема, яка підштовхує багато навчальних закладів до таких кроків, – це неефективність центральної системи опалення (затримки в подачах тепла, старий трубопровід).

Тепловий насос – це прилад, що призначається для виконання трьох задач: опалення, гаряче водопостачання і кондиціонування. Основна відмінність насосу від всіх інших джерел тепла полягає у можливості використовувати безкоштовну поновлювану низькотемпературну енергію навколишнього середовища на потреби опалення та нагріву води. Близько 80% від потужності, яку видає насос, фактично «викачується» з навколишнього середовища, використовуючи енергію Сонця [7]. Умовою роботи насосу є наявність джерела енергії, тепло з якого буде відбиратись для забезпечення процесу кипіння робочого тіла у випарнику.

Для нашої школи найуніверсальніше джерело енергії для теплового насоса – ґрунт. Земля добре тримає в собі сонячну енергію, яка не охолоджується навіть взимку, тому що на глибині температура завжди постійна. Тому протягом року ґрунт віддає тепло. Він акумулює сонячне випромінювання, яке падає на його поверхню, та постійно отримує тепло від земного ядра. Уже на глибині 5-7 метрів температура ґрунту практично стала протягом усього року і складає 10-12ºС [8].

Принцип роботи теплового насосу з використанням ґрунту: незамерзаюча рідина, що отримала тепло із замкнутого земляного колектора, свердловини або ґрунтових вод, передається з трубопроводу і направляється в тепловий насос, де тепло віддається внутрішньому контуру теплового насосу. Тепло від внутрішнього контуру теплового насосу передається в зворотній контур системи опалення школи. Потім охолоджена рідина повертається назад в ґрунт, де знову забирає тепло [5].

4. Заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі для економії використання електроенергії.

Основа споживання електроенергії в нашій школі – це освітлення, тому, замінивши лампи розжарювання на енергозберігаючі LED-лампи, ми суттєво скоротили своє електроспоживання та відповідно заощадили кошти на його оплаті. Зокрема, при заміні звичайних лампочок на енергозберігаючі електроспоживання знизилося в 5-7 разів (на 75-80%), оскільки їхня світлова віддача в середньому в 5 разів більша. 100 Вт лампочки ми замінити енергоощадними потужністю 12-20 Вт. Строк служби звичайної лампи розжарювання становить 1-1,5 тис. годин, енергозберігаюча лампа прослужить 10 тис. годин, LED-лампа – до 50 тис. годин [9].

Варто зауважити, що вартість LED-ламп нас насторожила, але це якраз той випадок, коли – мета виправдовує вкладені кошти. Вартість LED-лампи 12 Вт (з низьким світловим потоком – аналог 100 Вт) в середньому становить 50-70 грн, звичайна лампочка розжарювання коштує 6,50 грн. Отже, щоб перекрити строк служби LED-лампи, нам необхідно 50 штук звичайних ламп, а це в свою чергу – 325 грн (6,50*50). Економія очевидна.

Для кращого енергозбереження споживання електроенергії ми зробили простий розрахунок за рік для обох типів ламп за умови, що лампи горять 10 годин на добу: 1) лампа розжарювання 100 Вт: 0,10 кВт/год*10 год*365 днів = 365 кВт/год за рік; 2) світлодіодна лампа 12 Вт: 0,012 кВт/год*10 год*365 днів = 43,8 кВт/год за рік.

У школі уже замінено лампи розжарювання на енергозберігаючі. З досвіду можемо сказати, що споживання електроенергії у світлодіодної лампи менше у 8 разів за рахунок меншої споживаної потужності.

У сучасному світі використання альтернативних джерел енергії, екологічних матеріалів для будівництва стає все більш актуальним. Крім того, усі ці енергозберігаючі заходи є екологічними і розраховані на довготривале використання. Ми маємо надію, що наш досвід допо-

може звертати більшу увагу на розробку та впровадження в життя цих заходів з енергозбереження. Я впевнена, що результат цих кроків зробить Україну більш незалежною енергетично та екологічно безпечною для проживання і розвитку багатьох людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://avdvca.gov.ua
2. Енергозберігаючі технології [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://proektozbereshennya.io.ua
3. Енергозбереження в побуті [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://saee.gov.ua
4. Енергозбереження у побуті [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://rada.konotop.org
5. Принцип дії теплового насоса [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.siriusone.net
6. Сонячна батарея [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org
7. Тепло з землі – ґрунтовий колектор [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.geoteplo.com.ua
8. Тепловий насос – джерело тепло [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://сахара.ua
9. Як зекономити електроенергію на заміні лампочок [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://jkg-portal.com.ua

ЗВУКОВІ ЛАНДШАФТИ МІСТА ПОЛТАВИ

Демченко Ростислав, *учень 9 класу*
Полтавського обласного наукового
ліцею-інтернату II-III ступенів
імені А.С. Макаренка
Полтавської обласної ради
Керівник: Глухота В. О., *учитель географії*

Звук впливає на формування ландшафту так, як і інші його компоненти. Більше того, він у деяких випадках може бути вирішальним чинником у формуванні та функціонуванні певного ландшафтного комплексу. Звукове ландшафтознавство на сьогоднішній день є перспективним науковим напрямом.

Мета статті – проаналізувати структуру міського звукового ландшафту та визначити особливості звукових ландшафтів міста Полтави.

Полтава розташована у східній частині області на берегах річки Ворскли, в межах великої Східноєвропейської рівнини, на рівнинному Полтавському плато і його крутому прирічковому схилі. Більша, західна частина міста лежить на порівняно високому (150...159 м над рівнем моря) вододільному плато, розчленованому біля долини Ворскли досить глибокими балками на ряд плосковерхих виступів (Монастирський, Інститутський, Кобищанський, Іванова гора). Менша, східна час-

тина міста (Поділ, Левада, Дублянщина) розміщена на заплаві і частково першій терасі річки Ворскли. Тут переважають абсолютні висоти від 78 м до 100 м над рівнем моря. Із сходу місто обмежене долиною річки Коломак поблизу її гирла [7].

Поширення звукових ландшафтів у межах Полтави відбувається з врахуванням рельєфу. Найбільш швидко розповсюджується звукові ефекти між центром міста, де знаходиться так звана Іванова гора, і мікрорайонами Поділ та Левада, які розміщені в долині річки Ворскли. Також яскравим прикладом впливу рельєфу на поширення і формування звукових ландшафтів є Монастирська гора, довкола якої проходить залізниця з досить інтенсивним рухом потягів. На вершині знаходиться Хрестовоздвиженський монастир, який оточує досить густа рослинність, що разом з висотою гори мінімізує вплив звуків від потягів для монастиря, тому фактично весь звуковий ефект і відповідно звукові ландшафти формуються в таких районах міста як Дублянщина та Яківці, що знаходяться довкола Монастирської гори.

До кліматичних умов, що визначають особливості звукового ландшафту, відносять переважаючі напрямки та силу вітру, атмосферний тиск, температуру та вологість повітря (впливають на швидкість і відстань розповсюдження звукових хвиль у повітрі), метеорологічні явища – дощ, туман, снігопад (знижують швидкість і відстань розповсюдження звуку, змінюють його тональність).

Територія Полтави знаходиться в межах помірного кліматичного поясу, тип – помірно-континентальний. Середня температура січня становить −3,7 С, липня +21,4 С, кількість опадів складає 480−580 мм/рік, що випадають переважно влітку у вигляді дощів. Атмосферних опадів у місті випадає найбільше в червні та липні: понад 61 мм. Але в той же час найбільша кількість дощових днів у квітні, травні та червні – понад 15 днів. Кількість днів із грозами – 15 [7].

Отже, кліматичні умови Полтави відображаються в поширенні та формуванні звукових ландшафтів. Зокрема, опади у вигляді дощу найбільший вплив мають у місцях інтенсивної забудови – у мікрорайонах Левада, Алмазний, Браїлки, Поділ, Центр. Найменший вплив у місцях малоповерхової забудови: Дублянщина, Юрівка, Яківці.

Не менш важливим чинником формування звукових ландшафтів міста є вітер. Фактично в містах набагато сильніші вітри і більша їх інтенсивність в порівнянні з природними середовищем. Причиною цього є перш за все температурні показники: у містах на кілька градусів температура повітря завжди вища. Також слід врахувати багатоповерховість забудови, яка є причиною порушень природніх вітрових потоків. Так, у Полтаві близько 2/3 кількості днів у році панує континентальний підтип повітряних мас із суходолу Євразії, 1/3 днів – морський підтип повітряних мас із північної та центральної Атлантики та внутрішніх морів – Середземного, Чорного, Азовського. Найбільша кількість вітрів спостерігається взимку, в січні та лютому [7].

Таким чином, вітер, як один з головних чинників виникнення та поширення звуків, найбільший вплив матиме в місцях інтенсивної та багатоповерхової забудови: Левада, Алмазний, Центр, де дуже часто виникають так звані протяги, де при сильному та інтенсивному вітрі формуються відповідні звукові ландшафти, які мають істотний вплив на навколишнє середовище.

Міська рослинність (дерева та кущі) є не тільки джерелом звуку, але і його природнім бар'єром або каналом розповсюдження: гущина, площа, висота та напрямок насаджень безпосередньо впливають на звукосприйняття. У місті існує декілька парків. Найбільший із них – «Міський дендропарк», що розташований на окраїні міста в північній його частині. У центральній частині Полтави знаходяться «Корпусний парк», «Парк І.П. Котляревського» та «Парк Перемоги».

Найбільший вплив на формування і поширення звуків і звукових ландшафтів у місті має парк імені І. П. Котляревського, оскільки він знаходиться між двома вулицями (Європейська та Сінна), де інтесивний рух транспорту. Фактично парк є природнім бар'єром для поширення антропогенних нелінійних звукових ландшафтів. Корпусний парк знаходиться в самому центрі міста, оточений вулицею Соборності, але має досить рідку деревну рослинність, що зменшує вплив на поширення звукових ландшафтів.

Антропогенні чинники формування звукових ландшафтів – це перш за все рух транспорту. У Полтаві найбільш інтенсивний рух транспорту здійснюєтьс явулицями Європейською, Соборності, Великотирновською, Героїв Небесної Сотні, також у місті багато світлофорів, які регулють поширення звукових ландшафтів, надаючи їм певної ритмічності. Не менший вплив має залізниця, яка зумовлює поширення у місті лінійних звукових ландшафтів.

Основним джерелом і творцем звукових ландшафтів міста є людина з її діяльністю. Тому перед жителями Полтави стоїть непросте завдання сформувати такий звуковий ландшафт, де всі компоненти як природного так і техногенного середовища будуть гармонійно доповнювати один одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Е.Д. Звуковой ландшафт как реальный объект и исследовательская проблема / Е.Д. Андреева // Экология культуры. – 2000. – № 2. – С.76-85.
2. Байтеряков О.З. Структурно-логічна модель формування міського звукового ландшафту/ О. З. Байтеряков // Часопис картографії. – 2016. – Вип. 16. – С. 86-99
3. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : Монографія. У 2-х т. / М.Д. Гродзинський. – К.: ВПЦ Київський університет, 2005. – Т. 2. – 503 с.
4. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Ч. І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик. – Вінниця: ПП «ТД Едельвейс і К», 2012. – 336 с.

5. Канський В.С. Звуковий ландшафт: поняття та підходи до класифікації / В.С. Канський, В.В. Канська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Географія». Випуск 28. – 2016. – № 3-4. – С.76-85.
6. Пащенко В.М. Ландшафт – інтегратор географічної думки // Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя. Зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 9-16.
7. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. – Видання 2-е, доповнене і перероблене / За ред. К.О. Маца. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
8. Трухин В.И. Общая и экологическая геофизика / В.И. Трухин, К.В. Показеев, В.Е. Куницын. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 576 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВІДКРИТТЯ БІЛАНІВСЬКОГО ГЗК

Нестьора Валерія, *учениця 11-Б класу*
КНВК №5 імені Т.Г.Шевченка
Керівник: *Коваленко О. Р., учитель географії*

Залізо тисячоліттями було знайоме людям лише в небесному обличчі. Темні шматки каменю, схожі на метал, падаючи прямо з неба, не плавилися земним вогнем. "Бі-ні-пет" – "небесний" – одне з перших імен заліза. Так називається цей метал на мові коптів – народу що жив в Єгипті. "Зідерос" – (зоряний) – назвали його древні греки. "Небесною міддю" вважали залізо шумери.

Тема даного дослідження є актуальною по декільком причинам, а саме: Розробка родовища забезпечить новими робочими місцями; Добута залізорудна сировина дасть можливість збільшити обсяги експорту подальшої продукції (окотків) на зовнішній ринок, що позитивно «відгукнеться» на бюджеті не тільки регіону, а й країни. Забезпечення не лише зовнішнього, а й внутрішнього ринку держави рудою. В той же час існує й інша сторона медалі: знищення природного ландшафту території та ризик забруднення навколишнього середовища радіоактивними елементами ураном і талієм та небезпека токсичних викидів, без яких не обходяться жодні вибухові роботи.

В Україні, яка займає одне з провідних у світі місць за запасами та видобутком залізної руди, вони зосереджені в Криворізькому та Керченському залізорудних басейнах, Криворізько-Кременчуцькій, Білозерсько-Оріхівській, Одесько-Білоцерківській металогенічних зонах, Приазовській та Придніпровській металогенічних областях (сумарно розвідані запаси 40,1 млрд т, прогнозні – 30,4 млрд т, потенційні – 133,5 млрд т). Із 73 відомих родовищ в кінці XX ст. експлуатується 23.

На даному етапі ГЗК готує площі для освоєння ще неосвоєного Біланівського родовища. Біланівське родовище розвідане Кременчуцькою ГРЕ ДГП “Південьукргеологія”. Рекомендований спосіб розробки відкритий до глибини 600 м з максимально можливим вилученням балансових запасів (затверджені в контурі кар’єру).

Період розробки 32 років. Згідно з техніко-економічним обґрунтуванням (ТЕО) розробки Біланівського ГЗК, його розміри складатимуть 6 км завдовжки, 3 завширшки та 600 метрів завглибшки. Це найбільший і найглибший кар'єр із видобутку кварцитів у Європі. Біланівський ГЗК свого шламосховища не матиме – буде використано діюче сховище Полтавського ГЗК, оскільки родовище останнього виснажиться у найближчі 10-15 років.

На базі розробки південних родовищ Кременчуцької магнітної аномалії формується промислове утворення – гірничорудний промисловий район. Понад 85% продукції з цього району експортується в Німеччину, Польщу, Чехію, Італію, Австрію, Угорщину, Сербію, Румунію, Болгарію, Туреччину, Індію, Китай, Росію та Японію. Відкриття ще одного родовища матиме позитивний вплив на ВВП країни та регіону.

У підсумку поряд з Полтавським ГЗК, на якому сьогодні працює більше 12000 робітників, з'явиться ТОВ «Біланівський ГЗК», на який планується набрати ще близько 5-7 тис. працівників [1].

З приводу кількості населення це позитивні прогнози. Збільшення кількості робочих місць призведе до збільшення загальної кількості населення. За ними, чисельність Кременчука до початку 2031 р. зросте на 22,7 тис. осіб або на 10,0%. Це відбуватиметься завдяки помітному міграційному притоку, який компенсуватиме втрати від природного руху населення. На початок 2026 р. чисельність населення міста становитиме більше 247 тис. осіб, на початок 2031 р. – більше 250 тис. осіб [3].

Про те, що проблеми у цій справі будуть, науковці у своїх розробках кажуть чесно і їх не приховують. Нас очікують незворотні зміни природного ландшафту в результаті виникнення кар'єрів, породних відвалів, хвостосховища тощо.

До ймовірних проблем можна віднести:

- можливість активізації небезпечних геологічних процесів (карсти, зсуви), осідання земної поверхні та зсуви гірничих порід;
- порушення гідрогеологічного режиму підземних вод, зневоднення та погіршення якості води підземних і наземних джерел, пересихання малих рік, боліт, ґрунтів;
- значне накопичення відходів та велике техногенне навантаження на оточуюче середовище (пилюка, викиди при вибухових роботах, транспортних операціях тощо);
- проблеми фінансування реабілітації порушених територій та їх використання після завершення розробок залізистих кварцитів;
- проблема перенесення магістральних інженерних мереж, автомобільних доріг, залізничної колії, які потрапляють на територію кар'єру Біланівського ГЗК та створення нової інфраструктури для обслуговування нового промислового вузла [1; 4].

Отже на нашу думку, питання будівництва Біланівського гірничозбагачувального комбінату потребує широкого обговорення з громад-

ськістю, оскільки будь-які важливі рішення, які стосуються громади, повинні прийматися з урахуванням думки людей. Даний матеріал не спрямований проти діяльності Полтавського гірничо-збагачувального комбінату. Він зібраний з метою поінформувати населення кременчуцького регіону про очевидні та імовірні наслідки такої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [електронний ресурс] – режим доступу до журн.: http://bastion.tv/news/nad-prirvoyu-u-zhiti-bilanivskij-gzk-mozhe-sterti-bilshe-5-tisyachi-lyudej-na-poltavshini/
2. [електронний ресурс] – режим доступу до журн.: https://www.youtube.com/watch?v=23sQpvPylH0
3. [електронний ресурс] – режим доступу до журн.: http://vechirka.pl.ua/oblast/1439370415

ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ СТВОРЕННЯ ЛАНДШАФТНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «КОВАЛІВСЬКИЙ» НА ЗЕМЛЯХ КОВАЛІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Литовченко Валентина,
учениця 9 класу Полтавського обласного наукового ліцею-інтернату II-III ступенів імені А. С. Макаренка Полтавської обласної ради
Керівник: Пуденко О. Р., *учитель біології*

Керуючись статтями 33, 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статтями 53, 54 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» [1, 5], з метою реалізації завдань по створенню національної екологічної мережі країни шкільне лісництво «Фотосинтез» Полтавського обласного наукового ліцею-інтернату імені А.С. Макаренка ініціює створення ландшафтного заказника місцевого значення «Ковалівський» на території Ковалівської сільської ради та земель загальною площею 132 га.

Територія об’єкта на півночі проходить по землях Чалівського лісництва та обмежена: селом Грабинівкою з півночі; південна межа – село Ковалівка; західна межа проходить по дорозі, що з’єднує село Ковалівку з трасою Полтава – Харків, східна визначена по межах села Соснівка. Вона знаходиться у межах Дніпровсько-Донецької западини та представлена Придніпровською терасою і Полтавською рівниною. Переважаючі висоти 83-84 метри над рівнем моря, найнижча точка – 82 метри, найвища – 92 метри. Загальний рельєф широкохвилястий, з безліччю знижень, що заболочені.

Рослинність вказаної території представлено такими основними групами: піщаними луками, справжніми луками, болотистими луками та болотами, заплавними лісами, прибережно-водною та водною рослинністю.

Піщані луки займають найменшу площу і найвищі елементи рельєфу. Вони сформовані в основному з вівсяниці Беккера, куничника наземного та келерії сизої. Флористичне ядро формують щавель горобиний, миколайчики плоскі, гвоздика Борбаша, енотера дворічна, полин дніпровський та Маршала, очитки звичайний та їдкий.

Піщані луки формують комплекси із справжніми та болотистими луками. В них переважають угруповання вівсяниці лучної, тонконогу лучного та пирію повзучого. На бідніших ґрунтах поширені угруповання лисохвосту та тимофіївки лучних. Флористичне ядро таких лук найбагатше. Тут зустрічаються типово лучні види: волошка лучна, суховершки звичайні, коронарія зозуляча, різні види конюшин. Болотисті луки представлені угрупованнями осоки гострої, рідше лепешняку великого. Флористичне ядро в них утворюють такі гідрофільні види, як гадючник в'язолистий, щавель кінський, плакун верболистий, вербозілля звичайне. На вологіших ділянках зростають також малопоширені види: валеріана лікарська. Особливу наукову цінність являють собою виявлені популяції болотних орхідей: зозулинця болотного (Anacamptis palustris) та зозулинця блошичного (Anacamptis coriophora). Ці види включено до Червоної книги України. Популяції повночленні та багаточисельні (до 30 квітуючих рослинна площі близько 100 м^2 у 2018 році, загальна площа популяції 12 га) і потребують охорони.

Значні площі об'єкту займають ділянки заплавного лісу, основними породами яких є вільха чорна та осика тремтлива, тополя чорна, верби ламка та біла. По берегах зустрічаються старі дуплисті плакучі верби, що слугують прихистком для великої кількості тварин і птахів. У трав'янистому ярусі таких лісів росте кропива дводомна, суниці лісові, дзвоники персиколисті (зрідка), хвилівник звичайний. Велика видова різноманітність ефемероїдів: проліска сибірська і проліска дволиста, анемона жовтецева, медунка темна, піщанка весняна, ряст Маршала, фіалка запашна, шафран сітчастий (занесений до Червоної книги України), конвалія звичайна та купина лікарська. Ряст Маршала та конвалія травнева охороняються постановою Полтавської облради.

Суто болотна рослинність представлена осокою загостреною, півниками болотними, вербозіллям звичайним, плакуном верболистим. Добре розвиненою є прибережно-водна рослинність, флористичне ядро якої утворюють рогози вузьколистий та широколистий, очерет звичайний, куга озерна, стрілолист стрілолистий, сусак зонтичний, частуха подорожникова.

Основу водних угруповань формують ряски триборозенчаста та мала, жабурник звичайний, сальвінія плаваюча. У воді виявлені пухирник звичайний, кушир занурений, рдест кучерявий. Особливої цінності зазначеним водоймам надає присутність тут рідкісних угруповань

водних рослин, занесених до Зеленої книги України – глечиків жовтих, латаття білого, а також сальвінії плаваючої. Рослинні угрупування латаття білого та глечиків жовтих охороняються постановою Полтавської облради, а реліктова водна папороть – сальвінія плаваюча, занесена до Червоної книги України.

Численною групою тварин на даній території є птахи, значна кількість видів яких є рідкісними або зникаючими. На гніздуванні відмічені декілька видів соколиних, а також сова вухата. В період весняно-осінніх міграцій та у гніздовий період тут було виявлено такі види птахів: журавель сірий, деркач, норець малий, лебідь-шипун, веретенник великий, просянка. Саме в періоди міграцій кількість видів, зокрема й рідкісних, на даній місцевості збільшується.

Дуплисті дерева дають прихисток кажанам, що охороняються Бернською конвенцією. Зрідка можна зустріти видру, що, крім Червоної книги, занесена до Європейського Червоного списку та Бернської конвенції. Поширені на даній території бобри, що охороняються Бернською конвенцією.

Таким чином, ділянка долини річки Коломака у її нижній течії в районі села Ковалівки характеризується високими показниками репрезентативності і унікальності – флористичної, ценотичної, фауністичниої, ландшафтної, виконує значні екологічні, народногосподарські і ресурсозберігаючі функції. Водно-болотні угіддя даної місцевості виконують важливу екологічну роль як стабілізатори мікроклімату, регулятори гідрорежиму річки Коломака.

Зважаючи на те, що дана місцевість знаходиться у межах Коломацького екокоридору регіональної екомережі Полтавщини, де біорізноманіття охороняється на незначних за площею природно-заповідних територіях, та враховуючи близьке розташування до ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Вільхівщинський», з метою употужнення Коломацького екокоридору ключовими територіями для збереження типової та унікальної біорізноманітності пропонуємо створити на дослідженій нами місцевості ландшафтний заказник місцевого значення «Ковалівський». За умови створення природно-заповідного об'єкта він дозволить забезпечити охорону природних та напівприродних комплексів із типовим та рідкісним біорізноманіттям, створить умови для його збереження, відтворення та поширення на інші території, які зазнали антропогенної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14
2. Кондратюк Т.М. Структурно-функціональна характеристика відновлювальних територій екологічної мережі України / Т.М. Кондратюк // Науковий вісник НУБІП України. – 2016. – Вип. 243. – С. 125-133.

3. Міщук І.С. Формування національної екологічної мережі та проблеми управління природоохоронними територіями / І.С. Міщук // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_71.
4. Національна доповідь про стан формування національної екологічної мережі України за 2006–2010 роки. – Херсон: Грінь Д.С., 2012. – 200 с.
5. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2017–2021 роки («Довкілля–2021»). – Полтава, 2017. – 131 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОЇ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ ПОЛТАВЩИНИ

Драч Антон, *учень 11 класу*
Полтавського обласного наукового ліцею-інтернату II-III ступенів імені А.С. Макаренка Полтавської обласної ради
Керівник: Глухота В. О. *учитель географії*

Мала гідроенергетика – найбільш освоєна поміж нетрадиційних відновлювальних джерел електроенергії – дозволяє використати значний гідроенергетичний потенціал малих рік і приток, систем водопостачання, іригації з видачею електроенергії в енергосистему, а в багатьох випадках – і забезпечити локальне електропостачання віддалених районів або населених пунктів, особливо в недостатньо розвинених країнах і в країнах, що розвиваються, з обмеженою системою централізованого електропостачання. До переваг малих ГЕС належать порівняно невеликий об'єм інвестицій і короткий термін будівництва, що дозволяє прискорити отримання прибутку, забезпечити мінімальну дію на довкілля, надійність і близькість до споживача [2].

До об'єктів малої гідроенергетики відносяться малі ГЕС потужністю до 30 МВт (згідно міжнародної класифікації) і не більше 10 МВт (за нормативними документами України): міні-ГЕС – від 0,1 до 1,0 МВт, мікро-ГЕС – не більше 0,1 МВт. У залежності від умов створення напору ГЕС поділяються на такі типи: гребельна, деріваційна, змішана [4].

Мета статті – проаналізувати особливості гідрологічних умов розвитку малої гідроенергетики Полтавщини.

Питанням проблем розвитку малої гідроенергетики, обґрунтуванню її місця в енергетичному комплексі України присвячено досить багато наукових праць. Зокрема, ці питання досліджували А.В. Мороз [4], О.Ю. Стоян [7], П.Ф. Васько [2], Г.Г. Гелетуха [3], О. М. Карамушка [5] та ін. Але в той же час дуже мало приділено уваги регіональним особливостям розвитку малої гідроенергетики, зокрема, і Полтавської області.

Загалом на території Полтавської області налічується 146 річок (водотоків довжиною понад10 км). Серед них: дві великі (понад 500 км) – Дніпро і Псел; дев'ять середніх (довжиною 101…500 км)

Ворскла, Сула, Оріль, Удай,Хорол, Оржиця, Мерла, Орчик, Коломак; 135 малих річок (100 км і менше); є також приблизно 1600 струмків [6].

Річкова система у сучасному вигляді сформувалася в кінці льодовикової епохи. Нахил поверхні області зумовлює переважний напрям річкової сітки: майже всі річки течуть з півночі на південь або з північного сходу на південний захід і є лівими притоками Дніпра [6].

Середня густота річкової мережі 0,27 км/км² (по Україні – 0,25 км/км²). Найбільший цей показник для басейнів Псла і Хоролу – в центральній частині Полтавщини (0,40 км/км²). Найменш розвинута річкова мережа (0,17 км/км²) на крайньому заході області, в басейні річки Оржиця на території Оржицького, Гребінківського та Пирятинського районів. Рівнинний характер поверхні, незначний похил зумовлюють спокійну ледве помітну течію річок, яка становить 0,1-0,3 м/сек. [6].

Річки Полтавщини живляться в основному сніговими водами (55-60% від загального об'єму стоку), хоч більша кількість річної суми опадів випадає в тепле півріччя. Це обумовлено тим, що літні опади (за винятком зливових) просочуються в ґрунт, випаровуються і майже не дають стоку. Роль снігового живлення збільшується з півночі на південь області. Другим за значенням джерелом живлення річок є підземні води (30-35%). Роль підземного живлення зростає в зимовий і літній сезони, коли немає стоку поверхневих вод, або він незначний. Дощове живлення становить приблизно 10% річного об'єму стоку [6].

Таким чином, Полтавщина має достатньо потужні умови для розвитку малої гідроенергетики, але на жаль не використовує їх уповні.

Швидкий розвиток малої гідроенергетики області розпочався після Другої світової війни, коли виникла необхідність швидко відновлювати зруйноване війною господарство. На території Полтавської області до війни не було потужних електростанцій, які можна було швидко відновити, а будівництво нових потребувало великих коштів і часу. Тому для забезпечення електроенергією місцевих колгоспів почалося будівництво малих ГЕС на річках Псел, Ворскла, Мерла, Сула та інших. Загалом на 1990 рік було побудовано 16 малих ГЕС [6].

На даний час функціонує лише п’ять малих ГЕС: дві на річці Ворскла (Кунцівська та Опішнянська), три на річці Псел (Сухорабівська, Шишацька, Остап’євська ГЕС). Усі вони були збудовані в 50-х роках минулого століття, здебільшого коштами місцевих колгоспів [6]. На даний час ці ГЕС перебувають у приватній власності і продають вироблену електроенергію за так званим «зеленим тарифом». Загальна потужність п’яти ГЕС складає 1,7 МВт (для порівняння це лише 0,3% потужності Кременчуцької ГЕС).

Особливістю розвитку малої гідроенергетики Полтавської області є те, що всі річки є рівнинними, з досить повільною течією та незначним стоком, але завдяки густій водній мережі, а також розташуванню більшості населених пунктів на берегах річок дозволяє активний розвиток малих ГЕС.

Слід додати, що основним джерелом електроенергії для області є лише Кременчуцька ГЕС. Тому розвиток саме малої гідроенергетики, а також інших нетрадиційних джерел електроенергії зумовить повну енергонезалежність області.

Виробництво електроенергії за допомогою малих ГЕС також дасть змогу досягти значної економії паливно-енергетичних ресурсів, сприятиме децентралізації загальної енергетичної системи та забезпеченню енергетичної незалежності країни, що, у свою чергу, забезпечить можливість вирішення проблем як в енергопостачанні віддалених і важкодоступних районів сільської місцевості, так і в управлінні гігантськими енергетичними системами, а також сприятиме вирішенню комплексу економічних, соціальних та екологічних проблем у сільській місцевості, в тому числі і районних центрах Полтавської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возняк О.Т. Енергетичний потенціал малої гідроенергетики та перспективи її використання в Україні / О.Т. Возняк, М.Є. Янів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Л., 2010. – № 664. – С. 7-10.
2. Васько П.Ф. Мала гідроенергетика в структурі електроенергетичної галузі України / П. Ф. Васько, В. П. Васько, М. Р. Ібрагімова // Відновна енергетика. – 2015. – №3. – С. 53-61.
3. Гелетуха Г.Г. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Частина 1 / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Желєзна // Промышленная теплотехника. – К., 2010. – № 3. – С. 73-79.
4. Мороз А.В. Етапи становлення та сучасний стан малої гідроенергетики України / А.В. Мороз // Відновлювана енергетика. – 2013. – № 4. – С. 59-63.
5. Карамушка О.М. Мала гідроенергетика України. Стратегія та поточні проблеми розвитку. Погляд асоціації «Укргідроенерго» / О.М. Карамушка // Гідроенергетика України. – 2012. – № 4. – С. 52-55.
6. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. – Видання 2-е, доповнене і перероблене / За ред. К.О. Маца. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
7. Стоян О.Ю. Дослідження стану розвитку малої гідроенергетики України: особливості, тенденції, енергетичний потенціал / О.Ю. Стоян // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 3. – С. 116-120.

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛТАВЩИНИ

Щербак Анна, *учениця 10-Б класу*
Розсошенської гімназії
Полтавської районної ради, член гуртка
«Географічне краєзнавство» ПОЦТКУМ
Керівник: Кушнір Л.М., *кандидат географічних наук, вчитель географії Розсошенської гімназії*

Полтавська область розташована на перехресті важливих економічних, історично обумовлених шляхів між сходом і заходом, північчю і півднем, а також є екологічно чистим регіоном, який майже не

постраждав від наслідків Чорнобильської катастрофи. Знаходиться в лісостеповій зоні, має сприятливі природно-кліматичні умови для організації відпочинку і туризму: ліси, значна кількість річок та озер, живописні ландшафти [3].

В той же час природні багатства Полтавщини доповнюють курорти міст Миргорода й Гадяча, селищ Великої Багачки й Нових Санжар, Зінькова. В районах джерел мінеральних вод діє багато санаторіїв, будинків відпочинку, туристичних баз.

Досить привабливими туристичними об'єктами є природно-заповідні території області: Полтавський парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, регіональний ландшафтний парк Нижньоворсклянський, Диканський, Кременчуцький [1].

Економіко-географічне положення Полтавщини сприятливе для розвитку туристичного бізнесу. По-перше, розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичних послуг – міст-мільонерів – дуже вдале для розвитку внутрішнього туризму вихідного дня. Розташована область між Києвом, Харковом та Дніпропетровськом, жителі яких потребують відпочинку. По-друге, вигідне транспортно-географічне положення: Київ та Харків поєднані автомобільною магістраллю Європейського значення Е 40 з якісним покриттям. Між цими містами розташована Полтава, основний туристичний центр Полтавської області. Транспортна доступність цього міста для індивідуального автомобільного транспорту складає 1-1,5 години від Харкова та 3,5-4,5 години від Києва, прямого автомобільного сполучення з Дніпропетровськом немає, якість дорожнього покриття невисока.

Для обслуговування туристів також можна використовувати залізничне сполучення. Між Києвом та Харковом (через Полтавську область: Гребінку, Миргород, Полтаву), Кременчуком та Харковом (через Полтаву), Кременчуком та Києвом (через Полтаву) курсують комфортабельні швидкісні поїзди – експреси. Транспортна доступність від Харкова – близько 1,5 години, Києва – 3,5 години.

Отже, оцінюючи географічне положення Полтавщини, слід зазначити, що воно досить вигідне для розвитку туризму, оскільки область має вдале розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичних послуг та вигідне транспортно-географічне положення.

Для залучення іноземного туриста кожна країна має певні абсолютні конкурентні переваги на світовому ринку. Абсолютні – тому що ніде більше у світі немає саме таких абсолютних переваг,серед яких:національні страви, напої; культурна атмосфера, мова, традиційні костюми, музика, пісні, фестивалі, ярмарки, легенди, історія; особливості характеру, поведінки, традиційного побуту населення; архітектурне надбання; унікальні ландшафти, пам'ятки садово-паркового мистецтва; унікальні лікувальні джерела; сувеніри, вироби ручної роботи, що мають чітке національне забарвлення.

Всі ці переваги стосуються й унікального рекреаційного ресурсу, яким володіє Полтавська область. Полтавщина справді має унікальні

й конкурентноздатні ресурси, серед яких численні музеї, пам'ятки архітектури XVII-XIX століть, пам'ятники, добре доглянуті парки, храми, унікальні монастирі, театри, художні салони тощо.

З метою залучення туристів, в області розроблені заходи щодо популяризації історико-культурних цінностей Полтавської області. Екскурсантам запропоновані нові маршрути національної системи «Намисто Славутича», «Чумацькими шляхами Полтавщини», «Дзвони Собору», навчально- пізнавальний та оздоровчий маршрут «Екологічна стежинка».

Сам по собі рекреаційний ресурс, яким унікальним би він не був, може бути достатньою умовою для розвитку туризму. Інфраструктурний комплекс також має бути на високому рівні розвитку. Розвиток туристського бізнесу забезпечує мережа готелів та будинків відпочинку. Більшість їх зосереджені у Полтаві, Миргороді та Кременчуці. В цій сфері Полтавщина стикається зі значними проблемами: низький рівень сервісу, який, на нашу думку, пов'язаний із культурними особливостями суспільства, що склалися ще в радянський період; застарілість нічліжної бази туризму і невідповідність її сучасним вимогам до якості послуг, необхідність її реконструкції, капітального ремонту.

Однак, необхідно відмітити, що за останні 10 років з'являються невеликі готелі, що пропонують конкурентноздатні послуги: «Палаццо****», «Галерея****», «Алея Гранд****», «Рив'єра***», «Україна***» в Полтаві, міні-готелі на трасі Е 40, «Миргород***», «Онтаріо***» в Кременчуці.

Культурноісторичні об'єкти області в межах охоронних зон мають спеціально визначені автобусні стоянки для туристсько-екскурсійних груп. Залізниці та автовокзали обласного центру володіють наочною інформацією щодо туристичної інфраструктури міста. Працює обласний центр туристичної інформації в Полтавському краєзнавчому музеї. Постійно надається методична, консультаційна допомога суб'єктам підприємництва, що бажають здійснювати діяльність у сфері туризму. [2].

Актуальними для Полтавської області є питання про розвиток та збереження народних промислів та ремесел, використання для розвитку зеленого туризму туристично-екскурсійних можливостей регіону та історико-культурної спадщини. З метою створення низки екскурсійних маршрутів «Золоте кільце Полтавщини» проведено ряд прес-турів для вітчизняних та іноземних журналістів, презентацію Решетилівського району для відпочивальників курорту м. Миргорода [2].

Спільно з Полтавським регіональним Відділенням Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, Спілкою екскурсоводів Полтавщини, громадською організацією «Гордіївна», Полтавським центром сім'ї «Родинний дім», жіночими організаціями проводяться семінари з метою розвитку сільського зеленого туризму в районах області. В останні роки набуває поширення і продовжує активно розвиватися на Полтавщині сільський(зелений) туризм. Зелений туризм розвивається у Диканьці (регіональний ландшафтний парк «Диканський», с. Михайлівка, Місцевий сад м. Кременчука, с. Лугове «Козацький стан») [3].

За даними дослідження, проведеного обласним Центром туристичної інформації серед туристів, які відпочивають в області, градація пріоритетів вибору розподілилась таким чином: екологічно чиста, самобутня природа, загальне оздоровлення, традиційна та домашня кухня; розширення світогляду, спілкування; пізнання культури, історії, ознайомлення з найвизначнішими пам'ятками; лікування; маршрути з активним способом пересування (кінні, на туристичних байдарках, круїзи річковим транспортом, вело маршрути тощо); полювання, рибалка; наукові дослідження, етнографічні маршрути, археологічні пам'ятки; зручне сполучення та невисокі ціни [2].

До найцікавіших об'єктів туризму в Полтавській області відносять такі: Хрестовоздвиженський собор 1699-1709 рр.; Ансамбль Круглої площі та Монумент Слави 1805-1811 рр.; пам'ятник Петру І 1849 р.; Тріумфальна арка 1820 р.; Мгарський монастир XVII-XIX ст.; керамічний технікум 1846 р.; будинок водолікарні 1914-1917 рр.; Великосорочинський історико-краєзнавчий музей; літературно-меморіальний музей М.В. Гоголя; садиба і парк с. Березова Рудка XVIII-XIX ст.; державний музей-заповідник українського гончарства; фабрика художньої кераміки; державний музей-заповідник М.В. Гоголя; державний музей-заповідник педагога А.С. Макаренка; меморіальний комплекс садиба філософа і поета та пам'ятник Г.С. Сковороди; краєзнавчий музей (колишній будинок земства) 1903-1908 рр.; пам'ятний знак на честь 800-річчя заснування Полтави 1974 р. [3].

Полтавська область має все необхідне для розвитку туризму: природні умови, історико-культурні, матеріальні, людські ресурси. Туризм може й повинен стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відноси, активного впливу на розвиток суміжних галузей економіки, зайнятість населення, поліпшення роботи з охорони пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення [2].

Таким чином, Полтавщина має сприятливе для розвитку внутрішнього туризму розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичного продукту (між містами з населенням більше мільйона жителів). Транспортна доступність – одна з найголовніших передумов розвитку як внутрішнього так і міжнародного в'їздного туризму в Полтавській області. Зручне та якісне автомобільне та залізничне сполучення між найбільшими містами – важлива умова розвитку. Недоліком можна вважати відсутність цивільного аеродрому. Область має абсолютні конкурентні переваги – унікальні рекреаційно-туристичні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полтавська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. Відповідальний редактор Т.В. Погурельська – К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2004 – 20 с.
2. who-is-who. com. ua
3. www. Kultura. pl. ua

ЗБЕРЕЖЕННЯ ВЕСНЯНИХ ПЕРВОЦВІТІВ ОКОЛИЦЬ СЕЛА ГОЛОВАЧ

Кравченко Артем, *учень 11 класу*
Головачанського КЗ загальної середньої освіти
Полтавської районної ради
Керівник: Кравченко Л.М., *вчитель біології та хімії*

Ми живемо в епоху бурхливого розвитку цивілізацій людства по шляху науково-технічної революції. Небаченим досі швидкими темпами йде зростання великих та малих міст, розширюється промислове будівництво,посилюється інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, триває освоєння нових земель, зростає експлуатація всіх природних ресурсів. У зв'язку з цим охорона навколишнього середовища стала для людства однією з найважливіших злободенних проблем.

Питання збереження рідкісних та зникаючих видів рослинності турбує ботаніків та екологів вже досить давно. Ними були вивчені такі види рослинності та занесені до Червоної книги України і складений реєстр рідкісних рослин Полтавської області. Велику роботу в цій галузі досліджень провели викладачі ПНПУ – О.М. Байрак, Н.О. Стецюк, В.В. Буйдін, Д.С. Івашин,В. М. Самородов, М.Т. Шевченко, М.Д. Литвинова та інші [1, с. 58].

На сучасному етапі розвитку суспільства багатостороння діяльність людини вносить кількісні та якісні зміни в навколишнє середовище. Наше життя нерозривно пов'язане з довкіллям. Деякі вчені вважають, що охорона природи – справа лише для дорослих. Але ми маємо протилежні міркування щодо таких думок. Внаслідок впливу діяльності людини на природу навколишнє середовище постійно змінюється, хоча ці зміни не завжди помітні. Живі організми, не пристосовані до цих змін, вимирають. Як правило, це біологічно старі види, тобто такі, що існують десятки,а то й сотні тисячоліть. Людина прискорює їх знищення – без нашої допомоги вони б вимирали ще тисячоліття, і хто знає чи вимерли б взагалі.

З розвитком промисловості, господарської діяльності вплив людини на природу стає все помітнішим, призводить до змін флори. У наш час з усіх кінців земної кулі лунають голоси вчених, які з тривогою повідомляють про значне збіднення рослинності у різних країнах. Сьогодні у світі одній десятій усіх видів загрожує зникнення. У флорі Європи охорони потребує майже кожен п'ятий вид. Коли гине вид, гине неповторний витвір природи, зменшується її генетичний фонд. Відомий англійський учений Д. Даррел дуже влучно сказав, що «… знищення будь-якого виду – це злочинний акт, рівнозначний знищенню неповторних пам'ятків культури, таких, як картини Рембранта чи Рафаеля». Кожен вид чимось цінний. І якщо не сьогодні, то в майбутньому наука може відкрити його корисні властивості.

Промислове будівництво, непродумані меліоративні роботи, надмірний випас худоби, викошування луків, вирубування лісів, занадто широке і не завжди потрібне використання отрутохімікатів призводить до того, що рослини знищуються на великих площах. А ті, що залишилися, не можуть пристосуватися до змінення умов існування. Вони стають менш стійкими. Внаслідок цього порушуються складні взаємозв'язки між видами, що складалися протягом віків, рівновага рослинних угрупувань змінюється. Відомо, що природа не терпить пустоти. Місце виду, який загинув, займає інший. Переважно це бур'яни. Поступово вони витісняють довкола себе інші пригнічені рослини. Викликають переродження цих угрупувань[4, с.13].

Значна частина рідкісних рослин знищується людьми, які не усвідомлюють їх цінності. Тому весняні первоцвіти зриваються на букети, розорюються ділянки з рідкісними рослинами під огороди або забудовуються дачними будинками. Значної шкоди завдають рослинам випас худоби, літні сінозаготівлі та весняні випалювання лучних ділянок. Нас хвилює,як в умовах великого антропогенного тиску на природу зберегти ці цінні види рослин для наступних поколінь.

Рослинний світ Полтавського району в околицях села Головач характеризується значним біорозмаїттям флори. Цьому сприяє геохімічний склад ґрунтів та кліматичні умови центральної частини Полтавщини, достатня зволоженість та невелика амплітуда коливань сезонних температур. Серед цього біорозмаїття знаходиться також рідкісні та зникаючі види деяких рослин. До таких весняних первоцвітів належать: проліска сибірська та проліска дволиста,сон чорніючий, ряст ущільнений, рябчик, шафран сітчастий.

Кожної весни земля нашої місцевості вкривається смарагдовозеленим килимом рослин, дає притулок різним живим істотам. Ніжні квіти розвиваються та ростуть на радість людям, які не завжди дбайливо відносяться до них. Весняні первоцвіти околиць сіл Головач та Лукищена гинуть через розорювання ґрунтів, вирубування лісів, яке характерне для нашого району,випас худоби,через виривання рослин людиною, забруднення води та повітря, осушення боліт. Тому поступово зникають представники орхідейних рослин, все менше стає тюльпанів та пролісок. Зникають не лише окремі види рослин та тварин,а все, що їх оточує. Квіткові рослини – особливий дар природи. Вони – деревовидні, чагарникові,трав'янисті,однорічні та багаторічні, різнобарвні та духмяні, від ранньої весни до пізньої осені. Квіти додають місцевості особливої краси, а людям – радості.

Проблема охорони весняних первоцвітів, рідкісних та зникаючих рослин нашої місцевості, не лише техніко-виробнича проблема, а перш за все – соціальна проблема.

Основні чинники, що впливають на зменшення чисельності весняних первоцвітів, рідкісних рослин нашої місцевості – це: масове випасання заплавних лук худобою; зривання квітів на букети з кореневищами, з цибулинками; масовий збір квітів з метою подальшого продажу

на ринку; випалювання сухої трави на заплавних луках та інших місцях проростання весняних первоцвітів; розорювання земель заплавних лук річки Головачихи та річки Ворскла; зміна рельєфу лук внаслідок забудови дачними ділянками; створення людиноюштучних смітників; вирубування лісових насаджень;

Щоб зберегти весняне біорозмаїття, потрібно елементарно не робити того, що призводить до зникання рідкісних видів: не зривати квіти, не ловити комах, не вбивати змій, не засмічувати природу, не палити суху траву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байрак О.М., Атлас рідкісних та зникаючих рослин Полтавщини. / О.М. Байрак, Н.О. Стецюк – Полтава: Верстка, 2005. – С. 171 – 172.
2. Гродзинський А.М. Серед природи і в лабораторії. / А.М. Гродзинський – К.: Наукова думка, 1983. – С. 45 – 57.
3. Губанов И. А. Определительвысшихрастений. / И.А. Губанов. – М.: Просвещение, 1981. – С. 13 – 24.
4. Давидов А.С. Знай, люби, бережи. / А.С. Давидов. – К.: Веселка, 1985. – С. 5 – 15.
5. Заверуха Б.В. Квіти. / Б.В. Заверуха – К.: Урожай, 1986. – С. 50 – 75.
6. Картхут В.В. Ліки навколо нас. / В.В. Картхут. – К.: Здоров'я, 1993. – С. 23 – 35.
7. Марченко М.С., Сила В.І. Лікарські рослини. / М.С. Марченко, В.І. Сила. – К.: Здоров'я, 1981. – С. 67 – 88.
8. Решетняк В.В Травник. / В.В. Решетняк. – Х.: Прапор, 1992 – С. 35 – 40.

ДУБ- ЦАР НАШИХ ЛІСІВ

Сененко Владислав, *учень 7 класу*
ОЗ "Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені Ф.Д. Рубцова" Лубенської районної ради
Керівник: Мисник К.І., *учитель хімії*

Яка прекрасна природа навколо нас! Безмежне поєднання форм, кольорів, дивовижна гармонія зелених барв оточує нас повсякчас. Природа не знає порожнечі. Кожна її частинка насичена життям. Усюди, куди не кинеш оком, перемагає життя. Ми спостерігаємо за розпусканням бруньок, появою ніжних листочків, розвитком квіток чи утворенням плодів. Дерева, кущі і трави, гриби, водорості й мікроорганізми утворюють дивовижний світ. Складні, але чітко зумовлені взаємозв'язки між ними вражають своєю досконалістю. Вони складалися протягом сотень тисяч і навіть мільйонів років. Зелені рослини — це гігантська лабораторія планети, де створюються органічні речовини і кисень, без яких неможливе життя. Багатство рослин дивує і вражає, а краса природи піднімає настрій, милує зір, заспокоює нервову систему.

Ця різноманітність рослин не залишає нікого байдужим. Окремі перлини рідної природи вражають своєю могутністю і величиною. Такою є найпопулярніше, найдовговічніше дерево — дуб.

З історичних оповідань дізнаємося, що наші предки, стародавні слов'яни, мали священні дерева, серед яких найсвятішим вважався старий дуб [4, с. 23]. Найважливіші обряди виконувалися під дубами.

Вінки як оздоба це теж залишок звичаїв давнини. Під могутніми дубами збиралися на відпочинок і на свої козацькі ради запорозькі козаки.

Так як відомості про дуби ідуть до нас із сивої давнини, то постає питання про початок заселення ним європейської території. Працюючи з книгою С.С. П'ятницького «Курс дендрології», ми дізналися, що це дерево в історичному минулому розселялося на тих місцях, які раніше звільнялися від льодовиків. Такими були підвищення. Попрацювавши з науковою літературою в бібліотеці Лубенського лісотехнічного коледжу, ми прочитали,що професор Лавриненко Є.М. називає п'ять центрів, де могли зберігатися залишки прадавніх широколистяних лісів. Одним із таких центрів є південна окраїна середньоросійської височини. Поспілкувавшись із учителем географії спеціалістом вищої категорії, Нечипоренком М.Г.,дізналися, що територія нашого району знаходиться в межах Дніпровсько-Донецької западини, в яку заходять відроги Середньоросійського підвищення.

На уроках біології ми отримали певні знання з морфології дуба, але вирішили більше дізнатися про цю дивовижну рослину, поглибити знання та зібрати матеріал про історичні події минулого, свідками яких були саме ці дерева.

Дуб — це патріарх наших лісів, могутнє дерево 20 – 40 метрів заввишки, з міцними гілками й товстим стовбуром, темносірою тріщинуватою корою. Дубові листки перистолопатеві, чергові на коротких черешках. Одностатеві,невиразні тичинкові квіти зібрані в суцвіття сережки, маточкові розташовані по одній-пять у пазухах верхніх листків. Рослина цвіте у травні, запилюється вітром і комахами. Плід — одонасінний горіх (жолудь). Живуть дуби 500 – 1000 років.

На території села Калайдинці ростуть віковічні дуби. Нас зацікавило, чому саме тут збереглися такі дерева. У книзі Тюріна А.В. «Сезонний розвиток дуба і його супутників у європейській частині СРСР» [7, с. 118], ми виявили, що дуби віддають перевагу долинам річок. Вивчаючи працю Милорадовича «Лесная Лубенщина. Оттиски из журнала Киевская старина», ми знайшли відомості про те, що по території нашого села протікала річка Лиманъ (або Лиман), яка була правою притокою річки Сула. Дуби, які збереглися в Калайдинцях, ростуть уздовж висохлого русла цієї річки.

Подорожуючи по Україні можна побачити численні пам'ятники історичним постатям, пам'ятки архітектури, витвори народного мистецтва. Серед них дуже цікавими є віковічні дуби.

В Україні взято на облік близько тисячі унікальних дерев віком понад сто років[9, с. 25]. Старими дуби починають називатися після кількох сотень років. Нас зацікавив вік дерев, що ростуть поряд із нами, то ж і вирішили дізнатися його.

Поспілкувавшись із провідним дендрологом Лубенського лісотехнічного коледжу Тимошенком Т.І., ми дізналися, що точно порахувати вік дерева можна, користуючись способом пробурювання стовбура деревини. Ми звернулися з проханням в різні інстанції, але такого приладу немає в районі. З уроків біології відомо, що роки відповідають кількості кілець на зрізі. Цей спосіб не використали, бо для цього потрібно спиляти дерево. То ж ми вирішили скористатися методом, який не зашкодить дубам. Провели вимірювання обхвату стовбура дерев та співставили з розмірами і віком відомих древніх дубів, про які дізналися в літературі [3, с. 283; 4, с. 8; 5, с. 7]. Найбільший дуб має стовбур діаметром 1,5 м. Проводячи обрахунки, прийшли до висновку, що вік його близько 500 – 600 років. Використовуючи різні дані за обхватом стовбур, встановили, що йому близько тисячі років. Також нами було виміряно розмір крони, який становить 30 х 30(м), висота дерева — 35 метрів.

Молоді саджанці дубів ростуть повільно, тож виростити його не просто. В урочищі Жукове, що межує з селом, за участю учнів нашої школи, було засаджено 5 га соснами (4 ряди) та дубами (1 ряд). Висота дубових насаджень за 5 років збільшилась в середньому на 50 – 60 см, а соснових на 110 – 120 см. У молодих сосонок спостерігається ярусність гілок, а дубовий молодняк має вигляд звичайного однолітка.

Про це величне дерево писали поетичні рядки Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, П. Тичина, В. Симоненко. Культ дуба в народній традиційній культурі вплинув на своєрідність відображення образу в емблематиці, геральдиці, мистецтві. Саме дуб розміщений в центрі Герба с. Калайдинці, який затверджений у липні 2008 року на 27 сесії п'ятого скликання Калайдинцівської сільської ради.

Через образ дуба передано вічний плин буття природи і скороминучість людського життя. У страшні роки голодомору 1932-1933 років люди завдяки жолудям виживали.

Прадавні дуби були свідками подій Великої Вітчизняної війни на території села. Наша односельчанка Бабак Уляна Петрівна, якій у 1941 році було 13 років, згадує про загибель командира 66 стрілкового корпусу генерал-майора Ф.Д. Рубцова. Німці його поховали з військовими почестями неподалік столітнього дуба (могила знаходилась на відстані 10 м. від нього). Велетенські дуби овіяні легендами. Їх покручені старі гілки ніби передають із століття в століття розповіді людей, свідками долі яких вони стали.

Цар українських лісів — дуб рослина кормова, лікарська, медоносна, декоративна. Він має в собі незримі енергетичні властивості. Бо найчастіше саме він під грози притягує електричні розряди. За словами жительки с. Калайдинці М.В. Ігнатенко, років 25 тому у верхівку дуба влучила блискавка, відколовши від нього гілку, яка впала в неї на городі. З того часу верхівка деревини залишилась сухою, а дуб почав розростатися в сторони.

Провівши пошукову роботу, ми зрозуміли, що дуби, як і вся наша рідна природа, потребують охорони. Необхідно дбати про збереження цих цілющих дерев.

Дуб – символ життя, довголіття, сили, мужності, здоров'я. Тому з давнини люблять і бережуть в Україні цю рослину, яку по праву можна назвати живою пам'яткою історії і природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Б.А. В стране зеленой. / Б.А. Александров. – М.: Просвещение, 1973. – С. 131.
2. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. / З.Є. Болтарович – К.: Наукова думка, 1990. – С. 56.
3. Воронай О. Звичай нашого народу. Етнографічний нарис: у 2 т. / О. Воронай – К.: Оберіг, 1991. – т.1, С. 283.
4. Кушнір А. Дуб Максима Залізняка. // Паросток. Науково- художній журнал для дітей та юнацтва, 1996 р. – №4. – С. 8.
5. Кушнір А. Дуб Степовик. // Паросток. Науково- художній журнал для дітей та юнацтва, 1996 р. – № 6. – С. 7.
6. Милорадович В. Лесная Лубенщина. Отписки из журнала Кієвская старина.- Кієв:Типографія Императорского Университета Св. Владимира Н.Т. Корчак. – 1990. – С. 45.
7. Полянська-Василенко Н. Історія Україні. Т.1. / Н. Полянська-Василенко. – К.: Либідь. 1993. – С. 16.
8. Попов А.Б.Лекарственые растения в народной медицыне. / А.Б. Попов – К.: Здоровье, 1969. – С. 75.
9. Сімкін Б.Д. Дерева лісів і парків. / Б.Д. Сімкін – К.:Радянська школа, 1989. – С. 51.
10. Тюрин А.В. Сезонное розвитие дуба и его спутников в европейской части СССР / А.В. Тюрин. – М.: Гослесбудиздат, 1954. – С. 118.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВОРСКЛЯНСЬКОГО ГИРЛА

Нечитайло Валерія, *учениця 10 класу Розсошенської гімназії Полтавської районної ради, член гуртка «Географічне краєзнавство» ПОЦТКУМ*

Керівник: Кушнір Л.М., *кандидат географічних наук, вчитель географії Розсошенської гімназії*

У 2018 р. виповнюється 55 років з моменту, коли з початком заповнення чаші Кам'янського (до 8 листопада 2017 р. – Дніпродзержинського) водосховища розпочалися масштабні антропогенні зміни в долині р. Дніпро на відрізку Кременчук–Кам'янське (у 1936–2016 рр. – Дніпродзержинськ). Це дало поштовх розвиткові широкого спектра природних процесів і подій соціально-економічного характеру, що незабаром до невпізнання змінили ландшафтну будову і звичний для

місцевого населення життєвий уклад більшої частини Полтавського Подніпров'я, зокрема району пониззя р. Ворскла.

Серед річок Полтавщини Ворсклі належить особливе місце. Ця середніх розмірів ліва притока Дніпра найбільш відома завдяки розташованому на ній м. Полтава і відомій у вітчизняній історії Полтавській битві, що відбулася в червні 1709 р. Ворскла бере початок на південно-західних схилах Середньоруської височини на території Бєлгородської області Російської Федерації. Звідси з околиці с. Рождєственка, що розташоване за 6 км на північ від смт Яковлево, вона розпочинає свій шлях до Дніпра. Географічні координати району витоку Ворскли – 50°55′13″ пн. ш. і 36°28′22″ сх. д. [4]. Прикметно, що лише за 30,6 км на північний схід від витоку Ворскли в північних околицях населеного пункту Пригорки бере початок р. Псел (Псьол), а за 30,5 км на схід у межах населеного пункту Подольхи витікає Сіверський Донець (також Дінець).

Найбільш визначною рисою геологічної будови району витоку р. Ворскла, яка часто простежується із зовні, є виходи до поверхні відкладів крейди, що мають тут суцільне поширення. Білий колір відкладів обумовив історичну назву цього краю – Бєлгородщина і його історичного центру (м. Бєлгород) [9, С. 103]. На вододільному плато між витоками Ворскли, Псла і Сіверського Донця розташований населений пункт Прохорівка, відомий масштабними танковими боями на Курській дузі в період Другої світової війни в липні 1943 р.

За опублікованими даними, загальна довжина р. Ворскла складає 464 км. Територією Полтавщини річка долає 226 км свого шляху і впадає до Кам'янського водосховища біля с. Вільхуватка Кобеляцького району Полтавської області [7, С. 43]. До будівництва греблі Середньодніпровської ГЕС (до 2016 р. – Дніпродзержинської) та заповнення Кам'янського водосховища у 1963–1965 рр. місце впадіння Ворскли до Дніпра (гирло) знаходилося в районі с. Переволочна Кишеньківського району Полтавської області на висоті 55,2 м над рівнем моря [3]. Сьогодні положення старого ворсклянського гирла, похованого під рівнем водосховища на глибині близько 9 м, фіксують хіба що топографічні карти та розраховані на їх основі географічні координати – 48°51′44″ пн. ш. і 34°04′08″ сх. д. [5].

Крім с. Переволочна поблизу старого ворсклянського гирла та в його окрузі знаходилися села Потягайлівка, Кишеньки, Крамареве, Новий і Старий Орлик, Олянівка, Пархоми, Яременки, Лучки та безліч хуторів. За роки будівництва гідротехнічного комплексу Середньодніпровської ГЕС жителів цих сіл було відселено до інших населених пунктів, а район природного ворсклянського гирла затоплено водами водосховища. Так села Крамареве, Новий Орлик, Олянівка, Пархоми і Яременки, були об'єднані в село Орлик, що розташоване сьогодні на лівому березі штучної Ворсклянської затоки [8, С. 625]. Жителів сіл Потягайлівка, Переволочна і частково Кишеньки переселили до ново-

створеного в 1962 р. с. Світлогірське [8, С. 859]. А с. Старий Орлик у 1963 р. було перенесено із зони затоплення на 4-5 км нижче по Дніпру (ближче до Карпенково-Кабакових хуторів), де започаткували новий населений пункт Придніпрянське (у 1963–2016 рр. – Радянське) [8, С. 819]. Жителів с. Лучки переселили у новозбудоване однойменне село на плакор за 4 км в напрямку с. Правобережна Сокілка. Сам Кишеньківський район Полтавщини було реформовано 30 грудня 1962 р. Його землі увійшли до складу сучасного Кобеляцького району [8, С. 344].

Дніпро перекрили дамбою Середньодніпровської ГЕС 30.11.1962 р. Заповнення чаші Кам'янського водосховища до проектного рівня тривало до 1968 р.[1, С. 41]. Після формування водойми зовнішній вигляд пониззя р. Ворскли кардинально змінився. Нове ворсклянське гирло (місце впадіння до водосховища) перемістилося щодо старого гирла приблизно на 11 км у напрямку на північний схід у район с. Вільхуватка. Його теперішні географічні координати – 48°56′30″ пн. ш. і 34°09′04″ сх. д. [5]. Води Дніпра затопили на цьому відрізку заплаву та найбільш понижені ділянки борової тераси й увійшли в долину Ворскли у формі глибокої (до 12 км) затоки. Новостворена Ворсклянська затока Кам'янського водосховища надала пониззю Ворскли сучасної конфігурації, змінила його розміри, характер берегової лінії, розподіл і співвідношення суходолу та водних поверхонь. Зокрема в затоці утворилася найбільша мілководна ділянка на водосховищі, південна межа якої проходить по осі від мису с. Світлогірське до мису с. Орлик. Серйозних трансформацій зазнали гідрологічний режим пониззя Ворскли, руслоформівні процеси і рослинний покрив району.

За своїм зовнішнім виглядом Ворсклянська затока нагадує дельту і складається з двох рукавів – Кишеньківського й Орлицького та безлічі островів і дрібних проток, що їх розділяють. На загальному фоні чітко виділяється Кишеньківський рукав, зорієнтований на південний захід у напрямку урочища Мішурин Ріг, що на правобережжі Дніпра. Ширина Ворсклянської затоки через обидва рукави та острови, що їх розділяють, складає на широті пристані «Світлогірське» близько 11 км [5].

Висота проектної лінії нормального напірного горизонту водосховища і його Ворсклянської затоки становить 64,0 м над р. м. [5]. Аналіз позначок урізів води і морфологія русла р. Ворскла дозволяють провести умовну північну межу затоки на широті с. Вільхуватка Кобеляцького району Полтавської області. Різниця абсолютних висот нового (64,0 м над р. м.) і старого (55,2 м над р. м.) ворсклянського гирла дозволяє стверджувати про зміну висотної координати гирла на 8,8 м у бік її збільшення відносно рівня моря.

До заповнення чаші Кам'янського водосховища перед старим ворсклянським гирлом на Дніпрі був лише один острів довжиною до 4,5 км і площею близько 500 га. З останньої чверті XX ст. і до сучасного моменту в період літньої межені на водному дзеркалі Ворсклянської затоки та на прилеглій частині водосховища (у прямокутнику, обмеженому паралелями 48°45′ – 48°57′ пн. ш. та меридіанами

34°00′ – 34°15′ сх. д.) налічується понад 220 островів площею від 0,1 га і більше [5; 9]. За підрахунками автора пошуково-дослідницької роботи, їх загальна площа перевищує 4 100 га.

Після створення великих внутрішньоматерикових водних об'єктів – Кременчуцького і Кам'янського водосховищ, суттєві зміни відбулися в рослинному покриві Полтавського Придніпров'я

З плином часу, що минув з моменту заповнення чаші Кам'янського водосховища та формування його Ворсклянської затоки, значно зросло суспільне розуміння екологічної, наукової, суспільно-господарської та рекреаційної цінності даного району. Екологічна цінність тутешнього району зумовлена наявністю у його складі водних, водно-болотних, болотно-озерних та інших екосистем, що виконують важливу водоохоронну та водорегулюючу функцію. Наукова цінність рослинного і тваринного світу цієї території пов'язана зі значною представленістю в пониззі р. Ворскли рідкісних видів флори, фауни та рослинних угруповань [10]. Суспільно-господарська цінність району, що аналізується, полягає у ресурсно-ботанічних, ресурсно-кормових і лісівничих аспектах. Наявність різноманітних водойм і мальовничі краєвиди пониззя р. Ворскли забезпечують привабливість території з точки зору оздоровлення, відпочинку й організованого туризму, тобто район активно виконує рекреаційну функцію. Тут діють бази мисливців та рибалок, база відпочинку, численні стоянки самодіяльних туристів.

Відносно добра збереженість природних комплексів та самобутність розвитку природних процесів, що відбулися після створення Кам'янського водосховища, сприяли організації в пониззі р. Ворскли та на островах прилеглої акваторії водосховища мережі природно-заповідних територій: Лучківського ландшафтного заказника загальнодержавного значення (1 620 га) та об'єктів місцевого значення – ландшафтних заказників «Вільхуватський»,«Вишняки», «Пелехи», «Крамареве», «Жукове», «Перегонівський», ботанічного заказника «Новоорлицькі кучугури», заповідного урочища «Сокільське» [2, С. 161].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Евдущенко А. В. Распространение высшей водной растительности в Днепродзержинском водохранилище в условиях каскада / А. В. Евдущенко // Днепродзержинское водохранилище: науч. сб. НИИ гидробиологии. – Днепропетровск, 1971. – Т. 15. – С. 41–54.
2. Заповідна краса Полтавщини / Т. А. Андрієнко, О. М. Байрак, М. І. Залудяк та ін. – Полтава : ІВА «Астрея», 1996. – 186 с.
3. Карта «Днепродзержинское водохранилище» (М 1: 25 000). – Лист Х–39–64–В–в. – Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР, 1987.
4. Карта «РСФСР. Белг., Воронеж., Курск., Липецк. и Орл. области. УССР. Ворошиловградская и Харьковская области» (М 1 : 500 000). – Лист «Курск» (М–37–А). – Генеральний штаб, 1979.
5. Карта «СССР. УССР. Днепропетровская, Полтавская области» (М 1 : 50 000). – Лист «Светлогорское» (М–36–117–А). – Генеральный штаб, 1990.

6. Карта Россійской Имперіи (Масштабъ 1 : 126 000). – Рядъ XXV. Листъ 12 «г. Екатеринославской, Херсонской и Полтавской». Литографія Картографическаго Заведенія Военно-Топографическаго Отдела. Петероградъ. Печатано въ II–1915 г.
7. Полтавська область: природа, населення, господарство : Географічний та історико-економічний нарис. Видання 2-е, доповнене і перероблене. За редакцією К. О. Маца. – Полтава : Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
8. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К. : УЕ, 1992. – 1024 с.
9. Смолицкая Г. П. Занимательная топонимика : Кн. для учащихся ст. классов. – М. : Просвещение, 1990. – 127 с.
10. Стецюк Н. О. Созологічна оцінка рослинного світу пониззя р. Ворскли // Заповідна справа в Україні. – 1999. – Т. 5, вип. 1. – С. 31–34.

СТЕЖКАМИ ВЕРНАДСЬКОГО ПО КРАЮ НАД ПСЛОМ

Сахно Яна, *учениця 11 класу,*
член екологічної групи «Лунарія»
ОЗ «Омельницька ЗОШ І-ІІІ ступенів»
виконавчого комітету Омельницької
сільської ради Кременчуцького району
Керівник: Димчишина Л. М.,
учитель біології і хімії

Село Омельник глибоко пов'язане з ім'ям вченого, ідеї якого випередили свій час, але, що найбільш важливо, актуальні зараз, академіка В. І. Вернадського. У своїх наукових пошуках В. І. Вернадський відстоює єдино прийняту для нього життєву і наукову парадигму – єдність природи і суспільства, людини і природи, як суб'єктів єдиного еволюційно-космогонічного процесу.

Кременчуцький район є найбільшим промисловим регіоном Полтавської області, тому тут склалась складна екологічна ситуація. З одного боку, у районі зосереджені важливі промислові комплекси, з іншого – різноманітні природні екосистеми. Тому збереження останніх як основи природного середовища, необхідного для повноцінного існування місцевого населення, є досить актуальним. Саме цьому й слугує створення «Екологічної стежини імені В. І. Вернадського с. Омельник» як учбово-матеріальної бази а також культурно-туристичного путівника, пропагуючи особистість та ідеї великого вченого та включена НАН України до мережі Всеукраїнського геологічного туризму.

У планах громади з часом створити власне агентство культурного розвитку «Козацьке містечко – Омельник» і самим возити туристів до села.

Центральним пунктом екологічної стежки є пам'ятний знак В. І. Вернадському. Зараз силами учнів і педагогів втілюється в життя ідея створення ландшафтного парку ім. В. І. Вернадського.

Метою нашої роботи є: надати ділянці неповторний, індивідуальний стиль, створити свій власний «зелений» світ затишку, витонченості і комфорту врахувавши природні умови. Водночас ми маємо можливість творчої самореалізації та самовдосконалення, усвідомлення власної потреби в діяльності, спрямованої на захист, збереження природи, почуття відповідальності за життя своєї громади, за свою громадянську позицію.

Наш регіон має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти до розвинутих у туристичному відношенні регіонів нашої країни. Маючи вигідне географічне розташування, край володіє значним туристичним потенціалом. А саме: сприятливими кліматичними умовами, переважно рівнинним ландшафтом, цікавою геологічною історією, що привернула до себе увагу В. І. Вернадського, багатством та унікальністю флори та фауни: на території села знаходиться ландшафтний заказник «Нижньопсільський»; великою історичною спадщиною (історія козаків та роду Гната Галагана); культурною спадшиною (вишивка, вироби із дерева, з лози та інше); гостинністю населення, збереженням національних традицій у сільській місцевості; можливостями отримання екологічно чистих продуктів, відпочинку в умовах красивої природи. І саме тому розвиток зеленого туризму, розбудова туристичної інфраструктури мають надзвичайно важливе значення для соціально-економічного розвитку регіону.

Початок екологічної стежки визначений укладачами за власним описом В.І. Вернадського в роботі «Материалы к оценки земель Полтавской губернии. Выпуск XI. Кременчугский уезд.»Тут Володимир Іванович почав роботу, описуючи геологічний розріз між селами Омельник і Попівка. Він вивчає мережу ярів, що прорізають правий крутий берег річки Псел.

Маршрут стежини вибраний так, щоб його можна було пройти і відчути за невеликий проміжок часу. Він проходить через село Омельник по старій дорозі до села Манжелія. Це ймовірний маршрут, яким колись йшов В. І. Вернадський.

Крім цього на території стежки знаходиться ландшафтний заказник загально-державного значення «Нижньопсільський», по якому також розроблений маршрут О.М. Байрак.

Головним пунктом екологічної стежки є пам'ятний знак В. І. Вернадському, тому ми розпочинаємо нашу роботу із створення парку.

Парк ім. В.І Вернадського було засновано в 2004 році. І щоб він виконував свою виховну місію ми, учні Омельницької школи виступили з пропозицією щодо його благоустрою. Ініціативна група, яка складається з членів учнівського врядування, оголосила конкурс на кращий проект озеленення та благоустрою парку ім. В. І. Вернадського.

Після представлення і обговорення проектів ми оформили і запропонували один спільний ескіз майбутнього проекту парку ім. В.І. Вернадського.

На вході до парку бачимо інформаційні щити. На них вказана інформація про парк, його призначення та заходи, що тут відбуваються. Щоб потрапити до пам'ятного знака В.І. Вернадському, треба пройти під аркою. Доріжка до знаку з обох сторін обсаджена самшитом або бірючиною. Між ними вбудовані світильники. За знаком доріжка продовжується. З обох сторін вона обсаджена козачим ялівцем. В центрі парку – кругла клумба, від якої в різні боки відходять алеї. Бузкова алея веде до майданчика закоханих. На майданчику ми плануємо розмістити малу архітектурну споруду. Тут є лавочки, клумби. Алея, обсаджена форзицією, веде до дитячого та спортивного майданчиків. З обох сторін доріжки розташовані лавочки для відпочинку. В спортивній зоні ми плануємо розташувати баскетбольний кошик, майданчик для бадмінтону. Кущі форзиції передбачають захист від попадання м'яча до сусідніх зон. Дитячий ігровий майданчик ми розташували в зоні спостереження, щоб дітей зручніше було контролювати. Майданчик добре освітлюється, і розташований далеко від дороги. На майданчику ми плануємо гойдалки, каруселі, дитячі гірки. Дерева айланту будуть давати тінь. Калинову алею ми запланували як «Стежину героїв українських народних казок». На цій доріжці будуть розміщені скульптури казкових персонажів, лавочки та висаджені кущі калини. Липова доріжка веде до зони відпочинку, де є лавочки і столики. Поруч з зоною відпочинку розташовуються альпійські гірки, на яких висадимо квіти. Декоративні споруди мають бути виконані з натуральних матеріалів, переважно з дерева. Пеньки, лавочки, столики, ворота з тонких колод гармонійно впишуться в дизайн. Доріжки плануємо виготовити з каменю, спилів дерев, гравію. Зважаючи на те, що в парку вже ростуть дерева і кущі, їх необхідно максимально зберегти. Обов'язково залишити недоторкану поляну з суницями та квітами-медоносами. А груші-дички використати як підщепу для створення цінних сортових дерев.

Комітет учнівського самоврядування звернувся з проханням до виконавчого комітету Омельницької сільської ради допомогти втілити в життя проект нашої дитячої ініціативи. Цей проект було подано для голосування в Бюджеті участі Полтавської області 2018.

Ми співпрацюємо з Кременчуцьким національним університетом ім. Остроградського і звернулися за допомогою у оформленні скверу. Врахувавши наші побажання, студентка 3-го курсу напрямку дизайн Деменко Наталія під керівництвом Гірської О.В., Осадчого В. В. створила макет проекту озеленення та благоустрою парку ім. В. І. Вернадського.

Ми були активними учасниками круглого столу «Запуск регіонів», проведеного інститутом міжнародної політики по питанню створення

кластера «Зелений туризм», на якому представили проект створення парку. Нам були надані поради і рекомендації щодо подальшої роботи.

Сквер побудовано на такій концепції, щоб урівноважити не тільки відкриті і закриті простори, вертикальну і горизонтальну композицію, а і природний компонент з ноосферним антропогенним фактором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошин І.М. Методика дослідження проблем природокористування – Львів: ЛДУ,1994.
2. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту : місце і простір : Монографія, У 2-х т./– К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.
3. Петрук В. Г., Васильківський І.В. Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище – Вінниця: ВНТУ, 2013.
4. Пономаренко О. М., Ігнатенко О. О., Гейко Ю.В., Коваленко О. В., Никифоров В.В., Шереметьєва О.І., Шостак А.В. Стежками В. І. Вернадського.

АРЕАЛИ ПОШИРЕННЯ ЛЕБЕДІВ В ГАДЯЦЬКОМУ РАЙОНІ

Денисенко Микола, *учень 9 класу*
Хитцівської ЗОШ І-ІІ ступенів
Гадяцької районної ради
Керівник: Корнієнко С.І., *вчитель географії*

Рідна природа – це могутнє джерело, з якого ми діти черпаємо багато знань, уявлень, вражень. Любити природу – це не лише милуватися її красою, спостерігати за її явищами, користуватися її дарунками, а й бути готовим прийти їй на допомогу.

Працюючи на екологічній стежці ми спостерігаємо всі компоненти живої і неживої природи у тісному взаємозв'язку, ведемо спостереження за «біологічними ланцюгами живлення», аналізуємо фактори антропогенного впливу людини на природу.

Пріоритет в своїх дослідженнях ми віддали проблемам малої річки Грунь на території нашого села Хитці. Здавна люди знали ціну річкам, оберігали їх. Адже вода – найважливіший елемент всього живого на Землі. Грунь – річка в Україні. Права притока Псла (басейн Дніпра). Вона бере початок на північний схід від с. Павленкового Лебединського району Сумської області. Тече переважно на південний захід, у пригирловій частині повертає на південь і південний схід. Впадає у Псел біля східної частини міста Гадяча. Довжина 85 км, площа водозбірного басейну 1 090 км².

У межах Лебединського та Липоводолинського районів Сумської області (46 км) і Гадяцького району Полтавської області (39 км) Похил річки 1 м/км. Долина трапецієподібна, завширшки до 3 км, завглибшки до 50 м. Заплава місцями заболочена, завширшки до 400 м. Річище звивисте, завширшки до 10 м, завглибшки пересічно 1,2 м, на окремих ділянках розчищене. Живлення мішане, з перева-

жанням снігового. Є ставки. Використовується для водопостачання, зрошення, рибництва.

Русло річки на території району, її заплави та тераси з балковими системи на вододілах є складовою частиною створеного у 2012 році регіонального ландшафтного парку «Гадяцький». Тут, на численних затоках, старицях та водних плесах серед заболочених ділянок виявлені угрупування рідкісних водяних рослин – сальвінія плаваюча, комахоїдні рослини: пухирники звичайний та малий, альдрованда пухирчаста, на плесах – ценози двох видів латаття – білого та сніжно-білого. До долини річки приурочені природно-заповідні території – гідрологічний заказник «Болото Моховате» (34,1 га) та ботанічний заказник «Зозулинцеві луки» (44,5 га), які знаходяться на території нашого села.

З метою збереження та охорони флори і фауни р. Грунь ми проводимо екологічний моніторинг, впорядковуємо територію та прибираємо її, проводимо практичні заняття в час літньої навчальної практики.

В цьому році ми збагатили свої спостереження за життям пари білих лебедів, які весною оселилися в заростях очерету під мостом нашої річки. Залізобетонні конструкції мосту та очерет стали захистом гнізда сімейства лебедів. Під час спостереження ми помітили, що лебедиця сіла висиджувати пташенят, а лебідь охороняв її спокій. Це нас зацікавило і ми звернулися до енциклопедичної літератури та Інтернет ресурсів.

Споконвічна батьківщина лебедя-шипуна – Європа та Центральна Азія. Ареал його проживання простягається від Британських островів до Монголії. Якщо на Азійському субконтиненті переважають дикі популяції цих птахів, то в Європі більшість шипунів приручені або ведуть напівдомашній спосіб життя. Для гніздування лебеді обирають не тільки околиці прісних водоймищ, але і береги лиманів, гирла річок і морські затоки. Їх гніздівлі можна знайти на атлантичному узбережжі Європи, на берегах Балтики і азійському узбережжі Тихого океану в місцях, розташованих не вище 500 м над рівнем моря. Після виведення нащадків лебеді відлітають на зимівлю до берегів Чорного і Каспійського морів або в розлогі заплави китайських річок. Багато лебединих популяцій зимують у місцях гніздування, де їх цілий рік підгодовують місцеві мешканці. Високо цінуючи красу лебедя-шипуна, люди завезли його в Північну Америку, Південну Африку, Австралію і Нову Зеландію. На території України гніздиться скрізь крім гір та Керчинського півострова, мігрує скрізь; регулярно зимує в південних районах, на заході країни та дніпровських водосховищах, іноді трапляється взимку на незамерзаючих водоймах решти території України.

Для сезонних перельотів до місць зимівлі лебеді збираються в багатотисячні зграї, що складаються з родинних груп. Перебування в великій зграї гарантує птахам більшу безпеку від хижаків. В негоду, коли через високу хвилі немає можливості добувати поживу, лебеді лягають на землю, ховають лапи й дзьоб в теплому опереннні і годинами терпляче чекають поліпшення погоди. Дуже багато часу птахи

присвячують догляду за своїм опереннням, старанно очищаючи його від паразитів і регулярно змазуючи жирним секретом куприкової залози. Лебеді-шипуни відрізняються лагідною вдачею і миролюбно ставляться до своїх родичів і інших птахів. Прояви агресивності до членів зграї у них украй рідкісні, а до бійок справа доходить тільки при потребі захисту своєї території. Учасники поєдинку з силою б'ють один одного дзьобами і крилами. Значні розміри і масивне тіло не заважають лебедям добре літати, і під час міграцій ці птахи зазвичай летять струнким ключем на великій висоті. Повернувшись в місця гніздування, лебеді водночас втрачають всі махові пера і протягом 5-6 тижнів не можуть літати, присвячуючи весь цей час турботам про нащадків. Раціон лебедів складається з водяних рослин з додаванням дрібної рибки, жаб і різних комах. На суші птахи часто навідуються на луки і пасовища, щоб поласувати злаковими і кормовими рослинами.

Подружні пари у лебедів-шипунів утворюються на все життя. У шлюбний сезон, який починається ранньою весною, токують тільки ті птахи, які не встигли знайти постійного партнера. Сподіваючись підкорити серце подруги, самець плаває перед нею з піднятими крилами й настовбурченими пір'їнками на шиї, крутячи головою з боку в бік. Відповідаючи на його залицяння, самка приймає таку ж позу. На період гніздування пара займає територію площею близько 100 га. Влаштувавшись на ділянці, партнери приступають до спаровування, яке зазвичай відбувається у воді. Громіздке гніздо розташовується на сухому місці серед очерету або у вигляді плаваючої платформи. Для побудови використовуються стебла осоки, рогозу, очерету й водорості. Їх збиранням займається самець, а спорудженням гнізда – самка, яка скріплює стебла грудочками бруду. Гніздо має в основі діаметр близько 1,5 м і висоту до 60 см. На самому верху гнізда самка облаштовує лоток глибиною 10-15 см, який вистилається пухом і м'якими частинами рослин.

Завершивши будівництво, самка відкладає 5-9 яєць (по одному через день) і після відкладання останнього пристає до насиджування. Інкубація триває 34 – 38 днів. Коли самка сходить з гнізда, щоб підживитись, кладку охороняє її чоловік. У разі небезпеки обидві птахи залишають гніздо, ретельно прикривши яйця, щоб уберегти їх від хижаків. Захищаючи гніздо, самець відчайдушно б'ється і сильними ударами крил цілком може вбити собаку або лисицю. Новонароджені пташенята покриті густим сірим пухом і, ледь обсохнувши, готові покинути гніздо. З перших годин життя малюки живляться самостійно тим що знайдуть поблизу, а на ніч повертаються в гніздо, щоб погрітися під материнським крилом. Нащадків опікають обоє батьків. У 3 місяці молоді лебеді добре літають і разом з дорослими прямують на зимівлю. До наступної весни молодь тримається разом з батьками, а потім згуртовується в окремі групи. Тільки в трирічному віці молодий лебідь стає бездоганно білим, а статевої зрілості досягає на 4 році від миті появи на світ.

Наші підопічні пернаті поповнили свою родину 9 маленькими безпомічними пташенятами. Їх апетит змушував батьків добре працювати, щоб навчити їх швидко шукати їжу. Перше плавання їх було недалеким, дорослі птахи хотіли показати їм безпечний ареал їхнього проживання. Під час екскурсій на р. Грунь нам було цікаво спостерігати за поведінкою і способом життя таких рідкісних в нашій місцевості птахів.

Підсумки наших спостережень: позначили на карті долину річки Грунь, місце гніздування лебедів, виміряли глибину річки та забруднення вод річки,обговорили питання проблеми охорони птахів під час висиджування пташенят. Всі наші спостереження та враження від роботи вислухали провідні спеціалісти Гадяцького регіонального ландшафтного парку та надали поради як далі правильно вести облік та запис спостережень за способом життя лебедів.

Спостереження за лебедями проводив я і взимку цього року. В мікрорайоні нашого села є на Цегельні через річку проведений трубопровід газу високого тиску. Температура газу в трубі вища за навколишню, і вода навкруги не замерзає. Ось птахи там і зимували: корму їм селяни приносили, але птахи ховалися в заростях очерету. Другого дня зерна вже не було, значить пернаті приходили їсти. На жаль, фото мені не вдалося зробити: лебеді не підпускали нас близько, а замети снігу і нерівний берег були перешкодою підійти ближче. Їхнє життя в нашому селі взимку нагадувало сюжет казки «Кривенька качечка»

В кінці зими, на початку весни лебеді десь зникли, можливо інстинкт польоту їх покликав в небо. Якою ж була наша радість. Коли ми знову побачили птахів – красенів в кінці березня на початку квітня у нас під мостом через річку Грунь.

Проблеми нашої маленької річки – це замулення. Зарослі очерету, верболозу, латаття білих і жовтих лілій, розростаються і займають все більше чистого плеса річки. Це утруднює спостереження за птахами а для них напевно, це краще: є більше спокійних затишних куточків, де можна змостити гніздо. Цього року двоє дорослих випливли із 7-ома маленькими сірими лебедятами. Здається, вони спокійніше реагували на нашу присутність і не так швидко зникали в заростях. Висновки нашого спостереження наступні: 1. Літні температури стали більш високими, що дає можливість комфортно почуватися птахам; 2. Екологічно – просвітницька робота екооб'єднання "Джерело" сприяє вихованню у односельців бережного ставлення до червонокнижних птахів; 3. Виступи екологічної агітбригади "Джерело" наголошують на необхідності поглиблення річкового русла та розчищення берегової лінії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булава Л.М. Географія Полтавської області: Підручник для учнів 8-9 класів. / Леонід Миколайович Булава. – Полтава: ПОІПОПП, 1999. – 56 с.
2. Булава Л.М. Полтавська область. Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. / Голова редколегії Булава Леонід Миколайович. – К: ТОВ "Видавництво МАПА",.2004. – 20.с.
3. Герасименко Ю.П. Річки України. / Ю.П. Герасименко. – К.: Знання, 2000. – 43 с.

4. Гураков А.А. Проблема річок та водовикористання в Україні. / А.А. Гураков. // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 1999. – № 10. – С. 24-26.
5. Андрєнко Т.Л., Заповідна краса Полтавщини. / Т.Л. Андрієнко, О.М. Байрак. – Полтава: ІВА "Астрея",1996. – 12 с.
6. Експозиційні матеріали «Екологічними стежками рідного краю» (відділ природи історико-краєзнавчого музею «Перевесло» Хитцівської ЗОШ І-ІІ ст.)

ДВІ ТЕЧІЇ ОДНІЄЇ РІЧКИ

Харченко Денис, *учень 9 класу*
Решетилівської гімназії імені І.Л. Олійника
Керівник: Гмиря І. О., *учитель історії*

Поштовхом до нашого дослідження став літній відпочинок. Так, не дивуйтеся, саме відпочиваючи на березі місцевої річки Говтва, ніжились на білому, м'якенькому, мов пух, піску. А звідки цей пісок? Хтось сказав, завезли із земснаряду. Що за організація «Земснаряд?» Чим займається? Звідки в неї пісок? Так і народилася нова тема для пошуку. Що ж таке земснаряд і чим він займається? Відповідь на це питання ми вирішили знайти в енциклопедії чи наукових довідниках. Ось, що ми читаємо в енциклопедичному словнику «Юного техніка»: «Ефективним методом по відновленню водойми, високотехнічним обладнанням для очистки та заглиблення дна водоймищ є глибоководний земснаряд – стаціонарні та пересувні установки, що дозволяють проводити роботи у важкодоступних для звичайної техніки місцях чи в умовах міських забудов. Такий комплекс називається-гідромеханізацією. Найбільшого поширення гідромеханізація набуває у гідротехнічному будівництві і гірничій справі, у наземних умовах (розмив грунтів, намив гребель, дамб, обвалувань, риття каналів, котлованів, очистка водоймищ та річок). В Україні протікає понад 22 тисячі річок, загальною довжиною більш як 170 тисяч кілометрів. На території Полтавської області знаходиться 121 річка, їх довжина перевищує 4 тисячі кілометрів. Всі вони належать до басейну Дніпра. Більшість з них свій стік формують не тільки на території Полтавщини, а й за її межами, і лише три – Сліпорід, Говтва та Тагамлик – повністю формуються і протікають в межах області. Річки приносять нам радість. Без них життя надто проблематичне, оскільки основа його – Вода.

Річка Говтва з притоками Говтвою Грузькою та Говтвою Вільховою, які відносяться до басейну Псла на сьогодні потребують роботи земснаряду. Тому і вирішили ми відвідати це підприємство, що нині працює в селі Мала Шкурупіївка на околиці Решетилівки. Його працівники привітно зустріли нас, провели екскурсію територією та розповіли що землесосний снаряд -це плавуча землерийна машина, що всмоктує грунт з-під води у вигляді водно – ґрунтової чи водно – піскової суміші і спеціальними трубами транспортує її в певне місце. Вперше всмок-

тування грунту із-під води було застосовано у Франції в 1859 році, а в Російській імперії використано в 1874 році. Хочемо сказати, що одна справа бачити ці механізми на малюнках і зовсім інша – побачити їх на власні очі. Вражають і велетенські трактори, що горнуть намитий пісок, і труби, механізми. Також ми дізнались, що спектр застосовування земснарядів доволі широкий: намив плотин, дамб і пляжів, видобуток корисних копалин, очистка каналів, рік, різних водойм, також намив доріг та площадок під промислове будівництво. Гідромеханізація, що здійснюється за допомогою земснаряду, виконує доволі об'ємну роботу, а технологія дозволяє відновлювати різні водойми з гарантією екологічного благополуччя і стійкості гідро – екосистеми; значно знизити затрати в порівнянні з традиційними методами очистки; уникнути руйнівної дії на навколишнє середовище. Питання – користь чи шкоду приносить робота земснаряду – ми поставили і нашій вчительці географії Тищенко Вікторії Анатоліївні. «Звичайно, робота земснаряду має дві сторони», говорила вона – з одного боку, це втручання в навколишнє середовище, зміна тваринного та рослинного світу, зміна берегів, русел і навіть напрямку течії, і саме діяльність людини стала першочерговою причиною зникнення малих річок. А з іншого боку, якщо сьогодні людина роботою земснаряду не допоможе річкам, то дуже скоро нам не те, що купатися, побродити ніде буде». Не дала однозначної відповіді на це питання учитель біології Савченко Олеся Борисівна. Вона певна думки, що робота земснаряду є порятунок для малих річок і якби людина свого часу не втрутилася в екосистему, не порушила природний баланс, то робота земснаряду була б непотрібна. З її допомогою ми склали схему «Діяльність земснаряду. За і проти».

За	Проти
Намив гребель. Риття каналів	Втручання в навколишнє середовище
Очистка водойм від замулювання	Зміна обрисів берегів та русел
Формування пляжів та зон відпочинку	Шкідливі викиди у водойми від роботи земснаряду
Промислове будівництво. Намив доріг	Зміна напрямку течії
Збільшення кількості водних артерій	Зміна тваринного та рослинного світу
Розширення водних русел та природних джерел	Порушення екосистеми
Очистка дна водойм від коренів рослин, каміння, будівельного сміття	

Керівник Решетилівської філії ВАТ "Гідромеханізація" Муліка Микола Григорович, розповів, що: «Замовником робіт підприємству виступає міська рада. Сьогодні очищаємо від замулення один із рукавів Говтви, Говтву Вільхову, процес проходить на глибині 4 м. (2 м. мулу +2 м. піску).

Земснаряд – це розбірна конструкція, що дозволяє перевозити його з одного об'єкту на інший різними видами транспорту, екологічно чиста машина, що повністю електрифікована. Нею можна користуватися для очистки руслових кар'єрів, водойм, каналів, замулювання і т. д. Вона є більш економічною в порівнянні із звичайним сухориючим засобом. Видобуток якісного піску та гравію для використання в будівництві є однією із складових гідромеханізованих комплексів.

За своїми характеристиками земснаряди поділяються на три основні види: малогабаритні і середньогабаритні, третя різновидність – міні-земснаряди, які використовують для очистки різних водних водойм та штучних водних споруд. Гідромеханізація, що здійснюється земснарядом дозволяє виконувати такі водні роботи, як днозаглиблювальння, очистку дна від коренів рослин, каміння, будівельного сміття, відкачування пульпи, забивку свай безпосередньо з води для укріплення берегової лінії, розчищення природних джерел, що живлять річку. Декілька років тому земснаряд вимив із дна Говтви бивень мамонта, приїжджали археологи з Києва, підтвердили цінність знахідки і забрали її до столиці. Цікаво було дізнатись, що у Говтві є лікувальна глина.Хоч і підтверджено відповідним аналізом, але видобуток її не ведеться за, браком коштів. Микола Григорович і всі працівники земснаряду певні думки, що роблять корисну справу для людей.

Намитий пісок закуповують для будівництва доріг, заводів, великим замовником було с/г об'єднання «Нібулон». Пісок використовують для обладнання місцевих пляжів.

Вперше земснаряд в Решетилівці використали у 1980 році, коли Радянський Союз готувався зустріти олімпіаду. Саме повз Решетилівку, трасою Київ – Харків, проносили олімпійський вогонь. Для цієї події ремонтували дорогу, реконструювали міст через Говтву, яка була майже вся замулена та заросла очеретом. От і привезли до Решетилівки земснаряд, щоб навів порядок на цій річці.

Підйом в роботі земснаряду був під час керівництва районом І.Г. Боровенським. Тоді земснаряди працювали в Решетилівці, Фрунзівці інших селах; це дякуючи тій роботі, ми маємо змогу купатись у повноводній річці. Якби не земснаряд, в же б давно зникли Говтва Грузька та Вільхова. Великих зусиль коштувало керівництву району не втратити земснаряд у важкі 90-ті і вдихнути в нього життя після вимушеного простою.

У наш час велика увага приділяється збереженню навколишнього середовища. Природні компоненти: надра, повітря, води, грунти, рослинний і тваринний світ – охороняються законами України. Сьогодення таке, що людське суспільство не може жити, не використовуючи природні тіла і природні процеси для задоволення своїх матеріальних потреб. При цьому горе-господарі, недбалі керівники забувають про матінку – природу.

Прикладами найбільш негативних впливів на природу є:

- забруднення повітря автотранспортом, деякими підприємствами, при спалюванні сміття ;
- викиди у водойми недостатньо очищених стоків, забруднення підземних вод витоками із каналізацій;
- шумове забруднення, яке зумовлює хвороби;
- зменшення територій з природною рослинністю на околицях міст, зникнення рідкісних видів рослин і тварин.

Саме ці факти наштовхнули нас на думку: «Не зашкодь!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологія охорони природи. / М.М. Мусієнко, В.В. Серебрянов. – Словник-довідник. – К.: Знання, 2007.
2. Дитяча енциклопедія Природа екологія. – Х.:Фоліо, 2008.
3. Булава Л.М. Географія рідного краю. / Л.М. Булава. – Полтава: ІВМЦ «Освіта», 1997.
4. Липа В.О. Географія України. / В.О. Липа, А.К. Одинченко. – К.: Благосвіт, 2004.
5. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. – Полтава, 1993.
6. Українська радянська енциклопедія (УРЕ). Том 5. – К.: УРЕ, 1961.
7. Енциклопедичний словник «Юного техніка». – М.: Педагогіка, 1980.

БІОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЕВ-ЕДИФІКАТОРІВ МІШАНОГО ЛІСУ НА ДУБОВОМУ ОСТРОВІУ ДОЛИНІ РІЧКИ УДАЙ.

Мусієнко Дар'я, *учениця 11 класу Лубенської ЗОШ І-ІІІ ступенів №2, вихованка гуртка «Екологічне краєзнавство» ДЮКСОТ «Валтекс»*

Керівник: Білан Р. О. *вчитель біології ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 Лубенської міської ради, керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» ДЮКСОТ «Валтекс»*

В умовах антропогенного і технічного навантаження на природні комплекси, дослідження закономірностей розвитку рослинних угруповань становиться в наш час особливо актуальним. Найзручнішими є

моніторингові дослідження природних екосистем в межах територій природно-заповідного фонду про які зібрано багато інформаційного матеріалу. Але є ще достатньо унікальних природних об'єктів на території нашої держави, які потребують охорони та мало вивчені. Таким природним комплексом являється острів «Дубовий» у долині річки Удай правої притоки річки Сули.

Метою роботи є дослідження впливу факторів середовища на приріст автохтонних рослин-едифікаторів широколистяного лісу Дубового острова.

Дубовий острів знаходиться в нижній течії річки Удай між сучасним руслом і старицею біля села Лушники Лубенського району Полтавської обл. Назва острова пов'язана з дубовим лісом, що існував тут до кінця 70-х років минулого століття. Після вирубки дубів острів став пасовищем для худоби місцевих господарств. В даний час територія острова належить Калайдинцівському лісництву, яке проводило лісонасаджувальні роботи. Висаджували сосну, березу, обліпиху, вільху, вербу.

На острові є кілька природних комплексів: східна частина вкрита широколистяним лісом з переважанням дуба звичайного, берези бородавчастої та граба звичайного; у західній частині – високотравне болото де домінантами рослинного покриву є очерет звичайний, рогіз вузьколистий, осока загострена; північна частина представлена сосновим лісом, який переходить у невелику ділянку степової рослинності, де переважають злакові рослини.

За фізико-географічним районуванням України Дубовий острів входить у склад північної області Придніпровської (Полтавської) рівнини, що відноситься до Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції. Клімат на досліджуваній території континентальний. На території острова переважають піщані та сірі опідзолені ґрунти.

Основні завдання пошуково-дослідницької роботи: визначити рослини-едифікатори мішаного лісу на острові, закласти екологічний профіль із пробними площами, провести вибіркову таксацію окремих дерев, визначити вплив кліматичних умов на продуктивність дерев та антропогенного впливу на них.

Для досягнення мети були використані прилади що застосовуються в лісовому господарстві. За допомогою мірної вилки виміряли діаметр стовбура дерева та його висоту, мірну стрічку застосували для вимірювання окружності стовбура, для визначення віку дерева використали приростний бурав.

Рослиною-едифікатором мішаного лісу на Дубовому острові є дуб звичайний, який відіграє найважливішу роль у формуванні структури лісу. Дуб звичайний належить до світлолюбних порід, тому у лісі займає верхній ярус порівняно з грабом та березою. Із розрахунку кіль-

кості особин на пробних площах визначено щільність дуба звичайного, що дорівнює 60%. Це говорить про його біоекологічні характеристики: протягом 1-2 років сходи дуба, завдяки великій кількості поживних речовин у сім'ядолях, легко витримують притінення, а їхній ріст у цей період зумовлений радше тепловим, ніж світловим чинником, а вже після цього світловибагливість дуба виражена чіткіше.

Показник деревної продуктивності лісу залежно від ґрунтових умов визначили за класами бонітету, знаючи середній вік та висоту дерева за таблицею класів бонітету Орлова М.М. За нашими даними середній вік усіх дерев не перевищує 60 років. Діаметр стовбура облікованих дерев дуба звичайного 33-48 см при окружності стовбура 94-115 см, з похибкою на товщину кори 1,3 см. Висота дерев – 12-18 м. За таблицею класів бонітету наші дерева ростуть за II класом, що означає високу продуктивність. Отже вплив вологість і склад грунту сприяє гарному розвитку дуба звичайного в даній місцевості.

Єдиним лімітуючим фактором для розвитку дуба є антропогенна діяльність. Так у 1997 році на Дубовому острові сталася велика пожежа, що спричинили місцеві жителі, які випалювали суху траву. Найбільше постраждали сосни, які згоріли на 60-90% та берези, що росли поряд. Але це не зупиняє місцевих жителів і в наші дні. Про це говорять повалені обгорівші сосни та пні дубів у рідколіссі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Т.Л., Байрак О.М., Залу дяк М.І. та інші Заповідна краса Полтавщини – Полтава.: ІВА «Астрая», 1996
2. Байрак О.М., Проскурня М.І., Стецюк Н.О. та інші Еталони природи Полтавщини – Полтава: Верстка. 2003 – 99с.
3. Миронюк В.В, Свинчук В.А, Лялін О.ІКонспект лекцій з навчальної дисципліни «Лісова таксація»;Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 99 с.
4. Олійник В.С. Лісознавство: курс лекцій / В.С. Олійник, Р.М. Вітер. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. – 264 с.
5. Полтавщина: Енцикл. довід. / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.
6. Свириденко В.Є. Лісівництво / В.Є. Свириденко, О.Г. Бабіч, Л.С. Киричок / за ред. В.Є. Свириденка. – Підручник – К. : Арістей, 2008. – 544 с.
7. http://dikun.at.ua/publ/1-1-0-4
8. https://ru.wikihow.com/

РІЧКА ЛУБ´ЯНКА – ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Чобітько Марія, *учениця 7-Б класу*
Лубенської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1,
вихованка гуртка «Спортивний туризм»
ДЮКСОТ «Валтекс»
Керівники: Полонський М. М.,
методист ДЮКСОТ «Валтекс»
Чорнуха В. О., *учитель географії*
ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міської ради

В цьому році наше місто Лубни відзначає 1030-ту річницю від заснування князем Володимиром Святославовичем: *"И речеВладимер: се недобро, еже мало городові коло Киева. И нача ставити города по Десне, и по Трубежеви, и по Суле, и по Стугне..."*

Історія на зберегла нам імен перших будівничих, невідомо і де знаходилася перша будівля нового міста. Та на сьогодні ствердилася думка, що місто було засноване на останці корінного берега р. Сули в урочищі Верхній Вал, що панує над долиною річки Сули. З півночі Верхній Вал круто обривається до долини невеликого потоку – річки Луб´янки, що сьогодні майже непомітно несе свої води до Сули, з заходу до Богиничевого потоку, а з півдня до безводних ярів. Історичні дані про потік зустрічаємо у «Очерках Лубенской старины» К.П.Бочкарьова, що вийшла друком за сприяння Лубенського музею К.М.Скаржинської.

Луб´янка відігравала вважливу роль у розвитку нашого міста від часів Вишневеччини – з кінця XVI століття. Обидва береги займали володіння бернардинського монастиря, де були розпланованні сади та великий парк. Потік перегороджували кілька гребель з млинами та крупорушками. У верхів´ях розміщувалися броварні, позначені і на плані О.Рігельмана (1746 р).

А що ж являє собою Луб´янка сьогодні?

Луб´янка бере початок у центральній частині міста, поряд з Володимирським майданом, і, протікаючи урочищем Кузні, впадає в Сулу (басейн Дніпра). Із півночі басейн Луб´янки межує з басейном Кам´яного Потоку, з заходу – з басейном Плютенки, на півдні постійних водотоків немає. За природними умовами басейн Луб´янки розміщений у лісостеповій зоні. Площа водозбору, за нашими вимірювання складає 2,9 км^2, довжина річки – 2,6 км виміряна з використанням Гугл-карти, на яку ми самі нанесли річку. На виданих у місті картах (1988, 2003 рр.) Луб´янка відсутня.

На всій протяжності потік протікає забудованою територією Лубен і є прийомником господарсько-побутових і зливових стічних вод, а схили її долини зайняті приватними будівлями з городами та садами, гаражами, звалищами. Будівництво доріг, асфальтованих майданчиків, будівель, дренажно-каналізаційних систем, укріплення берегів – все

це створює умови для збільшення поверхневого і твердого стоків, порушення природних руслових процесів, а зменшення часу добігання приводить до різких коливань витрат і рівня води у річці. Природний стан берегів порушено.

Під час польових досліджень нами визначено швидкістю течії потоку та її приток (м/сек):

Луб´янка, 1,2 км від витоку	Богиничів перед впадінням	Боцюнів перед впадінням	Луб´янка, 1,5 км від витоку	Луб´янка, 2,1 км від витоку
0,510	0,260	0,385	0,410	0,263

Рівень води значно змінюється залежно від опадів. Під час сильних дощів можливий підйом на 20 – 30 см з виходом за межі каналізованого русла нижче впадіння Боцюнівського потоку у Луб´янку. Весною вся нижня частина русла заливається водою, а влітку води потоку не потрапляють у Сулу – губляться у заболочених старицях. Порівнюючи обриси річки на карті Рігельмана (1746 р.), плані Лубен 1784 р., плані 1803 р. і сучасних можна зробити висновок, що Сула змінила русло і сьогодні Луб´янка впадає у колишню старицю, а річка перемістилася східніше.

Елементи квазиприродного середовища на водозборі Луб´янки, представлені садами і городами, які розміщуються на всіх елементах річкової долини (у заплаві, на меженних берегах і корінних схилах). Це відносно чиста територія, але використання органічних і мінеральних добрив збільшує показник забруднення підземних вод. На берегах річки відгороджені ділянки для водоплавних птахів, на схили викидається гній та виводиться каналізація. Русло річки каналізовано на більшій частині, береги укріплені підручним матеріалом. Створені тут швидкотоки перешкоджають замуленню русла.

Ставки, що існували на водотоці з часів Вишневецького, сьогодні не існують. Вони заросли болотною рослинністю, тому необхідні роботи з їх розчистки і поглиблення дна. Береги засмічені майже на всьому протязі. Перед впадінням у Сулу заболочені, зарослі листяним лісом та чагарями.

У гідрологічному відношенні річка вивчена недостатньо. Природний розподіл стоку в межах міста порушено скидами стічних вод, кількість яких в окремі періоди може перевищувати природний стік у кілька разів. На всій протяжності води річки забруднені, тому що в них скидаються господарсько-побутові і зливові стоки. Утворення загат з ґрунту та сміття, інтенсивні ерозійні і направлені руйнування берегів з метою терасування для будівництва привели до зміни рельєфу заплави і, як наслідок, до замулення русла і заболочення заплави. Водоохоронні

зони і прибережні захисні смуги знаходяться у незадовільному санітарному стані, тому для збереження водних ресурсів необхідне докорінне покращення екологічної ситуації, також і на водозборі Луб´янки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водные объекты и их роль в формировании экологической обстановки в г. Перми: Книга для учителей и студентов экологических специальностей. – Пермь: Изд-во Перм. Ун-та, 2001.
2. Водосбор. Управление водными ресурсами на водосборе / Под ред. А.М.Черняева. – Екатеринбург: Виктор, 1994.
3. Ряшко Б.В. О разработке системно-диалектической методологии «Ерго» // Проблемы методологии и междисциплинных исследований и комплексного обеспечения научно-исследовательской деятельностью: Информ. Сб. науч. Трудов. – Екатеринбург, 1995. – Вып. 2.
4. Природный комплекс большого города: ладшафтно-экономический анализ / Коломыц Э.Г., Розенберг Г.С., Глебова О.В. и др. – М.: Наука, 2000.

«ТЕЧЕ УДАЙ ПО УКРАЇНІ ПОМІЖ ЗЕЛЕНИХ БЕРЕГІВ…»

Кучеренко Сергій, *учень 10 класу*
ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені Ф.Д.Рубцова Лубенської районної ради»
Керівник: Пирогова Ю. І., *учитель географії та історії*

Без річок неможливо собі уявити поетичну українську природу. Розгалужена мережа річкових долин – невід'ємна риса природних ландшафтів нашої місцевості. Кожна водойма бере свою силу із маленьких джерел – потічків, струмочків. Річка – це життя. Мабуть тому і перші жителі прийшли в цей край саме до води, щоб напитися, а згодом поселитися тут, біля джерела життя.

Полтавська земля завжди славилась прекрасними краєвидами, повноводними річками, зеленими лугами та густими лісами. Ліричною красою заплавних краєвидів, квітучих луків вабить, здавалося б, непримітний Удай. В історичній площині річка згадується ще з давніх часів, на її берегах знаходилися стоянки пізнього палеоліту(в селі Журавка) [2 с. 592]. Завданням нашого дослідження є детальний опис річкової долини Удаю, вивчення значення в господарській діяльності людини, визначення шляхів охорони від забруднення, замулення; збір та систематизація даних про походження річки, спостереження за змінами в різні пори року; формування в учнів навичок пошуково-дослідницької роботи; виховання турботливого ставлення до природних багатств рідного краю.

Удай бере свій початок із болота поблизу с.Рожнівки, Чернігівської області. Його загальна довжина становить близько 327 кілометри. У верхів'ї тече на захід, далі круто повертає на південь і південний схід [1с.1]. Середня та нижня течія річки робить кілька великих закрутів. Впадає до Сули біля села Березоточа, що на північний схід від міста Лубен. Важливою темою є і теорія походження назви річки. О.С Стрижак висунув твердження, що «Удай» означає «Багата ріка»[6с.28]. На думку В. Посухова назва чітко виділяє дві складові –уд–і –ай. Гідронімів з таким форматом чи цілісним словом зустрічаються на дуже широкому просторі. До нього входять регіони з давнім тюркським населенням. Рясно гідронімів з цим форматом в пунктах з сучасним та колишнім фіно-угорським населенням [3 с. 34]. Наприклад, про це свідчать такі назви – «Айта», «Аймо». І це –ай там вживається, як «річка». Подібно багато таких назв зустрічається в Німеччині,наприклад, Айах, Айш. Завершує цей перелік одна з найбільших європейських річок Дунай. Це дає можливість нам припустити, що слово – ай як значення виникло дуже давно – ймовірно, ще в період існування євразійської чи навіть ностратичної мов. Схожа ситуація із складовою – «уд». Ареал розповсюдження міжконтинентальний. Тягнеться з назв Далекого Сходу, Уда тече і в Хабаровському краї на території Росії. Далі на захід розташовані Удіна і Удройка в Новгородській області. Лінгвіст та історик В.С.Голобородько запропонував таку версію: «Гідронім Удай походить від імені язичницької богині Ут, покровительки вогню та домашнього прихистку. Приудайя було заселено первісними людьми, які поклонялись силам природи. Напевне колись на березі повноводної річки стояла первісна людина й благала богиню Ут дати їй тепло прихисток, багатий улов риби: «Ут, дай!». А літера «т» із часом просто загубилась, як це часто буває в географічних назвах». У книзі Лева Силенка «Мага Віра» зазначено, що Удай - це санскритське слово «удан» (вода). У «Рик Відах» слово «уданя» означає – водяна, водяниста, а санскритська назва Удаю означає – той,що живе у воді (Водяник). Санскритські слова «уданіті» (вода для пиття), «удастока»(водостік), «удаплава» (вода пливуча), «удапрут» (вода прудка) зберегли свою первинність і зрозумілі нам донині [5 с. 38].

Місцеві жителі вважають, що «Удай» походить від слів – вудити, вудило, вудочка.

Річка має ширину долини 4-6 кілометрів, звивисте русло завширшки 15-20 метрів в літньо-осінній період. Під час весняної повені ширина його досягає близько 100 метрів. Глибина 3-5 метри.Удай має багато заплав, лабіринтів – це частково пояснюється великою кількістю очерету і водоростей. Місцева мешканка В.М. Лук'янець пригадала, що в минулому річка мала меншу рослинність, через те, що люди

займались промислом і заготовляли очерет, щоб використовувати його для будівництва і обігріву осель.Річка Удай належить до східноєвропейського змішаного живлення з переважанням снігового. Режими річки (регулярні, добові, річні) зумовлені властивостями і водозбірністю басейну. На території заплав та боліт переважає гнилий запах затхлої води, водоростей, соломи.

Температуру ми вимірювали на глибині 2м на дні. Виявили: температура повітря становила +28°С, температура води 22°, амплітуда води становила +6°. Восени та навесні спостерігається однакова температура – 16° по всьому об'єму води. Узимку вища на дні ніж на замерзаючій поверхні, що є закономірністю. Досліджуючи температурний режим річки, ми мали змогу спостерігати за живими організмами: п'явками, мошками, коловоротками, молюсками, слимаками, черепахами, різнобарвними бабками, великою кількістю видів жаб. Попід берегами свої будиночки-загати побудували бобри. В болотах живе багато диких кабанів, лисиць. Дуже гарно представлене пташине царство: соловей, дрізд, зяблик, славка, лиска, крижень, лелеки, дятли, сойки.

Удай має багато плавів (невеликі торф'янисті плавучі утворення з коренів рослин). З них зароджувались плавучі острови з очеретом. Рукав річки – водяний потік, що відійшов у бік від головного русла. Таких відгалужень на цій території є багато. Між рукавами і на плавах розміщені острови. За свідченням місцевих мешканців і письмових джерел їх близько десяти: Булаховий, Дубовий, Плахтієвий, Слинькiв, Глодовий, Козацький, Солдатський, Сосновий, Юхимцевий. Кожен має свою цікаву історію. Деякі назви отримали своє ім'я від власників. Інші, наприклад Дубовий,Сосновий від рослин, які там переважають. Острови заворожують своєю неповторністю і красою. В окремих місцях Заплава двобічна, місцями осушена, з великою кількістю озер місцях є ділянки для сінокосу. Місцевість горбиста, по всій території є струмки, потоки, які за нашими спостереженнями постійно пересихають влітку і лише навесні їх можна побачити. На широких берегах Удаю ростуть: очерет, рогоза, лоза, вільха. Правий берег вищий і покритий листяним лісом.

Хотілося б поділитися іще однією цікавинкою: з 1925 року у селі Лушники проживав Рудь Григорій Пилипович, який був художником. На даний час в багатьох оселях збереглися його картини, на яких він зображував місцеві пейзажі. Чільне місце в творчості Григорія Пилиповича посіло зображення повноводої красуні річки. Валентина Миколаївна Лук'янець передала в шкільний музей одну з таких робіт.

Удай, як і більшість річок України, потерпає від природніх та антропогенних чинників, які є причиною погіршення її став результаті діяльності людей Удай у небезпеці. Вирубування дерев, розорювання

берегів, забруднення промисловими та с/г підприємствами – це ще не повний список екологічних проблем. Актуальною є засмічення самого русла побутовими відходами.

Працюючи над даною темою ми вкотре переконалися, що навколишній світ є неповторний, багатства природи рідного краю неоціненні. Але, щоб зберегти все це потрібно раціонально використовувати природні ресурси, зокрема і водні.

Зібраний в результаті роботи матеріал був апробований на засіданні шкільного об'єднання «Ерудит», та висвітлений на сторінках шкільного сайту. Також його можна використовувати на уроках географії, історії, екології та на заняттях відповідних гуртків.

Реалізовуючи проект, ми виконали такі завдання:

- дізналися про походження назви річки Удай;
- зробили докладний опис річки, її рослинного та тваринного світу;
- зібрали перекази місцевих жителів;
- звернули увагу громадськості на екологічні проблеми річки;
- поповнили експонатами експозиції шкільного музею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B4%D0%B0%D0%B9/. – Загол. з екрану.
2. Полтавщина. Історичний нарис. - Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592с.
3. Посухов В. Що повідали назви Полтавських річок./Полтава: Форміка, 2012.
4. Наливайко С. Індоарійські таємниці України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://bookre.org/reader?file=53772/. – Загол. з екрану.
5. Силенко Л. Мага Віра.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://pilipyurik.com/index.php?catid=1&id=430%3A2011-06-14-13-03-36&option=com_content&view=articlehttp://bookre.org/reader?file=53772/. – Загол. з екрану.
6. Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини./Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1963.

ЗМІСТ

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ

Закалюжний В. М.
Петро Калнишевський – останній кошовий отаман Запорізької Січі 3

Федорова М. А.
«Енеїді» І. П. Котляревського – 220 років (огляд видань поеми з фонду Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського)..... 7

Копилець Є. В.
Географічне краєзнавство у нових навчальних програмах із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму 11

АРХЕОЛОГІЧНЕ ТА ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Біленька Тетяна, Решетилівська гімназія імені І.Л.Олійника, ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради.
Решетилівщина за центральної ради (березень 1917 - квітень 1918)..... 17

Дзерин Віта, Решетилівська гімназія імені І.Л.Олійника.
Олеся Левадна – фундаторка жіночого бандурного мистецтва 20

Васильев Олександр, Полтавська гімназія №21, ПМЦПО.
Підземелля Полтавщини – забутий світ історії..... 23

Цецуренко Владислав , Хитцівська ЗОШ І-ІІ ступенів Гадяцької районної ради. Головна мета родини Кратів – боротьба за вільну Україну 26

Котельнікова Олександра, Полтавський міський багатопрофільний ліцей № 1 імені І.П.Котляревського.
Орнаментація курильниць катакомбної культури зі сторожівського могильника..... 30

Сапєгін Владислав, Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат ІІ-ІІІ ступеня імені А.С.Макаренка.
Майдани Полтавщини – пам'ятки селітроварницького промислу козацької доби..... 32

Гергель Тетяна, Мачухівський НВК Мачухівської сільської ради.
Полтавець Петро Одарченко: біографія митця крізь призму формування його світогляду..... 35

Романків Олександра, Гадяцька гімназія імені Олени Пчілки Гадяцької міської ради. Історія Свято-Успенського Собору в місті Гадяч 39

Шарлай Дар'я, Шишацька обласна гімназія-інтернат для обдарованих дітей.
Кінематографічні традиції Шишаччини 41

Котенко Наталія, ОЗ «Вороньківський НВК імені О. Д. Перелета Чорнухинської районної ради.
Наслідки Голодомору 1932-1933 років на Чорнухинщині 44

Ляшенко Аделіна, Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів №28, ПМЦПО.
Проблеми соціального виховання учнів у науково-педагогічній спадщині О. Бутовського 47

Кучеренко Кирило, Нижньоланнівський НВК Ланнівської сільської ради.
Життя і заняття населення краю найдавнішого періоду історії Карлівщини 50

Яценко Дмитро, Калашниківський НВК Мачухівської сільської ради. Полтавська губернія в добу Української Революції 1917-1921рр. 53

Горяєва Наталія, Покровська ЗОШ І-ІІІ ступенів, Решетилівський РЦТКум. Життєвий та творчий шлях художника, скульптора, графіка Євгена Васильовича Путрі..... 56

Костиренко Ілона, Землянківська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені народної артистки України Р. П. Кириченко Глобинської районної ради. Патріотизм в піснях і долі Раїси Кириченко 58

Мишаченко Лілія, Великобудищанська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради.
Доля вибрала долю 61

Курілов Андрій, Полтавська гімназія №6. Грошовий обіг на Полтавщині з грудня 1918 по грудень 1922 років..... 64

Биченко Олександр, Пирятинський ліцей.
Ковальство минулого та сьогодення 68

Михайліченко Діана, Державна спеціалізована художня школа-інтернат І-ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні» імені Василя Кричевського.
Вражливий Василь Якович – український письменник, громадський діяч другої половини 1920-х – початку 1930-х років..... 71

Кот Тамара, ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова» Лубенської районної ради. Репресії в контексті «соціалістичного перетворення» сільського господарства на Лубенщині та на території сіл Калайдинцівської сільської ради в 30-х роках ХХ століття 73

Пелешенко Ірина, Комишнянська ЗОШ І-ІІІ ступенів Миргородської районної ради. Комишня в роки Голодомору 77

Біляк Катерина, Великобудищанська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради. Гадяцький договір – місток між минулим і сьогоденням 80

Закарлюка Єлизавета, Решетилівська гімназії імені І.Л.Олійника, ЦТКСЕУМ Решетилівської міської ради. Решетилівський край в часи української держави гетьмана Павла Скоропадського 82

СЕКЦІЯ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ

Бесарабов Данило, КЗ «Полтавська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів № 3»**.** Обряди і традиції братств незрячих співців-музикантів на теренах історичної Полтавщини кінця 18 – 19 століть 87

Убийвовк Дарина, Решетилівська гімназія імені І.Л. Олійника. Решетилівський килим крізь століття: таємниці чарівності та довголіття 91

Чуприна Анастасія, Пологівський НВК Малоперещепинської сільської ради. З історії розвитку культури в селі Пологи від другої половини ХХ століття 94

Земляна Карина, Ільченко Альбіна, Наливайко Емілія, Василівська ЗОШ І-ІІІ ступенів, Кобеляцька райСЮТур. Післявесільні обряди на Кобеляччині середини ХХ – початку ХХІ століття 97

Шкіль Альбіна, Зіньківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2. Купальські традиції села Проценки Зіньківського району Полтавської області 100

Сичова Віта, ОЗ «Калайдинцівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова» Лубенської районної ради. Весільний одяг українців крізь призму часу 103

Терещенко Євгенія, Розсошенська гімназія Полтавської районної ради. Характерні особливості традиційної української народної світлиці 107

Котяш Валентина, Хитцівська ЗОШ І-ІІ ступенів
Гадяцької районної ради. А сорочка гадяцька біла, біла 109

Стокоз Анна, Кобеляцький НВК №1.
Мистецька спадщина Віталія Дмитровича Кирейка 113

Яхно Ксенія, Пологівський НВК Малоперещепинської
сільської ради.
Кожен художник шукає свій шлях у мистецтві 116

Городянко Валерія, КЗ «Полтавська загальноосвітня школа
І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги».
Весільні обряди на Полтавщині.
Передвесільний цикл: сватання..... 120

Гузік Марія, КЗ «Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 20
імені Бориса Серги». Весільні обряди на Полтавщині.
Післявесільний цикл 123

Юхименко Владислава, КЗ «Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 20
імені Бориса Серги». Весільні обряди на Полтавщині.
Передвесільний цикл: бгання (замішування) короваю 127

Щербак Артем, Гребінківська гімназія.
Посій вчасно – вродить рясно..... 129

Сорочан Єгор, КЗ «Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів №20
імені Бориса Серги».
Кресало – елемент поясного спорядження 132

Михайліченко Ілля, Гребінківська гімназія.
Цигани на Гребінківщині 135

Скрипченко Анастасія, Полтавська ЗЗСО І-ІІІ ступенів № 22,
ПМЦПО. Полтавські обереги 138

Терещенко Діана, ОЗ Гребінківська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4.
Борщ – король української кухні 142

ГЕОГРАФІЧНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Білокінь Владислав, Мачухівський НВК Мачухівської
сільської ради.
Велотуризм як інструмент географічного краєзнавства 145

Моренко Анна, Кобеляцький НВК №1.
Аналіз стану захворюваності у дітей Кобеляцького району
за період 2015-2018 років..... 147

Тищенко Олександр, Розсошенська гімназія Полтавської районної ради. Агрохолдинги як фактор економічного зростання Полтавщини 150

Коцюруба Ілля, Розсошенська гімназія Полтавської районної ради. Географічні аспекти формування та розвитку територіально-рекреаційного комплексу Полтавської області 152

Бурнаховська Аделіна, КЗ «Полтавська ЗОШ №20 імені Бориса Серги». Перспективи енергозбереження у Полтавській ЗОШ № 20 І-ІІІ ступенів імені Бориса Серги 155

Демченко Ростислав, Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат ІІ-ІІІ ступенів імені А.С.Макаренка. Звукові ландшафти міста Полтави 158

Нестьора Валерія, Кременчуцький НВК №5 імені Т.Г. Шевченка. Дослідження доцільності відкриття Біланівського ГЗК..... 161

Литовченко Валентина, Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат імені А.С. Макаренка. Обгрунтування доцільності створення ландшафтного заказника місцевого значення «Ковалівський» на землях Ковалівської сільської ради Полтавського району Полтавської області 163

Драч Антон, Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат ІІ-ІІІ ступенів імені А.С. Макаренка. Особливості розвитку малої гідроенергетики Полтавщини..... 166

Щербак Анна, Розсошенська гімназія Полтавської районної ради, ПОЦТКУМ. Оцінка розвитку туристично-рекреаційної діяльності Полтавщини 168

Кравченко Артем, Головачанський КЗ загальної середньої освіти Полтавської районної ради. Збереження весняних первоцвітів околиць села Головач..... 172

Сененко Владислав, ОЗ “Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д. Рубцова” Лубенської районної ради. Дуб – цар наших лісів 174

Нечитайло Валерія, Розсошенська гімназія Полтавської районної ради, ПОЦТКУМ. Історико-географічні особливості використання Ворсклянського гирла 177

Сахно Яна, ОЗ «Омельницька ЗОШ І-ІІІ ступенів» Виконавчого комітету Омельницької сільської ради Кременчуцького району. Стежками Вернадського по краю над Пслом 181

Денисенко Микола, Хитцівська ЗОШ І-ІІ ступенів
Гадяцької районної ради.
Ареали поширення лебедів в Гадяцькому районі 184

Харченко Денис, Решетилівська гімназія імені І.Л. Олійника.
Дві течії однієї річки 188

Мусієнко Дар'я, Лубенська ЗОШ І-ІІІ ступенів №2,
ДЮКСОТ «Валтекс».
Біоекологічні особливості дерев едифікаторів мішаного лісу
на Дубовому острові у долині річки Удай..... 191

Чобітько Марія, Лубенська ЗОШ І-ІІІ ступенів №1,
ДЮКСОТ «Валтекс».
Річка Луб´янка – історія і сучасність..... 194

Кучеренко Сергій, ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів
імені Ф.Д.Рубцова Лубенської районної ради»
Тече Удай по Україні поміж зелених берегів… 196

Науково-популярне видання

Полтавщина – земля моя свята

Збірник
кращих матеріалів
IX обласної краєзнавчої
конференції учнівської молоді

Технічний редактор – Момот О.О.
Комп'ютерне верстання та складання – Пінчук О.Ф.

Підписано до друку 21.11.2018 р.
Папір офсетний. Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 11,97. Наклад 100 прим. Формат 60×84/16.
Зам. № 864.

Видавець і виготовлювач: ТОВ "Фірма "Техсервіс".
Адреса: 36011, м. Полтава, вул. В. Міщенка, 2.
Тел.: (0532) 56-36-71.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4421 від 16.10.2012 р.